

ยาสูบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่ พ.ศ. 2481 - 2534
TOBACCO AND SOCIO - ECONOMIC CHANGES
IN PHRAE PHRAE PROVINCE, 1938 - 1991, A.D

ศรธนา วังสาร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2566

ยาสูบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่ พ.ศ. 2481 - 2534

ปริญญาานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

TOBACCO AND SOCIO - ECONOMIC CHANGES
IN PHRAE PHRAE PROVINCE, 1938 - 1991, A.D

SORNTHANA WANGSAN

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of MASTER OF ARTS
(History)

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

2023

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญาานิพนธ์

เรื่อง

ยาสูบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่ พ.ศ. 2481 - 2534

ของ

ศรณา วังสาร

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์

ที่ปรึกษาหลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย มุกสง)

ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิยะนาถ อังควาณิชกุล)

ชื่อเรื่อง	ยาสูบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพะ พ.ศ. 2481 - 2534
ผู้วิจัย	ศรธนา วังสาร
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2566
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. ชชาติชาย มุกสง

ปฏิญานิพนธ์เล่มนี้ศึกษาการดำเนินงานอุตสาหกรรมยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียในเมืองแพะ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพะอย่างกว้างขวาง โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2481 - 2534 อันเป็นช่วงที่รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติยาสูบฉบับแรก จนกระทั่งอุตสาหกรรมยาสูบลดความสำคัญทางเศรษฐกิจลง ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรเมืองแพะนิยมปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียในเมืองแพะตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา โดยมีโรงงานยาสูบเป็นหน่วยงานของภาครัฐที่เข้ามาขับเคลื่อนบริหารจัดการอุตสาหกรรมยาสูบตั้งแต่การปลูกจนถึงการจำหน่าย พี่ชโรจน์นี้ได้สร้างรายได้ให้รัฐอย่างมหาศาลจากการจำหน่ายภายในประเทศและส่งออกต่างประเทศ กระตุ้นให้ทั้งผู้บ่มอิสระและชาวไร่เมืองแพะนิยมทำกิจการยาสูบมาเกือบหกทศวรรษ อุตสาหกรรมยาสูบได้เปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจเมืองแพะจากการที่เป็นแหล่งรายได้ของเกษตรกรหลังจากฤดูทำนา และสร้างความมั่งคั่งให้แก่เกษตรกรยาสูบที่ตั้งสถานีบ่มใบยาสูบซื้อใบยาสดจากชาวไร่นำมาบ่มให้เป็นใบยาแห้ง เพื่อส่งขายให้โรงงานยาสูบและส่งออกต่างประเทศ อุตสาหกรรมยาสูบยังก่อให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่น เพราะเป็นอุตสาหกรรมที่ต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้เกษตรกรยาสูบยังใช้ทุนยาสูบขยายเป็นกิจการอื่นๆ ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือเกิดการก่อตัวของชนชั้นนำเมืองแพะที่มีพื้นฐานมาจากการเป็นนายทุนยาสูบ ต่อมานายทุนเมืองแพะจำนวนมากได้เข้าสู่สนามการเมือง โดยอาศัยสถานะทางเศรษฐกิจและระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนยาสูบและชาวไร่จนได้รับเลือกตั้งให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ส่งผลต่อการรับรู้ในสังคมทั่วไปว่าเมืองแพะเป็นเมืองแห่งยาสูบ

คำสำคัญ : อุตสาหกรรมยาสูบ, นายทุนยาสูบ, ชาวไร่ยาสูบ, โรงบ่มยาสูบ

Title	TOBACCO AND SOCIO - ECONOMIC CHANGES IN PHRAE PHRAE PROVINCE, 1938 - 1991, A.D
Author	SORNTHANA WANGSAN
Degree	MASTER OF ARTS
Academic Year	2023
Thesis Advisor	Associate Professor Dr. Chatichai Muksong

This thesis studies the operations of the Virginia tobacco industry in Phrae Province, which has led to widespread economic and social changes in the province. The study spans from 1938 to 1991, during which the government implemented the first Tobacco Act until the tobacco industry declined in economic significance. The study found that Phrae farmers widely cultivated Virginia tobacco throughout the province from the 1940s. The Tobacco Authority, a government agency, managed the tobacco industry from cultivation to sales. This crop generated significant revenue for the state through domestic sales and exports, encouraging both independent curers and farmers in Phrae to engage in tobacco activities for nearly six decades. The tobacco industry transformed the economy of Phrae by increasing farmers' income after the rice-growing season and creating wealth for independent curers who established curing stations to purchase fresh leaves from farmers, process them into dried leaves, and sell them to tobacco factories and for export. The social change involved the formation of a capitalist elite in Phrae, who accumulated wealth from the tobacco industry. This gave Phrae the image of a tobacco city, as many local politicians were connected to the tobacco industry.

Keyword : tobacco industry, tobacco capitalist, tobacco farmer, tobacco curing house

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์ เรื่อง ยาสูบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่ พ.ศ. 2481 - 2534 สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความกรุณาช่วยเหลือของผู้มีพระคุณหลายท่าน ดังต่อไปนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ภิญญพันธ์ พจนนะลาวัณย์ ที่กรุณารับเป็นประธานกรรมการสอบและได้ให้คำแนะนำในการปรับปรุงงานให้สมบูรณ์มากขึ้น อาจารย์ชาติชาย มุกสง อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำและแง่คิดต่างๆ ในการทำงานประวัติศาสตร์ รวมถึงคอยกล่าวคำชมซ้ำพเจ้าอยู่เสมอ ซึ่งเป็นกำลังใจในการทำงานเป็นอย่างดี อาจารย์ปิยะนาถ อังควาณิชกุล กรรมการสอบ ที่ให้ข้อเสนอแนะในการเขียนงาน อาจารย์ณัฐพร ไทยจงรักษ์ หัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่ชี้แนะแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ และให้กำลังใจลูกศิษย์คนนี้เสมอมา อาจารย์ศิริพร ดาบเพชร ผู้คอยกระตุ้นเตือนให้ขยันทำงานมากขึ้น อาจารย์โดม ไกรปกรณ์ ผู้ติดตามและจัดการงานเอกสารต่างๆ ให้ด้วยความยินดี อาจารย์ชาคริต ชุมวัฒน์ อาจารย์ญาณินี ไพทยวัฒน์ อาจารย์พรพรรณ โปร่งจิต อาจารย์สัญญา ชีวะประเสริฐ ที่ให้ความรู้และกำลังใจผู้เขียนมาโดยตลอด คณาจารย์ทุกท่านที่กล่าวมาได้อบรมสั่งสอนซ้ำพเจ้าด้วยความเมตตาและห่วงใย เนื่องจากซ้ำพเจ้าจบการศึกษาระดับปริญญาตรี ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาคณิตศาสตร์ พื้นฐานความรู้ความเข้าใจในหลักคิดทางประวัติศาสตร์จึงไม่แน่นอนนัก จึงรู้สึกได้ว่าอาจารย์ทุกท่านให้ความกรุณาและห่วงใยเป็นพิเศษ ซ้ำพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งและขอขอบพระคุณอย่างจริงใจ ขอขอบพระคุณอาจารย์เจนสมุทรรณ แสงพันธ์ ที่ให้ความอนุเคราะห์เกี่ยวกับการสมัครเรียนปริญญาโท และเป็นผู้สร้างความมั่นใจในการเรียนรู้ให้กับซ้ำพเจ้ามาตั้งแต่สมัยเรียนปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ขอขอบพระคุณผู้กรุณาให้สัมภาษณ์ทุกท่านอันได้แก่ ตาหนุ่ม ยายฟอง สืบแสน ยายบุญนำ พัฒนรัฐ ยายอำปอนด์ ปัญญาบาลย์ ลุงเอกริน สุทธภักติ ลุงสิโรตม์ สกุลหาญ ลุงสุวิทย์ สุวรรณาลัย ตาสมพร บุญศัพย์ พ่อเลี้ยงมงคล กันทาธรรม คุณเพ็ญลักษณ์ กันทาธรรม และคุณขจรศักดิ์ ยวงแก้ว รวมถึงผู้ที่ติดต่อประสานงานให้ซ้ำพเจ้าได้สัมภาษณ์ ครูปิยวรรณ ศรีเสน ผู้เมตตาและเป็นแรงบันดาลใจให้ซ้ำพเจ้าทำงานเพื่อท้องถิ่นมาตั้งแต่เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ ภูเบศ จิตรจริง เพื่อนรักผู้กว้างขวางทางสังคม พัฒนพงศ์ สุทธภักติ อัญชลี ทิมจีว จักรพันธ์ รอดทุกข์ อรรถชัย ตนะวิไชย ณัฐดิน สุขวงษ์เดช เพื่อนและพี่เหล่านี้ได้พยายามประสานงานให้ซ้ำพเจ้าอย่างสุดความสามารถ ขอขอบพระคุณในความกรุณาและความเสียสละของทุกท่าน

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และห้องสมุด

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ช่วยเหลือการค้นคว้าเอกสารต่างๆ ด้วยความทุ่มเท และอধ্যาศัยที่ดียิ่ง ทำให้ข้าพเจ้ามีข้อมูลเขียนงานอย่างเพียงพอ ขอบพระคุณเจ้าหน้าที่หน่วยงาน การยาสูบแห่งประเทศไทย กรมสรรพากร สำนักงานโรยาสูบแพร์ สำนักงานเกษตรจังหวัดแพร่ แม้ว่า จะไม่ได้รับข้อมูลและเอกสารใดๆ จากทั้งสี่หน่วยงานนี้เพราะข้อมูลที่ข้าพเจ้าต้องการนั้นเก่าจนไม่ หลงเหลืออยู่แล้ว แต่เจ้าหน้าที่ทุกท่านให้การต้อนรับและช่วยเหลืออย่างสุดความสามารถ ขอบพระคุณเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ พี่ผู้มอบหนังสือและเอกสารของเมืองแพร่ให้ข้าพเจ้าได้ใช้ ประโยชน์ ขอบคุณเอกลักษณ์ ลอยศักดิ์ ผู้เป็นทั้งพี่ชายและเพื่อนที่คอยเอาใจใส่ช่วยเหลือเรื่องการ เรียน การทำปริญญาโท เป็นที่พึ่งพิงของน้องและให้กำลังใจกันจนมาถึงวันที่งานของเราทั้งคู่ สำเร็จลุล่วง และสวิตรา ดวงประทีป เพื่อนที่แนะนำการจัดการเอกสารต่างๆ ด้วยความเต็มใจ

ขอบคุณธัญญา เปี่ยมศิลป์กุลธร พี่สาวที่มาอยู่เป็นเพื่อนข้าพเจ้าตอนสอบเรียนต่อ ปริญญาโทและยังช่วยทำรูปภาพประชาสัมพันธ์การสอบปริญญาโทให้ด้วย และขอบคุณพี่ในที่ ทำงาน วัชรภรณ์ สะเดา นิธิมา เขมะบาล นงค์เพ็ญ ทองเลิศ ปรีชญา ชูนิม วันทนา ปาลวัฒน์ เบญจ ลักษณ์ เทียมสุวรรณ สุทธิศา ศรีอัญญ์ ปรีภร วิรุฬพันธ์ ธารทิพย์ จังอินทร์ นครินทร์ เครือวัลย์ เอกสิทธิ์ สงวนหลอสิทธิ์ ที่คอยให้กำลังใจในการเรียนด้วยความห่วงใย และพี่ๆ เพื่อนๆ ทุกคนในกลุ่มสาระการ เรียนรู้คณิตศาสตร์ โรงเรียนศึกษานารี ที่ต่างเอาใจช่วยข้าพเจ้าตั้งแต่วันแรกที่เริ่มเรียนปริญญาโท และสร้างความสุขในที่ทำงานให้แก่กันในทุกๆ วัน และขอบคุณอรณี อิมพิทักษ์ อานนท์ พุทธิวงศ์ วีรวัดน์ โอบสุงาม ศรีธัญญา การีบุญ ปุณณิมา บำรุงพงษ์ เพื่อนรักที่คอยให้กำลังใจและอยู่ข้างๆ กัน เสมอ ขอบคุณศิวานาถ สารบุญเรือง น้องสาวที่แสนดีที่ช่วยเหลือในการเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษ

ขอขอบคุณพ่อแม่ที่ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างเต็มที่ตั้งแต่เด็ก หากข้าพเจ้าสนใจใคร่เรียนรู้สิ่งใด ท่าน ทั้งสองไม่เคยขัดขวางเลยสักครั้ง ข้าพเจ้าจึงรู้สึกโชคดีและอบอุ่นที่ได้เกิดเป็นลูกของท่าน ขอบคุณแม่ ที่เป็นทุนทรัพย์ในการเรียนครั้งนี้ อีกทั้งคอยไถ่ถามเรื่องราวต่างๆ ด้วยความห่วงใย ขอบคุณพ่อและ พี่สาวที่ให้กำลังใจมาโดยตลอด ขอบคุณยายที่ยังอดทนแข็งแรงเป็นขวัญกำลังใจของหลาน ขอบคุณ ลุงป้าและพี่ๆ ทุกคนในครอบครัวที่เป็นเสมือนพลังใจในการใช้ชีวิตเสมอมา ทำயที่สุดแล้ว ความดีได้อันเกิดจากการเขียนงานประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ขออุทิศให้แก่ พ่อหนุ่ม สิบแสน ตาอันเป็นที่รักของ ข้าพเจ้า แม้ว่าท่านได้ลวงลับไปสู่โลกภายนอกแล้ว แต่ยังคงไว้มิ่งคุณความดีและถ้อยคำสัมภาษณ์ใน ปริญญาโทเล่มนี้ให้หลานได้หวนระลึกถึง

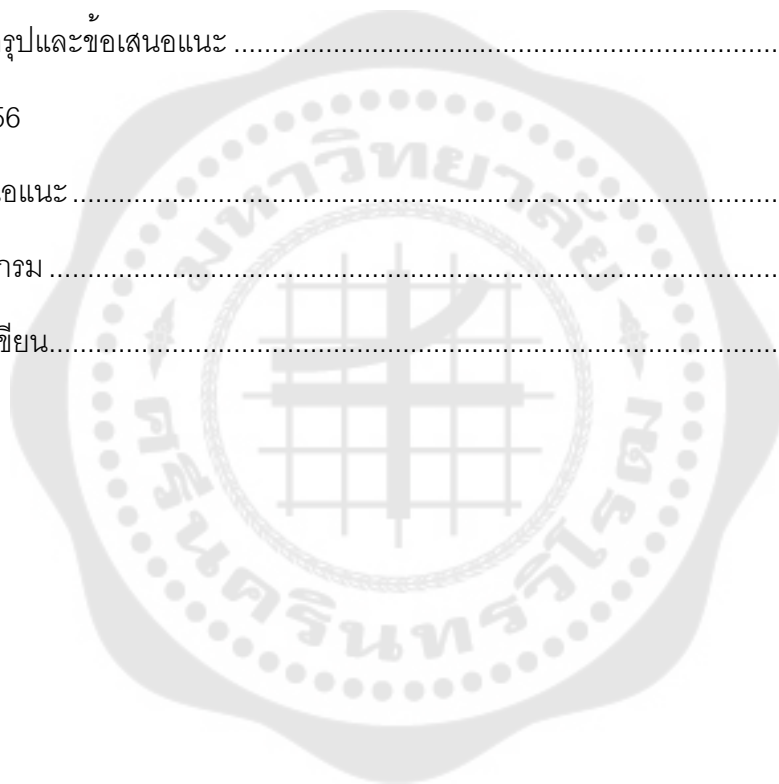

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพประกอบ	๗
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	7
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	7
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	8
1.6 วิธีการศึกษาวิจัย	8
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
1.8 แหล่งข้อมูล	15
บทที่ 2 เกษตรกรรมของเมืองแพะ พ.ศ. 2455 – 2480	16
2.1 เส้นทางการค้าของเมืองแพะ.....	17
2.2 เกษตรกรรม.....	21
2.2.1 ข้อจำกัดการเพาะปลูก.....	22
2.2.2 สินค้าการเกษตร	24
2.2.3 สภาจังหวัดแพะกับการเกษตรกรรม	39

2.3 พ่อค้า.....	41
สรุป45	
บทที่ 3 ยาสูบเวอร์จิเนีย พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ของเมืองแพร์ พ.ศ. 2481 – 2509	46
3.1 กำเนิดอุตสาหกรรมยาสูบประเทศไทย พ.ศ. 2481 – 2492.....	47
3.2 รากฐานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ พ.ศ. 2481 – 2492.....	53
3.2.1 การบุกเบิก.....	54
3.2.2 ยุคสงครามโลกครั้งที่ 2	57
3.3 อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ พ.ศ. 2492 – 2509	62
3.3.1 นายทุนยาสูบ.....	64
3.3.2 ชาวไร่ยาสูบ	71
3.3.3 การปรับตัวของนายทุนยาสูบและชาวไร่ยาสูบ พ.ศ. 2492 – 2509.....	80
สรุป94	
บทที่ 4 อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม พ.ศ. 2510 – 2534	96
4.1 การดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์.....	96
4.1.1 การดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ พ.ศ. 2510 - 2519.....	96
4.1.2 การดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ พ.ศ. 2520 - 2529.....	114
4.1.3 การดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ พ.ศ. 2530 - 2534.....	120
4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการเติบโตของอุตสาหกรรมยาสูบ	123
4.2.1 ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง	124
4.2.2 กิจการเกี่ยวกับอุตสาหกรรมป่าไม้	125
4.2.3 เหมืองแร่	127
4.2.4 ธนาคาร.....	129

4.2.5 ตลาด อาคารพาณิชย์ โรงแรม	131
4.3 การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมอันเนื่องมาจากการเติบโตของอุตสาหกรรมยาสูบ	131
4.3.1 พ่อเลี้ยงนักการเมือง	132
4.3.2 ภาพลักษณ์เมืองยาสูบ	139
4.3.2 กีฬากับยาสูบ.....	144
สรุป154	
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	156
สรุป156	
ข้อเสนอแนะ	159
บรรณานุกรม	161
ประวัติผู้เขียน.....	178

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1	พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่) รายจังหวัดของมณฑลพายัพ ระหว่าง พ.ศ. 2467 – 2472	26
ตาราง 2	พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่) มณฑลพายัพและมณฑลมหาสารบุรี ระหว่าง พ.ศ. 2460 – 2465	26
ตาราง 3	ราคาข้าวเจ้าและข้าวเหนียวในเมืองแพร่ พ.ศ. 2455	29
ตาราง 4	เนื้อที่การเพาะปลูกยาสูบ อำเภอบ้านกลาง จังหวัดแพร่	33
ตาราง 5	เนื้อที่การเพาะปลูกพืชผลจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2476 – 2477	33
ตาราง 6	ยอดรวมจำนวนบุหรี่ที่ผลิตในประเทศและบุหรี่ต่างประเทศที่จำหน่าย	51
ตาราง 7	สถิติการผลิตใบยาในประเทศ ยอดรวมผลผลิตใบยาแห่งของโรงงานและผู้บ่ม	52
ตาราง 8	เนื้อที่เพาะปลูกยาสูบและจำนวนผลิตแสดงเป็นรายภาค พ.ศ. 2493 – 2504	63
ตาราง 9	จำนวนโรงบ่มที่ใช้การได้ของนายทุนเมืองแพร่ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่	67
ตาราง 10	จำนวนไร่และจำนวนชาวไร่ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ พ.ศ. 2496 – 2510	77
ตาราง 11	ราคาเฉลี่ยรับซื้อใบยาสดสถานีบ่มของนายอุทัยทุกสถานี พ.ศ. 2496 – 2501	78
ตาราง 12	ราคาข้าวเปลือกของประเทศไทย พ.ศ. 2496 – 2500.....	79
ตาราง 13	สถิติการผลิตใบยาสดของสำนักงานไร่ยาสูบ เชียงราย แพร่ และเชียงใหม่	87
ตาราง 14	การส่งออกและนำเข้าใบยาสูบของประเทศไทย 2509 – 2503	88
ตาราง 15	แสดงรายชื่อผู้เสนอขายที่ดินให้โรงงานยาสูบ	89
ตาราง 16	จำนวนโรงบ่มของชาวไร่บ่มเอง	92
ตาราง 17	ปริมาณการส่งใบยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย (ล้านกิโลกรัม) ไปจำหน่ายต่างประเทศของ โรงงานยาสูบและบริษัทส่งออก พ.ศ. 2511 – 2514	104
ตาราง 18	สถิติการผลิตบุหรี่ของโรงงานยาสูบ	107
ตาราง 19	สถิติการผลิตใบยาสดของสำนักงานไร่ยาสูบ เชียงราย แพร่ และเชียงใหม่	108
ตาราง 20	ข้อเสนอของผู้บ่มลำปาง เชียงราย และแพร่ ในการปรับการรับซื้อใบยาสูบ	110

ตาราง 21 จำนวนไร่และจำนวนชาวไร่ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ (แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ สุโขทัย) พ.ศ. 2508 – 2516.....	110
ตาราง 22 จำนวนต้นกล้ายาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ (แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ สุโขทัย).....	110
ตาราง 23 จำนวนโควตาการผลิตใบยาสูบเวอร์จิเนียที่โรงงานยาสูบกำหนด พ.ศ. 2521 – 2522	117
ตาราง 24 ราคาเฉลี่ยใบยาสดพันธุ์เวอร์จิเนีย (บาท : กิโลกรัม)	117
ตาราง 25 เนื้อที่เพาะปลูกและผลผลิตใบยาแห้งพันธุ์เวอร์จิเนียของไทย.....	118
ตาราง 26 สถิติการรับซื้อใบยาแห้งเฉพาะพันธุ์เวอร์จิเนียของโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง จำแนกตามสำนักงานไร่ยาสูบ (หน่วย : เมตริกตัน).....	118
ตาราง 27 เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่) พืชไร่ ของจังหวัดแพร่ ฤดูกาล 2524 2525/ ถึง 2528/2529	122
ตาราง 28 เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่) พืชไร่ของจังหวัดแพร่ ฤดูกาลผลิต 2535/2536 ถึง 2539/2540	122

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 สถานีรถไฟเด่นชัย แหล่งกระจายสินค้าของภาคเหนือ	21
ภาพประกอบ 2 สภาพความแห้งแล้งของแม่น้ำยม	23
ภาพประกอบ 3 พื้นที่ราบใหญ่เมืองแพร่ แหล่งเกษตรกรรม	24
ภาพประกอบ 4 พิษผลสำคัญของพระราชอาณาจักรสยาม โดยกระทรวงธรรมการ	37
ภาพประกอบ 5 หลวงศรีนครานุกุล (เต็กนั้บ) คหบดีจีน	43
ภาพประกอบ 6 นายกุศล ปัญญาบาลย์ (พ่อสำอาง) คหบดีเชื้อสายชาวจีน	44
ภาพประกอบ 7 นายแสน วงศ์วรรณ (พ่อเลี้ยงแสน) คหบดีพื้นเมือง	44
ภาพประกอบ 8 ครอบครัวของพ่อเลี้ยงอุทัย พ่อเลี้ยงทอง และพ่อเลี้ยงสม กันทาธรรม บริเวณหน้า สถานีบ่บไยมาแม่หลาย พ.ศ. 2491	61
ภาพประกอบ 9 แผนที่ตำบลต่างๆ ในจังหวัดแพร่ที่ปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย พ.ศ. 2496 – 2510	69
ภาพประกอบ 10 บุหรีตราพระจันทร์ บุหรีตรานี้เคยนำมาใช้ประชาสัมพันธ์อุตสาหกรรมยาสูบใน งานฤดูหนาวจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2494	70
ภาพประกอบ 11 บุหรีตรารอยแฉลสแตนดาร์ด บุหรีตรานี้เคยนำมาใช้ประชาสัมพันธ์อุตสาหกรรม ยาสูบในงานฤดูหนาวจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2494	70
ภาพประกอบ 12 ขั้นตอนการเสียบไยยาและการบรรจุเข้าเตาบ่มความร้อน	74
ภาพประกอบ 13 แผนผังแสดงกรรมวิธีการบ่มไยยาพันธุ์เวอร์จิเนีย	75
ภาพประกอบ 14 กระบวนผลิตยาสูบของโรงงานยาสูบ	76
ภาพประกอบ 15 กระบวนการผลิตยาสูบของโรงงานยาสูบ	76
ภาพประกอบ 16 แผนผังแสดงโครงสร้างของสำนักงานไร่ยาสูบ	93
ภาพประกอบ 17 ขั้นตอนการจำหน่ายไยยาเวอร์จิเนีย	105

ภาพประกอบ 18	แผนผังแสดงที่ตั้งอ่างเก็บน้ำแม่ถอน บ้านผาราง ตำบลทุ่งศรี อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่	112
ภาพประกอบ 19	สำนักงานโรยาสูบแพรบนปกวารสารยาสูบสัมพันธ์	119
ภาพประกอบ 20	การขนส่งใบยาสูบด้วยล้อเกวียนเทียมวัว.....	127
ภาพประกอบ 21	โฆษณาธนาคารกรุงไทยในวารสารยาสูบสัมพันธ์	130
ภาพประกอบ 22	โฆษณาแผ่นเสียงตรงพระเจดีย์ เรื่อง ซอเกี่ยวสาวเมืองสอง.....	143
ภาพประกอบ 23	ข่าวการแข่งขันฟุตบอลที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และทีมสโมสรโรยาสูบแพร	149
ภาพประกอบ 24	พาดหัวข่าวการอุปถัมภ์วงดนตรีของพ่อเลี้ยงยาสูบเมืองแพร่	150
ภาพประกอบ 25	พ่อเลี้ยงเมธา – แม่เลี้ยงธีรวัลย์ เอื้ออภิญญกุล	151
ภาพประกอบ 26	สรรพช้ ชาตรีและเนาวรัตน์ ยุกตะนันท์	152
ภาพประกอบ 27	เนาวรัตน์ ยุกตะนันท์ (นางเอก)	152
ภาพประกอบ 28	รถขนใบยาสดจากไร่เข้าสถานีบ่มของพ่อเลี้ยงเมธา	153
ภาพประกอบ 29	โรงเก็บใบยาแห้ง สถานีบ่มของพ่อเลี้ยงเมธา.....	153

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

หากกล่าวถึงงานศึกษาประวัติศาสตร์เมืองแพะ ประเด็นแรกๆ ที่ผู้คนมักจะนึกถึงคือเรื่องราวของ “กบฏเงี้ยวเมืองแพะ” ใน พ.ศ. 2445 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากเมืองแพะถูกทำให้รับรู้ทั่วไปว่าเป็นพื้นที่หลักของการก่อการจลาจลต่อต้านการปฏิรูปการปกครองของสยาม ซึ่งในข้อเท็จจริงยังมีการจลาจลในเมืองอื่นเกิดไล่เลี่ยกันอีก เช่น เชียงใหม่ พะเยา เชียงแสน เป็นต้น¹ การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองแพะในแง่มุมอื่นๆ ค่อนข้างถูกละเลยและดูเหมือนไม่น่าสนใจ เนื่องจากเมืองแพะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างจำกัด ประกอบกับไม่ได้เป็นเมืองศูนย์กลางด้านการปกครองและเศรษฐกิจของภาคเหนือ จึงพบงานประวัติศาสตร์ไม่มากนัก ที่ผ่านมามีงานที่กล่าวถึงเมืองแพะในแง่มุมประวัติศาสตร์เศรษฐกิจบ้าง ซึ่งงานประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคเหนือส่วนมากจะให้ความสำคัญกับเชียงใหม่เป็นหลัก เพราะเป็นเมืองหลักของภาคเหนือมาโดยตลอด จึงถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มข้น² ส่วนประเด็นเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพะมักถูกอธิบายไว้เพียงสังเขปเป็นเนื้อหาประกอบ โดยอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพะยึดโยงกับพัฒนาการของเชียงใหม่ จึงอาจทำให้คำอธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพะไม่ชัดเจนหรือคลาดเคลื่อน แม้ว่าจะอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน ทว่าปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละพื้นที่ย่อมมีความแตกต่างกัน ดังนั้น การมุ่งศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเมืองแพะเป็นการเฉพาะ จะช่วยขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเมืองเล็กๆ แห่งนี้ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ในงานศึกษาเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของภาคเหนือ มีจุดเปลี่ยนสำคัญของพัฒนาการทางเศรษฐกิจ คือ การสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของมณฑลพายัพอย่างกว้างขวาง เมืองแพะเป็นเมืองแรกของมณฑลพายัพที่เส้นทางรถไฟสายเหนือผ่าน สถานีแรกคือสถานีแม่พริกสร้างเสร็จ พ.ศ. 2454 ต่อมาสร้างสถานีเด่นชัยเสร็จ พ.ศ. 2455 การเชื่อมมณฑลพายัพกับกรุงเทพฯ ด้วยรถไฟ นอกจากจะมีจุดประสงค์ด้าน

¹ ชัยพงษ์ สำเนียง. (2464). "กบฏเงี้ยว" การเมืองของความทรงจำ : ประวัติศาสตร์ขบวนการเคลื่อนไหวของ "คนล้านนา". หน้า 90.

² พูนพร พูลทาจกร. (2530). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพ หลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464 - 2484. หน้า 5.

ความมั่นคงทางการเมืองแล้ว ยังประกอบด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เห็นได้จาก การก่อสร้างเส้นทางจาก ปากน้ำโพ – พิษณุโลก – อุตรดิตถ์ – แพร่ – ลำปาง – ลำพูน – เชียงใหม่ แทนที่จะเลือกเส้นทาง ปากน้ำโพ – กำแพงเพชร – ตาก – เถิน – ลำพูน – เชียงใหม่ ซึ่ง ใช้งบประมาณน้อยกว่า แต่จากการประเมินความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจแล้ว เส้นทางแรกจะให้ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่คุ้มค่ากว่า¹ สถานีเดินขบวนเป็นสถานีรถไฟหลักของเมืองแพร่ซึ่งห่างจาก ตัวเมืองกว่า 30 กิโลเมตร แม้ว่าภาครัฐจะให้ความสำคัญทางเศรษฐกิจกับเชียงใหม่และลำปาง มากกว่าเมืองแพร่ แต่สถานีรถไฟเดินขบวนก็เป็นแหล่งรวมสินค้าที่สำคัญ กระตุ้นให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่ โดยระบบเศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการผลิต เพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า เพราะการคมนาคมเชื่อมกับกรุงเทพฯ ทำให้ขนส่งสินค้าสะดวก ขึ้น เจ้าหน้าที่รัฐเริ่มเข้ามาสำรวจผลผลิตทางการเกษตรและส่งเสริมการเพาะปลูกในเมืองแพร่ เพื่อให้มีสินค้าป้อนตลาดทางตอนล่าง เช่น ข้าว ไม้สัก สุกกร อ้อย เป็นต้น สถานีรถไฟเดินขบวนเป็น เสมือนด่านสุดท้ายที่กระจายสินค้าระหว่างภาคเหนือตอนบนกับกรุงเทพฯ เส้นทางรถไฟยังทำให้เกิดการอพยพของคนจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองแพร่ โดยเฉพาะรอบๆ ย่านการค้าสถานีรถไฟเดิน ขบวนและขยายเข้ามาในตัวเมืองแพร่ ซึ่งกลุ่มพ่อค้าจีนจะเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจแทนที่พ่อค้า ที่มาจากพม่าและรัฐฉานในเวลาต่อมา

ทศวรรษ 2460 อยู่ในช่วงที่ทางการกำลังเร่งต่อขยายเส้นทางรถไฟสายเหนือ ในช่วงนี้ พบว่า ยาสูบพันธุ์พื้นเมือง เป็นหนึ่งในสินค้าส่งออกจากเมืองแพร่ นิยมปลูกกันเฉพาะเขตอำเภอบ้านกลาง (อำเภอสองในปัจจุบัน – ผู้เขียน) หลวงประสิทธิ์ภูมิการ ข้าราชการเกษตรมณฑลมหา ราชบุรีได้เข้ามาสำรวจและส่งเสริมให้ผลิตเพื่อส่งออก กระทั่งมีรายงานว่าเมืองแพร่สามารถผลิต ยาสูบออกจำหน่ายเป็นรายได้แก่ประชาชนแทนข้าว² กระนั้นการปลูกยาสูบเมืองแพร่ยังมีข้อจำกัด อื่นๆ ด้วย เช่น ด้านภูมิประเทศที่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขามากกว่าที่ราบทำให้พื้นที่ที่มีความลาดชัน สูง น้ำจากภูเขาจะไหลลงสู่ที่ลุ่มอย่างรวดเร็ว แหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติมีน้อย³ ขาดการจัดการ ระบบชลประทาน และขาดการส่งเสริมการเกษตรกรรมอย่างจริงจังจากภาครัฐ ดังเช่นการสำรวจ

¹ วศิน ปัญญาวุฒตระกูล. (2542). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนา กับการก่อตัวของสำนึก ท้องถิ่น พ.ศ. 2459 - 2480. หน้า 81 – 82.

² แหล่งเดิม. หน้า 139.

³ คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือเรื่องวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และ ภูมิปัญญา จังหวัดแพร่. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด แพร่. หน้า 12.

ของคาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน พ.ศ. 2473 พบว่า ราษฎรตำบลแม่คำมียังต้องรวมเงินกันเองเพื่อสร้างทำนบฝายไว้ใช้ในการเกษตรและเป็นฝายที่ไม่มั่นคงถาวร¹ รวมถึงองค์ความรู้ด้านการเพาะปลูก ยาสูบและกรรมวิธีทางอุตสาหกรรมสมัยใหม่ก็ยังไม่แพร่หลาย ประกอบกับนโยบายการจัดการสินค้าประเภทยาสูบภายในประเทศยังไม่ก้าวหน้ามากนัก ใน พ.ศ. 2474 พระยาโกษากร (ตี มีลินทสูต) มีแนวคิดที่จะเก็บอัตราภาษีนำเข้ายาสูบ เพื่อป้องกันไม่ให้สินค้ายาสูบต่างประเทศทุ่มเทเข้ามาทำลายสินค้ายาสูบของประเทศ² เนื่องจากขณะนั้นยาสูบของไทยถูกยาสูบของต่างประเทศซึ่งมีราคาถูกกว่าเข้ามาตีตลาด ยาสูบพันธุ์พื้นเมืองหรือยาเมืองสองจึงยังไม่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางเท่าใดนัก

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรได้ถือเอาหลัก 6 ประการของประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 เป็นนโยบายหลัก ซึ่งกำหนดเป้าหมายทางเศรษฐกิจไว้ว่า “จะต้องบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก” รัฐบาลได้เริ่มใช้แผนนโยบายเศรษฐกิจบนพื้นฐานของแนวคิดชาตินิยม รัฐบาลต้องการส่งเสริมให้คนไทยหันมาค้าขายและเป็นเจ้าของธุรกิจมากขึ้น และต้องการขจัดอิทธิพลทางเศรษฐกิจของต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนที่มีบทบาททางการค้าอย่างยาวนาน นอกจากชาวจีนแล้วนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมยังส่งผลกระทบต่อชาวตะวันตกด้วย ชาวตะวันตกในภาคเหนือส่วนใหญ่เข้ามาตั้งบริษัททำอุตสาหกรรมป่าไม้ตามเมืองต่างๆ ในเมืองแพร่มีบริษัทใหญ่ของต่างชาติ คือ บอมเบย์เบอร์มา และอีสต์เอเชียติก เมื่อรัฐบาลประกาศไม่ต่อสัญญาการสัมปทานกิจการป่าไม้ให้แก่บริษัทต่างชาติใน พ.ศ. 2479 และใน พ.ศ. 2482 คนเมืองแพร่จึงเริ่มเข้ามาดำเนินกิจการแทน³ ซึ่งเป็นกลุ่มเจ้านาย คหบดี ที่เคยเป็นลูกจ้างหรือผู้รับเหมาของบริษัทอุตสาหกรรมป่าไม้ต่างชาติมาก่อน เช่น เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ (เจ้าโว้ง) เจ้าน้อยจุก แก่นหอม พ่อเลี้ยงปั้น ชมภูมิ่ง เป็นต้น แม้วานายทุนต่างชาติจะลดบทบาทลงไปเพราะนโยบายของรัฐบาล แต่อุตสาหกรรมป่าไม้ไม่ได้กระตุ้นการจ้างแรงงานคนเมืองแพร่มากนัก เพราะแรงงานเมืองแพร่เป็นแรงงานภาคเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวมากกว่า

¹ คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน. (2525). *การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทสยาม*. แปลโดย ซิม วีระไวทยะ. หน้า 163.

² พระยาโกษากร (ตี มีลินทสูต). (2474). ยาสูบและฝาย. ใน *รวมปาฐกถา ซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม ตั้งแต่ พ.ศ. 2470 ถึง พ.ศ. 2474*. หน้า 634.

³ เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ. (2556). *อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ (พ.ศ. 2479 - 2504)*. หน้า 42 - 45.

นายทุนป่าไม้จึงต้องจ้างชาวขมุจากประเทศลาวเข้ามาเป็นแรงงาน¹ แม้ว่าจะมีคนเมืองแพร์รับจ้างเป็นแรงงานในการทำป่าไม้บ้างแต่ก็มีไม่มาก แรงงานเหล่านี้ยังคงยึดอาชีพทำนาและเกษตรกรรมอื่นๆ เป็นหลัก ผลประโยชน์จากอุตสาหกรรมป่าไม้ส่วนใหญ่จึงตกเป็นของนายทุนป่าไม้ ไม่ได้กระจายสู่ท้องถิ่น

นอกจากอุตสาหกรรมป่าไม้ที่รัฐบาลพยายามดึงกลับเป็นกิจการของคนไทยแล้ว รัฐบาลยังได้ริเริ่มทำอุตสาหกรรมยาสูบด้วย พ.ศ. 2481 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการบังคับใช้นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมอย่างเข้มข้น พ.ศ. 2481 มีการออกพระราชบัญญัติยาสูบฉบับแรก เพื่อคุ้มครองอุตสาหกรรมยาสูบในประเทศ ต่อมารัฐบาลได้ทยอยซื้อกิจการของบริษัทยาสูบของเอกชน จนกระทั่ง พ.ศ. 2484 โรงงานผลิตบุหรี่ทุกแห่งได้กลายเป็นของรัฐบาล แต่เนื่องจากรัฐบาลยังไม่มีความพร้อมด้านบุคลากร จึงต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ของบริษัทยาสูบอังกฤษ – อเมริกัน ซึ่งเป็นบริษัทยาสูบต่างชาติให้มาช่วยเหลือกิจการ ทศวรรษ 2480 อยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองและเศรษฐกิจ เจ้าหน้าที่ต่างชาติบริษัทยาสูบอังกฤษ – อเมริกันซึ่งเป็นชนชาติปฏิบัติกับญี่ปุ่นได้หนีไป ความวุ่นวายของสงครามส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมยาสูบของรัฐบาลดำเนินไปอย่างยากลำบาก

จากรายงานการสำรวจเศรษฐกิจในชนบทของสยามของ คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน พ.ศ. 2473 ระบุว่า ชาวนาส่วนใหญ่ในภาคเหนือปลูกยาสูบสำหรับใช้ภายในครอบครัวเท่านั้น² จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2481 ที่รัฐบาลออกพระราชบัญญัติยาสูบฉบับแรก ในเมืองแพร์มีนายเหรียญสายศร เป็นผู้ที่สังเกตเห็นว่ายาสูบจะกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญในอนาคต จึงบุกเบิกการทำยาสูบเวอร์จิเนียและถ่ายทอดให้นายอุทัย กันทาธรรม ผู้เป็นญาติ ในช่วงสงครามโลก ครั้งที่ 2 นายอุทัยทดลองเรียนรู้วิธีการปลูกและบ่มใบยาสูบจนสำเร็จ³ เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลผลักดันให้อุตสาหกรรมยาสูบเป็นกิจการที่ช่วยสร้างรายได้เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ ใน พ.ศ. 2491 รัฐบาลจึงสั่งการให้หลวงชำนาญานุกฤตศิลป์ (เชย รมยะนันท์) ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงงานยาสูบ ด้วยวิสัยทัศน์และการบริหารงานของหลวงชำนาญานุกฤตศิลป์ ทำให้

¹ องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร์. (2550). *ประวัติศาสตร์เมืองแพร์* (ฉบับ พ.ศ. 2550). หน้า 340.

² คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 65.

³ พูนสวัสดิ์ กันทาธรรม. (2533). *อนุสรณ์แด่ผู้เป็นสุชาติที่เคารพรัก คุณพ่อ-คุณแม่-คุณตา อุทัย กันทาธรรม*. หน้า 29.

โรงงานยาสูบสร้างผลกำไรให้แก่รัฐบาลเพิ่มขึ้นทุกปี โดยใน พ.ศ. 2498 สามารถทำกำไรส่งให้กระทรวงการคลังได้ถึง 300 ล้านบาท¹

การพัฒนาระบบบริหารงานโรงงานยาสูบหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมยาสูบออกไปในจังหวัดต่างๆ พ่อค่านายทุนหันมาทำโรงบ่มใบยาสูบกันอย่างล้นหลาม ดังเช่นนายอุทัย กันทาธรรม ที่ประสบความสำเร็จในกิจการยาสูบเป็นอย่างมาก ได้ขยายสาขาโรงบ่มไปในพื้นที่ต่างๆ ทั่วเมืองแพร่ พ่อค้าในเมืองแพร่อีกหลายรายก็หันมาทำอุตสาหกรรมยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย บางรายทำควบคู่ไปกับอุตสาหกรรมป่าไม้ จนสะสมทุนขยับฐานะเป็น “พ่อเลี้ยง” จนเป็นที่รู้จักกว้างขวาง เช่น นายแสน วงศ์วรรณ นายพัฒน์ ผาทอง เป็นต้น ส่วนเกษตรกรก็หันมาปลูกต้นยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียหลังจากเก็บเกี่ยวข้าว แล้วส่งผลผลิตให้โรงบ่มของพ่อเลี้ยงต่างๆ เพื่อบ่มให้เป็นใบยาแห้งแล้วส่งให้โรงงานยาสูบตามโควตา ยาสูบมีตลาดรองรับที่แน่นอนจึงเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรนิยมปลูกกันอย่างแพร่หลาย ยาสูบจึงกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญ วารสารนครแพร่ พ.ศ. 2491 ได้ระบุว่ายาสูบสร้างรายได้ให้คนเมืองแพร่นับหมื่น²

ยาสูบยังทำให้เกิดการก่อตัวของนายทุนใหญ่เมืองแพร่ ตัวอย่างเช่น นายณรงค์ วงศ์วรรณ เจ้าของบริษัทเทพวงส์ จำกัด เป็นบริษัทยาสูบรายใหญ่ระดับประเทศซึ่งส่งออกใบยาสูบไปต่างประเทศด้วย นายเมธา เต็มอภิญญกุล ผู้ก่อตั้งบริษัทแพร่ลิคไนต์ จำกัด ก็ต่อยอดธุรกิจด้านหินมาจากอุตสาหกรรมยาสูบ ต่อมานายทุนเหล่านี้หันเข้าสู่สนามการเมืองและมีบทบาททางการเมืองในระดับจังหวัดและระดับประเทศมาถึงปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่า ยาสูบเป็นอุตสาหกรรมที่ทำให้เศรษฐกิจเมืองแพร่เติบโต นำรายได้เข้าเมืองแพร่เป็นจำนวนมาก³ เพราะได้สร้างงานสร้างรายได้ให้คนเมืองแพร่เป็นวงกว้างทั้งระดับพ่อค่านายทุนและชาวบ้านเกษตรกรมาอย่างต่อเนื่อง พ.ศ. 2518 – 2521 พ่อค้ายาสูบเมืองแพร่ตระกูลวงศ์วรรณซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งบริษัทเทพวงส์ จำกัด สามารถส่งออกใบยาสูบได้มากที่สุดของประเทศ⁴ ต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. 2535 พื้นที่เพาะปลูกยาสูบในเมืองแพร่ยังมีถึง 28,418 ไร่ และลดลงอย่างมากในปีถัดมา⁵ ช่วงทศวรรษ 2530 แผนพัฒนา

¹ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2501). *มูลบทบรรพกิจ อุตสาหกรรมในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์)*. หน้า 18.

² องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (2560). *แหล่งเดิม*. หน้า 335.

³ คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือเรื่องวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่. (2544). หน้า 25.

⁴ ชัยพงษ์ สำเนียง. (2564). *ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ : รัฐจารีตสู่การสร้างอาณานิคมภายในภายใต้วาทกรรม "รัฐชาติ"*. หน้า 150.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 149.

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) ได้ลดความสำคัญของอุตสาหกรรมยาสูบลง พื้นที่การปลูกยาสูบลดลงเรื่อยๆ เนื่องด้วยตลาดการส่งออกใบยาสูบไปต่างประเทศเริ่มถดถอย และมีการรณรงค์เผยแพร่พิษภัยของบุหรี่ จนนำมาสู่การออกพระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติคุ้มครองสุขภาพของผู้ไม่สูบบุหรี่ พ.ศ. 2535 จนกระทั่งช่วง พ.ศ. 2536 – 2537 ราคาใบยาสูบตกต่ำจึงทำให้ชาวบ้านทยอยเลิกปลูกไปในที่สุด¹ จึงกล่าวได้ว่าทศวรรษ 2530 จึงเป็นช่วงที่อุตสาหกรรมยาสูบในเมืองแพร่จึงเริ่มซบเซาลง

ตลอดระยะเวลาที่อุตสาหกรรมยาสูบอยู่คู่กับเมืองแพร่ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจโดยตรงต่อนายทุนยาสูบและเกษตรกร เกษตรกรเมืองแพร่มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำไร่ยาสูบหลังฤดูกาลทำนาปลูกข้าวช่วยให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่วนนายทุนยาสูบก็สามารถส่งสมเงินทุนจากการทำกิจการโรงบ่มได้อย่างเป็นกอบเป็นกำและนำไปต่อยอดเป็นกิจการอื่นๆ นอกจากนี้อุตสาหกรรมยาสูบมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย ที่เห็นได้ชัดเจนคือการก่อตัวของชนชั้นนำของเมืองแพร่หลายรายมีพื้นฐานครอบครัวมาจากการทำกิจการโรงบ่มใบยาสูบ ตัวอย่างเช่น ตระกูลกันทาธรรม ตระกูลวงศ์วรรณ ตระกูลศุภศิริ ตระกูลเอื้ออภิญญกุล ตระกูลชนชั้นนำเหล่านี้ ล้วนสะสมทุนและขยายเครือข่ายธุรกิจมาจากการทำอุตสาหกรรมยาสูบทั้งสิ้น ดังนั้น การศึกษาการดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบ จะช่วยสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ได้ชัดเจนขึ้น

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่ายาสูบมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่เป็นอย่างดี งานวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาการดำเนินการและการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมยาสูบ เพื่อใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2534 โดยมุ่งศึกษาจากนายทุนเจ้าของกิจการโรงบ่มใบยาสูบเป็นหลัก เนื่องจากเป็นผู้ประกอบการโดยตรง จึงมีความเข้าใจการดำเนินงานต่างๆ ในอุตสาหกรรมยาสูบเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังได้ศึกษาการทำการค้าของพ่อค้าจีน พ่อค้าเงี้ยว เพื่อให้ทราบบริบททางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงเวลาต่างๆ เนื่องจากพ่อค้ากลุ่มนี้มีบทบาททางเศรษฐกิจในเมืองแพร่มาอย่างยาวนาน ตัวอย่างพ่อค้ากลุ่มนี้ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมยาสูบ เช่น นายเมธา เอื้ออภิญญกุล อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ ซึ่งสะสมทุนจากกิจการโรงบ่มใบยาสูบและเป็นนักธุรกิจที่มีเครือข่ายทางธุรกิจที่กว้างขวาง ทั้งเคยดำรงตำแหน่งสำคัญของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน อาทิเช่น นายกสมาคมพาณิชย์จังหวัดแพร่ (หอการค้าแพร่ในปัจจุบัน) ประธานมูลนิธิริ้วมใจจังหวัดแพร่ ประธานศาลเจ้าปู่ถ่างแกงแพร่

¹ ชัยพงษ์ สำเนียง. (2564). เล่มเดิม. หน้า 150.

ประธานสุสานจีน ประธานโรงเรียนเจริญศิลป์ (โรงเรียนหัวช้าง)¹ ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จากพ่อค้าจีน นอกจากจะสะท้อนถึงบริบทเศรษฐกิจเมืองแพร์ในแต่ละช่วงเวลาแล้ว ข้อมูลดังกล่าวยังช่วยในการวิเคราะห์ประเด็นทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมยาสูบให้ชัดเจนขึ้นได้

งานวิจัยนี้ได้แบ่งเนื้อหาการศึกษา ดังนี้ บทที่ 2 เกษตรกรรมของเมืองแพร์ พ.ศ. 2455 – 2480 อธิบายการเกษตรกรรมของเมืองแพร์ที่ยังไม่ถูกขับเคลื่อนด้วยอุตสาหกรรมยาสูบ การก่อตัวของพ่อค้านายทุนยังไม่ชัดเจนนัก บทที่ 3 ยาสูบเวอร์จิเนีย พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ของเมืองแพร์ พ.ศ. 2481 – 2509 ศึกษาการดำเนินการของอุตสาหกรรมยาสูบ พันธุ์เวอร์จิเนียที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจเมืองแพร์ให้เติบโตเป็นวงกว้างและการก่อตัวของพ่อค้านายทุนยาสูบ บทที่ 4 อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม พ.ศ. 2510 – 2534 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมยาสูบในช่วงที่รัฐบาลใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 6 เป็นตัวกำหนดการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ บทที่ 5 สรุปและขอเสนอแนะ การวิจัยจะเน้นการค้นคว้าข้อมูลของนายทุนยาสูบในเมืองแพร์ และอธิบายให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์ มีลักษณะเฉพาะหรือสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคและระดับประเทศอย่างไรบ้าง ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มเติมองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเมืองแพร์ให้สมบูรณ์ขึ้น

1.2 คำถามการวิจัย

การเกิดขึ้นและการดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร์อย่างไรบ้าง

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาการดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบในเมืองแพร์ พ.ศ. 2481 – 2534

1.3.2 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร์จากการดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบ

¹ เชียงใหม่นิวส์. (2560, 22 มกราคม). แพร์สูญเสียอดีตส.ส.พ่อเลี้ยงเมธา พ่ออดีตส.ส.วรวัจน์ – ปานหทัย ด้วยโรคชรา 89 ปี. (ออนไลน์).

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร์ ที่เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมยาสูบ

1.4.2 เติมเต็มองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเมืองแพร์

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

ก. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานอุตสาหกรรมยาสูบในเมืองแพร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2534 และวิเคราะห์ร่วมกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ

ข. **ขอบเขตด้านพื้นที่** จังหวัดแพร์ โดยเน้นศึกษาพื้นที่อำเภอสอง อำเภอรองกวางและอำเภอหนองม่วงไซ ซึ่งเป็นพื้นที่ทำไร่ยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียกันอย่างแพร่หลาย

ค. **ขอบเขตด้านเวลา** เริ่มศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2481 ซึ่งเป็นปีที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติยาสูบฉบับแรก สิ้นสุดการศึกษา พ.ศ. 2534 ซึ่งเป็นปีที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเริ่มลดความสำคัญของอุตสาหกรรมยาสูบลง

1.6 วิธีการศึกษาวิจัย

การศึกษาเรื่องนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการวิจัยด้วยการค้นคว้าเอกสารทั้งหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง หลักฐานชั้นต้นค้นคว้าจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติหมวดหมู่ เช่น กรมเพาะปลูก โรงงานยาสูบ จากคลังสารสนเทศสถานิติบัญญัติ เช่น บันทึกการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด กฎกระทรวง เป็นต้น หนังสือพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์คนเมือง หลักฐานชั้นรอง ได้แก่ บทความวิชาการ หนังสือ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ นอกจากนี้จะใช้การสัมภาษณ์จากทายาทของกลุ่มนายทุนยาสูบและพ่อค้าเงิน พ่อค้าเงี้ยว เพื่อให้ทราบบริบทการค้าทั่วไปเพิ่มเติม มีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล ได้แก่

ก) นายทุนยาสูบ เลือจากทายาทของนายทุนจากตระกูลที่มีบทบาทเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมยาสูบในเมืองแพร์ ได้แก่ กันทาธรรม วงศ์วรรณ ศุภศิริ และเชื้ออภิญญกุล

ข) พ่อค้าเงินและพ่อค้าเงี้ยว เลือจากร้านค้าที่เปิดกิจการร้านค้าในช่วง พ.ศ. 2481 – 2534 บริเวณย่านการค้าถนนเจริญเมือง

คำถามหลักสำหรับการสัมภาษณ์นายทุนยาสูบ มี 2 ประเด็นหลัก คือ 1) ประวัติความเป็นมาของการทำกิจการโรงบ่มใบยาสูบของตระกูล 2) การเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมยาสูบ รวมถึงการปรับตัวของนายทุนยาสูบในช่วงต่างๆ ส่วนคำถามหลักสำหรับกลุ่มพ่อค้าเงินและพ่อค้าเงี้ยว มี 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ประวัติความเป็นมาของการตั้งรกรากในเมืองแพร์ 2) ความสัมพันธ์

ทางการค้ากับพ่อค้ายาสูบ เมื่อได้ข้อมูลจากทั้งเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง และการสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วทำการวิเคราะห์ ตีความ และนำเสนอเป็นลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจระดับประเทศ

วิทยานิพนธ์ นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2487 ของผาณิต รวมศิลป์ (2521) ศึกษาการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจที่นำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นยุคที่รัฐบาลได้เร่งรัดนโยบายเศรษฐกิจหลายด้าน เช่น เศรษฐกิจชาตินิยม ธุรกิจพาณิชย์ การเกษตรและสหกรณ์ อุตสาหกรรม ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าว เกิดเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้นโยบายเศรษฐกิจถูกใช้อย่างเข้มงวดและขาดการพิจารณาผลดีผลเสียให้รอบด้าน เนื้อหาส่วนใหญ่ในงานชิ้นนี้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับใช้นโยบายเศรษฐกิจและวิเคราะห์ผลกระทบที่ตามมา

วิทยานิพนธ์ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมการเมืองไทย หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการรัฐประหาร พ.ศ. 2500 ของณัฐพงษ์ สุกุลเดี่ยว (2552) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเป็นช่วงรอยต่อสำคัญของการเมืองไทย โดยมีกลุ่มชนชั้นกลางและขุนนางวิชาการ ซึ่งที่ผ่านมามักจะให้บทบาทผู้นำเป็นปัจจัยหลักของการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยจึงต้องการแสดงให้เห็นการตกอยู่ภายใต้บริบทของสังคมและเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าว ส่งผลให้กลุ่มชนชั้นกลางและขุนนางวิชาการรู้สึกรู้สึกว่าการนโยบายเศรษฐกิจทุนนิยมโดยรัฐของรัฐบาลไม่ช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าในหน้าที่การงานและฐานะความมั่นคงทางเศรษฐกิจของตน ประกอบกับอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมืองของสหรัฐอเมริกา จึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดการรัฐประหารและเข้าสู่ยุคพัฒนาช่วง พ.ศ. 2500 ที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งสามารถตอบสนองโอกาสทางเศรษฐกิจของกลุ่มชนชั้นกลางและขุนนางวิชาการได้

หนังสือ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 5 ภูมิภาคของไทย ของพอพันธ์ อูยานนท์ มุ่งอธิบายเพื่อให้เห็นพัฒนาการทางเศรษฐกิจจากภายในของ 5 ภูมิภาค ในส่วนของภาคเหนือได้แสดงให้เห็นว่าช่วงก่อน พ.ศ. 2484 เศรษฐกิจภาคเหนือพึ่งพาการส่งออกไม้สักและข้าวเป็นหลัก ส่วนการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นไปอย่างล่าช้า เพราะอุปสรรคด้านการคมนาคมและส่วนใหญ่ยังอยู่ในเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ ในช่วงหลัง พ.ศ. 2484 ผลผลิตการเกษตรมีหลากหลายขึ้น เช่น ข้าวโพด อ้อย และยาสูบก็เป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจสำคัญที่ปลูกกันมากในเชียงรายและแพร่ นอกจากนี้การสร้างทางหลวงเชื่อมจังหวัดต่าง ๆ ทำให้เกิดการกระจายผลผลิตทางการเกษตรและ

การขยายตัวของอุตสาหกรรม ลักษณะเด่นของหนังสือเล่มนี้คือรวบรวมและอธิบายตัวเลขสถิติ ข้อมูลต่างๆ อย่างละเอียด และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลประชากร การย้ายถิ่น และการเติบโตของเมือง ว่ามีผลกระทบต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างไร

กลุ่มที่ 2 งานศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภาคเหนือ

รายงานการวิจัยเรื่อง **พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2398 – 2503** ของชูลิทธิ์ ชูชาติ (2545) งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดเศรษฐกิจ เรื่องการผลิตแบบเอเชีย กล่าวถึงบทบาทการค้าของพ่อค้าในชนบทภาคเหนือที่ใช้วัวเป็นพาหนะในการบรรทุกส่งสินค้าไปค้าขายต่างเมือง ประเด็นที่กล่าวถึง เช่น วิธีการค้า สินค้า เส้นทางการค้า ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเมืองต่างๆ เป็นต้น ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การวิเคราะห์ว่าปัจจัยที่ทำให้พ่อค้าวัวต่างไม่สามารถเติบโตเป็นนายทุนใหญ่ได้ คือ ความผูกพันกับวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมและวัฒนธรรมชุมชน งานวิจัยอีกชิ้นของชูลิทธิ์ ชูชาติ (2529) คือ **พ่อค้าเรือหางแมลงป่อง นายฮ้อยหลวงลุ่มแม่น้ำปิง พ.ศ. 1839 – 2504** กล่าวถึงการค้าทางเรือระหว่างล้านนากับสยาม โดยศึกษาจากเส้นทางการค้าแม่น้ำปิงและแม่น้ำวังเป็นหลัก พบว่าพ่อค้าเรือต้องใช้ต้นทุนสูงกว่าพ่อค้าวัวต่าง ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นพ่อค้าชาวจีนที่มีฐานะ เมื่อการค้าทางเรือเริ่มเสื่อมความนิยมลง เพราะวิธีขนส่งสินค้าเปลี่ยนไปใช้เส้นทางรถไฟเป็นหลัก พ่อค้าเหล่านี้ก็ยังสามารถปรับเปลี่ยนกิจการให้อยู่รอดได้ ความน่าสนใจของงานทั้งสองชิ้นนี้ คือ ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่างและพ่อค้าเรือรวมแล้วมากกว่า 80 คน ข้อมูลจึงมีความน่าเชื่อถือมาจากประสบการณ์ตรง ทำให้เห็นวิถีทำการค้าอย่างชัดเจน ให้ภาพความเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจในชนบทได้ดี นอกจากนี้ยังได้ระบุคำถามสำหรับการสัมภาษณ์พ่อค้าวัวต่างและพ่อค้าเรือ ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ในการเก็บข้อมูลได้

งานศึกษาต่อมาเป็นงานที่กำหนดให้รถไฟสายเหนือเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจภาคเหนือ ได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่อง **พ่อค้ากับการพัฒนาการเศรษฐกิจลำปาง พ.ศ. 2459 – 2512** ของชัยวัฒน์ ศุภติลลักษ์ (2541) และวิทยานิพนธ์เรื่อง **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนากับการก่อตัวของสำนักทองถิ่น พ.ศ. 2459 – 2480** ของวศิน ปัญญาวุฒตระกูล (2542) เริ่มต้นศึกษาตั้งแต่เปิดใช้สถานีรถไฟลำปาง วิทยานิพนธ์เรื่อง **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464 – 2484** ของพูนพร พูลทาจกร (2530) และ วิทยานิพนธ์เรื่อง **นายทุนพ่อค้ากับการก่อตัวและขยายตัวของระบอบทุนนิยมภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2464 – 2523** ของปลาย้อ ชนะนนท์ (2529) เริ่มต้นศึกษาตั้งแต่เปิดให้สถานีรถไฟเชียงใหม่ ภาพรวมของงานศึกษาทั้ง 4 เรื่อง กล่าวถึง

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือ โดยเส้นทางรถไฟเป็นปัจจัยในการผลักดันให้ภาคเหนือเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจและเงินตราผูกพันกันรัฐบาลส่วนกลางมากขึ้น การมาของรถไฟทำให้การค้าขายทางเรือในแม่น้ำปิง วัง และน่าน รวมถึงการค้าขายทางชายแดนพม่าเริ่มลดความสำคัญลงจนกระทั่งสิ้นสุด ในส่วนของพ่อค้าเป็นช่วงเวลาที่ยานาจอทางเศรษฐกิจของเจ้านายฝ่ายเหนือถูกถ่ายโอนสู่ชาวจีนตระกูลต่างๆ ซึ่งชาวจีนหลายตระกูลอพยพมาตั้งรกรากโดยทางรถไฟ นอกจากนี้การขนส่งที่สะดวกขึ้นยังทำให้เกิดผลผลิตทางการเกษตรใหม่ๆ ที่เป็นสินค้าส่งออก เช่น ข้าวเจ้า น้ำตาล สุกร เป็นต้น เกิดกิจการของพ่อค้าชาวจีน เช่น โรงสีไฟ โรงทอผ้า โรงเลื่อย เป็นต้น ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เศรษฐกิจภาคเหนือผูกพันอยู่กับนโยบายรัฐบาลอย่างยิ่ง รัฐบาลเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจจากนโยบายทุนนิยมโดยรัฐ เป็นช่วงที่พ่อค้าชาวจีนสร้างสายสัมพันธ์ทางธุรกิจกับข้าราชการเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ

ลักษณะเด่นของงานกลุ่มนี้ มีดังนี้ งานของชัยวัฒน์ เน้นการศึกษาพัฒนาการเศรษฐกิจโดยมองผ่านพ่อค้าชาวจีนในลำปาง งานของพูนพรและวศินศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน แต่พื้นที่แตกต่างกัน โดยพูนพรเน้นศึกษาจากเชียงใหม่ ส่วนวศินศึกษาเฉพาะมณฑลมหาสารากร ได้แก่ ลำปาง แพร่ และน่าน แต่ยังคงเน้นที่ลำปางเป็นหลัก งานทั้งสองชิ้นยังศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมือง สำนึกท้องถิ่น วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย งานของปลาย้อ อธิบายเศรษฐกิจภาคเหนือภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในยุคพัฒนา พ.ศ. 2504 – 2523 และมีการลงพื้นที่สัมภาษณ์ตระกูลนายทุนต่าง ๆ เพื่ออธิบายเครือข่ายทางธุรกิจ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ และลำปางมีทั้งตระกูลชาวจีน พม่า ไทใหญ่ และคนพื้นเมือง สรุปแล้วแม้ว่างานศึกษาทั้ง 4 ชิ้น จะใช้เชียงใหม่และลำปางเป็นพื้นที่ศึกษาหลัก แต่ก็ช่วยให้เข้าใจภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคเหนือ ซึ่งรวมถึงเมืองแพร่ด้วยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาค

งานศึกษาที่กล่าวมาก่อนหน้า ในอีกมุมหนึ่งเป็นการบ่งบอกว่าเมืองแพร่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจต่ำเป็นเมืองโตช้า การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นไปอย่างช้าๆ ทำให้ไม่เป็นที่นิยมศึกษาเท่าใดนัก ต่อมาการศึกษาในประเด็นการเติบโตทางเศรษฐกิจของเมืองเล็กๆ เพิ่มขึ้น เช่น บทความวิจัย **ประวัติศาสตร์การพัฒนาภาคเหนือ : จากทางรถไฟสู่การแย่งชิงทรัพยากร** ของชัยพงษ์ สำเนียง และพิสิษฐ์ นาสี (2557) ชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันของจังหวัดในภาคเหนือ ภายใต้ต้นนโยบายเมืองหลักเมืองรองตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำด้านการพัฒนา ความเจริญกระจุกตัวอยู่ที่เชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของ

ภาคเหนือ งานวิจัยนี้ได้จัดให้ แพร่ น่าน แม่ฮ่องสอน และพะเยา เป็นเมืองชายขอบของการพัฒนาเมืองเหล่านี้ภาครัฐจัดสรรทรัพยากรงบประมาณ ให้ในลำดับท้ายๆ เพราะถือว่าไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจ บทความนี้ทำให้เห็นว่ารัฐมีมุมมองและวิธีการจัดการกับเมืองเล็กๆ อย่างเมืองแพร่ อย่างไรก็ตาม จากงานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าการที่เมืองแพร่ไม่ใช่เมืองเศรษฐกิจหลักของภาคเหนือ จึงถูกละเลยในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจต่าง ซึ่งบางประเด็นอาจมีความแตกต่างจากเชียงใหม่หรือลำปาง การที่องค์ความรู้เรื่องพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเมืองแพร่ ผูกติดกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในเมืองใหญ่ อาจจะไม่สามารถใช้อธิบายได้กับเมืองแพร่ได้อย่างครอบคลุม

กลุ่มที่ 3 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับยาสูบ

จากการสำรวจยังไม่พบงานวิชาการด้านประวัติศาสตร์ของอุตสาหกรรมยาสูบโดยตรง งานวิจัยที่พบส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในเชิงวิทยาศาสตร์การเกษตร งานศึกษาอุตสาหกรรมยาสูบที่ให้ประเด็นหรือข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้ คือ การศึกษาอุตสาหกรรมในด้านเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ วิทยานิพนธ์ **ต้นทุนการผลิตใบยาแห้งในภาคเหนือของประเทศไทย** ของ สุวรรณ สุงสว่าง (2516) วิทยานิพนธ์ **การวิเคราะห์โครงสร้างอุตสาหกรรมใบยาสูบไทย : ศึกษาเฉพาะพันธุ์เวอร์จิเนีย** ของ สุรศักดิ์ บุญประกอบ (2525) วิทยานิพนธ์ **การศึกษาการดำเนินงานของโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง** ของ สุวรรณ นิธิพันธ์ (2525) และ วิทยานิพนธ์ **ระบบเศรษฐกิจยาสูบ ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไร่บ่มเอง** ของ เบญจวรรณ ไชยกาญจน์ (2531) งานกลุ่มนี้ทำการศึกษาในช่วงเวลาเดียวกันกับผู้วิจัย ประเด็นและข้อมูลตัวเลขสถิติต่าง ๆ จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาอุตสาหกรรมยาสูบในภาพรวมระดับประเทศ ทำให้เห็นพัฒนาการของอุตสาหกรรมยาสูบ ตั้งแต่การวิจัยทดลองปลูกพันธุ์ต่างประเทศในประเทศไทย การออกกฎหมายเกี่ยวกับยาสูบ เช่น พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481, 2486 และ 2509 การตั้งโรงงานยาสูบ การออกนโยบายต่างๆ เกี่ยวกับยาสูบ มีเพียงงานของ สุวรรณ สุงสว่าง ที่เน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงภายในท้องถิ่นโดยเฉพาะจังหวัดน่าน งานชิ้นนี้น่าสนใจเพราะสุวรรณมาจากครอบครัวนายทุนยาสูบจังหวัดน่าน นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่ทำให้ทราบประเด็นเฉพาะของอุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย ได้แก่ สารนิพนธ์ **นโยบายยาสูบ : ศึกษาเฉพาะนโยบายการนำเข้าบุหรี่จากต่างประเทศเปรียบเทียบช่วงก่อนและหลังการนำเข้า** ของ ดิเรก กาญจนภา (2535) และ วิทยานิพนธ์ **ปัญหาบางประการเกี่ยวกับภาษีสรรพสามิตสำหรับผลิตภัณฑ์ยาสูบ** ของ เสริม เอียดตรง (2552)

กลุ่มที่ 4 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเมืองแพะ

วิทยานิพนธ์ **ประวัติของชื่อตำบลและหมู่บ้านในเขตอำเภอเมืองแพะ จังหวัดแพะ** ของจินตนา ยอดยิ่ง (2519) ศึกษาประวัติของหมู่บ้านต่างๆ ในเขตอำเภอเมืองแพะจำนวน 127 หมู่บ้าน โดยการเข้าไปสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่หรือพระสงฆ์ของหมู่บ้านนั้นๆ การสัมภาษณ์เป็นไปเพื่อรวบรวมประวัติของชื่อตำบลและหมู่บ้านในอำเภอเมืองแพะให้เป็นลายลักษณ์อักษร ผู้ให้สัมภาษณ์มีอิสระอย่างเต็มที่ในการเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านในแง่มุมต่างๆ เช่น การอพยพมาตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ในชุมชนและต่างชุมชน อาชีพ ภูมิศาสตร์ ศาสนา เป็นต้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวช่วยเติมเต็มภาพวิถีชีวิตของคนเมืองแพะในช่วงต้น พ.ศ. 2500 ได้มากขึ้น

วิทยานิพนธ์ **อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพะ พ.ศ. 2479 – 2504** ของเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค (2556) ศึกษาอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนที่เป็นคนไทยที่รับช่วงต่อจากบริษัทต่างชาติ ซึ่งเป็นโอกาสสะสมทุนสร้างฐานะเป็นนายทุนท้องถิ่นหรือพ่อเลี้ยงได้ นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงวิธีการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งส่วนใหญ่ให้ผลประโยชน์โดยตรงต่อคนเมืองแพะไม่มาก เพราะแรงงานป่าไม้เป็นชาวพม่า เงี้ยว และขมุ แต่ส่งผลกระทบต่อคนเมืองแพะไม่มาก เพราะแรงงานป่าไม้ทำให้เกิดกิจการต่างๆ เกิดการจ้างงานในเมืองแพะ เช่น โรงบ่ม ธนาคาร โรงเลื่อย เป็นต้น โดยเฉพาะการสร้างโรงเรียนป่าไม้ที่เมืองแพะ ทำให้เศรษฐกิจเป็นไปอย่างคึกคัก นอกจากนี้ด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมป่าไม้ยังมีผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนเมืองแพะด้วย งานวิจัยนี้ทำให้เห็นพลวัตของสังคมเมืองแพะที่ขับเคลื่อนด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ และเป็นงานประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเมืองแพะไม่กี่ชิ้นที่ศึกษาเรียบเรียงไว้อย่างเป็นระบบ

วิทยานิพนธ์ **พลวัตการสร้างและรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพะ พ.ศ. 2445 – 2549** ของชัยพงษ์ สำเนียง (2551) ศึกษาประวัติศาสตร์เมืองแพะในแต่ละช่วงเวลาเป็นที่เข้าใจและรับรู้ อย่างไรก็ตามในสังคม เหตุผลที่รัฐสร้างประวัติศาสตร์ให้เมืองแพะเพื่ออะไร และคนเมืองแพะได้ตอบสนองข้อมูลประวัติศาสตร์ดังกล่าวอย่างไร นอกเหนือจากการตีตราเมืองแพะเป็นเมืองกบฏแล้ว อีกหนึ่งภาพลักษณ์ของเมืองแพะ คือ เมืองไม้สัก เมืองยาสูบ สะท้อนว่าอุตสาหกรรมทั้งสองมีความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองแพะเป็นอย่างยิ่ง งานวิจัยนี้ยังได้วิเคราะห์ว่าเมืองแพะกลายเป็นเมืองชายขอบของการพัฒนา ในช่วงที่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งมีนโยบายเมืองหลักเมืองรองของแต่ละภูมิภาค การพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมทำให้แพะมีดูเหมือนเป็นเมืองที่ด้อยการพัฒนา และกระตุ้นให้คนเมืองแพะต้องตอบโต้ภาพลักษณ์ดังกล่าวด้วยวิธีการแสดงออกว่าคนเมืองแพะไม่ได้มีทัศนคติในแง่ลบกับบ้านเกิดของตน

วิทยานิพนธ์ **บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มทุนท้องถิ่นในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518 – 2553** ของติรายุทธ์ บำบัด (2555) ศึกษาการเข้าสู่สนามการเมืองของพ่อค้า นายทุนเมืองแพร่ 4 ตระกูล ได้แก่ วงศ์วรรณ ศุภศิริ เขื่อนอภิญญกุลและพนมขวัญ ซึ่ง เป็นตระกูลที่มี บทบาททางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ สามตระกูลแรกล้วนสั่งสมทุนธุรกิจจาก กิจการยาสูบและไม้สัก ส่วนตระกูลพนมขวัญมีพื้นฐานมาจากการเป็นข้าราชการโรงเรียนป่าไม้ และการโรงแรม ทั้งสี่ตระกูลมีความสัมพันธ์กันทั้งทางธุรกิจและการเมืองมาตลอดหลายสิบปี โดยเฉพาะช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่ทั้งสี่ตระกูลมีบทบาทในสนามการเมือง งานชิ้นนี้ ทำให้เห็นว่านอกจากอุตสาหกรรมยาสูบและไม้สักจะสร้างความมั่งคั่งให้ตระกูลชนชั้นนำเมืองแพร่ แล้ว คนงานในอุตสาหกรรมทั้งสองยังเป็นฐานเสียงทางการเมืองที่สำคัญมาก ที่ช่วยให้นายของตน ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง แม้ว่างานชิ้นนี้ไม่ได้เน้นศึกษาบริบททางเศรษฐกิจในภาพรวมของ เมืองแพร่ ด้วยมุ่งศึกษาบทบาททางการเมืองของกลุ่มตระกูลเป็นหลัก แต่ก็ช่วยให้เข้าใจ พัฒนาการทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับการเมืองในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี

หนังสือ **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่** เป็นหนังสือชุดที่จัดทำขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติ รัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2542 หนังสือเล่มนี้ ไม่ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ได้สอดแทรกเกี่ยวกับวิถีชีวิตการทำมาหากินของคนเมืองแพร่ ไว้ในหัวข้อต่าง ๆ เช่น บทที่ 1 สถาปัตยกรรมศาสตร์และสังคมของจังหวัดแพร่ ทำให้ทราบถึงต้นทุนทาง เศรษฐกิจเมืองแพร่ โดยเฉพาะด้านการเกษตร ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์น้อย เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีพื้นที่ราบที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกอยู่มีจำกัดและแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใช้ใน การเกษตรไม่เพียงพอ ในหัวข้ออาชีพของประชากร ก็สามารถสะท้อนพลวัตทางเศรษฐกิจและ ศักยภาพเศรษฐกิจเมืองแพร่ได้บางส่วน เช่น อาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพหลักของคนเมืองแพร่ โดยพืชที่นิยมปลูกนอกจากข้าว คือ ยาสูบ เป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของเมืองแพร่ ส่วนด้าน อุตสาหกรรม ระบุว่า พ.ศ. 2539 รัฐจะพยายามสร้างนิคมอุตสาหกรรมในเมืองแพร่เพื่อเพิ่มการ จ้างงาน แต่เนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจ จึงถูกลดขนาดให้เป็นพื้นที่อุตสาหกรรมขนาดเล็กถึงขนาด กลาง เป็นต้น

หนังสือ **ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ ฉบับ พ.ศ. 2559** หนังสือเล่มนี้เป็นการขยายความรู้ ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ต่อจาก ฉบับ พ.ศ. 2550 ซึ่งมีความแตกต่าง คือ ฉบับ พ.ศ. 2559 เน้น การศึกษาแบบเจาะจงไปที่ประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เช่น บทที่ 7 วัดและโรงเรียน บทที่ 8 บ้านและอาคารเก่า เป็นต้น ส่วนเนื้อหาด้านเศรษฐกิจส่วนใหญ่อยู่ใน บทที่ 11 หนังสือที่เกี่ยวกับ เมืองแพร่ ซึ่งมีการค้นพบวารสาร “นครแพร่” พ.ศ. 2491 วารสารเล่มนี้ทำให้เห็นความคึกคักของ

การค้าในเมืองแพร์ยุคนั้นและรายชื่อร้านรวงต่างๆ และในบทสุดท้าย แพร์กับการเปลี่ยนแปลง ในประเด็นเศรษฐกิจได้ใช้อุตสาหกรรมไม้สักและยาสูบเป็นตัวเล่าเรื่อง นอกจากนี้จะทำให้เห็นการเติบโตและถดถอยของอุตสาหกรรมทั้งสองแล้ว ยังสะท้อนได้ว่าไม้สักและยาสูบเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญของเมืองแพร์

หนังสือ **ประวัติศาสตร์เมืองแพร์: รัฐจารีตการสร้างอาณานิคมภายในภายใต้วาทกรรม “รัฐชาติ”** ของชัยพงษ์ สำเนียง (2564) นอกจากจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์การเมืองแล้ว ยังนำเสนอเกี่ยวกับการรับรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองแพร์ในแง่มุมต่าง ๆ หนึ่งในภาพลักษณ์ของเมืองแพร์คือเป็นเมืองยาสูบ โดยกล่าวว่าหลังปี 2500 เป็นต้นมา ยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจยอดนิยมของเกษตรกรเมืองแพร์ และเป็นโอกาสสะสมทุนของพ่อเลี้ยงโรงบ่มใบยาสูบ ก่อนจะลงเล่นการเมืองในเวลาต่อมา การทำอุตสาหกรรมยาสูบเป็นข้อได้เปรียบของพ่อค้ายาสูบ เพราะมีเครือข่ายความสัมพันธ์ใกล้ชิดเกษตรกรผ่านการทำโรงบ่ม จึงมีฐานเสียงสนับสนุนอย่างกว้างขวาง ส่วนพ่อค้าจีนในเมืองแพร์ที่ทำโรงบ่มใบยาสูบมีจำนวนไม่มาก จึงกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมยาสูบเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มโอกาสให้พ่อค้ายาสูบชนะการเลือกตั้ง งานชิ้นนี้ยังแสดงให้เห็นว่า แม้วรัฐบาลจะใช้นโยบายกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แต่เมืองแพร์ก็ยังคงเป็นเมืองชายขอบของการพัฒนาสมัยใหม่ ไม่ได้รับการเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจเท่าที่ควร

จากการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ยังไม่พบงานประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ศึกษาอุตสาหกรรมยาสูบโดยตรง ส่วนงานประวัติศาสตร์เมืองแพร์ส่วนใหญ่ก็เป็นงานรวบรวมข้อมูลหลักฐานเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของเมืองแพร์ในภาพกว้าง งานที่มุ่งค้นคว้าประเด็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเมืองนี้ยังมีจำนวนน้อย และเนื่องจากอุตสาหกรรมยาสูบเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร์ ดังนั้น การศึกษาอุตสาหกรรมยาสูบจะช่วยอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร์ได้ชัดเจนขึ้น

1.8 แหล่งข้อมูล

1. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
2. สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. คลังทรัพยากรสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
5. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
6. การสัมภาษณ์

บทที่ 2

เกษตรกรรมของเมืองแพร์ พ.ศ. 2455 – 2480

“ทางรถไฟสายเหนือซึ่งจะหยุดอยู่เพียงตำบลแม่พวกนั้น (ปัจจุบันคือบ้านแม่พวก ตำบล ห้วยไร่ อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ – ผู้เขียน) หากควรไม่ ด้วยในท้องที่ตำบลนั้น เป็นตำบลหม้ออัน น้อยที่ตั้งอยู่ในป่า หาใช่เป็นที่ประชุมชนและตลาดสินค้าอันเหมาะแก่ประโยชน์ในการเดินรถไฟ ซึ่ง ควรจะเป็นที่พักแห่งสถานีปลายทางนั้นไม่ จึงคิดด้วยเกล้าฯ ว่า เมื่อการเดินรถไฟได้ผลพอแก่ ดอกเบี้ยเงินทุนแล้ว ก็สมควรที่จะดำริห์จัดสร้างต่อไปให้ถึงเมืองที่มีพลเมืองมาก มณฑลพายัพ คือ นครลำปาง ลำพูน แลเชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่ประชุมชนแลตลาดสินค้า เพื่อจะได้ชักนำผู้คนและสินค้า ให้ไปมาโดยทางรถไฟได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น”¹

จากหนังสือกราบบังคมทูลของกรมหลวงนครสวรรค์ต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ใน พ.ศ. 2454 แสดงให้เห็นว่าในช่วงแรกของการสร้างทางรถไฟสายเหนือ ต่อไปถึงมณฑลพายัพ เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองแพร์กับลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่แล้ว ศักยภาพ ทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างรายได้ให้กับกิจการรถไฟมากนัก อีกทั้งที่ตั้งของ สถานีรถไฟอยู่กลางป่าเขาไม่ผ่านตัวเมืองแพร์ อย่างไรก็ตาม การมีเส้นทางรถไฟก็ทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์ในเวลาต่อมา ดังเช่น พ.ศ. 2456 หลังจากเปิด เดินรถไฟถึงสถานีเด่นชัย 1 ปี เจ้าพระยาวิชาญประพัทธ์ มีหนังสือกราบบังคมทูลว่า

“สมควรจะขยายการเดินรถไฟรับส่งคนโดยสารและสินค้าจากตำบลแม่พวกต่อไปยัง ตำบลปากป่าน (ปัจจุบันคือบ้านปากป่าน ตำบลไทรน้อย อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ – ผู้เขียน) เพื่อ ผลประโยชน์ของกรมรถไฟในทางตอนนี้จะทวีขึ้นอีกด้วย เพราะที่ตำบลปากป่านนั้น เวลานี้ก็มี ตลาดซื้อขายขึ้นแล้ว ถ้าได้เปิดรถไฟเดินไปถึงก็จะทำให้ที่ตำบลนั้นเจริญเร็วขึ้น”²

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร 6 คค.5.3/1 ตรวจทางรถไฟสายเหนือเพื่อจะสร้างต่อไปในมณฑล พายัพ (26 ธ.ค. 2453 – 22 ม.ค. 2454).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร 6 คค.5.3/3 เปิดการเดินรถไฟตั้งแต่ตอนปางต้นฝั้งไปถึงศาลาแม่ พวก ตั้งแต่แม่พวกถึงตำบลปากป่านฯ ถึงตำบลแม่ต้า แต่แม่ต้าถึงแขวงเมืองลง 13 ก.พ. 2454 – 11 ต.ค. 2465.

การสร้างสถานีรถไฟเด่นชัยยังทำให้เกิดการปรับปรุงถนนในเมืองแพร่ เพื่อสะดวกในการขนส่งสินค้าจากในตัวเมืองแพร่และจากเมืองน่านมายังสถานีรถไฟ และเมื่อเส้นทางรถไฟสร้างไปถึงสถานีลำปางใน พ.ศ. 2459 และสถานีเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2464 ก็ยิ่งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของภาคเหนืออย่างกว้างขวาง

ในบทนี้ต้องการอธิบายให้ทราบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2455 – 2480 ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่อุตสาหกรรมยาสูบจะเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในเมืองแพร่ สภาพเศรษฐกิจเมืองแพร่เป็นอย่างไร หลังจากที่เส้นทางรถไฟเป็นตัวเชื่อมการคมนาคมระหว่างเมืองแพร่กับกรุงเทพฯ ได้กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากการผลิตแบบพอยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้นเพียงใด โดยมุ่งเน้นการศึกษาจากสินค้าการเกษตรเป็นสำคัญ นอกจากนี้จะกล่าวถึงการก่อตัวของกลุ่มพ่อค้านายทุนเมืองแพร่ไว้ด้วย เพื่อเป็นการปูพื้นฐานให้เห็นสภาพเศรษฐกิจเมืองแพร่ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจปัจจัยที่เอื้อให้อุตสาหกรรมยาสูบเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจเมืองแพร่ในเวลาต่อมาอีกด้วย

2.1 เส้นทางการค้าของเมืองแพร่

เส้นทางการค้าของเมืองแพร่ใช้เส้นทางบกเป็นหลัก ส่วนเส้นทางน้ำนั้นยังไม่พบหลักฐานที่แน่ชัดว่ามีการค้าทางเรือติดต่อกับต่างเมืองผ่านทางแม่น้ำสายหลักคือแม่น้ำยม และหากพิจารณาจากย่านประตูชัยอันเป็นย่านการค้าเก่าแก่ของเมืองมาตั้งแต่ยุคจารีต¹ ย่านนี้เป็นบริเวณที่ห่างจากแม่น้ำยมออกไปทางประตูศรีชุมไม่เกิน 2 กิโลเมตร ก็ไม่ปรากฏว่ามีท่าเรือขนส่งสินค้าต่างจากเชียงใหม่และลำปางที่มีการค้าทางเรือทางแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง มีท่าเรือสำหรับขนถ่ายสินค้า เช่น ท่าเรือย่านวัดเกตุการามที่เชียงใหม่ ท่าเรือตลาดจีนที่ลำปาง สาเหตุอาจเป็นเพราะแม่น้ำยมไม่เหมาะกับการเดินเรือและไม่เชื่อมกับแหล่งกระจายสินค้าที่สำคัญ แม่น้ำยมจึงใช้สำหรับล่องซุงไม้สักของบริษัทป่าไม้ต่างๆ เป็นหลัก เมืองแพร่มีการค้าทางเรือระยะทางสั้นๆ ภายในท้องถิ่น เช่น พ่อค้าจากในเวียงซึ่งเป็นชาวบ้านศรีชุม บ้านพระนอน บ้านวัดหลวง ได้นำพืชผลทางการเกษตรใส่เรือขึ้นมาขายให้ชาวบ้านแถบอำเภอสอง² พ่อค้าวัวต่างเมืองแพร่สัมพันธ์กับการค้าทางเรือในกรณีที่น่าสินค้าของป่ามาขายให้พ่อค้าทางเรือที่ท่าอัฐ อุดรดิตถ์ แล้วรับซื้อ

¹ คัมภีร์โบลานวัดสูงเม่น เมืองแพร่ เรื่อง ยมกะ ไหวรภกถาวัตถุ ไหวรหมหาปฏิฐาน จารเมื่อ พ.ศ. 2385 จารท้ายโบลานว่า “ประตูชัยขึ้นนอกเมืองแพร่แก้วกว้าง อันฝูงพ่อค้าแม่ค้าอวดอ้าง” เอกสารไมโครฟิล์มจากโครงการอนุรักษ์ คัมภีร์โบลานล้านนา โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

² (พระมหานุสรณ์ อภิวัทธมน, การสื่อสารส่วนบุคคล วันที่ 15 ตุลาคม 2566)

สินค้ากรุงเทพฯ จากพ่อค้าเรือแม่น้ำน่าน¹ นายวรรณ ชมภูมิ่ง (บุตรท้าวมิ่ง พ่อค้าวัวต่างลำปาง ต้นตระกูลชมภูมิ่ง) เป็นพ่อค้าวัวต่างเมืองแพร์ที่ใช้เส้นทางการค้าดังกล่าว โดยรับซื้อเกลือจากท่าอิฐนำไปขายต่อยังเมืองน่าน² เมื่อเส้นทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ พ.ศ. 2464 การค้าทางเรือของมณฑลพายัพทั้งหมดจึงได้เสื่อมความนิยม เพราะค่าขนส่งสินค้าทางรถไฟประหยัดและสะดวกรวดเร็วกว่าทางเรือ

เส้นทางการค้าทางบกที่สำคัญของล้านนาแบ่งออกเป็น 3 สาย ได้แก่ สายตะวันตก สายตะวันออก และสายกลาง โดยกำหนดจากยุคนานตอนใต้ของจีน³ เมืองแพร์อยู่บนเส้นทางการค้าสายตะวันออก ทางสายนี้มีความเก่าแก่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายและแยกย่อยไปได้อีกหลายสาย เส้นทางที่ผ่านเมืองแพร์ เช่น เส้นทางจากยุคนาน หลวงพระบาง เมืองน่าน เมืองแพร์ หรือเส้นทางจากยุคนาน รัฐฉาน เชียงของ เมืองน่าน เมืองแพร์ เป็นต้น ส่วนทางตะวันตกเฉียงใต้เมืองแพร์ติดต่อกับมะละแหม่งเมืองท่าสำคัญของพม่า โดยผ่านทางแม่สอด ระแหง เกิน ลำปาง เข้าสู่เมืองแพร์ นอกจากนี้พ่อค้ายังสามารถเดินทางผ่านเมืองแพร์ไปซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับพ่อค้าเรือแม่น้ำน่านที่บางโพธิ์ท่าอิฐ อุตรดิตถ์ ได้ด้วย จะเห็นได้ว่าเส้นทางการค้าเดิมของเมืองแพร์มีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่นอย่างกว้างขวาง

ก่อนที่สยามจะปฏิรูปการปกครองรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ ในช่วงรัชกาลที่ 5 และก่อนการทำแผนที่กำหนดเส้นเขตแดนรัฐชาติอย่างชัดเจน เมืองแพร์เป็นทางผ่านของผู้คนหลากหลายกลุ่มที่เดินทางไปมาหาสู่ติดต่อกันด้วยความสัมพันธ์ทางการค้ามาอย่างยาวนาน ดังหลักฐานจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานวัดพันเชิง ตำบลช่อแฮ อำเภอเมืองแพร์ จังหวัดแพร่ จารเมื่อ พ.ศ. 2359 ระบุว่า

“เมืองแพร์แก้วเป็นที่หอมคนต่อมเป็นที่คนมารวมชูดาวดำแดงดำขาว สัพพะสะเพชมีมีเอ มีทั้งมานเม็งแลห่อ ยอบยังชายควัว พ่อค่างัว ก็มาเอาฝ้าย ตย เพื่อนามองแเอ”⁴

¹ ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2549). พ่อค้าเรือหางแม่ลงบ่อง นายฮ้อยหลวงลุ่มน้ำปิง พ.ศ. 1839 - 2504. หน้า 62.

² เสรี ชมภูมิ่ง. (2456). ทำเนียบตระกูลชมภูมิ่ง สายที่ 8 นายบัน ชมภูมิ่ง. หน้า 3.

³ วรรณภรณ์ เรื่องศรี. (2464). กาดก่อเมือง. หน้า 92 - 93.

⁴ คณะศูนย์ศึกษาเอกสารโบราณ โรงเรียนสืบสานล้านนา จังหวัดเชียงใหม่. (2566). วิจัยมหาเถรานุสรณ์. หน้า 46 - 47.

(เมืองแพร์เป็นเมืองที่มีผู้คนมากมายหลายเชื้อชาติมารวมกัน เดินทางไปมาหาสู่กัน เช่น พม่า มอญ จีน เข้ามาค้าขาย มีพ่อค้าวัวต่าง มาซื้อฝ้าย – ผู้เขียน)

หลักฐานวรรณกรรมท้องถิ่นอีกชิ้น คือ บทโคลงกระทู๋ ฉบับวุตโต วรรณกรรมเก่าแก่ที่พบ ทั้งในเมืองแพร์ (วัดเหมืองหม้อและวัดดอยจำค่า) และพบที่เมืองน่าน บทหนึ่งกล่าวไว้ว่า

“อยู่	ในเทศท้องแห่งหอง	ต่างไกลตา
ใน	แคว้นโกสัยยา	แห่งหัน
เมือง	นั้นแกนสุขา	เป็นที่ไพร่ รอมแด
แพล	เลิศดีด้วยน้ำค่า	เป็นที่ไพร่ฝ้าไหลชม” ¹

(ในเมืองแพร์นี้หรือเมืองโกสัยนี้เป็นเมืองที่สงบสุข ผู้คนต่างเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองแห่งนี้ ทั้งมีการค้าขายกันอย่างคึกคัก ไพร่บ้านพลเมืองจึงเข้ามาอยู่รวมกัน – ผู้เขียน)

หลักฐานดังกล่าว ทำให้ทราบวากลุ่มพ่อค้าที่ใช้เส้นทางค้าขายผ่านเมืองแพร์มีทั้งเงี้ยว พม่าและจีนฮ่อ บางส่วนย้ายมาตั้งถิ่นฐานทำการค้าในเมืองแพร์ โดยช่วงก่อนที่รถไฟสายเหนือจะสร้างมาถึงมณฑลพายัพ ชาวพม่า ชาวเงี้ยว และชาวตองสูจากรัฐฉานเป็นกลุ่มพ่อค้าต่างเมือง กลุ่มใหญ่ของเมืองแพร์ มีทั้งกลุ่มที่ตั้งร้านค้าในตัวเมืองและกลุ่มที่เป็นพ่อค้าวัวต่างค้าขายตามชนบท สินค้าที่ขายผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมทั้งจากพม่าและจากกรุงเทพฯ เช่น น้ำมันก๊าด ฝ้าย ด้าย ไม้ขีดไฟ และสินค้าภายในท้องถิ่น เช่น ข้าวสาร ปลาแห้ง ปลาร้า เกลือ เมียง เป็นต้น รูปแบบการค้ามีทั้งการค้าวัวต่างและเปิดร้านขายของเบ็ดเตล็ด² นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่เข้ามาทำกิจการป่าไม้เป็นพนักงานของบริษัทต่างชาติด้วย ถึงแม้ว่าเมืองแพร์จะเป็นพื้นที่หลักของเหตุการณ์กบฏจลาจล พ.ศ. 2445 ซึ่งมีชาวเงี้ยว ชาวพม่าและชาวตองสูเข้าร่วมก่อการกบฏร่วมกับชาวพื้นเมืองเพื่อต่อต้านการปฏิรูปของสยาม แต่เหตุการณ์นี้ไม่ได้กระทบต่อกิจการของพ่อค้ากลุ่มนี้มากนัก เพราะหลังจากทางราชการปราบจลาจลไม่นานยังคงเปิดร้านขายของกันตามปกติ เดินตามถนน ออกปลูกพลา³ พ่อค้าเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนร้านค้ากระจายอยู่หนาแน่นใกล้ๆ ตัวเมือง เช่น บริเวณตลาดบ้านทุ่ง บริเวณถนนเจริญเมือง เป็นต้น เมื่อเส้นทางรถไฟสร้างถึงมณฑลพายัพธุรกิจการค้า

¹ วัดดอยจำค่า จังหวัดแพร์. (2553). *โคลงร้อยกลอน ฉบับวุตโต*. หน้า 48.

² จินตนา ยอดยิ่ง. (2519). *ประวัติชื่อตำบลและหมู่บ้านในเขตอำเภอเมืองแพร์ จังหวัดแพร์*. หน้า 79.

³ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร. (2536). *ประชุมพงศาวดาร ตอน เงี้ยวปล้นเมืองแพร์ พ.ศ. 2445*.

ของพ่อค้ากลุ่มนี้ก็ค่อยๆ ลดลง เพราะถูกแทนที่ด้วยการค้าของพ่อค้าจีนที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นจากการย้ายถิ่นฐานมาตั้งรกรากที่เมืองแพร่โดยทางรถไฟ กลุ่มพ่อค้าจีนที่อาศัยในเมืองแพร่มาแต่เดิมก็จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล โดยมีหลวงศรีนครานุกุล (เต็กนั๊บ) คหบดีชาวจีนเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์หรือให้คำแนะนำสู่ทางค้าขาย¹ นอกจากนี้พ่อค้าจีนยังมีเครือข่ายการค้ากับพ่อค้าที่กรุงเทพฯ การค้าของพ่อค้าพม่าและเงี้ยวจึงลดบทบาทลงเพราะการติดต่อค้าขายระหว่างมณฑลพายัพกับชายแดนพม่าลดความสำคัญลง

การสร้างทางรถไฟสายเหนือถึงสถานีเด่นชัยจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2455 ลำปาง พ.ศ. 2459 และเชียงใหม่ พ.ศ. 2464 เส้นทางการค้าของมณฑลพายัพจึงผูกพันกับระบบเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้น การค้ากับกรุงเทพฯ โดยทางเรือและการค้าทางบกกับชายแดนพม่าก็ลดลงเนื่องจากค่าขนส่งสินค้าโดยรถไฟถูกกว่าค่าขนส่งทางเรือและขนส่งได้ปริมาณมากกว่า กล่าวคือเรือขนาดใหญ่ค่าบรรทุกหาบละ 10 บาท บรรทุกได้ 50 หาบ หรือประมาณ 3 ตัน คิดเป็นเงิน 500 บาท ถ้าเทียบกับรถไฟบรรทุกได้ 10 ตัน² ส่วนพ่อค้าวัวต่างก็ไม่จำเป็นต้องรอนแรมเดินทางไปซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าถึงชายแดนพม่า เพราะสามารถประหยัดเวลาการเดินทางได้โดยเปลี่ยนมาซื้อสินค้าที่สถานีรถไฟแล้วนำไปเร่ขายตามชนบท นอกจากนี้โครงการก่อสร้างที่ตามมาหลังจากสร้างเส้นทางรถไฟ คือ การสร้างถนนเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางต่างๆ กับสถานีรถไฟ พ.ศ. 2458 กรมหลวงได้อนุมัติเงินเพื่อใช้ในการโยธาถนนสายเด่นชัย – เมืองแพร่ ทำให้รถยนต์สามารถแล่นได้ตลอดปี และ พ.ศ. 2461 กรมรถไฟหลวงมีโครงการจะปรับปรุงถนนสายนี้โดยใช้วิธีอย่างฝรั่งเศส³ จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า รถไฟเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้าของมณฑลพายัพ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของมณฑลพายัพถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ ในที่สุด

¹ (เอกริน สุทธิภักดี, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 10 ตุลาคม 2566)

² ปลาย้อ ชนะนนท์. (2529). บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464 - 2523 . หน้า 52.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร 6 คค.5.3/8 กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายเหนือและสายตะวันออกเฉียงเหนือ (โคราช – อุบล) (4 ส.ค. 2460 – 17 ส.ค. 2468).

ภาพประกอบ 1 สถานีรถไฟเด่นชัย แหล่งกระจายสินค้าของภาคเหนือ

ที่มา : Facebook Fanpage โรงเรียนวิศวกรรมรถไฟ

2.2 เกษตรกรรม

สินค้าส่งออกสำคัญของเมืองแพร่ตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 5 คือ ไม้สัก ซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญของเจ้านายเมืองแพร่ หลังเหตุการณ์จลาจลเมืองแพร่ พ.ศ. 2445 ทำให้บทบาทของเจ้านายที่ทำกิจการป่าไม้ค่อยๆ ลดลง บริษัททำป่าไม้ต่างชาติจึงได้โอกาสเข้ามาสัมปทานป่าในเมืองแพร่ได้อย่างเต็มที่ ได้แก่ บริษัทบอมเบย์เบอร์มาของอังกฤษและบริษัทอีสต์เอเชียติกของเดนมาร์ก บริษัทได้ว่าจ้างชาวพม่า เจียวและตองสู เป็นหัวหน้าคุมแรงงานตัดฟันไม้สัก แรงงานส่วนใหญ่เป็นชาวขมุจากลาว ส่วนคนพื้นเมืองไม่นิยมทำงานในป่า ดังที่พระเทพนพัฒนา ข้าหลวงตรวจการ มาตรวจราชการเมืองแพร่เมื่อ พ.ศ. 2456 ได้วิจารณ์ถึงนิสัยการทำมาหากินของคนเมืองแพร่ไว้ว่า

“หนทางที่จะตัดไม้เสาหรือหาของป่า เช่น ไม้ซาง ไม้ไผ่แลพื้น ขนล่องลงไปจำหน่ายซื้อขายแลกเข้า (ข้าว – ผู้เขียน) ในเมืองก็ได้รวดเร็วสะดวกดี ไม่น่าจะนั่งเกี้ยวจรั้นยากจนเลย” และ “การรับจ้างหาง่าย เช่น ลูกจ้างทำทางรถไฟแลทำป่าไม้ แต่ไม่มีคนจะรับจ้าง จนถึงกับต้องจ้างพวกจีน พวกเจียวแลขมุ”¹

¹ กระทรวงมหาดไทย. (2556). *เทศาภิบาล เล่ม 16 แผ่น 92*. หน้า 65 – 66.

คนพื้นเมืองที่เป็นแรงงานของบริษัททำป่าไม้ยังพอมืออยู่บ้างแต่เป็นส่วนน้อย ครั้นถึงฤดูทำนา ก็กลับไปทำนา ส่วนเจ้านายหรือคนดีบางส่วนปรับตัวมาทำหน้าที่เป็นลูกช่วงหรือผู้รับเหมาทำป่าไม้ให้บริษัทต่างชาติ รัฐบาลอนุญาตให้บริษัทต่างชาติสัมปทานป่าไม้จนถึง พ.ศ. 2479 จึงประกาศยกเลิกสัมปทาน การที่รัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานป่าไม้ของบริษัทต่างชาติ เป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลคณะราษฎรที่ต้องการให้กิจการต่างๆ ดำเนินการด้วยคนไทยเป็นหลัก ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของกิจการป่าไม้ก่อน พ.ศ. 2479 จึงยังคงเป็นของบริษัทต่างชาติ เพราะแรงงานส่วนใหญ่ในกิจการป่าไม้เป็นคนต่างชาติ ดังนั้น หัวข้อนี้จึงมุ่งศึกษาและอธิบายเกี่ยวกับเกษตรกรรมมากกว่าอุตสาหกรรมป่าไม้ เพราะในช่วงเวลานี้เกษตรกรรมเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนเมืองแพร่มากกว่าอุตสาหกรรมไม้สัก

2.2.1 ข้อจำกัดการเพาะปลูก

การขนส่งสินค้าทางรถไฟเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดการผลิตสินค้าส่งออกจากมณฑลพายัพมากขึ้น สินค้าส่งออกส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็มีศักยภาพในการผลิตที่แตกต่างกันไป งานศึกษาประเด็นเศรษฐกิจของภาคเหนือหลายชิ้น ล้วนแสดงให้เห็นว่า ตั้งแต่เส้นทางรถไฟมาถึงลำปาง พ.ศ. 2459 และเชียงใหม่ พ.ศ. 2464 เกษตรกรมีการผลิตสินค้าเพิ่มขึ้น เช่น ข้าวเปลือก ฝ้าย อ้อย เป็นต้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงการผลิตของเมืองแพร่เป็นไปอย่างช้าๆ ไม่ได้รวดเร็วนัก เพราะการเกษตรของเมืองแพร่ได้ผลผลิตไม่ค่อนเพียงพอต่อความต้องการบริโภคในครัวเรือน สาเหตุสำคัญมาจากลักษณะภูมิประเทศของเมืองแพร่ที่เป็นพื้นที่ป่าไม้และภูเขาประมาณร้อยละ 80 เหลือเป็นที่ราบประมาณร้อยละ 20¹ พื้นที่เพาะปลูกเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาลักษณะคล้ายแอ่งกระทะมีภูเขาล้อมรอบทั้ง 4 ทิศ แบ่งออกเป็น 2 บริเวณ คือที่ราบใหญ่เมืองแพร่และที่ราบอำเภอลองและวังชิ้น ป่าไม้บางส่วนที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกก็ถูกสงวนไว้เป็นพื้นที่ป่าไม้หวงห้าม ส่วนป่าแพะก็เป็นดินกรวดดินทรายทำการเพาะปลูกไม่ได้เสียโดยมาก² เมืองแพร่จึงมีพื้นที่การเกษตรค่อนข้างจำกัดและยังมีปัญหาเรื่องแหล่งน้ำ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาที่ลาดชันสูง ทำให้น้ำจากภูเขาไหลลงสู่ที่ลุ่มอย่างรวดเร็ว แหล่งเก็บกักน้ำจึงมีน้อย เมืองแพร่

¹ คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือเรื่องวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่. (2544). เล่มเดิม. หน้า 5.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/13 มณฑลมหาสารคาม สังกายงานตรวจการแผนกเกษตร จังหวัดแพร่แลที่อำเภอเมืองลอง จังหวัดลำปาง ของหลวงประสิทธิภูมิการ.

มีแม่น้ำลำห้วยสายสั้นๆ 77 สาย ส่วนใหญ่ไหลสู่แม่น้ำสายหลักที่ใช้ในการเกษตรคือ แม่น้ำยม¹ พ.ศ. 2478 เจ้าวศ์ แสนศิริพันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ ตั้งกระทู้ถามในสภาถึงความคืบหน้าการสำรวจของกรมชลประทานเพื่อก่อสร้างเหมืองฝายแม่หม้าย ซึ่งถ้าดำเนินการสร้างต่อจากห้วยการหลวงไปจนถึงห้วยเข้เป็นระยะทาง 60 กิโลเมตร ผลปรากฏว่ารัฐบาลไม่อนุมัติการก่อสร้าง เนื่องจากพื้นดินฝั่งขวาของแม่น้ำยมลาดชันมากและมีแนวเขาอยู่ใกล้ชิดกับแนวลำแม่น้ำ เนื้อที่จะรองรับน้ำได้มีเพียง 30,000 ไร่เศษเท่านั้น² อีกประการหนึ่งแม่น้ำยมมีตลิ่งสูงมาก การจะกักกันทำเป็นฝายให้ระดับน้ำสูงขึ้นมาถึงดินเป็นการยากลำบาก รัฐบาลจึงมีความเห็นว่าไม่คุ้มค่าที่จะก่อสร้าง ดังนั้น เหมืองฝายในเมืองแพร่ที่กั้นน้ำไว้ใช้ทำนาก็เป็นการสร้างชั่วคราว ไม่มั่นคงแข็งแรง พังทลายเสียหายง่าย³ แหล่งน้ำทำการเกษตรของเมืองแพร่จึงไม่ค่อยบริบูรณ์ดีนัก แม้ว่าเมืองแพร่เป็นเมืองแรกของมณฑลพายัพที่มีรถไฟพร้อมขนส่งสินค้า แต่ด้วยปัญหาพื้นที่และแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรข้างต้น เกษตรกรชาวนาในเมืองแพร่จึงยังมุ่งเพาะปลูกเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคเป็นหลักไม่ใช่เพื่อการค้า

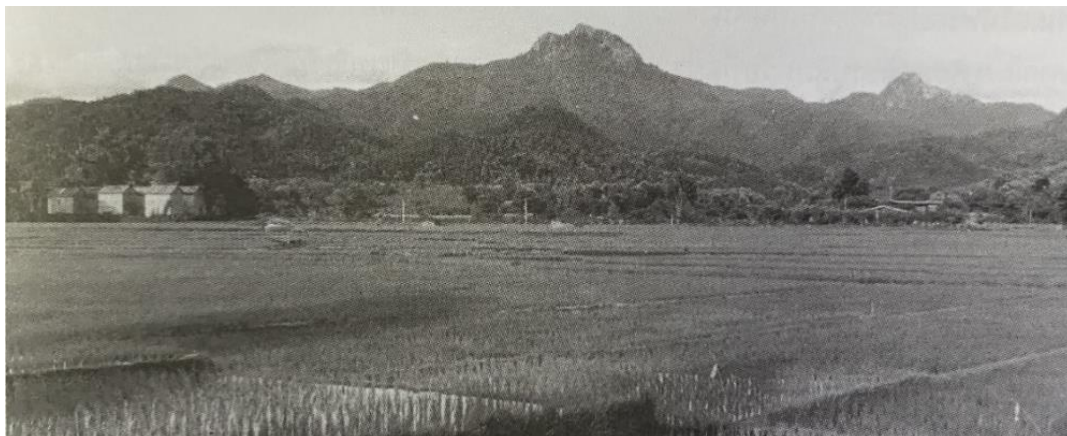
ภาพประกอบ 2 สภาพความแห้งแล้งของแม่น้ำยม

ที่มา : วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่ หน้า 338.

¹ คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือเรื่องวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่. (2544). เล่มเดิม. หน้า 12.

² กระทู้ถามเรื่องเกี่ยวกับเหมืองและฝายแม่หม้าย จังหวัดแพร่. (2478, 12 มีนาคม). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 17 (สมัยวิสามัญ สมัยที่สอง). หน้า 1080 – 1081.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/229 มณฑลมหาสารราษฎร์สังสำเนารายงานตรวจการเพาะปลูก การขุดเหมืองทำฝายของหลวงสุวรรณโกสียพัตร์ กระทรวงถามไปในเรื่องการปลูกส้มแลกาแพ พ.ศ. 2468.

ภาพประกอบ 3 พื้นที่ราบใหญ่เมืองแพร่ แหล่งเกษตรกรรม

ที่มา : วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่ หน้า 5.

2.2.2 สินค้าเกษตร

จากรายงานการเพาะปลูกในแต่ละเดือนที่ผู้ว่าราชการเมืองแพร่รายงานไปยังกรุงเทพฯ ช่วง พ.ศ. 2454 – 2455 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของการเดินรถไฟมาถึงมณฑลพายัพ รายงานระบุว่าพืชผลการเกษตรในเมืองแพร่ ได้แก่ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวไร่ ข้าวโพด ฝ้าย ยาสูบ มะพร้าว ถั่วต่างๆ และผักสวนครัวอื่นๆ พืชผลเกือบทั้งหมดไม่ได้ส่งออกไปต่างเมือง ปลูกกันเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ข้าวซึ่งปลูกกันทั่วไปและเป็นที่ต้องการของตลาดนั้นก็ไม่ได้นำไปขายต่างถิ่น ทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันภายในท้องที่เท่านั้น บางปีชาวนาจะกักตุนข้าวไว้ ด้วยเกรงว่าจะไม่พอกินเพราะฝนแล้ง มีพ่อค้าจากต่างถิ่น เช่น พ่อค้าเชียงใหม่นำข้าวสารมาขายในเมืองแพร่อยู่เสมอ¹ ดังนั้น ข้าวจึงไม่ใช่สินค้าชนิดแรกที่ชาวนาเมืองแพร่ผลิตเพื่อส่งออกโดยทางรถไฟ สินค้าส่งออกชนิดแรกของเมืองแพร่ที่บรรทุกใส่ตู้รถไฟ คือ มะพร้าว พ.ศ. 2456 เมืองแพร่ส่งออกมะพร้าวไปมณฑลพิษณุโลกถึง 68,000 ผล ขายในอัตรา 6 บาท ต่อ 100 ผล² แต่ไม่ได้ทำสวนมะพร้าวเพื่อการค้าขายอย่างจริงจัง เป็นเพียงมะพร้าวที่ปลูกกันตามละแวกบ้านเท่านั้น

พ.ศ. 2459 รัฐบาลแยกหน่วยการปกครองของลำปาง แพร่และน่าน ออกจากมณฑลพายัพ ยกให้เป็นมณฑลมหาสารากร จากนั้นจึงมีการส่งเสริมให้มีการผลิตในพื้นที่มณฑลมหาสารากรอย่างจริงจัง โดยจัดให้มีงานแสดงกสิกรรมที่ลำปางใน พ.ศ. 2459 เป็นปีเดียวกันกับที่

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/984 เมืองแพร่ส่งรายงานการเพาะปลูก ประจำเดือน พ.ศ. 2455.

² แหล่งเดิม.

เส้นทางรถไฟสร้างถึงสถานีลำปาง จุดประสงค์สำคัญของการจัดงานเพื่อช่วยกระตุ้นให้มีการปรับปรุงผลผลิตทั้งเกษตรกรรมและหัตถกรรมให้ดีและเหมาะสมยิ่งขึ้น¹ จะได้เพิ่มปริมาณสินค้าส่งออกทางรถไฟ สินค้าการเกษตรที่นำมาแสดงในงาน เช่น ข้าว ฝ้าย ยาสูบ ข้าวโพด งา ถั่ว น้ำตาล อ้อย สินค้าหัตถกรรม เช่น ผ้าทอ กระดาษ เครื่องรัก เครื่องจักสาน มีการจัดแสดงงานปศุสัตว์และสินค้าต่างประเทศในงานด้วย แม้ว่าจะงานแสดงกสิกรรมนี้ไม่ได้จัดที่เมืองแพร่แต่ต่อมาก็มีข้าราชการเข้ามาสำรวจพื้นที่และคิดหาทางบำรุงการเกษตรเมืองแพร่อยู่เนืองๆ เช่น พ.ศ. 2460 พระยาอดเมืองขวาง (หม่อมหลวงอิน เสนีย์วงศ์) ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ ขอพันธุ์ถั่วเหลืองจากกระทรวงเกษตรธิการ มาให้ราษฎรอำเภอบ้านกลาง (ปัจจุบัน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ - ผู้เขียน) ทดลองเพาะปลูก² พ.ศ. 2468 หลวงสวรรคโกสิยพัตรมาสำรวจพื้นที่อำเภอบ้านกลางและได้เสนอให้ราษฎรปลูกส้มเป็นอาชีพ เพราะละแวกบ้านอำเภอบ้านกลางปลูกส้มกันทุกตำบล คราวเรือนละสองสามต้น พันธุ์ส้มที่ปลูกได้แก่ ส้มโอ ส้มเกลี้ยง ส้มจุก และส้มหมากแง ส้มบ้านใดมีรสหวานราษฎรรับชิงซื้อกันมีเท่าใดก็ขายหมดโดยเร็ว³ หลวงสวรรคโกสิยพัตรให้ความเห็นว่า ส้มอาจจะเป็นสินค้าที่ดีไม่แพ้ยาเมืองสอง ตั้งแต่ทศวรรษ 2460 เป็นต้นไปเกษตรกรเมืองแพร่ก็ทยอยมีสินค้าส่งออกทางสถานีรถไฟเด่นชัด เช่น ข้าว อ้อย ฝ้าย ยาสูบ ซึ่งต่อไปนี้จะกล่าวถึงข้าวและยาสูบเป็นสำคัญ

ก) ข้าว ก่อนที่รถไฟสายเหนือจะสร้างถึงมณฑลพายัพ รัฐบาลไม่ได้คิดหาทางบำรุงการปลูกข้าวอย่างเต็มที่ โดยมักจะให้ทำเพียงรายงานสถิติข้อมูลการปลูกข้าวของแต่ละปีให้ส่วนกลางเพื่อจะได้เตรียมจัดซื้อข้าวเปลือกส่งไปแจกจ่ายให้แก่ราษฎรในกรณีที่เกิดภาวะอดข้าวเพราะทำนาไม่ได้ผล พ.ศ. 2450 พระองค์เจ้าดิถนพรัตน์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 ทรงสรุปไว้ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่องชนบทสยามในรัชกาลที่ 5 ไว้ว่า “จบจนเร็วๆ นี้ ชาวนาไทยแทบไม่เคยได้รับการเกื้อหนุนจากรัฐบาล และถึงได้ก็ค่อนข้างจำกัด”⁴ จนกระทั่งเส้นทางรถไฟเข้ามาเชื่อมโยงการค้ามณฑลพายัพกับกรุงเทพฯ เข้าด้วยกัน กระทรวงเกษตรธิการได้จัดตั้งกองเกษตรมณฑลและส่งข้าราชการมาสำรวจที่เมืองแพร่เป็นระยะ เพื่อกระตุ้นให้มีการขยายการผลิตข้าว ซึ่งจากตาราง 1 ที่

¹ พูนพร พูลทาจกร. (2530). เล่มเดิม. หน้า 60

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/1304 จังหวัดแพร่ขอพันธุ์ถั่วเหลืองเพื่อทดลองเพาะปลูก.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/229 มณฑลมหาราษฎรส่งสำเนารายงานตรวจการเพาะปลูก การขุดเหมืองทำฝาย ของหลวงสวรรคโกสิยพัตร กระทรวงตามไปในเรื่องการปลูกส้มแลกาแฟ พ.ศ. 2468.

⁴ คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562). ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. หน้า 123.

แสดงพื้นที่ปลูกข้าวเป็นรายจังหวัด และตาราง 2 ที่แสดงพื้นที่การปลูกข้าวของมณฑลพายัพและมณฑลมหาสารภูธรทำให้ทราบว่าพื้นที่การทำนาของเมืองแพรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ตาราง 1 พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่) รายจังหวัดของมณฑลพายัพ ระหว่าง พ.ศ. 2467 – 2472

จังหวัด	2467	2468	2469	2470	2471	2472	พื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น
แพร์	94,960	95,460	107,190	111,160	107,540	121,480	26,520
น่าน	88,940	88,150	108,040	112,890	111,160	114,350	25,410
ลำปาง	262,570	237,660	211,110	268,960	220,530	237,550	- 25,020
เชียงใหม่	366,870	397,740	399,200	418,200	458,060	486,910	120,040
เชียงราย	286,530	265,070	285,540	325,960	330,150	342,100	55,570
แม่ฮ่องสอน	34,140	34,140	34,140	34,140	34,140	29,660	- 4,480
ลำพูน	157,470	173,210	171,000	147,230	151,050	151,050	- 64,420
รวม	1,291,480	1,291,430	1,316,220	1,418,540	1,412,630	1,483,100	

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กส.1.2/569 เล่ม 58 “รายงานการทำนาในจังหวัดต่างๆ ของมณฑลพายัพและมหาสารภูธร” จาก วิทยานิพนธ์ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพ หลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464 - 2484 ของพูนพร พูลทาจักษ์ หน้า 115.

ตาราง 2 พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่) มณฑลพายัพและมณฑลมหาสารภูธร ระหว่าง พ.ศ. 2460 – 2465

มณฑล	2460	2461	2462	2463	2464	2465	พื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นร้อยละ
พายัพ	755,600	817,960	832,969	905,791	906,130	965,090	27.7
มหาสารภูธร	372,400	375,710	338,573	322,349	441,520	๓391,280	5.0

ที่มา : SYB เล่ม 6 พ.ศ. 2461 หน้า 254 – 255 เล่ม 8 พ.ศ. 2466 หน้า 266 – 269 จาก วิทยานิพนธ์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนากับการก่อตั้งของสำนักท้องถิ่น พ.ศ. 2459 – 2480 ของ วศิน ปัญญาวุฒตระกูล หน้า 133.

จากรายงานการเพาะปลูกของเมืองแพร์ พ.ศ. 2454 – 2455 พบว่า ชาวนาเมืองแพร์ปลูกข้าว 3 ชนิด ได้แก่ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า และข้าวไร่ ราคาข้าวเจ้าสูงกว่าข้าวเหนียว ดังปรากฏราคาข้าวในตาราง 3 พ.ศ. 2455 หลังจากสร้างรถไฟสายเหนือหน่วยราชการพยายามส่งเสริมให้ปลูกข้าวเจ้าเพิ่มขึ้น เพราะเป็นที่ต้องการของตลาดภาคกลางมากกว่าข้าวเหนียว พ.ศ. 2460 มีการแจกจ่ายพันธุ์ข้าวเจ้าพันธุ์สายหยุดให้มณฑลมหาราชฎรทดลองเพาะปลูก ผลปรากฏว่า ข้าวที่ลำปางออกงามกว่าข้าวพื้นเมืองได้ผลดีเล็กน้อย ส่วนที่เมืองแพร์และเมืองน่านไม่ค่อยได้ผล¹ เมืองแพร์ไม่นิยมปลูกข้าวเจ้าเพราะคนพื้นเมืองนิยมบริโภคข้าวเหนียว อีกทั้งมีปัญหาเรื่องที่ดินทำกินน้อยและน้ำท่าขาดแคลน จึงต้องต้องปลูกข้าวเหนียวให้มากเพื่อให้เพียงพอบริโภคในครัวเรือน แต่หากปีใดทำนาได้ผลดีชาวนาก็นิยมขายข้าวให้พ่อค้าทางรถไฟ จนทางราชการเกรงว่าจะพากันอดอยากไม่มีข้าวบริโภคในภายหลัง

เมืองแพร์มีปริมาณข้าวเพียงพอที่จะส่งออกทางรถไฟได้ประมาณ พ.ศ. 2459 ด้วยทางราชการเป็นรัฐช่วยเหลือเรื่องเหมืองฝายได้นำทำบริบูรณ์ขึ้น² อย่างไรก็ตาม ช่วง พ.ศ. 2461 – 2462 ที่มีการส่งข้าวออกต่างประเทศอย่างมหาศาลจนก่อให้เกิดความขาดแคลน ราคาข้าวสูงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน แต่การณ์กลับเป็นว่า พ.ศ. 2462 เกิดสภาวะความแห้งแล้งและผลผลิตตกต่ำทั่วทุกภาคของประเทศไทยรวมถึงอินเดีย พม่า และอินโดจีน³ เมืองแพร์ก็ประสบภัยแล้งไปถึงต้น พ.ศ. 2463 ระหว่างนี้มีผู้คนอพยพขึ้นเหนือออกไปแสวงหาพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์มากกว่า เช่น พะเยาและเชียงใหม่ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องใช้พระราชทรัพย์ของหลวงซื้อข้าวบริโภคและพันธุ์ข้าวแจกจ่ายแก่ราษฎรเมืองแพร์⁴ นอกจากนี้ทางราชการได้พยายามแก้ไขปัญหาความไม่อุดมสมบูรณ์ ด้วยการเน้นการสำรวจและแนะนำการจัดการระบบเหมืองฝาย ด้วยหวังว่าจะช่วยลดอุปสรรคในการขยายการผลิตข้าวได้

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/1303 มณฑลมหาราชฎรขอพันธุ์ข้าวเจ้า เพื่อแจกราษฎรทดลองเพาะปลูก.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.5/505 มณฑลมหาราชฎรส่งรายงานนายเชื่อมประสานเกษมตรวจการแผนกเกษตรในจังหวัดแพร์.

³ สุนทรী อาสะวะไวย์ และนิติ กสิโกศล. (2525). วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1. หน้า 68.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.5/622 มณฑลมหาราชฎรส่งสำเนารายงานแผนกเกษตรมณฑลนครราชสีมา ขุนวิเศษกสิกิจ.

เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองแพร์เป็นภูเขา มีที่ราบลุ่มจำกัดเพียงร้อยละ 20 น้ำจากภูเขาจึงไหลผ่านที่ราบไปอย่างรวดเร็ว จึงต้องสร้างทำนบเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้สอยโดยท่อน้ำจากลำห้วยต่างๆ เข้าทุ่งนาของตนเรียกว่าการตีฝาย ลำห้วยที่มีการสร้างฝายท่อน้ำ เช่น ห้วยแม่คำมี ห้วยแม่สอง ห้วยแม่สาย เป็นต้น ส่วนการขุดเหมืองหมายถึงการสร้างคลองส่งน้ำ ถ้ามีการขุดเหมืองใหม่จะตามด้วยการถางป่าบุกเบิกที่นา ในอดีตหัวหน้าที่เกณฑ์แรงงานชาวนามาขุดเหมืองตีฝายคือเจ้านายและขุนนางพื้นเมือง เช่น พระยาบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยหนู มหายุทธปัญญา) หัวหน้าฝายแม่พวก¹ เหมืองฝายแม่สาย² พระสุริยะ (สันนิษฐานว่า คือ เจ้ามหาอินทร์ สารศิริวงศ์ ผู้รั้งตำแหน่งพระสุริยะจางวางคนสุดท้าย - ผู้เขียน) หัวหน้าเหมืองดงป่าสาและร่องป่าไร่³ ขุนอนุภูธราชกิจ (เมือง ชมภูมิ่ง) หัวหน้าเหมืองฝายแม่หลาย⁴ เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองรวมศูนย์อำนาจไว้ที่กรุงเทพฯ ทำให้อำนาจเจ้านายและขุนนางพื้นเมืองลดลง ชาวนาผู้มีทุนทรัพย์ก็สามารถเป็นหัวหน้าจัดการเหมืองฝายได้ โดยลงทุนจ้างคนขุดเหมืองตีฝายและชาวนาที่เป็นหัวหน้าจะได้รับผลตอบแทนเป็นที่นา ข้าวเปลือกหรือเงิน ดังกรณีนายถาวรลงทุนจ้างคนทำฝายลูกหนึ่งที่ทำบลดตาปูน อำเภอสอง จังหวัดแพร์ สิ้นเงิน 400 บาท เจ้าของนาจ่ายค่าน้ำให้นายถาวรเป็นข้าวเปลือกไร่ละ 1 กระบุงต่อปี⁵ การขุดเหมืองตีฝายอาจจะเกิดจากกลุ่มชาวนาลงมือทำร่วมกันและรับส่วนแบ่งเป็นผืนนาที่ช่วยกันบุกเบิกตามที่ตั้งลงไว้ ก่อนที่รัฐบาลจะมีโครงการสร้างคลองชลประทานเมืองแพร์ระบบการจัดการเหมืองฝายแบบเก่ายังคงตกทอดมาถึงทศวรรษ 2490 ซึ่งเมื่อถึงฤดูทำนาก็มีการแบ่งเวรให้ผู้ขายแต่ละหมู่บ้านไปนอนค้างอ้างแรมเฝ้าเหมืองฝายตามจุดต่างๆ เพื่อผันน้ำเข้าที่นาของแต่ละหมู่บ้านตามจำนวนวันที่ตกลงกันไว้ บ้านเหมืองคำ บ้านสะบู่ ตำบลเหมืองหม้อ อำเภอเมืองแพร์ มีผู้จัดการเวรยามเฝ้าฝายน้ำ คือ พันตรีพิพ วงศ์สุวรรณ⁶

¹ เรื่องมีผู้ออกแรงสร้างฝายแม่พวก. (2475). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 49 หน้า 1529.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.5/505 มณฑลมหาสารบุรีส่งรายงานนายเชื่อมประสานเกษมตรวจการแผนกเกษตรในจังหวัดแพร์.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.0201.1.1/267 นายผัด วันสนุก ร้องว่าเดือดร้อนเพราะถูกคณะกรรมการอำเภอเมืองแพร์ สั่งปิดลำเหมือง.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.16.5/9 รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร์ พ.ศ. 2478. วันที่ 25 กรกฎาคม 2478.

⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.5/505 มณฑลมหาสารบุรีส่งรายงานนายเชื่อมประสานเกษมตรวจการแผนกเกษตรในจังหวัดแพร์.

⁶ (หนุ่ม สืบสาน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2566)

ตาราง 3 ราคาข้าวเจ้าและข้าวเหนียวในเมืองแพร่ พ.ศ. 2455

เดือน	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว
เมษายน	ข้าวเปลือกเกวียนละ 95 บาท	ข้าวเปลือกเกวียนละ 90 บาท
พฤษภาคม	ข้าวเปลือก 10 ชั่ง 1 บาท	ข้าวเปลือก 12 ชั่ง 1 บาท
มิถุนายน	-	-
กรกฎาคม	ข้าวเปลือก 8 ชั่ง 1 บาท ข้าวสาร 7 ชั่ง 1 บาท	ข้าวเปลือก 12 ชั่ง 1 บาท ข้าวสาร 8 ชั่ง 1 บาท
สิงหาคม	ข้าวเปลือก 10 ชั่ง 1 บาท ข้าวสาร 5 ชั่ง 1 บาท	ข้าวเปลือก 12 ชั่ง 1 บาท ข้าวสาร 10 ชั่ง 1 บาท
กันยายน	ข้าวเปลือกเกวียนละ 70 บาท ข้าวสารถึงละ 2 บาท 25 สตางค์	ข้าวเปลือกเกวียนละ 60 บาท ข้าวสารถึงละ 1 บาท 75 สตางค์
ตุลาคม	ข้าวเปลือก 10 ชั่ง 1 บาท ข้าวสาร 6 ชั่ง 1 บาท	ข้าวเปลือก 12 ชั่ง 1 บาท ข้าวสาร 8 ชั่ง 1 บาท
พฤศจิกายน	ข้าวเปลือกเกวียนละ 67 บาท ข้าวสาร 6 ชั่ง 1 บาท	ข้าวเปลือกเกวียนละ 65 บาท ข้าวสาร 7 ชั่ง 1 บาท
ธันวาคม	ข้าวเปลือก 1 สัด 1 บาท	ข้าวเปลือก 1 สัด 1 บาท
มกราคม	-	-
กุมภาพันธ์	ข้าวเปลือกเกวียนละ 87 บาท	ข้าวเปลือกเกวียนละ 85 บาท
มีนาคม	ข้าวเปลือกเกวียนละ 90 บาท	ข้าวเกวียนละ 83 บาท

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กส.13/844 เมืองแพร่ส่งรายงานเพาะปลูกประจำเดือน พ.ศ. 2454

ข้าราชการที่เข้ามาตรวจตราเหมืองฝายทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวนาหัวหน้าเหมืองฝายกับหน่วยงานราชการ เช่น การขออนุญาตขุดเหมืองใหม่ ไกล่เกลี่ยปัญหาการแบ่งปันน้ำระหว่างตำบล เรงวัดให้ซ่อมแซมเหมืองฝายเมื่อใกล้ฤดูทำนา ช่วยเจรจากับบริษัทป่าไม้ต่างชาติให้ชดเชยค่าเสียหายในกรณีที่ไม่ซุงของบริษัทไหลลงมาตามห้วยชนฝายทدنน้ำพังลง ซึ่งกระทบต่อการทำนาและเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทุกปี เหตุการณ์ที่แสดงถึงความพยายามในการสร้างฝายถาวรในเมืองแพร่ คือ พ.ศ. 2457 บริษัทป่าไม้อีสเอเชียติกซึ่งตัดฟันไม้สักอยู่ต้นน้ำ ได้ตกลงกับชาวนาที่ใช้น้ำจากฝายแม่คำมีว่าจะสร้างฝายถาวรขึ้นเพื่อแก้ปัญหาไม้ซุงไหลลงมาชนฝายเสียหาย บริษัทจะให้อุปกรณในการทำขอให้ชาวนาออกแรงช่วย กรมทدنน้ำได้ส่งวิศวกรมากำหนดจุดที่สร้าง

ฝาย ซึ่งจะต้องขุดเหมืองสายใหม่และสามารถแผ้วถางที่นาใหม่เพิ่มขึ้นอีกมาก ครั้นถึง พ.ศ. 2460 กระทรวงเกษตรธิการได้อุดหนุนเงิน 2,000 บาท ให้จ้างคนขุดเหมืองและเลี้ยงไม้ตีฝาย แต่ภายหลังราษฎรบอกว่าทำเหมืองไม่ไหว¹ จึงได้ใช้แต่ฝายแบบโบราณที่ต้องซ่อมแซมกันทุกปี ฝายแบบโบราณทำหน้าที่ชะลอน้ำเข้าที่นาได้ไม่มาก หากปีใดฝนแล้งน้ำตามลำห้วยจะมีแรงดันน้อยทำให้ฝายน้ำเข้าที่นาไม่ได้ ดังกรณีตัวอย่าง พ.ศ. 2480 คณะกรรมการจังหวัดแพร่ตั้งรับการสร้างเหมืองที่ป่าแสนทิ ด้วยเกรงว่าจะทำให้กระแสน้ำฝายทุ่งไผ่อ่อนลง ซึ่งฝายทุ่งไผ่ใช้ไม้บั่ว (ไม้ไผ่ชนิดต่างๆ – ผู้เขียน) ในการสร้าง ไม่นานหนา น้ำรั่วไหลตลอดได้ฝายมากเป็นเหตุให้น้ำไม่คอยพอใช้กับจำนวนเนื้อที่นาฟางรวมประมาณ 300 ไร่เศษ² หรือ พ.ศ. 2479 เกิดการร้องเรียนให้ปิดเหมืองจากลำห้วยแม่แคมบางสายเพราะน้ำไม่พอทำนา จนเป็นกรณีพิพาทระหว่างราษฎรตำบลป่าแดง ตำบลสวนเขื่อนและตำบลเมืองหม้อ³

แม้ว่าการสร้างและบำรุงเหมืองฝายจะไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำอย่างเต็มที่ แต่จากการพิจารณารายงานการสำรวจการเกษตรเมืองแพร่ช่วง ทศวรรษ 2460 ยังไม่พบกรณีที่ทำนาไม่ให้อุดเหมืองตีฝาย ตรงกันข้ามมีแต่การสนับสนุนให้ทำมากขึ้น เพราะสิ่งที่ต้องทำตอนสร้างเหมืองฝายคือการหักร้างถางป่าขยายที่นาออกไปยกเว้นเขตป่าไม้หวงห้าม กรณีตัวอย่าง พ.ศ. 2468 นายพุดทา หัวหน้าเหมืองฝายจะลงทุนจ้างคนขุดเหมืองและบุกเบิกที่นาชายไร่ละ 15 บาท หลวงสรรพโกสิยพัตรซึ่งไปตรวจราชการเมืองแพร่มีความเห็นว่า

“จะให้ นายพุดทาจัดการทำโดยลำพังแล้วแบ่งที่ชาวนั้น ดูเหมือนจะเป็นบริษัทขุดคูนา ถ้าผู้ปกครองท้องที่เป็นธุระจริงจังแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรดีมาก เพราะเหตุว่าที่นาอำเภอปานกลางน้อยกว่าจำนวนคน (เน้นโดยผู้เขียน) และราคาซื้อขายกันในเวลานี้ไร่หนึ่งถ้าเป็นที่ดีก็เป็นราคาถึง 100 บาท”⁴

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/13 มณฑลมหาสารบุรี ส่งรายงานตรวจการแผนกเกษตร จังหวัดแพร่แลท้องที่อำเภอเมืองลอง จังหวัดลำปาง ของหลวงประสิทธิภูมิการ.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.3.7/10. นายหมาย ดวงมณี กับพวกร้องขอขุดเหมืองชักน้ำจากลำห้วยแม่สอง จ.แพร่.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.0201.1.1/267 นายผัด วันสนุก ร้องว่าเดือดร้อนเพราะถูกคณะกรรมการอำเภอเมืองแพร่ สั่งปิดลำเหมือง.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/229 มณฑลมหาสารบุรีส่งสำเนารายงานตรวจการเพาะปลูก การขุดเหมืองทำฝาย ของหลวงสรรพโกสิยพัตร กระทรวงเกษมไปในเรื่องการปลูกส้มแลกาแพ พ.ศ. 2468.

พิจารณาประกอบกับตาราง 1 และตาราง 2 สะท้อนได้ว่าทศวรรษ 2460 เมืองแพร์มีการส่งออกข้าวและขยายพื้นที่ปลูกข้าวอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลมาจากการสนับสนุนให้ขยายที่ดินทำไร่นามากขึ้น การสนับสนุนของรัฐบาลด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อเพิ่มปริมาณการผลิตข้าวของเมืองแพร์ ถือว่ามีความพยายามช่วยเหลืออยู่เสมอ แต่ในภาพรวมแล้วยังประสบปัญหาต่างๆ ตลอดมา เช่น การชลประทาน การขยายที่นาไม่ได้เนื่องจากเป็นเขตป่าไม้หวงห้าม ปัญหาจากสภาพดินฟ้าอากาศ ภัยธรรมชาติ ดังเช่น พ.ศ. 2472¹, 2476 และ 2482 ภายในสิบปีเมืองแพร์เกิดอุทกภัยอย่างหนักถึง 3 ครั้ง ได้รับความเสียหายมาก² ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อการผลิตในเมืองแพร์เป็นอย่างมาก ยิ่ง หลวงศรีนครานุกุล (เติกนับ) เจ้าของกิจการโรงสีไฟเมืองแพร์ จึงต้องขยายกิจการโรงสีไปที่พะเยาเพราะปริมาณข้าวเมืองแพร์มีไม่เพียงพอ³ ชาวจึงยังไม่ใช้พืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้และทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์ได้อย่างกว้างขวาง

ข) ยาสูบ เป็นพืชที่ปลูกกันมาช้านานในเมืองแพร์ ยาสูบเมืองแพร์ที่มีชื่อเสียงคือยาสูบเมืองสอง ปลูกกันมากในท้องที่อำเภอสองบริเวณริมฝั่งแม่น้ำยม เพราะต้นยาสูบพื้นเมืองเติบโตได้ดีบริเวณดินริมแม่น้ำหรือที่ลุ่มที่น้ำท่วมถึง โคลนที่เกิดจากน้ำท่วมจะกลายเป็นปุ๋ยให้ต้นยาสูบ มีการบรรยายสรรพคุณยาสูบเมืองสองไว้ว่าเป็นหนึ่งในยาสูบพื้นเมืองที่เลื่องชื่อของไทย ความว่า

“ยาที่มีชื่อเสียงมากที่สุดมาจากเมืองสอง ยาเมืองสองแท้เขาปลูกบนเกาะลอยซึ่งน้ำท่วมทุกปี ดังนั้นจึงทำให้ดินได้รับปุ๋ยดีเสมอ ลักษณะของยาชนิดนี้หั่นเส้นละเอียดและมวนเป็นก้อนคล้ายคุกกี้ ขายดีจนมีพ่อค้าไปจองไว้ก่อนเก็บเกี่ยว (เน้นโดยผู้เขียน) ดังนั้นไม่ใคร่ตกมาถึงทางใต้ ถัดจากเมืองสองก็มียาเมืองสอง (บ้านปิน อำเภอสอง จังหวัดแพร่) ยาเวียงป่าเป้า และยาเมืองกาญจนบุรี”⁴

นายยุกต์ อัครวิเศษ อดีตเจ้าหน้าที่บริษัทยาสูบอังกฤษ – อเมริกัน กล่าวถึงต้นกำเนิดยาสูบเมืองสองไว้ว่า

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. 7 ม.26.5 ก/49 เรื่องจังหวัดแพร่ (27 ส.ค. 2471 – 22 พ.ย. 2472).

² กระตุ่มถามเรื่องอุทกภัยในจังหวัดแพร่. (2482, 29 กันยายน). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 18 (สมัยสามัญ สมัยที่สอง). หน้า 1041 – 1046.

³ (เอกริน สุทธภักติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 10 ตุลาคม 2566)

⁴ ปุ๋ย โรจนะบุรานนท์. (2500). ยาสูบและการใช้. ตำรวจ. 26(2): หน้า 10.

“ชาวกรีกนำไวยาพันธุ์เตอร์กีสมาปลูก ชื่อ ยาโนโปโลส เริ่มปลูกที่อำเภอสอง จังหวัดแพร่ และขยายที่จังหวัดสุโขทัย ไวยาพันธุ์เตอร์กีสนี้บัดนี้ได้กลายเป็นไวยาพื้นเมืองไปหมดแล้ว แต่ยาสูบอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ยังมีชื่ออยู่จนแทบทุกวันนี้ เพราะรสชาตินั้นแตกต่างไปจากพันธุ์พื้นเมืองแท้ๆ อยู่บ้าง”¹

สอดคล้องกับบันทึกของพระยาศึกษาสมบูรณที่เคยเดินทางมาตรวจราชการมณฑลพายัพ พ.ศ. 2456 บันทึกว่า สินค้าดีของเมืองแพร่นอกจากไม้สักแล้วคือมะพร้าวและยาสูบ ยาสูบเมืองสองดีมากรสดีหอมด้วย² อีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าคุณภาพของยาสูบเมืองสองเป็นที่รับรู้ของรัฐบาล คือเอกสารของกระทรวงธรรมการ ดังภาพประกอบ 4 ซึ่งเป็นแผนที่แสดงพืชผลสำคัญของจังหวัดต่างๆ ในพระราชอาณาจักรสยาม กระทรวงธรรมการได้กำหนดให้ยาสูบเป็นพืชสำคัญของเมืองแพร่ อย่างไรก็ตามแผนที่ดังกล่าวก็เป็นเพียงการกำหนดพื้นที่การเพาะปลูกอย่างคร่าวๆ เท่านั้น

แม้ว่ายาสูบเมืองแพร่จะเป็นที่รู้จักทั่วไป แต่ช่วงทศวรรษ 2460 รัฐบาลยังคงเน้นส่งเสริมการทำนาข้าวมากกว่า เพราะข้าวเป็นผลผลิตที่จำเป็นของทุกครัวเรือนและในบางปีชาวนาต้องประสบภาวะฝนแล้งทำนาไม่ได้ผลทั้งยังมีปัญหาที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ดังเหตุการณ์ พ.ศ. 2462 นาข้าวเมืองแพร่ตายแล้งไปราว 2 ใน 3 ส่วน เพราะฝนแล้งจึงมีข้าวไม่พอบริโภค ราษฎรต้องอดอยากและพากันอพยพครอบครัวไปอยู่ในท้องถิ่น เช่น เชียงรายและพะเยา³ จากการสำรวจของหลวงประสิทธิภูมิการ พ.ศ. 2464 รายงานว่า ราษฎรนิยมปลูกยาสูบบริเวณดิ่งแม่น้ำยมตั้งแต่ตำบลห้วยหม้ายไปจนถึงอำเภอบ้านกลางประมาณ 300 ไร่เท่านั้น⁴ และจากรายงานของหลวงสรรพโกสิยพัทธ์ พ.ศ. 2468 ระบุว่าราษฎรมีที่นาและไร่ยาสูบเฉลี่ยแล้วตกคนละ 1.2 ไร่ ซึ่งไม่ทั่วถึงกัน การทำไร่ยาสูบทำกันตามฝั่งและเกาะกลางแม่น้ำยมเท่านั้น⁵ หากพิจารณาตาราง 4 ซึ่งแสดง

¹ ยุคต์ อัครวิเศษ. (2512). คุณประสิทธิ์ พุ่มชูศรี. ใน *ประสิทธิ์รำลึก*. หน้า 53.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.43/14 เรื่องพระยาไพศาลฯ ไปตรวจราชการมณฑลพายัพ.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.5/622 มณฑลมหาสารราษฎร์ส่งสำเนารายงานแผนกเกษตรมณฑลนครราชสีมา ขุนวิเศษกลกิจ.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/13 มณฑลมหาสารราษฎร์ส่งรายงานตรวจการแผนกเกษตรจังหวัดแพร่แลท้องถิ่นอำเภอเมืองสอง จังหวัดลำปาง ของหลวงประสิทธิภูมิการ.

⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/229 มณฑลมหาสารราษฎร์ส่งสำเนารายงานตรวจการเพาะปลูก การขุดเหมืองทำฝาย ของหลวงสรรพโกสิยพัทธ์ กระทรวงถาพการปลูกส้มแลกาแพ พ.ศ. 2468.

พื้นที่การปลูกยาสูบอำเภอบ้านกลาง จะพบว่าพื้นที่ปลูกยาสูบมีไม่มากนักและ พ.ศ. 2467 ลดลง จาก พ.ศ. 2466 ประมาณ 130 ไร่ เมื่อเปรียบเทียบจำนวนไร่และผลผลิตของข้าวและยาสูบของ เมืองแพร่จะพบว่า แม้ว่ายาสูบจะมีปริมาณผลผลิตมากเป็นอันดับสองรองจากข้าว แต่เนื้อที่การ ปลูกข้าวมากกว่าไร่ยาสูบหลายสิบเท่า ดังตาราง 5

ตาราง 4 เนื้อที่การเพาะปลูกยาสูบ อำเภอบ้านกลาง จังหวัดแพร่

ตำบล	เนื้อที่ พ.ศ. 2466			เนื้อที่ พ.ศ. 2467		
	ไร่	งาน	วา	ไร่	งาน	วา
เตาปูน	40	2	79	51	-	84
บ้านกลาง	179	1	65	109	-	99
บ้านหนอง	321	3	25	285	2	45
ห้วยหมาย	91	-	43	63	1	21
ต้นหนอง	22	1	15	14	2	41
วังหลวง	28	-	33	27	2	31
น้ำรัด	5	-	98	7	-	22

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กส.1.2/229 มณฑลมหาสารราษฎร์สงฆ์สำเนารายงานตรวจการ เพาะปลูก การขุดเหมืองทำฝาย ของหลวงสรรพคโกสีย์พัตร์

ตาราง 5 เนื้อที่การเพาะปลูกพืชผลจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2476 – 2477

	ข้าว		ยาสูบ		ข้าวโพด		ฝ้าย		ถั่ว		งา	
	เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิต (หาม)	เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิต (หาม)	เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิต (หาม)	เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิต (หาม)	เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิต (หาม)	เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิต (หาม)
2476	151,620	624,182	1,189	2,378	115	153	1,023	1,246	72	288	59	118
2477	156,227	804,786	1,824	3,648	24	8	965	1930	-	62	-	110

ที่มา : SYB พ.ศ. 2476 และ พ.ศ. 2477 หน้า 454 – 455.

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่รัฐบาลยังไม่สามารถส่งเสริมการผลิตยาสูบในพื้นที่เมืองแพร่ได้ นั่นคือองค์ความรู้ของรัฐบาลเกี่ยวกับอุตสาหกรรมยาสูบยังไม่เพียงพอ ดังจะเห็นได้จากในอดีตชนชั้นสูงนิยมสูบบุหรี่ยีคาแรต (ยาเส้นมวนด้วยกระดาษ) ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศด้วยนิยามว่ามีรสชาติดีกว่ายาสูบไทย โรงงานอุตสาหกรรมยาสูบในระยะต้นทั้งของฝรั่ง จีน และไทย ส่วนใหญ่ก็ใช้ใบยาสูบนำเข้าจากต่างประเทศรวมถึงวิธีการทำบุหรี่ยีคาแรต ดัง พ.ศ. 2454 โรงเรียนกระทรวงเกษตรธิการ มีนโยบายให้กุลิหนิงไปฝึกหัดมวนบุหรี่ยีคาแรตกับชาวต่างประเทศ¹ ช่วงต้นทศวรรษ 2470 ยาสูบยีคาแรตที่นำเข้ามามีราคาถูกลง จึงเป็นที่นิยมทั่วอาณาจักรสยาม ไม่ว่าจะชาวไร่ชาวนานิยมสูบกันทั่วไป² สะท้อนถึงคุณภาพยาสูบของไทยยังด้อยกว่าของต่างประเทศ ที่ผ่านมารัฐบาลมีความพยายามทดลองปรับเปลี่ยนพันธุ์ยาสูบเช่นกัน ดังเช่น พ.ศ. 2456 กระทรวงเกษตรธิการได้แจกเมล็ดพันธุ์ยาสูบพันธุ์ฮาวานาและเวอร์จิเนียให้มณฑลเพชรบูรณ์และมณฑลราชบุรีทดลองเพาะปลูก ชาวไร่ทดลองปลูก 2 ปี ผลปรากฏว่า

“พันธุ์อย่างนี้ (พันธุ์ฮาวานาและเวอร์จิเนีย – ผู้เขียน) หาได้ขึ้นออกงามอย่างพันธุ์พื้นเมืองจะถอนเอาไปทำการเพาะปลูกไม่ได้ ต้นเล็กแคระผิดยาธรรมชาติที่เคยเพาะปลูกมาก”³ มณฑลราชบุรีก็เป็นเช่นเดียวกัน คือ “ได้ผลเร็วกว่าที่เคยปลูก คือยาฮาวานา ต้นเตี้ยใบเล็กได้เนื้อน้อย กับที่จ่ายพันธุ์ (เวอร์จิเนีย – ผู้เขียน) ไปให้นายอำเภอพระแท่นแขวงเมืองราชบุรีลองให้ราษฎรเพาะปลูกนั้น...ดูได้ผลดีต้นโตใบใหญ่ หน่นได้เนื้อน้อยไม่เหมือนยาที่เคยปลูก ทั้งไม่มีผู้ใดพอใจปลูกยาสองชนิดนี้ด้วย”⁴

ทศวรรษ 2470 เป็นช่วงที่ทางการให้ความสนใจศึกษาปรับปรุงการเพาะปลูกยาสูบให้ดียิ่งขึ้น พ.ศ. 2472 มีการทดลองเพาะปลูกและบ่มใบยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียและพันธุ์เตอร์กิชที่จังหวัดเชียงใหม่ 3 แห่ง ได้แก่ บริเวณห้วยแก้ว (เดิมเป็นที่ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวง) บนดอยสุเทพ และ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/417 หม่อมราชวงศ์โตะหารือว่าจะหัดคนไทยให้เรียนม้วนบุหรี่ยีคาแรต.

² พระยาโกษากร (ตี มีลินทสูต). (2474). เล่มเดิม. หน้า 631.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/347 กระทรวงเกษตรส่งพันธุ์เมล็ดยาสูบและเวอร์จิเนียไปให้มณฑลเพชรบูรณ์และมณฑลราชบุรีให้ราษฎรทดลองเพาะปลูก.

⁴ แหล่งเดิม.

ตำบลบ้านดง อำเภอแม่ริม ปลูกต้นยาสูบทั้งหมด 4,829 ต้น เสียหาย 2,611 ต้น¹ ความเสียหายคิดเป็นร้อยละ 54 สาเหตุมาจากผีเสื้อกลางคืนวางไข่บนยอดยาและกลายเป็นหนอนกัดกินอยู่ด้านบนในใช้สารเคมีกำจัดได้ยาก อีกชนิดหนึ่งเป็นหนอนชอนินมาทอดคอยกัดกินรากจนเน่า การทดลองในครั้งนี้นี้ยังได้ทดลองทำให้ใบยาสดเป็นใบยาแห้งด้วยการฝังบายาด้วย 2 วิธี ได้แก่ ฝังบัดและฝังบิดในตู้ที่ให้ความร้อนด้วยไอน้ำโดยต้มน้ำร้อนดานข้างและดานล่างตู้ ผลปรากฏว่า การฝังบายาในตู้ได้คุณภาพดีกว่าฝังบัดด้วยแสงแดด

มีการทดลองปลูกและบ่มใบยาสูบอีกหลายครั้งทั้งจากกระทรวงเกษตรธิการและผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น การทดลองปลูกยาสูบเวอร์จิเนียและบ่มใบยาที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมในสูงจังหวัดนครราชสีมา แต่ไม่ประสบความสำเร็จ จึงล้มเลิกไปในปี พ.ศ. 2476² ครั้งที่ประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับคือการทดลอง ณ ฟาร์มบางเบิด โดยหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ทรงเริ่มตั้งแต่การเพาะเมล็ดพันธุ์ไปจนถึงขั้นตอนการอบใบยาโดยอบในเครื่องฟักไข่ แล้วส่งไปให้ตัวแทนบริษัทยาสูบของอังกฤษในสิงคโปร์ตรวจสอบ พวกเขาเห็นว่าใบยาที่ทำนอบก็พากันตื่นตื่นมากและบอกว่าจะรับซื้อไม่จำกัดจำนวน³ จากนั้นหม่อมเจ้าสิทธิพรได้เชิญผู้เชี่ยวชาญในการบ่มใบยาสูบมาแนะนำที่โรงเรียนเกษตรแม่โจ้เป็นแห่งแรก แต่ความรู้การทำอุตสาหกรรมยาสูบยังไม่แพร่หลายไปสู่เกษตรกรมากนัก อีกทั้งรัฐบาลยังไม่ได้สร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรหันมานิยมทำไร่ยาสูบอย่างเต็มที่ ดังนั้น ก่อนที่จะมีการพัฒนาอุตสาหกรรมยาสูบในช่วงทศวรรษ 2480 กระบวนการผลิตยาสูบไทยส่วนใหญ่จึงยังคงใช้กรรมวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมซึ่งแตกต่างกันไปตามภูมิภาค

วิธีการทำยาสูบในเมืองแพร่ใช้วิธีการบ่มอากาศ โดยเก็บใบยาเมื่ออายุได้ประมาณ 100 วัน ใบจะมีสีออกเหลืองๆ แล้วนำมาบ่มในที่ร่ม 2 – 3 วัน จึงนำมาหั่นเป็นฝอยตากแดด ตากน้ำค้างไว้จนแห้ง⁴ คล้ายกันกับที่ คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน บันทึกไว้คราวเดินทางมาสำรวจเศรษฐกิจชนบทภาคเหนือใน พ.ศ. 2473 ซึ่งบันทึกว่า วิธีการทำยาสูบของภาคเหนืออาจใช้วิธีการฝังบายาแบบเงินกล่าวคือ นำใบยามาเรียงบนแผงตากแห้งแล้วเอาอีกแผงหนึ่งประกบผูกแผงไว้ด้วยดอกล แล้วตาก

¹ ขุนชำนาญกสิกิจ และจรรยา สืบแสง. (2475, เมษายน). รายงานการทำสวนทดลองเพาะปลูกยาสูบที่จังหวัดเชียงใหม่. *กสิกร*. 5(3): หน้า 327 – 337.

² อิงคศรีกสิการ. (2514). ม.จ. สิทธิพร กฤดากร. ใน *บทความของและเกี่ยวข้องกับ ม.จ. สิทธิพร กฤดากร*. หน้า 26.

³ ชื่น สิโรต. (2529). *ชีวประวัติ นายชื่น สิโรต ที่เจ้าของเขียนเล่าไว้เอง*. หน้า 47.

⁴ วีรพล ชัชวาลย์วงศ์ สนั่น รัตนานุกูล สมบูรณ์ ประภาพรรณวงศ์ สถิต อินทรารุฑ และสมพงษ์ พงษ์พุฒิกุล มงงานวิจัยดินและพืชไร่ กองปฐพีวิทยา กรมวิชาการเกษตร. (2528). *ผลผลิตและคุณภาพยาเส้นพื้นเมืองที่ปลูกในดิน*. หน้า 167 – 168.

แดดไว้ 3 วัน จึงกลับอีกข้างหนึ่ง ตอนเย็นเก็บไว้ในห้องที่ก่อด้วยดิน วิธีการแบบนี้เหมาะแก่ที่สูงและไกลทะเล ดังเช่น มณฑลพายัพและอุดร¹

กล่าวได้ว่า ยาสูบเมืองแพร่เป็นยาพันธุ์พื้นเมืองที่มีรสดีและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของทางราชการ ทว่าพื้นที่การเพาะปลูกยังมีไม่มากและไม่เป็นที่นิยมทั่วทั้งจังหวัด เกษตรกรนิยมปลูกกันบริเวณที่เขตอำเภอสองเพราะมีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำยม แม้ว่ายาสูบเมืองแพร่เป็นสินค้าส่งออกมานาน แต่ยังมีจำนวนไม่มากด้วยเพาะปลูกกันแต่ที่อำเภอสองและการทำไร่ยาสูบยังทำด้วยวิธีดั้งเดิม ตั้งแต่ขั้นตอนการเลือกพันธุ์ไปจนถึงการผลิตเป็นยาเส้น ดังข้อเสนอของ คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน เกี่ยวกับการเกษตรในภาคเหนือไว้ว่า

“ในเวลานี้ (พ.ศ. 2473 – ผู้เขียน) ยังไม่ปรากฏว่าชาวนาดำเนินวิธีการเพาะปลูกตามหลักวิทยาศาสตร์ หนทางดีที่สุดที่จะแก้ไขการเพาะปลูกให้ดีขึ้นได้ในขณะนี้ ก็คือการแนะนำให้ราษฎรรู้จักคัดเลือกพันธุ์ข้าว ยาสูบและผักต่างๆ”²

สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยในขณะนั้นที่ยังไม่มีนโยบายลงทุนพัฒนาอุตสาหกรรมยาสูบ จะเห็นได้ว่า แม้วารณไฟได้เข้ามากระตุ้นการผลิตของมณฑลพายัพ ตั้งแต่ พ.ศ. 2454 แต่ยังไม่สามารถผลักดันให้ยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจส่งออกที่สร้างรายได้ให้แก่คนเมืองแพร่ได้อย่างแพร่หลาย ต้องใช้เวลาหลังจากนี้อีกเกือบสามทศวรรษ (พ.ศ. 2454 – 2481) ที่ประเทศไทยจะริเริ่มลงทุนในอุตสาหกรรมยาสูบและจะกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของเมืองแพร่ในที่สุด

¹ พระยาโกษากร (ตี มีลินทสูต). (2474). *เล่มเดิม*. หน้า 644.

² คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 67.

ภาพประกอบ 4 พื้นที่สำคัญของพระราชอาณาจักรสยาม โดยกระทรวงธรรมการ

ที่มา : ปกหลังสมุดบันทึกตำรายาบ้านหมอเห สายโกสินทร์ รหัสเอกสาร NPT007-039

ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

(URL : <https://manuscripts.sac.or.th/main.php?m=document&p=item&id=51>)

ค) อ้อย พื้นที่ปลูกอ้อยอยู่ที่อำเภอเมืองแพร่ สูงเม่น ร่องกว้างและสอง หากปีใดทำนาไม่ไ้ได้ผล ชาวนาจะปลูกอ้อยขายแล้วนำเงินมาซื้อข้าว ข้อดีของการปลูกอ้อยคือไม่ต้องรดน้ำมากและเติบโตได้ดินปนทราย นอกจากขายอ้อยเป็นลำเป็นสินค้าส่งออกทางรถไฟแล้ว ชาวบ้านตำบลแม่คำมียังแปรรูปเป็นน้ำตาลอ้อยโดยใช้เครื่องหีบอ้อยแบบโบราณที่ใช้แรงงานวัวควายในการหีบอ้อย พ.ศ. 2464 หลวงประสิทธิ์ภูมิการเสนอไปทางกระทรวงเกษตรราธิการให้ซื้อเครื่องจักรหีบอ้อยและเสนอให้ตั้งโรงหีบอ้อยที่เด่นชัย เพื่อให้น้ำตาลเป็นสินค้าส่งออกอีกชนิดหนึ่งของเมืองแพร่ เมื่อกระทรวงพิจารณาแล้วมีความเห็นว่าเนื้อที่การเพาะปลูกอ้อยยังไม่เหมาะสมและไม่มากพอ หากซื้อเครื่องจักรขนาดที่ใช้ในโรงงานเกรงจะขาดทุน¹

ง) ฝ้าย เมืองแพร่ปลูกฝ้ายปะปนไปกับข้าวไร่ พื้นที่ปลูกฝ้ายช่วง พ.ศ. 2462 – 2464 เฉลี่ยปีละ 670 ไร่² ส่งขายที่สถานีรถไฟเด่นชัย ส่วนมากปลูกกันแต่พอใช้ทอทำเครื่องนุ่งห่มภายในครัวเรือน กรรมวิธีในการปั่นฝ้ายและการทอผ้าเป็นแบบพื้นเมือง หลวงประสิทธิ์ภูมิการได้เสนอให้กระทรวงจัดซื้อเครื่องจักรปั่นด้ายแบบอินเดียมาใช้ในมณฑลมหาสารากรแต่ไม่ได้รับการอนุมัติ ด้วยเหตุผลที่ยังผลิตฝ้ายส่งออกไม่มากพอ หากจะตั้งโรงงานปั่นด้ายที่มณฑลนี้แล้วคาดว่าจะไม่คุ้มค่าเช่นเดียวกับโรงงานหีบอ้อย³ บางครั้งสั่งทอตามชนบทไม่ได้ใช้ฝ้ายที่ปลูกเองแต่ใช้ฝ้ายจากพ่อค้าเงินที่มากับ “ตกฝ้าย” คือนำฝ้ายที่ปั่นเป็นใจเรียบร้อยแล้วมาให้ช่างทอตามชนบทเพื่อทอผ้าชิ้นผ้าขาวมา และผ้าถุงต่างๆ ตามที่พ่อค้าเงินสั่งแล้วมารับสินค้าไปขายในเมือง⁴

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าหลังจากรถไฟสายเหนือสร้างถึงเมืองแพร่ กระตุ้นให้เกิดการผลิตสินค้าทางการเกษตรเพื่อเป็นสินค้าส่งออกทางรถไฟ เกษตรกรจึงขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม เมืองแพร่ยังคงประสบปัญหาข้อจำกัดต่างๆ ที่ลดทอนกำลังการผลิต สามารถสรุปปัญหาได้ 4 ประการ ได้แก่ 1) ข้อจำกัดด้านภูมิประเทศ 2) ข้อจำกัดด้านชลประทาน 3) ปัญหาสภาพดินฟ้าอากาศ และ 4) ปัญหางบประมาณไม่เพียงพอที่จะทำนุบำรุงการเกษตรและองค์ความรู้ด้านการเกษตรของรัฐบาลยังไม่ก้าวหน้า ด้วยสาเหตุเหล่านี้ สินค้าทางการเกษตรของเมืองแพร่จึงยังไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นวงกว้างได้

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/13 มณฑลมหาสารากร ส่งรายงานตรวจการแผนกเกษตร จังหวัดแพร่แลที่อยู่ที่อำเภอเมืองลอง จังหวัดลำปาง ของหลวงประสิทธิ์ภูมิการ.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ (สิโรตม์ สุกุลหาญ, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 16 ตุลาคม 2566)

2.2.3 สภาจังหวัดแพร่กับการเกษตรกรรม

หลังจากคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 เมื่อจัดตั้งรัฐบาลได้แล้วจึงมีการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไทยเป็นการทั่วไป สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของจังหวัดแพร่คือเจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ เจ้านายเมืองแพร่ผู้รักรวยจากการรับสัมปทานทำไม้สักให้บริษัทต่างชาติและต่อมาจะขยายมาทำกิจการยาสูบด้วย นอกจากนี้รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 กำหนดให้มี “สภาจังหวัด” โดยเลือกตั้งจากตัวแทนของแต่ละอำเภอเพื่อเป็นที่ปรึกษาของข้าหลวงประจำจังหวัดและคณะกรรมการจังหวัดร่วมพิจารณาและตรวจสอบกิจการต่างๆ ภายในจังหวัด¹ จากเอกสารการประชุมสภาจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2478 – 2480 พบว่าสมาชิกสภาจังหวัดแพร่ประกอบด้วยคนอาชีพต่างๆ ทั้ง ข้าราชการ ทนายความ พ่อค้า เช่น พระณรงค์เรืองเดช (หิรัญ) อดีตข้าราชการทหาร นายครอง ทองถิ่น ทนายความ นายวงศ์ ชมภูมิ่ง เจ้าของโรงสีข้าวชมภูมิ่ง นายอุทัย กันทาธรรม หลานชายของขุนม่วงไซ้ขจรกำนันตำบลหนองม่วงไข่ ซึ่งต่อมานายอุทัยคือนายทุนยาสูบชั้นแนวหน้าของจังหวัด

ประเด็นหลักในการประชุมสภาจังหวัดแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2478 – 2480 คือการสร้างและปรับปรุงถนน ประปา ไฟฟ้า โรงพยาบาลและโรงเรียน ซึ่งเป็นสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ส่วนการพัฒนาด้านอาชีพเน้นการจัดการแหล่งน้ำบำรุงเหมืองฝาย ทางสภาจังหวัดสนับสนุนให้มีการปลูกพืชหมุนเวียนชนิดอื่น เช่น กระเทียม ถั่วลิสง เป็นต้น แต่ชาวนาไม่นิยมปลูกกันเพราะรายได้ไม่คุ้มค่า เมื่อหมดฤดูทำนาแล้วชาวนาต้องไปลงแรงซ่อมเหมืองฝายและนิยมไปทำงานรับจ้างลากล้อเกวียนกันมากกว่า² อ้อยเป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่สภาจังหวัดพยายามกระตุ้นให้เกษตรกรปลูกมากขึ้น พ.ศ. 2481 สภาจังหวัดแพร่เสนอให้คณะกรรมการจังหวัดสอบถามวิธีปลูกอ้อยไปยังโรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง โรงงานน้ำตาลก็ได้แนะนำวิธีปลูกและวิธีการขายให้โรงงาน โดยให้ขายผ่านเทศบาลเมืองแพร่ ภายใต้เงื่อนไขว่าพื้นที่ไร่อ้อยที่ต้องการขายให้ทางโรงงานต้องเกิน 500 ไร่และจะมีการสำรวจการเจริญเติบโตของอ้อยทั้งหมด 4 งวด หาก

¹ อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ. (2564). *ประชุมสภาจังหวัด รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่คณะราษฎรเริ่มริ*. (ออนไลน์)

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มท.5.16.5/9 รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2478*. วันที่ 26 กรกฎาคม 2478.

ไม่เป็นไปตามนี้โรงงานจะไม่มารับซื้อเพราะไม่คุ้มทุน¹ ด้วยเงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้อาจเป็นข้อจำกัดที่ทำให้เกษตรกรเมืองแพร่ยังไม่นิยมปลูกกันมากนัก

ส่วนยาสูบเมืองสองเป็นพืชที่ทางสภาจังหวัดต้องการบำรุงให้เจริญขึ้นไปอีก แต่ปรากฏว่าช่วง พ.ศ. 2478 – 2480 ยังไม่พบว่าสภาจังหวัดมีวิธีบำรุงยาสูบเมืองแพร่ให้เจริญขึ้นอย่างไร มีเพียงการกล่าวถึงปัญหาหนอนกัดกินทำลายต้นยาสูบและยังหาทางแก้ไขไม่ได้เพราะน้ำยากำจัดศัตรูพืชที่กรมเกษตรแนะนำมีราคาแพงและได้ผลน้อย² ข้าวจึงยังเป็นผลผลิตที่เป็นความหวังหลักของเกษตรกร สภาจังหวัดจึงมีการประชุมหรือเกี่ยวกับแนวทางช่วยเหลือชาวนาให้ปลูกข้าวได้ดีและราคาดีมากขึ้น ดังนี้ 1) ส่งเสริมให้ทดลองปลูกและประกวดข้าวพันธุ์ใหม่ 2) ทดลองใช้เครื่องมือทุ่นแรงในการไถคราดจากกรมเกษตร 3) อบรมการใช้ปุ๋ยและปลูกพืชหมุนเวียน 4) การบำรุงเหมืองฝาย³ ทว่าการส่งเสริมยังคงทำไม่ได้เต็มที่เพราะงบประมาณไม่เพียงพอ แม้ว่าสภาจังหวัดยังไม่สามารถผลักดันยาสูบให้เป็นพืชเศรษฐกิจได้เช่นเดียวกับข้าว แต่ก็พยายามเร่งรัดโครงการที่เป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมยาสูบในอนาคต พ.ศ. 2483 สภาจังหวัดมีมติยื่นต่อกระทรวงมหาดไทย ขอให้โอนการสร้างถนนสายอำเภอสองจากสังกัดทางหลวงจังหวัดให้เป็นทางหลวงแผ่นดิน เพื่อให้การสร้างทางสายนี้เสร็จเร็วขึ้น เพราะอำเภอสองเป็นอำเภอที่มีสินค้าบริบูรณ์ยิ่งกว่าอำเภอใดๆ ในจังหวัดแพร่⁴ แต่สุดท้ายกระทรวงมหาดไทยไม่อนุมัติการโอนย้าย ข้อเสนอของสภาจังหวัดสะท้อนให้เห็นว่าสภาจังหวัดซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนเมืองแพร่ให้ความสำคัญกับยาสูบไม่น้อย เพราะขณะนั้นอำเภอสองเป็นพื้นที่ปลูกยาสูบมากที่สุดในเมืองแพร่

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 5.16.5/94 รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2480. วันที่ 28 มกราคม 2480.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.16.5/9 รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2478. วันที่ 20 กรกฎาคม 2578.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.16.5/9 รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2478. วันที่ 26 กรกฎาคม 2578.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.16/120 มติสภาจังหวัดแพร่ เรื่องการขนส่งจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2483.

2.3 พ่อค้า

พ่อค้านายทุนเมืองแพรวที่กุมอำนาจทางเศรษฐกิจมาตั้งแต่ยุคหัวเมืองประเทศราช คือ เจ้านายซึ่งสะสมความมั่งคั่งจากกิจการสัมปทานป่าไม้ ทว่าเหตุการณ์จลาจล พ.ศ. 2445 ส่งผลให้อำนาจการปกครองของบรรดาเจ้านายเมืองแพรวถูกลดทอนลงอย่างมาก อำนาจทางเศรษฐกิจก็พลอยถดถอย กลุ่มพ่อค้ารายย่อยต่างๆ จึงมีบทบาทโดดเด่นมากขึ้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่

ก) **พ่อค้าพม่า เงี้ยวและตองสู** พ่อค้าเหล่านี้เดินทางติดต่อค้าขายแถบภาคเหนือมายาวนาน โดยเฉพาะช่วงที่มีการทำสัมปทานป่าไม้อย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งกลุ่มที่ทำงานให้พวกเจ้านายและบริษัทต่างชาติเพราะมีความรู้ความชำนาญในกิจการป่าไม้ อีกกลุ่มหนึ่งทำการค้าแร่เป็นพ่อค้าวัวต่างนำสินค้าจากนอกท้องถิ่นมาเรขายในชนบท พ่อค้าวัวต่างเป็นกลุ่มที่กระจายสินค้าจากโรงงานที่มะละแหม่ง ประเทศพม่า เข้าสู่ชนบทเมืองแพรว ตัวอย่างเส้นทางคาราวานวัวต่างของพ่อค้ากลุ่มนี้ เช่น มะละแหม่ง - ผาปูน - แม่สอ - ตาก - สุโขทัย - พิษณุโลก - อุดรดิตถ์ - แพรว - น่าน บางกลุ่มอาจจะเดินทางไปถึงหลวงพระบาง¹ มีจำนวนไม่น้อยที่ลงหลักปักฐานมีครอบครัวและทำการค้าที่เมืองแพรว โดยรวมตัวเป็นชุมชนและร่วมกันสร้างวัดขึ้น ได้แก่ วัดต้นธง (เงี้ยว) วัดสระบ่อแก้ว (พม่า) และวัดจอมสวรรค์ (ตองสู) พ่อสร้างหลง ยอดยิ่ง กล่าวไว้เดิมบริเวณบ้านทุ่ง ซึ่งอยู่ใกล้กับวัดต้นธงถนนเจริญเมืองมีชาวเงี้ยวอาศัยอยู่นับร้อย ต่อมาชาวพม่าเงี้ยวที่อาศัยอยู่ถนนเจริญเมืองและบ้านทุ่งมีจำนวนลดลงเรื่อยๆ หลายรายขายที่ดินย้ายไปอยู่บ้านนอก² พ่อค้ากลุ่มนี้ที่ยังอาศัยอยู่ที่เดิมก็ยังมีอยู่โดยจะค้าขายตามความถนัดโดยเฉพาะยาสมุนไพรมีหลายเจ้า เช่น ร้านขายยาหม่องโพแสง (พม่า) เจ้าของตำรับเครื่องแกงฮังเลอันเลื่องชื่อในภาคเหนือ ร้านขายยาพอเผาหงสา (มอญ) ร้านแมนุพานิชย์ (เงี้ยว) ขายของจิปาละ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าเงี้ยวที่ปรับตัวมาทำกิจการใหม่ คือ พ่อสร้างอ่อง หรือ นายกุศล บัญญาบาลย์ เป็นคนหบดีชาวเงี้ยวผู้มั่งคั่งอสังหาริมทรัพย์ เป็นเจ้าของโรงภาพยนตร์ศรีโกศัย และเปิดร้านขายเครื่องยานยนต์ ขายน้ำมันรถ และขายท่อส่งไอความร้อนเข้าเตาต้มใบยาสูบ กิจการมีความเจริญรุ่งเรืองมาก แต่ในภาพรวมแล้วการค้าของพ่อค้ากลุ่มนี้มีจำนวนลดลงเรื่อยๆ เมื่อเทียบกับพ่อค้าจีน

¹ ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2545). พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2503). หน้า 40.

² จินตนา ยอดยิ่ง. (2519). เล่มเดิม. หน้า 81.

ข) พ่อค้าจีน พ่อค้ากลุ่มนี้อพยพเข้ามาทำการค้าในเมืองแพร่เป็นกลุ่มใหญ่ช่วงทศวรรษ 2460 หลังการสร้างทางรถไฟสายเหนือ ทำการค้าทั่วไป ค่าไม้สัก ค่าฝิ่น และอื่นๆ หัวหน้าพ่อค้าจีนในเมืองแพร่มีตำแหน่งเป็น พญาคงคา เป็นตำแหน่งขุนนางเค้านามหลวงของเจ้าผู้ครองนครในยุคหัวเมืองประเทศราช พญาคงคาคคนสุดท้ายคือ พญาคงคาสมุทรเพ็ชร เป็นนายอากรบ่อนเบี้ยสุรา ยาฝิ่น ต่อมาหลวงศรีนครานุกุล (เต็กนั๊บ) ต้นตระกูลสุทธภักติ ผู้เป็นเขยได้สืบทอดกิจการต่างๆ ของพ่อตา นอกจากเป็นนายภาษีอากรแล้ว หลวงศรีนครานุกุลยังมีตำแหน่งและบทบาททางสังคมอย่างกว้างขวางทั่วภาคเหนือ เช่น กรรมการพิเศษเมืองแพร่ ประธานศาลเจ้าจีน ประธานสภาจังหวัดแพร่ ประธานโรงเรียนเจริญศิลป์ เป็นต้น ได้บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือหน่วยงานราชการต่างๆ เป็นอันมาก เช่น บริจาคเงินสร้างสะพานข้ามคูถนนเจริญเมือง ยกที่ดินให้เป็นที่พักสรรพสามิต ที่พักคลัง สถานีตำรวจ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจการอื่นๆ เช่น โรงสีข้าว โรงต้มกลั่นสุรา บิมน้ำมัน ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ รถโดยสาร เป็นต้น เมื่อมีชาวจีนที่เดินทางมาทำการค้าในเมืองแพร่ หลวงศรีนครานุกุลมักจะให้ช่วยเหลือและแนะนำการทำมาหากิน ชาวจีนเมืองแพร่จึงให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง บ้านของหลวงศรีนครานุกุลยังเป็นจุดนัดพบของพ่อค้าจีนเมืองแพร่และต่างจังหวัด มีคนเข้าออกไปมาหาที่บ้านหลวงศรีนครานุกุลอยู่เสมอจนต้องตม่น้ำซงซำกันตลอดทั้งวัน¹ นายแสน วงศ์วรรณ นายทุนยาสูบรายใหญ่เป็นผู้หนึ่งที่มีความสัมพันธ์อันดีกับหลวงศรีนครานุกุล² ชาวจีนอพยพมาตั้งรกรากที่เมืองแพร่มากขึ้นหลังจากทางรถไฟไปถึงเด่นชัยและมีการสร้างถนนเข้าสู่ตัวเมืองแพร่ ชาวจีนแต่จิวและจีนแคะต่างแผ่ขยายไปสู่เมืองต่างๆ เด่นชัยเป็นเมืองที่จีนแต่จิวและจีนแคะสร้างขึ้น³ โดยเจริญขึ้นมาจากสถานีรถไฟ เมื่อชาวจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองแพร่เพิ่มขึ้น ประกอบกับมีวัฒนธรรมการช่วยเหลือกันด้านการค้าขาย ทำให้กิจการของพ่อค้าจีนเติบโตครอบคลุมทั่วย่านถนนเจริญเมืองอันเป็นแหล่งเศรษฐกิจสำคัญของเมืองแพร่แทนที่กลุ่มการค้าจากพม่า

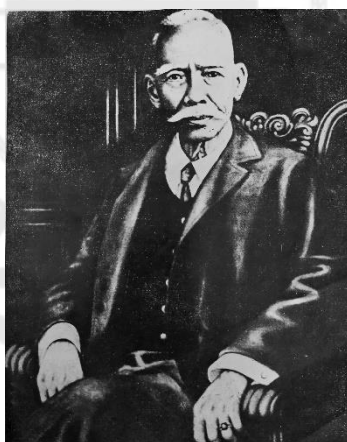
ค) พ่อค้าพื้นเมือง เดิมคนพื้นเมืองทำการค้าขายแลกเปลี่ยนกันเล็กๆ น้อยๆ ในชุมชนและมีการค้าเร่หลังฤดูการเก็บเกี่ยว เช่น ปลาไร่ เกลือทะเล ยาจีน (ยาสูบ) มีดพร้า จอบเสียม สัตว์ป่า โดยการบรรทุกวัวต่าง ล้อเกวียน และใช้การหาบเดินเท้าไปค้าขายแลกเปลี่ยนกับต่างเมือง ตัวอย่างเส้นทางของพ่อค้าวัวต่างเมืองแพร่ เช่น อุตรดิตถ์ – เมืองแพร่ – เมืองสอง – เมืองสะเดียบ

¹ (เอกริน สุทธภักติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 10 ตุลาคม 2566)

² อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หลวงศรีนครานุกุล. (2516). หน้า 33.

³ จี. วิลเลียม สกินเนอร์. (2564). *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. หน้า 134.

– เมืองปง – เมืองเชียงม่วน – เมืองล่อ – เมืองเชียงคำ – เมืองเทิง¹ พ่อค้าพื้นเมืองยังคงทำนาเป็นอาชีพหลัก ส่วนใหญ่ไม่ได้สะสมทุนเพื่อขยายไปสู่กิจการการค้าอื่นๆ ต่างจาก นายแสน วงศ์วรรณ พ่อค้าพื้นเมืองที่พื้นฐานครอบครัวเป็นเชื้อสายเจ้านายจากในเวียงแล้วออกมาตั้งรกรากที่อำเภอสูงเม่นเป็นชาวนาฐานะดี เริ่มทำการค้าด้วยการซื้อข้าวสารส่งให้พ่อค้าจีนที่สถานีรถไฟเด่นชัยและทำการค้าข้าวเรื่อยมา จนกระทั่งช่วงทศวรรษ 2470 ได้ผันตัวเข้าทำงานในอุตสาหกรรมป่าไม้จากการชักชวนของเจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ ผู้เป็นญาติ ได้เรียนรู้การบริหารงานเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างตัดฟันชักลากไม้ให้บริษัทอีสเอเชียติกส์ของเดนมาร์กจนมีความเชี่ยวชาญ เป็นที่ไว้วางใจของบริษัทต่างชาติให้ทำไม้ในหลายพื้นที่ของภาคเหนือทั้งแพร่ ลำปาง พะเยา เชียงราย และเชียงใหม่ จึงได้รับงานจากหลายบริษัท ได้แก่ บริษัทแองโกลไทย จำกัด บริษัทฝรั่งเศสแอฟริกัน บริษัทบอร์เนียว² กิจการป่าไม้ได้ทำให้นายแสนกลายเป็นพ่อค่านายทุนที่มั่งคั่งมากคนหนึ่งของเมืองแพร่ ชาวบ้านจึงเรียกด้วยความยกย่องว่า “พ่อเลี้ยงแสน” การทำอุตสาหกรรมป่าไม้ของนายแสนจะเป็นรากฐานความเจริญรุ่งเรืองของตระกูลวงศ์วรรณ อันเป็นตระกูลนายทุนยาสูบรายใหญ่ในอนาคต

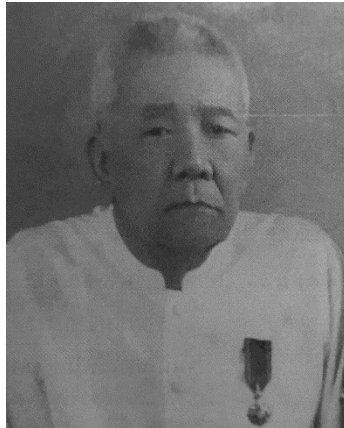

ภาพประกอบ 5 หลวงศรีนครานุกุล (เติกนับ) คหบดีจีน

ที่มา : หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หลวงศรีนครานุกุล

¹ ภูเดช แสนสา. (2563). *ศรีมุงเมืองเหมืองหม้อ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนทิศตะวันออกเมืองแพร่*. หน้า 54.

² อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแสน วงศ์วรรณ. (2526).

ภาพประกอบ 6 นายกุศล ปัญญามาลัย (พ่อสำอาง) คหบดีเชื้อสายชาวจีนยิว

ที่มา : หนังสือประวัติศาสตร์เมืองแพร่ ฉบับ พ.ศ. 2559

ภาพประกอบ 7 นายแสน วงศ์วรรณ (พ่อเลี้ยงแสน) คหบดีพื้นเมือง

ที่มา : หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายแสน วงศ์วรรณ

สรุป

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2460 เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในภาคเหนือขนาดใหญ่ เนื่องจากการพัฒนาการคมนาคมทางรถไฟ การขนส่งสินค้าทำได้โดยรวดเร็วและประหยัดค่าใช้จ่าย ส่งผลให้การค้ำระหว่างภาคเหนือกับชายแดนพม่าซาบเซาลงและถูกแทนที่ด้วยการค้าที่ผนวกเข้ากับเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ มากขึ้น รัฐบาลจึงพยายามให้ภาคเหนือเพิ่มการผลิตสินค้าส่งออกทางรถไฟ สินค้าเกษตรที่เมืองแพร่ส่งออก เช่น มะพร้าว ข้าว ยาสูบ อ้อย ฝ้าย แต่เมืองแพร่มีข้อจำกัดเพราะพื้นที่ทำกินเพียงร้อยละ 20 และมีแหล่งน้ำจำกัด การพัฒนาจากส่วนกลางก็ติดขัดเรื่องงบประมาณอยู่เสมอ ประกอบกับรัฐบาลยังไม่มีความพร้อมด้านความรู้หรือวิธีการเพาะปลูกให้ได้ผลดี ดังนั้น ตลอดทศวรรษ 2460 ถึงต้นทศวรรษ 2480 เมืองแพร่ก็ยังมีสินค้าส่งออกที่โดดเด่นสร้างรายได้ให้กับคนจำนวนมากได้

ดังนั้น ข้าว คือพืชเศรษฐกิจส่งออกที่เป็นความหวังของเกษตรกรเมืองแพร่มากที่สุด ส่วนยาสูบเมืองสองที่มีคุณภาพและมีชื่อเสียงเป็นที่รับรู้มายาวนาน ก็ปลูกกันเฉพาะแถบอำเภอสองซึ่งปลูกไว้ใช้ในครัวเรือนและจำหน่ายบ้าง รัฐบาลขณะนั้นยังไม่มีที่ท่าจะส่งเสริมให้เกิดอุตสาหกรรมยาสูบอย่างจริงจัง จึงไม่ได้ส่งเสริมการทำไร่ยาสูบอย่างเต็มที่ โรงงานผลิตยาสูบของต่างชาติก็ใช้ไบยาจากต่างประเทศมาผลิตบุหรี่ในไทย สะท้อนให้เห็นว่ายาสูบพันธุ์พื้นเมืองในไทยยังไม่ได้คุณภาพ จนกระทั่งทศวรรษ 2470 ที่หน่วยงานการเกษตรของรัฐและผู้สนใจเริ่มค้นคว้าทดลองทำอุตสาหกรรมยาสูบโดยเฉพาะพันธุ์เวอร์จิเนีย ตั้งแต่ขั้นตอนคัดเลือกพันธุ์ไปจนถึงการบ่มไบยา แต่ก่อน พ.ศ. 2481 อุตสาหกรรมยาสูบยังไม่ใช้กิจการของรัฐบาล เกษตรกรจึงยังไม่ได้รับการประชาสัมพันธ์และสนับสนุนจากภาครัฐทั้งด้านองค์ความรู้ ด้านต้นทุนการผลิต และด้านการตลาดรองรับ สภาพการณ์ดังกล่าวไม่ค่อยสร้างแรงจูงใจให้คนเมืองแพร่คิดลงทุนผลิตและค้าขายผลิตผลการเกษตรอย่างเป็นล่ำเป็นสัน นายทุนพ่อค้าเมืองแพร่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นนายทุนจากอุตสาหกรรมป่าไม้ และบรรดาพ่อค้าจีนที่เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจแทนที่พ่อค้าพม่าเงี้ยว

บทที่ 3

ยาสูบเวอร์จิเนีย พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ของเมืองแพร์ พ.ศ. 2481 – 2509

“หลัง พ.ศ. 2475 บริษัทยาสูบอังกฤษอเมริกันได้ขึ้นไปทดลองปลูกยาสูบเวอร์จิเนียในจังหวัดเชียงรายและต่อมาที่จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนั้นบริษัทต้องลงทุนเสียสละมากมายและได้ทำการเป็นการจริงจังมาก เริ่มต้นด้วยการส่งคนออกเดินป่าเพื่อชักชวนราษฎรให้ปลูกใบยา ซึ่งทำได้ยากกว่าการออกหาเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเป็นไหนๆ (เน้นโดยผู้เขียน)”¹

ข้อความดังกล่าวทำให้ทราบว่าช่วงทศวรรษ 2470 ยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียยังไม่ใช่พืชที่เกษตรกรนิยมปลูกกันทั่วไป จนกระทั่ง พ.ศ. 2481 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีแนวคิดดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยรัฐอย่างเข้มข้น พยายามผลักดันให้คนไทยทำมาค้าขายเป็นเจ้าของกิจการและกีดกันการค้าของชาวต่างชาติ จึงได้ประกาศเขตหวงห้ามคนต่างชาติใน พ.ศ. 2486 จนทำให้คนจีนที่ทำการค้าบางส่วนต้องอพยพออกจากตัวเมืองแพร์² ด้วยนโยบายที่ต้องการให้การค้าขายอยู่ในการควบคุมของคนไทย นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง จึงเล็งเห็นช่องทางหารายได้ให้ประเทศจากอุตสาหกรรมยาสูบ เพราะขณะนั้นธุรกิจบุหรี่ยังได้รับผลตอบแทนสูงที่สุดในโลก อัตราผลกำไรเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ 35 (ซึ่งอย่างอื่นได้กำไรร้อยละ 10 ก็ดีแล้ว)³ เค้าโครงการเศรษฐกิจที่นายปรีดีเคยเสนอต่อรัฐบาลใน พ.ศ. 2476 น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้นายปรีดีดำเนินการให้อุตสาหกรรมยาสูบเป็นกิจการของรัฐ ซึ่งเค้าโครงเศรษฐกิจมีข้อเสนอหลัก 2 ประการ ได้แก่ 1) รัฐบาลต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง ต้องการเพิ่มผลผลิตต่อไร่โดยใช้เทคโนโลยีที่ดีกว่าเดิม และ 2) รัฐเข้าดำเนินการลงทุนด้านอุตสาหกรรมและวิสาหกิจการค้าเพื่อทดแทนการนำเข้า⁴ ทว่าการขับเคลื่อนเค้าโครงการเศรษฐกิจไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากความขัดแย้งทางความคิดของฝ่ายต่างๆ เมื่อนายปรีดีได้เป็นรัฐมนตรี

¹ คีฤทธิ ปราโมช. (2510). ยาสูบเวอร์จิเนีย. ใน *เก็บเล็กผสมน้อย ของ ม.ร.ว. คีฤทธิ ปราโมช พิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องในงานสถาปนกิจศพ นายประสิทธิ์ ทวีสิน*. หน้า 64 – 65.

² จี. วิลเลียม สกินเนอร์. (2564). *เล่มเดิม*. หน้า 416 – 417.

³ พยุง ย.รัตนารมย์. (2565). “โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง” ผลงานสำคัญชิ้นหนึ่งของ ศ.ดร.ปรีดี พนมยงค์. (ออนไลน์).

⁴ คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562). *เล่มเดิม*. หน้า 171.

กระทรวงการคลังในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงผลักดันนโยบายให้อุตสาหกรรมยาสูบเป็นแหล่งรายได้ของรัฐและดำเนินการโดยรัฐ

ต่อมารัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481 เป็นฉบับแรก เพื่อคุ้มครองเกษตรกรในเรื่องราคา ควบคุมอุตสาหกรรมยาสูบ การจำหน่ายยาสูบ โดยจัดตั้งเป็นรัฐวิสาหกิจอยู่ภายใต้สังกัดกรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง การผลักดันอุตสาหกรรมยาสูบโดยภาครัฐส่งผลให้พ่อค้านายทุนและเกษตรกรให้ความสนใจยาสูบเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าการดำเนินงานในช่วงทศวรรษ 2480 ยังซบเซาและไม่ราบรื่นนัก เนื่องจากภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ส่งผลกระทบต่อการวางรากฐานอุตสาหกรรมยาสูบอยู่ไม่น้อย แต่การทำไร่ยาสูบก็ได้แพร่ขยายออกไปเป็นวงกว้าง โดยเฉพาะภาคเหนือซึ่งเป็นแหล่งทดลองปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียมาก่อน อุตสาหกรรมยาสูบในเมืองแพร่ก็เริ่มต้นในช่วงนี้เช่นกันและเป็นอุตสาหกรรมที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจเมืองแพร่ต่อไปอีกกว่าหกทศวรรษ (พ.ศ. 2481 – 2534)

บทนี้จะแสดงให้เห็นว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2509 อุตสาหกรรมยาสูบในเมืองแพร่มีพัฒนาการอย่างไรและสร้างการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจเมืองแพร่อย่างไร ทำการศึกษาผ่านการดำเนินกิจการของกลุ่มพ่อค้านายทุนยาสูบซึ่งสามารถใช้สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี เพราะอุตสาหกรรมยาสูบทำให้พ่อค้านายทุนหลายรายมั่งคั่งกลายเป็นเศรษฐีจนมีฉายาเป็น “พ่อเลี้ยง” และมีโอกาสตั้งสมภารมีสร้างเครือข่ายเป็นไบเบ็กทางสู่สนามการเมืองในอนาคต บทนี้ยังช่วยให้เข้าใจถึงความสำคัญของอุตสาหกรรมยาสูบที่มีต่อเศรษฐกิจเมืองแพร่ ซึ่งโดยทั่วไปมักจะยกให้ไม้สักเป็นสินค้าที่กระตุ้นเศรษฐกิจและโดดเด่นกว่า ซึ่งในความเป็นจริงแล้วยาสูบก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

3.1 กำเนิดอุตสาหกรรมยาสูบประเทศไทย พ.ศ. 2481 – 2492

ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2486 ซึ่งในมาตรา 21 ระบุว่า อุตสาหกรรมยาสูบเป็นการผูกขาดของรัฐ¹ ได้มีการส่งเสริมใบยาสูบพื้นเมืองให้เป็นสินค้ามาก่อน ผ่านงานแสดงศิลปกรรมและพานิชการ พ.ศ. 2451 เป็นการจัดงานครั้งที่ 1 ที่กรุงเทพฯ จัดที่โรงเรียนเกษตรราธิการ มีการนำยาสูบพันธุ์ต่างๆ ได้แก่ ยาเพชรบูรณ์ ยามะนิลา ยาสุมาตรา และยาควิบา ซึ่งทดลองปลูกและนำมาประกวดและแสดงในงาน นอกจากนี้มณฑลพิษณุโลก ราชบุรี กรุงเทพมหานคร

¹ พระราชบัญญัติยาสูบ พุทธศักราช 2486. (2486). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 60 ตอนที่ 8 หน้า 298.

เก่าและกรุงเทพฯ ก็ได้นำมาพร้อมด้วย ยาสูบของโรงเรียนเกษตรราธิการได้รับรางวัลเหรียญทอง¹ แต่ขณะนั้นยังขาดการศึกษาและลงทุนจากรัฐให้มีโรงงานผลิตบุหรี่ยี่ห้อต่างประเทศ โรงงานผลิตบุหรี่ยี่ห้อที่ใช้เครื่องจักรดำเนินงานโดยเอกชนมีทั้งบริษัทของฝรั่ง จีนและไทย บริษัทที่มีบทบาทมากที่สุดในการวางรากฐานงานอุตสาหกรรมยาสูบของไทยคือบริษัทยาสูบอังกฤษ – อเมริกัน ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า บริษัท บี.เอ.ที. ได้นำยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียมาทดลองปลูกที่จังหวัดเชียงใหม่ คณะที่ทำการทดลองมีพนักงานคนไทยอยู่ด้วย คือ นายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี สถานที่ทดลองปลูกอีกแห่งหนึ่งคือโรงเรียนเกษตรกรรมแม่ใจ เชียงใหม่ โดยได้รับความร่วมมือจากพระช่วงเกษตรศิลปการ (ช่วง โฉมฉาย) ผู้อำนวยการโรงเรียน เมื่อส่งตัวอย่างใบยาที่ผลิตได้ไปที่บริษัท บี.เอ.ที. ในอังกฤษ ผลการตรวจสอบคุณภาพเป็นที่น่าพอใจ การผลิตยาสูบเวอร์จิเนียในไทยเป็นการผลิตประเภทตัวผสม (filler) และตัวกลาง (semi classical) ซึ่งใช้ในการเพิ่มมวลให้แก่บุหรี่เท่านั้น ไม่ได้ผลิตประเภทตัวนำ (classical) ซึ่งให้กลิ่นรสตามที่ต้องการ² ไทยยังต้องอาศัยการนำเข้ายาสูบประเภทตัวนำจากต่างประเทศ

พ.ศ. 2477 บริษัท บี.เอ.ที. ดำเนินโครงการผลิตใบยาสูบในภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ และ พ.ศ. 2478 ขยายไปที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยทำตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์เพาะปลูกจนถึงขั้นตอนบ่มใบยา มีการอบรมให้ความรู้แก่ผู้สนใจศึกษาด้วย บริษัท บี.เอ.ที. ส่งเสริมให้มีผู้บ่มมากขึ้น เพราะการรับซื้อใบยาที่บ่มแล้วจากผู้บ่มจะช่วยลดต้นทุนของบริษัทได้ กล่าวคือ ถ้าบริษัทผลิตเอง ต้นทุนกิโลกรัมละ 1.25 บาท แต่ถ้าซื้อจากผู้บ่มซื้อในราคา กิโลกรัมละ 1 บาท³ มีผู้สนใจสมัครใจลงทุนเป็นผู้บ่มหลายราย ส่วนใหญ่เป็นเจ้านายและพ่อค้าคหบดี เช่น เจ้าราชภาดิกนิย (เมืองขึ้น ณ เชียงใหม่) เจ้าทิพวัน ณ เชียงใหม่ เจ้าชื่น สีโรรส อาจารย์แสวง เลิศพฤกษ์ เป็นต้น ตัวอย่างผลประกอบการของเจ้าทิพวัน ณ เชียงใหม่ ทำไร่ยาสูบบนที่ดิน 8 ไร่ ครั้งแรกลงทุนทั้งหมด 852.76 บาท (เป็นค่าสร้างเตาอบ 456.64 บาท) ส่งใบยาให้บริษัท บี.เอ.ที. ได้เงิน 743.68 บาท ถือว่าได้กำไรดีทีเดียวเพราะทำครั้งแรกก็ได้ค่าเตาอบ 1 เตมาแล้ว⁴

¹ เยชี บาร์เน็ตต์. (2453). รายงานการแสดงกิจกรรมและพานิชการ ครั้งที่ 1 ณ กรุงเทพฯ วันที่ 18 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 129. หน้า 73 – 74.

² มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. (2525). ยาสูบ : การตลาดและรายได้ของเกษตรกร. พัฒนบริหารศาสตร์. 25(2): หน้า 175.

³ ยุคต์ อัครวิเศษ. (2512). เล่มเดิม. หน้า 54.

⁴ อิงคศรีกสิการ. (2479, ธันวาคม). การปลูกยาสูบเวอร์จิเนียเป็นสินค้า. กสิกร. 10(1): หน้า 73 – 75.

เมื่อรัฐบาลเริ่มสังเกตเห็นรายได้มหาศาลจากการทำอุตสาหกรรมยาสูบ จึงได้จัดตั้งแผนกฝ้ายและยาสูบใน พ.ศ. 2478 จัดให้เป็นหน่วยงานในสังกัดกองขยายการกสิกรรม กรมเกษตรและประมง¹ แผนกนี้มีหน้าที่ปลูกทดลองยาชิก้าเรต (ยาเส้นมวนด้วยกระดาษ) ให้เป็นสินค้าสำคัญทั้งภายในและภายนอกประเทศ จะเห็นได้ว่าทั้งภาคเอกชนและภาครัฐต่างให้ความสนใจในอุตสาหกรรมยาสูบมาตั้งแต่ก่อนการประกาศผูกขาดโดยรัฐ เกษตรกรที่ปลูกยาสูบให้บริษัทเอกชนต่างชาติจะไม่สามารถเลือกตลาดได้ บริษัทเหล่านี้สามารถควบคุมตลาดและราคาของใบยาสูบได้อย่างสิ้นเชิง² รัฐบาลจึงเข้าควบคุมอุตสาหกรรมยาสูบโดยตราเป็นกฎหมาย พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481 ซึ่งเป็นกฎหมายที่เข้ามาควบคุมการเพาะปลูก การบ่ม การจำหน่าย การนำเข้าและการประกอบอุตสาหกรรมยาสูบ

เมื่อรัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481 เพื่อให้รัฐมีอำนาจดำเนินการอุตสาหกรรมยาสูบทั้งหมด นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีกระทรวงการคลัง ได้เจรจาซื้อโรงงานผลิตบุหรี่ของเอกชนและให้นายสงวน ตุลารักษ์ เรียนรู้การบริหารจัดการโรงงานไปด้วย แรกเริ่มได้ซื้อโรงงานเอกชนของไทยก่อนคือห้างหุ้นส่วนจำกัด บุรพายาสูบ และเปลี่ยนชื่อเป็นโรงงานยาสูบไทย สะพานเหลือง จัดตั้งเป็น “กองการยาสูบ” ดำเนินงานภายใต้การควบคุมของกรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง ตั้งแต่วันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2482 หลังจากนั้นก็ทยอยซื้อโรงงานของบริษัทต่างชาติอื่นๆ เช่น นามยาง กวางฮก เฮาะฮวง ฮาฟมันน์ เป็นต้น³ ในส่วนของบริษัท บี.เอ.ที. ได้รับผลกระทบจากพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481 เป็นอย่างยิ่ง ดังที่นายยุกต์ อัครวิเศษ ผู้ช่วยผู้จัดการบริษัทกล่าวไว้ว่า

“พระราชบัญญัติฉบับนี้เหมือนกับฟ้าผ่าลงมายังอุตสาหกรรมยาสูบนี้ เพราะรัฐบาลไทยแสดงให้เห็นรางๆ ว่า จะหยิบยกเอาอุตสาหกรรมมาเป็นของรัฐในระบบผูกขาดในรูปรัฐวิสาหกิจ ผู้ประกอบอุตสาหกรรมจะต้องมีใบอนุญาต และใบอนุญาตนั้นจะต้องต่อทุกๆ ปี เมื่อเมฆตั้งเค้ามาเช่นนั้นบริษัทย่อมจะต้องหาทางหลบฝน จึงถือโอกาสนั้นเสนอขายกิจการของบริษัทในต้นปี 2483”⁴

¹ สุวรรณวาจกกสิกิจ. (2493). *คำสอนชั้นปริญญาโททางรัฐศาสตร์ ความรู้ทั่วไปในทางเกษตรกรรม*. หน้า 101.

² ภาณีต รวมศิลป์. (2521). *นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 ถึง พ.ศ. 2487*. หน้า 271 – 272.

³ พยุง ย.รัตนารมย์. (2565). *เล่มเดิม*.

⁴ ยุกต์ อัครวิเศษ. (2512). *เล่มเดิม*. หน้า 55 - 56.

กิจการยาสูบของบริษัท บี.เอ.ที. ถูกโอนมาเป็นของกรมสรรพสามิตในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2484 รัฐบาลยังคงให้เจ้าหน้าที่ บี.เอ.ที. ช่วยดำเนินการจัดการอุตสาหกรรมและการค้า แทนไปก่อน โดยทำในนามของกรมสรรพสามิต โดยตั้งสำนักงานไร่ยาสูบ 2 แห่ง ที่เชียงใหม่และ เชียงราย มีสถานีบ่มจำนวน 10 สถานี ต่อมาได้ขยายเพิ่มสำนักงานไร่ยาสูบอีก 7 แห่ง คือ ลำปาง แพร่/น่าน บ้านฝาง นครพนม เพชรบูรณ์ หนองคายและสุโขทัย¹

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพอังกฤษบุกประเทศไทยในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ส่งผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่ต่างชาติของบริษัท บี.เอ.ที. ซึ่งเป็นชาวอังกฤษเป็นอย่างมาก เพราะ อังกฤษเป็นคู่ต่อสู้ในสงครามกับญี่ปุ่น เอกอัครราชทูตอังกฤษเรียกชาวอังกฤษมาประชุมเพื่อชี้แจง ว่า ถ้าประสงค์จะหนีออกจากไทยทางสถานทูตจะให้ช่วยเหลือ หากจะอยู่ต่อก็ยังไม่ปลอดภัย เพราะได้ขอความคุ้มครองจากรัฐบาลไทยไว้แล้ว ซึ่งก็มีทั้งเจ้าหน้าที่ที่ตัดสินใจหลบหนีและที่อยู่ต่อ เมื่อญี่ปุ่นเข้าถึงพระนครได้เข้ายึดโรงงานยาสูบบ้านใหม่ด้วยความเข้าใจว่าเป็นกิจการของต่างชาติ รัฐบาลต้องเจรจาชี้แจงว่ากิจการดังกล่าวไม่ใช่ของอังกฤษแล้วสถานการณ์จึงคืนสู่สภาพปกติ

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัญหาหลักที่กองการยาสูบเผชิญไม่ใช่ปัญหาการขาดแคลน เจ้าหน้าที่ของบริษัท บี.เอ.ที. เพราะได้มีการเตรียมการต่างๆ ไว้แล้วตั้งแต่เริ่มโอนกิจการเป็นของรัฐ ปัญหาหลัก คือ ความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อการผลิตบุหรี่ เนื่องจากข่าวการเปลี่ยนมือจาก บริษัท บี.เอ.ที. มาเป็นของกรมสรรพสามิต ทำให้เกิดการกักตุนบุหรี่เพราะเกรงว่าจะไม่มีบุหรี่ที่มี ตราของบริษัท บี.เอ.ที. จำหน่ายอีก เป็นโอกาสให้พ่อค้ากักตุนสินค้า ตลาดบุหรี่เริ่มปั่นป่วนเสีย ใจซันอันไม่เป็นมงคลต่างๆ ได้เริ่มมีขึ้นตอนต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484² คณะเจ้าหน้าที่บริษัท บี.เอ.ที. จึงทำหนังสือให้อธิบดีกรมสรรพสามิตลงหนังสือพิมพ์ชี้แจงแก่ประชาชนว่า “...จะไม่มี การใช้ตราอื่นแทนชิก้าแรตตราต่างๆ ของบริษัทโดยแน่นอนและชิก้าแรตเหล่านี้จะยังคง มวนออกจำหน่ายโดยกรมสรรพสามิตสืบต่อไปดังเดิม...”³ นับหนึ่งเป็นการยืนยันให้ประชาชนทราบว่า นับจากนี้อุตสาหกรรมยาสูบได้กลายเป็นกิจการของรัฐแล้วโดยสมบูรณ์

กองการยาสูบประสบกับปัญหาต่างๆ อยู่เสมอในช่วงภาวะสงคราม เช่น พ.ศ. 2484 ขาด แคลนฟอยล์ห่อบุหรี่เพราะสั่งจากยุโรปไม่ได้ พ.ศ. 2485 โรงงานยาสูบถูกน้ำท่วมใหญ่ ต้องเปิด โรงงานผลิตตอนกลางคืนด้วยเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการ ไร่ยาสูบภาคเหนือก็ถูกน้ำท่วม

¹ พนักงานผู้หนึ่ง. (2520, มกราคม - กุมภาพันธ์). อุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย. *ยาสูบสัมพันธ์*. 28(1): หน้า 34.

² พนักงานผู้หนึ่ง. (2520, มกราคม - กุมภาพันธ์). *เล่มเดิม*. หน้า 31 - 32.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 33.

เสียหายในปีเดียวกัน ต่อมารัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติยาสูบในปี พ.ศ. 2486 ระบุให้
 อุตสาหกรรมการผลิตยาสูบผูกขาดโดยรัฐ ท่ามกลางภาวะสงครามที่ไทยถูกโจมตีทางอากาศมาก
 ขึ้น โรงงานยาสูบบ้านใหม่ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสำคัญและอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ทางทหารจึงต้องย้าย
 สถานการผลิตส่วนหนึ่งไปที่โกดังเฮาส์วง ถนนวิฑูย สถานการณ์ทวีความรุนแรงขึ้นใน พ.ศ. 2487
 พนักงานโรงงานยาสูบต้องคอยฟังเสียงไซเรนดังขึ้นที่ใด โรงงานต้องหยุดแล้วปล่อยให้พนักงาน
 ออกไปให้พ้นโรงงานเร็วที่สุด จนกระทั่งเมื่อมีสัญญาหมดอันตรายจึงจะกลับเข้าทำงาน¹
 ผลกระทบหนักขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2488 โรงไฟฟ้าสามเสนและกรุงเทพฯ ถูกระเบิดทำลาย
 ทำให้โรงงานผลิตบุหรี่ยี่ห้อต่างๆ ท่ามกลางสงครามที่รุนแรงยังส่งผลให้ราคาสินค้าต่างๆ สูงขึ้น
 หลายเท่าตัว รวมถึงบุหรี่ยี่ห้อ “เซ็งลี” คือการกักตุนบุหรี่ยี่ห้อนี้เพื่อเก็งกำไรกันอย่างคึกคัก มีการกักตุน
 แม้กระทั่งกระดาษมวนบุหรี่ยี่ห้ออุปสรรคต่างๆ เหล่านี้ทำให้โรงงานยาสูบผลิตได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย
 เห็นได้จากสถิติการผลิตที่มีแนวโน้มลดลง ดังตาราง 6 และ 7

ตาราง 6 ยอดรวมจำนวนบุหรี่ยี่ห้อที่ผลิตในประเทศและบุหรี่ยี่ห้อต่างประเทศที่จำหน่าย

พ.ศ.	จำนวนบุหรี่ยี่ห้อ (มวน)
2485	2,428,978,000
2486	2,621,018,000
2487	1,313,196,000
2488	118,551,000

ที่มา : วารสารยาสูบสัมพันธ์ ปีที่ 28 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน พ.ศ. 2520 หน้า 13.

¹ พนักงานผู้หนึ่ง. (2520, มีนาคม - เมษายน). อุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย. ยาสูบสัมพันธ์.
 28(2): หน้า 24.

ตาราง 7 สถิติการผลิตใบยาในประเทศ ยอดรวมผลผลิตใบยาแห่งของโรงงานและผู้บ่ม

ฤดูกาลผลิต	น้ำหนัก (กิโลกรัม)
พ.ศ. 2485/2486	1,531,235
พ.ศ. 2486/2487	1,809,517
พ.ศ. 2487/2488	425,495
พ.ศ. 2488/2489	389,301

ที่มา : วารสารยาสูบสัมพันธ์ ปีที่ 28 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน พ.ศ. 2520 หน้า 13.

พ.ศ. 2488 เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง โรงงานยาสูบได้ติดต่อบริษัท บี.เอ.ที. อีกครั้งเพื่อขอดำเนินการตามสัญญาและเงื่อนไขการซื้อขายกิจการเมื่อ พ.ศ. 2484 ต่อไป และได้จ้างเจ้าหน้าที่ของบริษัท บี.เอ.ที. ให้ควบคุมดูแลโรงงานพนักงานไทยด้วย พ.ศ. 2489 การดำเนินงานของโรงงานเริ่มเข้าสู่ภาวะปกติ พ.ศ. 2490 และ 2491 กิจการยาสูบมีกำลังผลิตบุหรี่ได้สูงกว่า พ.ศ. 2489 ถึง 3 เท่า และ 5 เท่า ตามลำดับ¹ ระหว่างที่พนักงานบริษัท บี.เอ.ที. ร่วมงานกับโรงงานยาสูบ กองการยาสูบสังเกตเห็นว่าโรงงานยาสูบมักจะเสียเปรียบบริษัท บี.เอ.ที. อยู่เสมอ เนื่องจาก

“ตลอดเวลาที่พนักงาน บี.เอ.ที. ได้เข้ามาประจำทำงานอยู่กับโรงงานยาสูบนั้น มิได้ช่วยเหลือโรงงานหรือถ่ายทอดความรู้ให้กับพนักงานของโรงงานเท่าที่ควรแต่ประการใด ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับเทคนิคในวิธีการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวิชาการแล้ว ถูกสงวนเป็นความลับผู้ใดอยากจะทำต้องพยายามจดจำและค้นคว้าด้วยตนเอง ยิ่งไปกว่านั้นบริษัทยังสับเปลี่ยนเจ้าหน้าที่บางนายของบริษัทเองให้เข้ามาศึกษาวิชาการฝึกฝนความชำนาญที่โรงงานยาสูบเป็นการชั่วคราวจำนวนบ่อยครั้ง”²

ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การถอนตัวของพนักงานบริษัท บี.เอ.ที. ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2492 กิจการยาสูบจึงอยู่ภายใต้การบริหารของคนไทยแต่นั้นมา โดยหลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะ

¹ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2532). *สูจิบัตร งานวันสถาปนา โรงงานยาสูบครบรอบ 50 ปี*. หน้า 19.

² พนักงานผู้หนึ่ง. (2521, มกราคม - กุมภาพันธ์). *อุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย. ยาสูบสัมพันธ์*. 29(1): หน้า 16.

นั้นทน) เป็นผู้อำนวยความสะดวกคนแรก ยังคงมีการจ้างเฉพาะพนักงานต่างชาติที่เชี่ยวชาญมาให้ ความรู้แก่พนักงานไทย¹ แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาทำงานฝ่ายบริหารเหมือนเดิม การถอนตัว ของเจ้าหน้าที่บริษัท บี.เอ.ที. ช่วยประหยัดงบประมาณได้ปีละไม่ต่ำกว่า 70,000 ปอนด์ และทำให้ เจ้าหน้าที่คนไทยมีโอกาสได้ผลัดเปลี่ยนกันไปศึกษาดูงานอุตสาหกรรมยาสูบที่ต่างประเทศอีกด้วย² ถึงแม้โรงงานยาสูบจะดำเนินงานด้วยคนไทยเป็นหลัก แต่ด้วยประสบการณ์และความร่วมมือของผู้บริหารและพนักงาน ทำให้อุตสาหกรรมยาสูบประเทศไทยมั่นคงและเจริญก้าวหน้า ขึ้นตามลำดับ

3.2 รากฐานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ พ.ศ. 2481 – 2492

ศรีมา : “เป็นว่ายาเมืองสองนี้ขึ้น บ่หลังเจ้ามันจะมีใจขึ้นอย่างยาเสียแล้วว้า”

(ลือกันว่ายาเมืองสองมีรสขุ่นดี เจ้าของไร่ยกก็น่าจะเหมือนกันกระมัง)

ศรีออน : “เจ้าของมันกับขึ้น ยาดีบ่มี บ่ติดไฟดี ไผ่บ่ใครได้”

(เจ้าของไร่ไม่มีใจขึ้นชม ยกก็เป็นยาไม่ดี จุดไฟไม่ใคร่ติด (ตอบในเชิงถ่อมตัว))

ศรีมา : “ยาเมืองสองบ่จะขอต่อรองเอาไปตั้งเจ้าได้ก้ออ้นาย”

(หากจะซื้อยาเมืองสองของไร่นอง พี่ขอซื้อทั้งยาทั้งเจ้าของไร่ได้หรือไม่)

บทเจรจาเกี่ยวพาราฮีข้างต้นมาจากแผ่นเสียงซอพื้นเมือง ตราพระเจดีย์ เรื่อง เกี่ยวสาว เมืองสอง³ ขับซอโดย พ่อศรีมา บันนียะ (สันข้าวแคบ) และแม่ศรีออน ซาติเหมาะ (ป่าเส้า) สอง ข้างซอชาวเชียงใหม่ ที่บทซอช่วงหนึ่งพรรณนาถึงยาสูบเมืองสอง สันนิษฐานว่าบันทึกเสียงช่วง ทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2500 สะท้อนภาพว่ายาสูบพื้นเมืองของเมืองสองเป็นที่เลื่องลือไม่น้อย ต่อมาเมื่อยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญระดับประเทศ ชื่อเสียงของยาเมือง สองพันธุ์ดั้งเดิมมีส่วนให้ยาเวอร์จิเนียเมืองแพร์พลอยได้รับความสนใจและเชื่อถือในคุณภาพไปด้วย หัวข้อนี้จะอธิบายถึงจุดเริ่มต้นของยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียในเมืองแพร์ เพื่อให้ทราบถึง

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส 1.1/6 บันทึกการประชุมผู้จัดการเขตและผู้จัดการไร่ 7 – 23 มิถุนายน 2492.

² พนักงานผู้หนึ่ง. (2521, มีนาคม - เมษายน). อุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย. ยาสูบสัมพันธ์. 29(2): หน้า 15.

³ ศรีมา บันนียะและศรีออน ซาติเหมาะ. ซอเกี่ยวสาวเมืองสอง. เผยแพร่โดย วิทวัส ทีโน. (ออนไลน์).

พัฒนาการอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันเกิดจากอุตสาหกรรมยาสูบ

3.2.1 การบุกเบิก

หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481 เพียง 1 ปี เป็นจุดเริ่มต้นของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่ โดยมีนายเหรียญ สายศร ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนอาชีวเวชศาสตร์แม่ใจ เป็นผู้ริเริ่มปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียและสร้างเตาต้มใบยาจำนวน 1 เตา ขึ้นเป็นครั้งแรกในจังหวัดแพร่¹ พ.ศ. 2486 นายอุทัย กันทาธรรม ซึ่งเป็นญาติของนายเหรียญเห็นว่ากิจการโรงต้มใบยาสูบจะก้าวหน้าต่อไป จึงเข้าอบรมการทำอุตสาหกรรมยาสูบกับนายเหรียญที่อำเภอร่องขวาง ในอนาคตนายอุทัยจะกลายเป็น “พ่อเลี้ยง” นายทุนยาสูบรายใหญ่ของเมืองแพร่ ดังนั้นจึงควรกล่าวถึงภูมิหลังของนายอุทัยไว้ด้วย เพื่อให้เข้าใจพัฒนาการอุตสาหกรรมยาสูบและบริบทของการก้าวขึ้นมาสู่ตำแหน่งพี่ใหญ่ของวงการยาสูบเมืองแพร่ยุคบุกเบิกได้ดียิ่งขึ้น

นายอุทัย กันทาธรรม หรือพ่อเลี้ยงอุ เกิด พ.ศ. 2450 ที่บ้านแม่คำมีรัตนปัญญา อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ กำพร้าแม่ตั้งแต่อายุ 9 ขวบ ตนเองและน้องชายอีก 2 คน คือ นายทอง กันทาธรรม และนายสม กันทาธรรม จึงอยู่ในการอุปการะของขุนม่วงไข่มวงไข่มวง (นนท์ วงศ์ไข่มวง) หรือพ่อเต่าขุน ผู้เป็นลุงและอดีตกำนันตำบลหนองม่วงไข่มวง เมื่อเติบโตขึ้นนายอุทัยได้รับความไว้วางใจจากขุนม่วงไข่มวงให้เป็นผู้ช่วยหัวเรือหัวแรงในการดูแลกิจการไร่นา จึงได้ซึมซับทักษะการเป็นผู้นำจากผู้เป็นลุงด้วย พ.ศ. 2478 นายอุทัยวัย 28 ปี ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาจังหวัดแพร่ มักนำเสนอปัญหาการเกษตรของชาวบ้านในที่ประชุมสภาจังหวัดอยู่เสมอ เช่น วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2478 นายอุทัยแจ้งต่อที่ประชุมสภาจังหวัดเกี่ยวกับปัญหาสิทธิในการทำสวนครั้งของชาวบ้าน² วันที่ 6 ธันวาคม ปีเดียวกัน นายอุทัยทำเรื่องสอบถามพนักงานที่ดินเกี่ยวกับการหาตลาดขายถั่วลิสงและหารือเกี่ยวกับปัญหาพ่อค้าคนกลางเอาเปรียบเกษตรกร ทำให้การค้าในจังหวัดแพร่ล่าช้าไม่เจริญก้าวหน้าเหมือนจังหวัดอื่น³ วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2479 นายอุทัยตั้งกระทู้ถามในที่ประชุมสภาจังหวัดเกี่ยวกับการช่วยเหลือชาวนาที่ได้รับผลกระทบจากหนอนและเพลี้ยทำลายต้นข้าว⁴

¹ มหาวิทยาลัยแม่ใจ. (2527). *หนังสือพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ครั้งที่ 6 วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2527*.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มท.5.16.5/9. รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2478. (26 กรกฎาคม พ.ศ. 2478)*.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มท.5.16.5/9. รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2478. (6 ธันวาคม พ.ศ. 2478)*.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มท. 5.16.5/39 รายงานการประชุมสภาจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2479*.

นายอุทัยประกอบอาชีพเกษตรกรรมหลายอย่าง เช่น ทำนา ปลูกถั่วเหลือง เลี้ยงหมู และ ได้สั่งสมประสบการณ์ด้านการค้าขายหลายประเภท เช่น ค่าใบเมี่ยง เป็นลูกจ้างบริษัทป่าไม้ ลงทุน ทำไม้หอมรถไฟ หุ่นส่วนบริษัททำป่าไม้มวนาภิจักร เป็นต้น เมื่อ พ.ศ. 2483 นายทองน้องชาย ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่และได้เป็นตัวแทนจำหน่ายน้ำมันตราสาม ทหาร จึงชักชวนให้นายอุทัยเข้ามาค้าขายในตัวเมือง ต่อมาได้เปิดร้านชื่อร้าน “ไทยการค้า” ขาย ของจีปาถะและน้ำมันสามทหาร และได้เป็นตัวแทนจำหน่ายข้าวสาร เกลือ เหล้า ของบริษัท จังหวัด¹ ทำการค้าส่งไปต่างตำบลต่างจังหวัด นับได้ว่านายอุทัยเป็นพ่อค้าคนพื้นเมืองที่มีต้นทุน ทางสังคมและมีประสบการณ์การทำธุรกิจอยู่ไม่น้อย

พ.ศ. 2486 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การทำโรงบ่มยาสูบของนายเหรียญที่อำเภอวัง กว้างได้ผลกำไรดี นายอุทัยจึงสนใจและขอบรมเรียนรู่วิธีการทำอุตสาหกรรมยาสูบเวอร์จีเนียจาก นายเหรียญ แล้วนำมาทดลองด้วยตนเองตั้งแต่การเพาะต้นกล้า การดูแลไร่ จนถึงขั้นตอนการบ่ม ไบยา ในสมัยนั้นมีเงินไม่ถึงหนึ่งร้อยบาทก็สามารถขออนุญาตตั้งโรงบ่มได้² นายอุทัยลงทุนสร้าง สถานีบ่มไบยาโดยมีสถานะเป็น “ผู้บ่มอิสระ” ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ โรงงานยาสูบ (งานวิจัยนี้ จะเรียกว่า ผู้บ่ม) นายอุทัยได้ชักชวนให้ชาวนาที่อยู่ใกล้โรงบ่มให้มาทดลองทำไร่ยาสูบพันธุ์ เวอร์จีเนียหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ไร่ยาสูบส่วนใหญ่จะอยู่ในรัศมีประมาณ 4 กิโลเมตรของสถานี เพื่อให้ชาวไร่สะดวกต่อการขนส่งเข้าโรงบ่ม³ การทำไร่ยาสูบของไทยเป็นลักษณะเกษตรพันธะ สัญญา การกำหนดเขตไร่ยาสูบของแต่ละสถานีจะกำหนดโดยเจ้าพนักงานกรมสรรพสามิต

ชาวไร่เมืองแพร่จะเริ่มเพาะพันธุ์เตรียมกล้ายาสูบเดือนกันยายนและปลูกช่วงปลายเดือน ตุลาคม⁴ ซึ่งเป็นช่วงหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ยาสูบที่ปลูกช่วงนี้จัดเป็นยารุ่นปลายฝนหรือยาข้าว เบา คุณภาพจะด้อยกว่ายารุ่นฝน⁵ ซึ่งปลูกช่วงปลายเดือนกรกฎาคม แต่ชาวไร่ไม่นิยมปลูกยารุ่น ฝนเพราะตรงกับช่วงปลูกข้าว ช่วงเวลาการปลูกอาจจะแตกต่างกันไปในแต่ละสำนักงานไร่เขต ต่างๆ ขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ ยาสูบเป็นพืชที่ต้องพิถีพิถันในทุกขั้นตอน เมื่อเก็บเกี่ยวแล้ว ต้องรีบนำเข้าสู่กระบวนการบ่มเพื่อรักษาคุณภาพ ฝืนนาหลังจากเสร็จสิ้นการเกี่ยวข้าวถูก

¹ พูนสวัสดิ์ กัณฑ์ธรรม. (2533). เล่มเดิม. หน้า 28.

² พูนสวัสดิ์ กัณฑ์ธรรม. (2533). เล่มเดิม. หน้า 120.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.2/79 คำตอบกระทู้ถามของนายสมบุญ บัณฑิต เรื่องการ ช่วยเหลือชาวไร่ยาสูบ.

⁴ (มงคล กัณฑ์ธรรม, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 25 ตุลาคม 2566)

⁵ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). โครงการศึกษาเพื่อปรับปรุงระบบตลาดสินค้า เกษตรภาคเหนือ. หน้า 346.

ปรับเปลี่ยนเป็นไร่ยาสูบ พื้นที่ปลูกยาสูบจึงขยายออกไปทั่วเมืองแพร่ ไม่ได้จำกัดอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำยมเขตอำเภอสองเสนในอดีต มีสเตอร์ปีทาด เจ้าหน้าทีของบริษัทยาสูบ ปี.เอ.ที. เคยกล่าวไว้ว่า “เขตใดที่มีต้นสัก เขตนั้นใช้ปลูกยาได้”¹ เมืองแพร่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมไม้สัก จึงมีความเหมาะสมในการปลูกต้นยาสูบด้วย

เกษตรกรที่ปลูกยาสูบให้แก่ผู้บ่มมีสถานะเป็น “ลูกไร่” หรือ “ชาวไร่” (ในงานวิจัยนี้จะเรียกว่า ชาวไร่ผู้บ่ม) ส่วนผู้บ่มนั้นชาวไร่มักยกย่องเรียกกันว่า “พ่อเลี้ยง” พ่อเลี้ยงมีหน้าที่วางแผนเพาะและแจกจ่ายกล้ายาสูบ ปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช อุปกรณ์การเกษตร คอยแนะนำวิธีดูแลต้นยาสูบให้ชาวไร่เพื่อให้ใบยาามีคุณภาพดี ใบยาจะถูกคัดเกรดตามตำแหน่งของใบ แบ่งเป็น 3 ตำแหน่ง คือ ยาดิน ยากลาง และยายอด และยังมีการแบ่งเป็นชั้นใบยาระดับคุณภาพต่างๆ โดยโรงงานยาสูบได้แจกอัลบั้มรูปตัวอย่างของใบยาแต่ละชั้น ให้แต่ละสถานีใช้ดูสีและลักษณะเพื่อเป็นมาตรฐานในการคัด² ราคาที่ชาวไร่จะได้ขึ้นอยู่กับคุณภาพใบยา ผู้บ่มจะหักค่าต้นทุนคืนหลังจากชาวไร่นำใบยาสดมาขายให้ ตามพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481 มาตรา 6 ชาวไร่ผู้บ่มต้องนำใบยามาขายให้แก่ผู้บ่มที่อยู่ในเขตปลูกยาสูบนั้น ชาวไร่ที่นำใบยาสดไปขายให้แก่ผู้บ่มบ้างก็เรียกกันว่า ชาวไร่ยาสด การทำไร่ยาสูบลักษณะนี้มีลักษณะเป็นระบบตลาดข้อตกลง

ยาสูบเวอร์จิเนียต้องผ่านกระบวนการบ่มด้วยความร้อน (Flue – cured Tobacco) ให้เป็นใบยาแห้ง ต่างจากพันธุ์พื้นเมืองของอำเภอสองที่ที่ใช้การบ่มด้วยอากาศ (Air – cured Tobacco)³ คือ การนำใบยามาบ่มในที่ร่มแล้วนำมาหั่นฝอยผึ่งแดดและน้ำค้าง พันธุ์เบอร์เลย์ที่นิยมปลูกในสุโขทัย เพชรบูรณ์และอุดรดิตถ์ ก็ใช้การบ่มด้วยอากาศเช่นกัน ส่วนพันธุ์เตอร์กิชที่นิยมปลูกที่ร้อยเอ็ดใช้การบ่มด้วยแสงแดด งานในโรงบ่มยาสูบเวอร์จิเนียคือการบ่มใบยาสดให้เป็นใบยาแห้ง คัดเกรด อัดใบยา แล้วส่งขายให้โรงงานยาสูบตามโควตาที่โรงงานยาสูบให้มา พ.ศ. 2487 นายอุทัยสร้างเตาบ่มใบยาขึ้น 2 เตา ที่ตำบลแม่หลาย เป็นเตาบ่มแบบดั้งเดิมผนังใช้ไม้ไผ่ขัดตะแล้วทาฉาบด้วยมูลวัวควาย ต่อมาเมื่อผู้คิดประดิษฐ์อุปกรณ์สำหรับโรงบ่มเพิ่มเติม คือ นายกุศลปัญญาบาลย์ หรือ พ่อสำอางค์ คหบดีชาวเงี้ยวเมืองแพร่ เจ้าของร้านยานยนต์ แพร่เจริญพาณิชย์ (ก่อตั้ง พ.ศ. 2472) ถอนเงินจากโรงเรียนช่างกลของนายเลื่อน พงษ์โสภณ

¹ ยุคต์ อัครรักษ์. (2512). เล่มเดิม. หน้า 58.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส 1.1/6 บันทึกการประชุมผู้จัดการเขตและผู้จัดการไร่ 7 – 23 มิถุนายน 2492.

³ วีรพล ชัชวาลย์วงศ์ สนั่น รัตนานุกูล สมบูรณ์ ประภาพรรณวงศ์ สติธิต อินทราวุธ และสมพงษ์ พงษ์พุดดี กลุ่มงานวิจัยดินและพืชไร่ กองปฐพีวิทยา กรมวิชาการเกษตร. (2528). เล่มเดิม. หน้า 166 – 174.

กรุงเทพฯ ได้นำถังน้ำมันเก่ามาดัดแปลงทำเป็นท่อส่งไอร้อนเข้าเตาต้มไบบยาสูบ จำหน่ายให้กับ เจ้าของโรงต้มไบบยาสูบในเมืองแพร่และเมืองน่านหลายราย นางอำปอนด์ ปัญญาบาลย์ กล่าวว่า พ่อเลี้ยงอุทัย กันทาธรรม พ่อเลี้ยงเหรียญ สายศร พ่อเลี้ยงสันต์ เต็ดขาด ล้วนสั่งซื้อท่อส่งไอร้อน จากร้านแพร่เจริญพาณิชย์ทั้งนั้น¹

3.2.2 ยุคสงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพญี่ปุ่นเข้าสู่ประเทศไทยใน พ.ศ. 2484 รัฐบาล ขณะนั้นมีความเห็นขัดแย้งกัน ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เห็นควรว่าต้องเป็น พันธมิตรกับฝ่ายอักษะ ส่วนนายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีกระทรวงการคลัง เห็นว่าฝ่ายสัมพันธมิตร จะเป็นผู้ชนะ นายปรีดีจึงรวมกลุ่มคนที่ต้องการต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นและจัดตั้งเป็นขบวนการเสรีไทย โดยปฏิบัติการร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรมีคนไทยเข้าร่วมทั้งในไทย อังกฤษและสหรัฐอเมริกา เมืองแพร่เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่จัดตั้งขบวนการเสรีไทย หัวหน้าขบวนการคือนายทอง กันทาธรรม สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ (น้องชายของนายอุทัย) ซึ่งมีความสนิทสนมกับนายปรีดี นายทองได้ชักชวนญาติพี่น้องพร้อมชาวบ้านตำบลหนองม่วงไข่เข้าร่วมภารกิจด้วย จากการสำรวจ รายชื่อผู้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยจังหวัดแพร่ พบว่า หลังสิ้นสุดสงคราม สมาชิกขบวนการเสรีไทย จังหวัดแพร่ส่วนหนึ่ง ได้เข้ามาสู่ธุรกิจอุตสาหกรรมยาสูบกลายเป็นเครือข่ายนายทุนผู้บ่ม เช่น เจ้า วงศ์ (เจ้าไว้ง) แสนศิริพันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่คนแรก นายอุทัย – นายทอง – นายสม กันทาธรรม นายทวีศักดิ์ สิ้นธุวงศ์ นายไข่ กำเนิดวงศ์ นายสิงห์ วิริยะพงศ์ เป็นต้น

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลกระทบต่อโรงงานยาสูบเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะระหว่าง พ.ศ. 2486 – 2488 เจ้าหน้าที่ต่างชาติบริษัทยาสูบ บี.เอ.ที ที่เคยดูแลการผลิตให้ต้องลี้ภัยออกจาก ประเทศ ขาดกระดาษขมวนบุหรี่ น้ำท่วมโรงงาน พนักงานหวาดกลัวจากการทิ้งระเบิด และหนึ่งใน ปัญหาที่ส่งผลกระทบมากคือ การขาดแคลนไบบยาสูบ สาเหตุมาจากการขนส่งไบบยาจากภาคเหนือ เป็นไปอย่างยากลำบาก เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2486 กรมสรรพสามิตรายงานว่าไบบยาเวอร์จีเนียที่มี อยู่ใช้ผลิตบุหรี่ได้อีก 2 – 3 เดือน เท่านั้น² รัฐบาลได้หาทางแก้ไขโดยขอซื้อจากมณฑลกวางตุ้งและ เกาะสุมาตรามาทดแทน ประกอบกับมีการกักตุนบุหรี่เพื่อเก็บกำไรและมีผู้กวานซื้อไบบยาแห้งขาย

¹ (อำปอนด์ ปัญญาบาลย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 10 ตุลาคม 2566)

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร 0201.22.2/6 พันธุ์ยาเวอร์จีเนียขาดแคลน (19 มิถุนายน – 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2486).

ในตลาดมืดถึงกิโลกรัมละ 140 บาท¹ ปัญหาไวยาสูบรั่วไหลไปในตลาดมืด ทำให้สถิติการผลิตบุหรี่ พ.ศ. 2487 ของโรงงานยาสูบลดลงอย่างมาก เดือนมีนาคม พ.ศ. 2488 นายวิชัย ดาราไทย ผู้จัดการไรยาสูบ เขต 7 แพร่ จึงเสนอต่อโรงงานยาสูบให้เพิ่มราคาใบยาแห้ง เป็นการจูงใจและให้กำลังใจทั้งผู้บ่มและชาวไร่ให้ยังคงทำไรยาสูบ เพราะขณะนั้นผู้บ่มแบกภาระรับซื้อใบยาสดเฉลี่ย กิโลกรัมละไม่ต่ำกว่า 20 สตางค์ อีกทั้งในช่วงสงครามราคาสินค้าต่างๆ ก็สูงขึ้น เกรงว่าสุดท้ายแล้วชาวไร่จะเลิกเพาะปลูกไปในที่สุดเพราะรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าครองชีพและจะส่งผลกระทบต่อโรงงานยาสูบในฤดูกาลต่อไป² ต่อมาจึงมีการเพิ่มราคาใบยาสูบให้โดยเริ่มประกาศใช้ในฤดูกาลผลิตใน พ.ศ. 2487/2488 นายหล้า ชัดมะละ พนักงานตรวจไร่ของโรงบ่มนายอุทัยกล่าวว่าช่วงสงครามโลก ราคาใบยาแห้งที่บ่มออกมาแล้วได้ราคาถึงกิโลกรัมละ 80 – 90 บาท³ อีกมาตรการที่โรงงานยาสูบช่วยเหลือผู้บ่มอิสระคือการคิดเงินพิเศษหรือค่า Premium ให้แก่ผู้บ่มที่ส่งใบยาได้ตรงตามเวลา คุณภาพดี และมีปริมาณตามที่ต้องการให้โรงงานยาสูบ นอกจากนี้ยังให้ผู้บ่มสามารถกู้เงินเพื่อขยายกิจการโรงบ่มได้อีกด้วย

ในช่วงสงครามเป็นโอกาสที่นายทุนจำนวนไม่น้อยสามารถสะสมทุนจากการค้าขายจนกลายเป็น “เศรษฐีสงคราม” และสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้นำธุรกิจและอุตสาหกรรมต่างๆ ของประเทศ⁴ การก่อร่างสร้างตัวของนายทุนยาสูบเมืองแพร่ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน เมื่อโรงงานยาสูบประสบปัญหาไม่มีใบยาเพียงพอที่จะป้อนโรงงาน จึงแก้ไขโดยสนับสนุนการเพาะปลูกและประกาศรับซื้อใบยาทุกเกรด ทำให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้นในภาคเหนือ⁵ กิจการของนายอุทัยจึงมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากการขยายสถานีโรงบ่มออกไปหลายพื้นที่ในเมืองแพร่ ได้แก่ แม่คำมี ทุ่งกวาว บ้านถิ่น (อำเภอเมืองแพร่) เตापูน (อำเภอสอง) บ้านปาง ดอนมูล (อำเภอสูงเม่น) ปางยาว ไผ่โทน (อำเภอร่องวาง) และยังมีโรงบ่มของนายทุนเมืองแพร่คนอื่นๆ ที่หันมาทำอุตสาหกรรมยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียกระจายไปทั่วเมืองแพร่ เช่น นายสิงห์ วิริยะพงศ์ นายบุญทนต์ เรืองเดช นายไข่ พิมสาร (อดีตสมาชิกสภาจังหวัดแพร่สมัยเดียวกับ

¹ พนักงานผู้หนึ่ง. (2520, มีนาคม - เมษายน). *เล่มเดิม*. หน้า 25.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 1.1/3 บันทึกย่อการประชุมระหว่างผู้จัดการไรยาสูบกับผู้อำนวยความสะดวกโรงงานยาสูบ พ.ศ. 2488*.

³ พูนสวัสดิ์ กัณฑ์ธรรม. (2533). *เล่มเดิม*. หน้า 11.

⁴ ญัฐพงษ์ สกกุลเสียว. (2552). *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการเมืองไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการรัฐประหาร พ.ศ. 2500*. หน้า 30.

⁵ สวัสดิ์ อองสกุล. (2555). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. หน้า 580.

นายอุทัย) นายรำพรรณ พลพิภพ เป็นต้น และช่วงหลังสงครามนายทุนในอุตสาหกรรมป่าไม้ก็หันมาทำกิจการยาสูบด้วย เช่น เจ้าวังศ์ แสนศิริพันธ์ นายแสน วงศ์วรรณ นายพัฒน์ ผาทอง นายสันต์ เต็ดขาด เป็นต้น ความต้องการใบยาของโรงงานยาสูบทำให้ไร่ยาสูบในเมืองแพร่ขยายพื้นที่ออกไปไม่จำกัดเฉพาะที่อำเภอสองเสนในอดีต

นอกจากนายทุนที่เล็งเห็นความเจริญของการค้ายาสูบแล้ว กลุ่มชาวนาก็หันมาทำไร่ยาสูบด้วย เพราะเป็นอีกช่องทางที่เพิ่มรายได้ ดังที่ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวถึงช่วงต้นของอุตสาหกรรมยาสูบภาคเหนือไว้ว่า

“ชาวบ้านเปลี่ยนบ้านจากเรือนมุงคาฝาแฝกมาเป็นเรือนฝากระดานหลังคามุงกระเบื้อง มีจักรยานให้ลูกขี่ไปโรงเรียน และที่สำคัญที่สุดก็คือใบยาเวอร์จิเนียได้ทำให้ชาวบ้านใช้หนี้เก่าซึ่งมีรุงรังเมื่อครั้งยังทำนาแต่อย่างเดียวนั้นได้หมด”¹

เมื่อยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียกลายเป็นพืชเศรษฐกิจแล้ว การบริโภคบุหรี่จากโรงงานยาสูบก็เริ่มเป็นที่นิยมด้วย พ.ศ. 2491 พบว่าเมืองแพร่มีร้านเอเยนต์ขายบุหรี่ตราต่างๆ ของกรมสรรพสามิต คือ บริษัทเดนมัย จำกัด ของนายเกียรติ ตันจันทรพงศ์ ผู้บ่มรายใหญ่อีกรายของเมืองแพร่ และร้านโกศยพาณิชย์ ต่อมา พ.ศ. 2504 โรงงานยาสูบมีมติให้สโมสรรยาสูบแพร่เป็นผู้จำหน่ายแต่เพียงผู้เดียว² แต่บางพื้นที่ยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียยังไม่เป็นที่ยอมรับ ดังกรณีที่นายรำพรรณ พลพิภพ ผู้บ่มอิสระ เสนอขายสถานีนีบมียาที่อำเภอสองเสนให้แก่โรงงานยาสูบและจะย้ายไปตั้งสถานีใหม่ที่ตำบลป่าแดง เนื่องจาก “ไม่สามารถสู้กับใบยาพื้นเมืองได้ ไม่มีชาวไร่ และชาวไร่ที่ปลูกให้เพียงไม่กี่รายนั้นก็มียอมเชื่อฟังคำแนะนำแต่อย่างใดฯ ทั้งสิ้น”³ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าความนิยมยาสูบเมืองสองเสนยังคงมีอยู่ไม่น้อยเช่นกัน

ในขณะที่โรงงานยาสูบประสบปัญหานานัปการในช่วงสงคราม อุตสาหกรรมยาสูบในเมืองแพร่กลับขยายตัวมากขึ้นในช่วงนี้ ปัจจัยที่ส่งเสริมให้อุตสาหกรรมยาสูบเติบโตในเมืองแพร่ นอกจากความต้องการใบยาของโรงงานยาสูบ คือ เมืองแพร่ได้รับผลกระทบร้ายแรงจากสงครามไม่มากนัก เหตุผลสำคัญมาจากปฏิบัติการของขบวนการเสรีไทย ทำให้สภาพบ้านเมืองและ

¹ คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2510). เล่มเดิม. หน้า 64 – 65.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.3/6. การประชุมคณะกรรมการส่งเสริมการจำหน่ายบุหรี่ครั้งที่ 1/2504 – ครั้งที่ 3/2504.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/3 รายงานการประชุมผู้บ่มอิสระแพร่ พ.ศ. 2489.

เศรษฐกิจยังคงดำเนินไปได้ ดังคร่าวชอบทหนึ่งของนายหมื่น บุญยเวทย์ พ่อค้าขายผ้าในช่วง สงคราม กล่าวถึงเมืองแพรวไว้ว่า “สมัยสงคราม ค่าขายกันเสียด เพราะกำไรดี ม่วนล้ำ ผ้าผ่อนสไบ บัจจัยขำน้ำ ขายตลาดเสียดทุกอัน”¹ ร้านค้าในตัวเมืองค้าขายกันอย่างคึกคัก เช่น ร้านแม่หนู พาณิชยมีลูกค้าเป็นทหารญี่ปุ่น ขายเป็นของดีมาก² และจากการสำรวจร้านค้าเมืองแพรวของกระทรวง เศรษฐกิจการ พบว่ายังมีพ่อค้าที่เปิดร้านค้าใหม่ในช่วงสงคราม³ ผู้คนส่วนใหญ่ยังใช้ชีวิตกันตามปกติ หมู่บ้านเหมืองคำซึ่งอยู่ใกล้สนามบินอันเป็นที่ปฏิบัติการทางทหารจนชาวบ้านบางรายได้ชุด หลุมหลบภัยทางอากาศ⁴ มีครอบครัวของนางสาย คนบุญ เพียง 1 ครอบครัวเท่านั้นที่อพยพหนี สงครามไปอยู่อำเภอสอง⁵

หลังสงครามโลกสิ้นสุดลง การดำเนินงานของโรงงานเริ่มเข้าสู่ภาวะปกติ พ.ศ. 2490 และ 2491 โรงงานยาสูบมีกำลังผลิตบุหรี่ได้สูงขึ้นกว่า พ.ศ. 2489 ถึง 3 เท่า และ 5 เท่า ตามลำดับ⁶ กิจกรรมยาสูบเมืองแพรวก็เฟื่องฟูเป็นอย่างยิ่ง วารสารนครแพรว พ.ศ. 2491 ได้ระบุชื่อพ่อเลี้ยงหรือ นายทุนยาสูบไว้ ได้แก่ เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ นายแสน ผาทอง (วงศ์วรรณ) นายสันต์ เต็ดชาต นาย พัฒน์ ผาทอง นายอุทัย กันทาธรรม นายสิงห์ วิริยะพงศ์ นายเหรียญ สายศร นายบุญทุด เรืองเดช นายไข่ พิมสาร และนายจำพรรณ์ พลพิภพ มีหลายรายทำอุตสาหกรรมป่าไม้ควบคู่ไปด้วย วารสาร ดังกล่าวยังระบุว่า

“บุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้จ้างงานอุตสาหกรรมบ่มใบยาเวอร์จิเนีย เริ่มตั้งแต่การบุกเบิกป่า สร้างโรงบ่ม ให้คำแนะนำ ทำไรต์ตัวอย่าง เป็นเหตุให้ประชากรชาวแพรวจำนวนหมื่นมีงานทำ หันมา ประกอบอาชีพกสิกรรมทำไร่ยาสูบสนองผลให้อยู่ดีกินดี ... ผลงานในด้านนี้ ทำให้กระแสเงินตรา ไหลเข้าไปหมุนเวียนในจังหวัดแพรว อย่างเบาๆ ปีละประมาณห้าถึงหกล้านบาท”⁷

¹ หมื่น บุญยเวทย์. (2546). *คร่าวหล่อพระท่าตาล*. หน้า 225.

² (สิโรตม์ สกุลหาญ, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 16 ตุลาคม 2566)

³ กระทรวงเศรษฐกิจ. (2497). *พาณิชยสังเคราะห์*. หน้า 106 – 111.

⁴ (บุญนำ พัฒนรัฐ, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 20 ตุลาคม 2566)

⁵ (ฟอง สืบแสน การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 20 ตุลาคม 2566)

⁶ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2532). *เล่มเดิม*. หน้า 20.

⁷ โชติ แพรวพันธ์ และคณะ. (2491). *ลูกแพรวในวงงานอุตสาหกรรมป่าไม้และอุตสาหกรรมบ่มใบยา เวอร์จิเนีย*. หน้า 27.

นอกจากโรงบ่มของบรรดาพ่อเลี้ยงแล้ว โรงงานยาสูบให้สถานีของสำนักงานไร่ยาสูบแพร์/น่าน มีโรงบ่มเป็นของโรงงานยาสูบเอง สถานีบ่มตั้งอยู่ตำบลทุ่งศรี อำเภอร่องขวางและตำบลทุ่งน้ำ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ สถานีของสำนักงานมีชาวไร่ในสังกัดเช่นเดียวกับผู้บ่มอิสระ (ในงานวิจัยนี้จะเรียกว่า ชาวไร่สถานี) จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2482 ถึงประมาณ พ.ศ. 2491 อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่เติบโตอย่างต่อเนื่องและได้สร้างงานสร้างอาชีพใหม่ให้คนท้องถิ่น เพราะอุตสาหกรรมยาสูบต้องใช้แรงงานมากในแทบทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเก็บยาสูบ คัดเกรด บ่มใบยา ไปจนถึงการขนส่งออกจากโรงงาน จึงเกิดการจ้างงานคนท้องถิ่นจำนวนมาก เมื่อมีการจ้างงานเกิดขึ้น ย่อมมีการกระจายรายได้ลงไปยังคนท้องถิ่นทั่วไปเป็นวงกว้าง¹ และปีถัดมาใน พ.ศ. 2492 กิจการยาสูบไทยได้เริ่มวางรากฐานต่างๆ อย่างเป็นระบบ เพราะบริษัท บี.เอ.ที. ที่เคยส่งเจ้าหน้าที่ต่างชาติมากำกับดูแลการผลิตของโรงงานยาสูบประกาศถอนตัว โรงงานยาสูบจึงอยู่ภายใต้การบริหารจัดการโดยผู้บริหารและพนักงานคนไทย ผลการดำเนินงานใน ทศวรรษ 2490 โรงงานยาสูบจะทำรายได้ถึงปีละ 700 – 1,000 ล้านบาท แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าตามลำดับ

ภาพประกอบ 8 ครอบครัวของพ่อเลี้ยงอุทัย พ่อเลี้ยงทอง และพ่อเลี้ยงสม กันทาธรรม บริเวณหน้าสถานีบ่มใบยาแม่หล่าย พ.ศ. 2491

ที่มา : หนังสืออนุสรณ์แด่ผู้เป็นสุดที่เคารพรัก คุณพ่อ – คุณปู่ – คุณตา อุทัย กันทาธรรม หน้า 108.

¹ เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ. (2556). เด่มเดิม. หน้า 108.

3.3 อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ พ.ศ. 2492 – 2509

พ.ศ. 2492 เป็นปีเริ่มต้นของอุตสาหกรรมยาสูบที่ดำเนินงานโดยคนไทยเป็นหลัก โดยมีหลวงชำนาญยุทธศิลป์เป็นผู้อำนวยการโรงงานยาสูบ ขณะนั้นโรงงานยาสูบเปรียบเสมือนยังอยู่ในฐานะคนพื้นที่ เนื่องจากเพิ่งผ่านความยุ่งยากหลายประการในช่วงสงคราม หลวงชำนาญยุทธศิลป์จึงได้เร่งวางระบบการจัดการและปรับปรุงโรงงานหลายด้านเพื่อเพิ่มกำลังการผลิต เช่น จัดซื้อเครื่องจักรเพิ่ม สร้างโรงอบยา ขยายสำนักงานใหญ่ไปแห่งใหม่ที่คลองเตยมีพื้นที่กว่า 600 ไร่ ตั้งฝ่ายสวัสดิการของพนักงานยาสูบ ริเริ่มงานวิทยาศาสตร์ยาสูบเพื่อให้ได้คุณภาพดีทัดเทียมอเมริกา แม้ว่าสงครามโลกสิ้นสุดลงแล้ว แต่ใบยาสูบก็ยังไม่เพียงพอับความต้องการของตลาด¹ โรงงานยาสูบจึงสนับสนุนให้เกษตรกรมาทำไร่ยาสูบโดยมีการประชาสัมพันธ์ในต่างจังหวัดอย่างสม่ำเสมอ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐบาลในทศวรรษ 2490 ที่มุ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มข้นเพื่อเพิ่มอัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมให้ทำกิจการเหมืองแร่และธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่ มีการลงทุนในอุตสาหกรรมต่างๆ เพื่อเพิ่มรายได้และสร้างอุปสงค์สำหรับสินค้าเกษตรอย่างกว้างขวาง²

พ.ศ. 2493 คณะกรรมการจังหวัดแพร์จัดให้มีการประกวดใบยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียในงานขึ้นปีใหม่ โดยผู้ชนะเลิศจะได้รับรางวัล 300 บาท³ พ.ศ. 2494 คณะกรรมการจังหวัดแพร์ร่วมมือกับโรงงานยาสูบออกกฏหมายในงานฤดูหนาว เพื่อหาทุนป้องกันอัคคีภัย มีการเผยแพร่กิจการยาสูบและจำหน่ายบุหรี่ตราพระจันทร์ เกิดทองและรอยแยลสแตนดาร์ดแม็กนิ้มส์⁴ พ.ศ. 2495 สำนักงานไร่ยาสูบแพร์/น่าน ขออนุมัติวงเงินจากโรงงานยาสูบจำนวน 7,500 บาท เพื่อจัดออกกฏหมายเผยแพร่กิจการยาสูบในงานฤดูหนาว⁵ พ.ศ. 2497 เมืองแพร์จัดให้มีการประกวด ข้าว ถั่ว และยาสูบพันธุ์

¹ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2501). *เล่มเดิม*. หน้า 12.

² คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562). *เล่มเดิม*. หน้า 219.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 1.1.2/14 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 90/2492 – ครั้งที่ 97/2492*.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 1.1.2/23 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 1/2494 – ครั้งที่ 13/2494*.

⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 1.1.2/30 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 87/2494 – ครั้งที่ 96/2494*.

เวอร์จิเนียในงานฤดูหนาว¹ จังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือก็มีการจัดงานเผยแพร่อุตสาหกรรมยาสูบในระดับจังหวัดเช่นกัน

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้น บ้านเมืองเริ่มเข้าสู่สถานการณ์ปกติ พ่อค่านายทุนและเกษตรกรภาคเหนือต่างให้ความสนใจยาสูบเวอร์จิเนียเป็นอันมาก ด้วยหวังความหวังว่าพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่นี้จะช่วยสร้างเนื้อสร้างตัวให้มั่นคงได้ มีคนสนใจเข้าสู่อุตสาหกรรมยาสูบกันอย่างล้นหลาม เป็นช่วงเดียวกับการเริ่มก่อสร้างฝายแม่อม ซึ่งสร้างเป็นฝายคอนกรีตสูง 7 เมตร หากโครงการนี้สำเร็จจะสามารถส่งน้ำให้ทุ่งนาได้กว่า 230,000 ไร่ และปลูกพืชไร่ในฤดูแล้งได้อีกประมาณ 50,000 ไร่² ในพื้นที่อำเภอสอง อำเภอร่องกวาง อำเภอเมืองแพร่และอำเภอสูงเม่น การสร้างฝายยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการบุกเบิกที่ดินทำกินเพิ่มขึ้น

ประมาณ พ.ศ. 2495 ชาวไร่ยาสูบจากตำบลแม่หลาย อำเภอเมืองแพร่ ได้เข้ามาตั้งโรงบ่มในตำบลสะเดียบ อำเภอสอง โรงบ่มทำให้เกิดการจ้างงานแรงงานเป็นจำนวนมากทั้งจากตำบลสะเดียบและจากพื้นที่อื่น ไม่ว่าจะเป็นชาวไทลื้อจากเชียงคำ พะเยา และชาวมุจจากลาว³ รวมถึงมีการถ่ายทอดวิธีการทำไร่ยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียให้เกษตรกรตำบลสะเดียบด้วย

ตาราง 8 เนื้อที่เพาะปลูกยาสูบและจำนวนผลิตแสดงเป็นรายภาค พ.ศ. 2493 – 2504

ปี พ.ศ.	ภาคเหนือ		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		ภาคกลาง		ภาคใต้	
	เนื้อที่	จำนวน	เนื้อที่	จำนวน	เนื้อที่	จำนวน	เนื้อที่	จำนวน
	เพาะปลูก (1,000 ไร่)	ผลิตผล (ตัน)	เพาะปลูก (1,000 ไร่)	ผลิตผล (ตัน)	เพาะปลูก (1,000 ไร่)	ผลิตผล (ตัน)	เพาะปลูก (1,000 ไร่)	ผลิตผล (ตัน)
2493	64	6,612	57	6,009	63	7,521	8	1,185
2494	91	17,763	97	12,816	72	10,488	4	506
2495	111	21,769	84	8,081	75	12,063	4	487
2496	137	24,539	115	11,979	80	12,522	6	773

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 0201.2.1.43/109 จังหวัดแพร่จัดงานปีใหม่และฤดูหนาว (2496).

² ชุมทางหนังสือไทย. (2567). ภาพเก่าจังหวัดแพร่ในอดีต เหมืองแม่อม. (ออนไลน์).

³ ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2551). นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมินิเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. หน้า 62 – 63.

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ภาคเหนือ		ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ		ภาคกลาง		ภาคใต้	
	เนื้อที่	จำนวน	เนื้อที่	จำนวน	เนื้อที่	จำนวน	เนื้อที่	จำนวน
	เพาะปลูก (1,000 ไร่)	ผลิตผล (ตัน)	เพาะปลูก (1,000 ไร่)	ผลิตผล (ตัน)	เพาะปลูก (1,000 ไร่)	ผลิตผล (ตัน)	เพาะปลูก (1,000 ไร่)	ผลิตผล (ตัน)
2497	120	22,672	128	14,776	84	13,902	10	1,277
2498	136	25,127	125	15,373	86	14,386	7	1,003
2499	166	30,555	127	17,419	57	9,771	5	665
2500	171	32,440	136	18,938	72	13,436	7	1,214
2501	163	30,020	138	22,188	74	12,339	7	1,079
2502	170	31,711	141	22,289	70	11,944	7	1,156
2503	159	38,060	125	21,283	75	13,384	8	1,366
2504	90	21,531	117	18,114	43	7,808	6	994

ที่มา : สถิติการเกษตรของประเทศไทย กองเศรษฐกิจการเกษตร สำนักปลัดกระทรวง กระทรวงเกษตร เล่ม พ.ศ. 2493 – 2504 จากห้องสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รวบรวมจัดทำตารางโดยนายศรธนา วิงสาร

จากตาราง 8 เห็นได้ว่าภาคเหนือมีพื้นที่ทำไร่ยาสูบและได้ผลผลิตมากกว่าทุกภาคในประเทศไทย ยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับภาคเหนือซึ่งมีขนาดพื้นที่ถือครองต่อครอบครัวต่ำ เพราะเป็นพืชที่ต้องการแรงงานมากและให้ผลตอบแทนต่อไร่สูงกว่าพืชชนิดอื่น¹ จึงนับได้ว่าทศวรรษ 2490 เป็นจุดเริ่มต้นยุคเฟื่องฟูของยาสูบไทย และช่วงเวลาดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอุตสาหกรรมยาสูบหลายด้าน การศึกษาการปรับตัวไปตามบริบทของนายทุนและชาวนาไร่ จะช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี

3.3.1 นายทุนยาสูบ

การที่โรงงานยาสูบส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกยาสูบและแรงจูงใจจากผลกำไรที่ดี นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ที่สนใจทำกิจการโรงบ่มใบยาสูบจึงมีจำนวนเพิ่มขึ้น ดังที่ผู้บริหารโรงงานยาสูบท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไม่มีการค้าอย่างไหนที่จะให้ผลดีแก่ผู้ประกอบการค้าถึงร้อยละ 90 เหมือน

¹ มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. (2525). เล่มเดิม. หน้า 187 – 188.

อย่างขมขื่น”¹ ความนิยมทำกิจการโรงบ่มยาสูบในเมืองแพร่ขยายตัวในทศวรรษ 2490 จน นายทุนรายใหม่ต้องไปลงทุนตั้งสถานบ่มที่จังหวัดอื่น เช่น อุตรดิตถ์ น่าน เชียงใหม่ เพราะพื้นที่ ปลูกยาสูบในเมืองแพร่มีนายทุนคนอื่นจับจองแล้ว สำหรับอำเภอวังชิ้นอยู่ในความดูแลของ สำนักงานไร่ยาสูบลำปาง นายทุนยาสูบในพื้นที่นี้สันนิษฐานว่ามาจากลำปาง เช่น นายหลง นันท สุวรรณ มีโรงบ่ม 6 โรง² ห้างหุ้นส่วนจำกัดชัยสุวรรณมีโรงบ่ม 8 โรง ที่ตำบลสรอย³ เป็นต้น

นายทุนซึ่งอยู่ในสถานะผู้บ่มอิสระของโรงงานยาสูบต้องมีความรู้ด้านอุตสาหกรรมยาสูบ พอสมควร เพราะต้องควบคุมดูแลตั้งแต่การเพาะพันธุ์ แจกจ่ายต้นกล้ายาสูบ บุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ให้ชาวไร่ในสังกัด ตรวจสอบให้คำแนะนำแก่ชาวไร่เพื่อให้ได้ยาคุณภาพดี และรับซื้อใบยาสดจาก ชาวไร่นำมาบ่มให้เป็นใบยาแห้ง การบ่มใบยาพันธุ์เวอร์จิเนียนั้นใช้การบ่มแบบไอรอน ต้องเผา เชื้อเพลิงส่งความร้อนเข้าโรงบ่ม จากนั้นนำมาคัดเกรด อัดห่อ ส่งขายให้แก่โรงงานยาสูบตาม โควตาที่ได้รับ ผู้บ่มมักเป็นผู้ที่มีต้นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมเพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสร้าง เชื่อมั่นให้แก่โรงงานยาสูบและชาวไร่ในสังกัดได้ ซึ่งมีส่วนช่วยให้กิจการดำเนินไปได้ด้วยดี

กลุ่มนายทุนยาสูบ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 นายทุนป่าไม้ อุตสาหกรรมป่าไม้อยู่คู่กับเมืองแพร่มาตั้งแต่สมัยจารีต โดย รัฐบาลให้บริษัทต่างชาติมาสัมปทานป่า เช่น บอมเบย์เบอร์มา อีสเอเชียติกส์ เป็นต้น แรงงานหลัก ในอุตสาหกรรมนี้คือชาวขมุจากประเทศลาว แรงงานคนเมืองแพร่มีจำนวนไม่มากเพราะเกรง อันตรายจากไข้ป่าและยี่ดออาชีพทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก อุตสาหกรรมป่าไม้จึงไม่ได้กระจายรายได้ สู่มนเมืองแพร่ทั่วไป ผู้ควบคุมแรงงานป่าไม้มีทั้งเจ้านาย ชาวจีน ชาวพม่า ชาวเงี้ยวและคหบดีที่มี ฐานะสำหรับชักลากไม้ออกจากป่า เมื่อ พ.ศ. 2479 รัฐบาลไม่ต่อสัมปทานให้บริษัทต่างชาติอีกต่อไป แต่บริษัทอีสเอเชียติกส์ที่ทำป่าไม้ในเมืองแพร่ไม่ได้ออกไปทันที เนื่องจากการชักลากไม้ยังไม่แล้ว เสร็จจึงอยู่ทำต่อและออกไปช่วงทศวรรษ 2490⁴ ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) เป็นองค์กรรัฐวิสาหกิจที่เข้ามาสัมปทานป่าไม้ นายทุนป่าไม้ที่เคยเป็นลูกจ้างให้บริษัท

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส 1/4 กระทู้ถามของนายบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ สมาชิกผู้แทน เรื่อง แก้ไขความเดือดร้อนผู้บ่มยาและชาวสวนยาสูบเวอร์จิเนีย พ.ศ. 2492.

² สำนักงานหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6.15/1 สถิติการผลิตยาสูบของสำนักงานไร่ หนองคาย เชียงราย ลำปาง บ้านไผ่ นครพนม พ.ศ. 2495 – 2496.

³ สำนักงานหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6.15/6 สถิติการผลิตยาสูบของสำนักงานไร่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แพร่ เพชรบูรณ์ พ.ศ. 2499 – 2500.

⁴ เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ. (2556). เล่มเดิม. หน้า 42.

ต่างชาติจึงผันตัวเป็นผู้รับเหมาแทนบริษัทต่างชาติ ต่อมานายทุนเหล่านี้ได้นำทุนสะสมจากการทำป่าไม้มาขยายเป็นกิจการยาสูบ เพราะมีแนวโน้มที่รัฐบาลจะลดปริมาณการให้สัมปทานป่าไม้ลง¹

กลุ่มนายทุนยาสูบที่เคยทำป่าไม้ เช่น เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ นายแสน วงศ์วรรณ นายสันต์ เต็ดขาด นายพัฒน์ ผาทอง นายธง – นายศานิต ศุภศิริ เป็นต้น ส่วนนายอุทัย กันทาธรรม ซึ่งได้บุกเบิกกิจการโรงบ่มเป็นกลุ่มแรกๆ ในเมืองแพร่ ไม่ปรากฏว่าเคยเป็นลูกช่งทำป่าไม้ของบริษัทต่างชาติ แต่เคยทำธุรกิจบริษัททำป่าไม้ชื่อบริษัทหวนนาจักรร่วมกับญาติ คือ นายวงศ์ ชมภูมิ่ง นายทวีศักดิ์ สิ้นธุวงศ์ และนายอ้วน ลือวัฒนานนท์ ทำการค้าไม้ขอนสัก รับเหมาการลงไม้ซุงขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ส่วนกลุ่มเจ้านายที่เคยทำป่าไม้ เช่น แม่เจ้าจันทร์คำ มหายศปัญญา เจ้าพรหม วงศ์พระถาง เจ้าน้อยจุก แกนหอม เจ้าน้อยอน วังซ้าย เจ้าคำตัน วังซ้าย มีเพียงเจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ บุตรพระวิไชยราชา (เจ้านานขัตติย์) และนายแสน วงศ์วรรณ หรือเจ้าแสน ผาทอง² ซึ่งทั้งสองเป็นญาติกันและทำทั้งกิจการป่าไม้ควบคู่ไปกับยาสูบ การที่เจ้านายไม่นิยมทำกิจการยาสูบเนื่องจากไม่คุ้นเคยกับงานที่ต้องเอาใจใส่ดูแลหลายขั้นตอนดังเช่นยาสูบ อีกทั้งต้องปฏิสัมพันธ์กับชาวไร่ตามชนบทและโรงงานยาสูบอยู่เสมอ ต่างจากเจ้าวงศ์ที่มีเครือข่ายและคุ้นเคยกับแวดวงนายทุนยาสูบเพราะเคยเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยจังหวัดแพร่ ซึ่งนายทุนยาสูบหลายรายต่างเคยร่วมขบวนการมาด้วยกัน

กลุ่มที่ 2 พ่อค้าและข้าราชการ กลุ่มนี้มีจำนวนน้อยกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มนายทุนที่เคยผ่านงานอุตสาหกรรมป่าไม้ จากการสำรวจรายชื่อผู้บ่มอิสระจังหวัดแพร่ทศวรรษ 2490 มีดังนี้ นายเกียรติ ตันจันทร์พงศ์ ครอบครัวเป็นพ่อค้าชาวจีนจากตำบลท่าเสา จังหวัดอุตรดิตถ์ ย้ายมาทำการค้าที่อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ นายเมธา เอื้ออภิญญกุล ครอบครัวเป็นชาวจีนกลุ่มก๊กมินตั๋งมีกิจการโรงสีไฟฟ้าที่อำเภอเด่นชัยและส่งของแห้งขาย นายเกรน ประชาศรัยสรเดช นายธนาคารและคบดีมีศักดิ์เป็นเหลนเจ้าหลวงแพร่ นายสถิต รั้งศิริ สามีคุณหญิงบัวเขียว รั้งศิริ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนนารีรัตน์ นายลือ ไชยประวัติ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ นายหลั่น มุ่งทอง เจ้าของกิจการรถโดยสาร นายฮ่วน หุ่นสี พ่อค้าชาว ครัง ถั่ว ย่านตลาดบ้านทุ่ง และเป็นเจ้าของโรงแรมทุ่งศรีไพบูลย์

¹ เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ. (2556). เล่มเดิม. หน้า 106.

² สุวรรณย์ วันทนี. (2497, พฤศจิกายน). ดานนากระซิบ. หน้า 4.

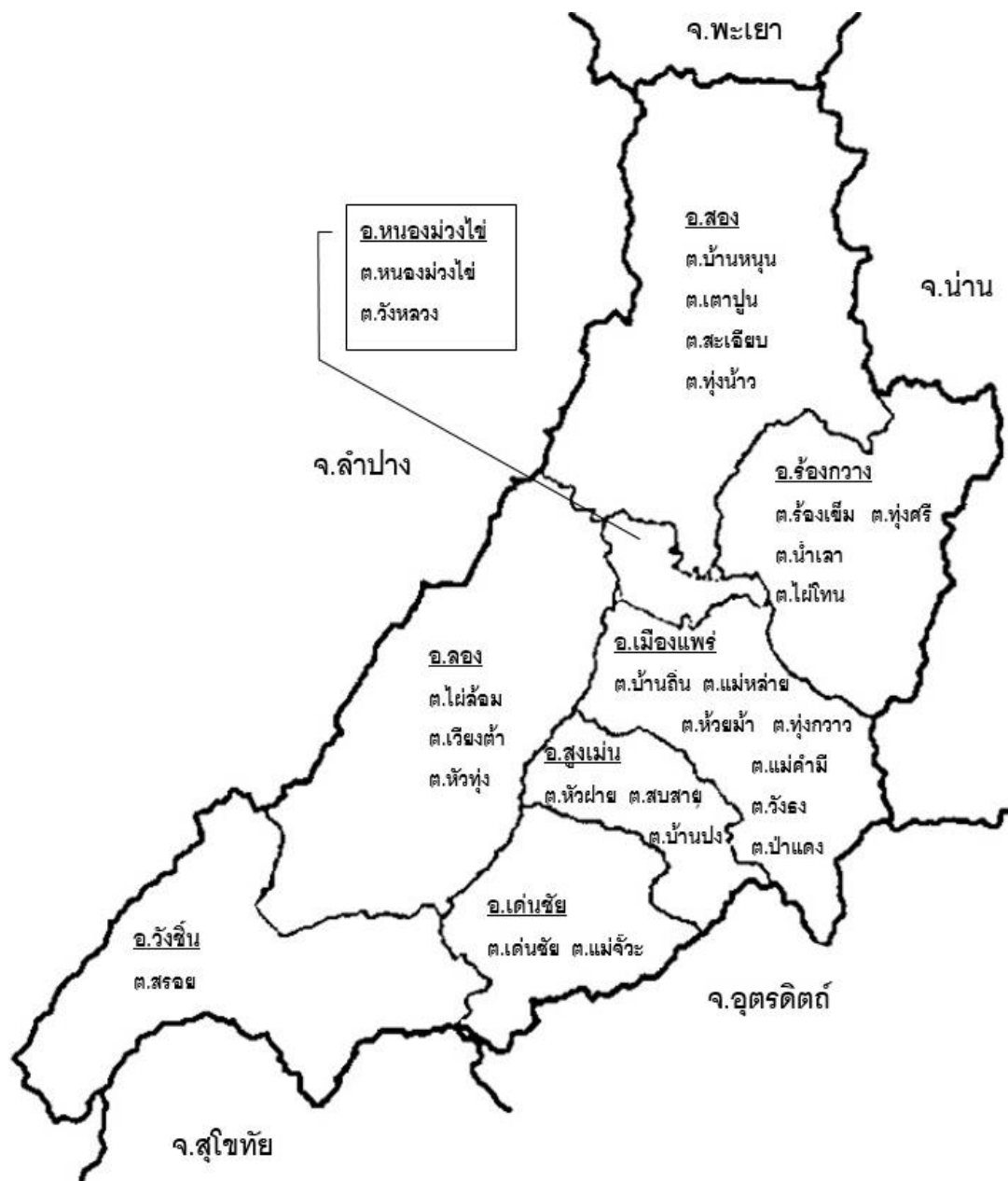
ตาราง 9 จำนวนโรงบ่มที่ใช้การได้ของนายทุนเมืองแพร์ สำนักงานโรงพยาบาลแพร์

ชื่อ - นามสกุล ผู้มีอิสระ	จำนวนโรงบ่มที่ใช้การได้ (ตามฤดูกาล)								เขตปลูกยาสูบ (สถานี อำเภอ จังหวัด)
	2496/2497	2497/2498	2498/2499	2499/2500	2500/2501	2503/2504	2505/2506	2509/2510	
นายเกียรติ ตันจันทร์พงศ์ บริษัทเกียรติวิไล จำกัด	40	40	40	39	44	64	73	97	แม่จิว, หัวฝาย, เด่นชัย, สูงเม่น แพร์
นายเกรน ประชาศรีสรเดช	10	-	-	-	-	-	-	-	กองควาย เมือง น่าน
นายไข่ นางสาวอนงค์ นางสาว อำนาจ กำเนิดวงศ์ ห้าง หุ้นส่วนสถานีดอนมูล	27	26	26	26	27	30	37	52	สบสาย สูงเม่น แพร์
นายไข่ พิมสาร	42	35	-	-	-	-	-	-	บ้านหนอง, ตันหนอง สอง แพร์
นายทวีศักดิ์ สินธุวงศ์	17	20	20	20	16	25	29	29	หนองม่วงไข่ ร่องกวาง แพร์
นายพัฒน์ ผาทอง	24	24	42	24	23	30	35	50	ป่าแดง เมือง แพร์
นายสม กัณฑ์ธรรม	14	14	14	14	14	30	32	42	เตาปูน สอง แพร์
บริษัทแพร์ - อุดรดิตถ์	-	-	-	23	23	27	35	84	บ้านหนอง สอง แพร์
นายสิงห์ วิริยะพงศ์	14	12	12	12	12	16	16	-	ไม้โทน ร่องกวาง แพร์
นายทอง กัณฑ์ธรรม	-	-	-	-	-	40	46	56	แม่คำมี เมือง แพร์
นายไสว บุญยประดิษฐ์	6	4	4	-	-	-	-	-	เวียงตา ลอง แพร์
นายเหรียญ สายศรี	42	42	42	56	56	74	80	94	น้ำเลา ร่องกวาง แพร์ ไผ่ล้อม ลอง แพร์
นายอุทัย กัณฑ์ธรรม	105	105	105	121	104	132	78	84	แม่หลาย, ห้วยมา, ทุ่งกวาว, บ้านถิ่น เมือง แม่คำมี ร่องกวาง แพร์
นายเมธา เอื้ออภิญญกุล	-	-	-	-	-	-	50	59	ทุ่งกวาว เมือง แพร์
นายอรุณ กัณฑ์ธรรม	-	-	-	-	-	-	25	31	เตาปูน สอง แพร์
นายสวัสดิภาพ กัณฑ์ธรรม	-	-	-	-	-	-	-	26	ไม้โทน ร่องกวาง แพร์
สถานีร่องกวาง	-	24	24	24	24	26	28	28	ร่องกวาง แพร์
สถานีทุ่งนาว	-	-	10	10	10	10	14	14	ทุ่งนาว สอง แพร์

ตาราง 9 (ต่อ)

ชื่อ - นามสกุล ผู้มีอิสระ	จำนวนโรงบ่มที่ใช้การได้ (ตามฤดูกาล)								เขตปลูกยาสูบ (สถานี อำเภอ จังหวัด)
	2496/2497	2497/2498	2498/2499	2499/2500	2500/2501	2503/2504	2505/2506	2509/2510	
เจาวงศ์ แสนศิริพันธ์	45	33	-	-	-	-	-	-	กลางเวียง ปงสนุก ถิมตอง เมือง น่าน
นายสถิต รั้งศิริ	10	10	9	14	-	-	-	-	ตาลชุม สา น่าน
นายผจญ ผาทอง	-	6	6	6	-	8	12	20	แม่พูล ลับแล อุดรดิตถ์
นายลือ ไชยประวัติ	-	8	8	10	10	10	10	12	ผาจุก เมือง อุดรดิตถ์ พ.ศ. 2509 ทำเรื่องย้าย สถานีมาที่ วังหลวง เมือง แพร่
นายหลั่น มุ่งทอง	-	6	6	6	-	-	-	-	น้ำหมั้น ท่าปลา อุดรดิตถ์
นายธง ศุภศิริ	-	8	10	10	12	16	20	20	แสนตอ น้ำป่าด อุดรดิตถ์ พ.ศ. 2505 ทำเรื่องย้าย สถานีมาที่ วังธง เมือง แพร่
นายฮวน ทุงสี	20	20	20	26	26	26	26	26	คูไต่ เมือง น่าน
ชาวโรงบ่มเอง 11 ราย	-	-	-	-	-	-	4	13	รองเข็ม รองกวาง แพร่
รวม	416	411	398	441	401	564	650	837	

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ราชส 6.15 เรื่อง สถิติการผลิตใบยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่
ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 - 2510 จัดทำตารางสรุปโดยนายศรธนา วังสาร.

ภาพประกอบ 9 แผนที่ตำบลต่างๆ ในจังหวัดแพร่ที่ปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย พ.ศ. 2496 – 2510

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รยส. 6.15 สถิติการปลูกยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ พ.ศ. 2496 – 2510 จัดทำแผนที่สรุปโดยนายศรธนา วังสาร

ภาพประกอบ 10 บุหรี่ตราพระจันทร์

บุหรี่ตรานี้เคยนำมาใช้ประชาสัมพันธ์อุตสาหกรรมยาสูบในงานฤดูหนาวจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2494

ที่มา : หนังสือพิมพ์สารเสรี วันที่ 10 เมษายน 2504 หน้า 15 จาก Facebook เมืองเก่าเล่าใหม่

ภาพประกอบ 11 บุหรี่ตรารอยแอสแตนด์

บุหรี่ตรานี้เคยนำมาใช้ประชาสัมพันธ์อุตสาหกรรมยาสูบในงานฤดูหนาวจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2494

ที่มา : ปกหลัง วารสารยาสูบสัมพันธ์ ปีที่ 28 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน พ.ศ. 2520

สำนักงานโรยาสูบแพร่ดูแลควบคุมดูแลการผลิตยาสูบใน 4 จังหวัด ได้แก่ แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ และสุโขทัย ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 มีโรงบ่มยาสูบเวอร์จิเนียกระจายทั่วเมืองแพร่ สัดส่วนจำนวนโรงบ่มของสำนักงานโรยาสูบแพร่เกินร้อยละ 50 เป็นของผู้บ่มเมืองแพร่ ตัวอย่างเช่น พ.ศ. 2497 มีโรงบ่มที่ใช้การได้ 652 โรง เป็นของผู้บ่มเมืองแพร่ 416 โรง¹ พ.ศ. 2500 มีโรงบ่มที่ใช้การได้ 712 โรง เป็นของผู้บ่มเมืองแพร่ร่วมกับสำนักงานรองกวางและทุ่งน้าว 441 โรง² เป็นต้น นายอุทัย เป็นผู้บ่มที่มีโรงบ่มมากที่สุดของสำนักงานโรยาสูบแพร่ ฤดูแล 2503/2504 โรงบ่มที่ใช้การได้ของนายอุทัยมีถึง 132 โรง³ ต่อมาได้ทยอยแบ่งสถานีบ่มให้ลูกและเครือญาติบริหาร กลุ่มนายทุนเครือข่ายของนายอุทัยฯ เช่น นายทอง นายสม กันทาธรรม (น้อง) นายอรุณ – นายวัฒนา กันทาธรรม (บุตร) นายเมธา เอื้ออภิญญกุล (เขย) นายเหรียญ สายศร และนายทวีศักดิ์ สินธุวงศ์ (ญาติ) เป็นต้น ผู้บ่มเมืองแพร่กลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มตระกูลวงศ์วรรณ – ผาทอง มีนายแสน – นายณรงค์ วงศ์วรรณ และนายพัฒน์ ผาทอง เป็นผู้นำกลุ่ม มีโรยาสูบกระจายไปทั่วภาคเหนือ

3.3.2 ชาวโรยาสูบ

ชาวโรยาสูบคือชาวนาที่ทำโรยาสูบหลังฤดูทำนาเพื่อเพิ่มรายได้ เพราะการปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถจุนเจือครอบครัวได้มากนัก เนื่องจากข้อจำกัดด้านภูมิประเทศของเมืองแพร่ซึ่งกล่าวมาแล้วในบทที่ 2 แม้ว่าทศวรรษ 2500 จะเป็นช่วงที่รัฐบาลมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจส่วนภูมิภาคตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ แต่การผลิตข้าวในเมืองแพร่ยังมีปริมาณไม่มากนัก เห็นได้จากการสำรวจจำนวนโรงสีภาคเหนือใน พ.ศ. 2505 แต่ละจังหวัดมีข้อมูลดังนี้ เชียงใหม่ 328 โรง ลำปาง 350 โรง ลำพูน 39 โรง แม่ฮ่องสอน 39 โรง ตาก 60 โรง ส่วนเมืองแพร่มีเพียง 26 โรงเท่านั้น⁴ การทำโรยาสูบจึงยังคงเป็นทางเลือกที่ดีในการเพิ่มรายได้ให้ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม ข้าวยังคงเป็นพืชผลหลักที่เกษตรกรให้ความสำคัญ เพราะจำเป็นต่อการดำรงชีพ ช่วงทศวรรษ 2510 แรงงานภาคการเกษตรภาคเหนือเกือบร้อยละ 80 เป็นแรงงานปลูกข้าว⁵ พี่ชโรื่นๆ ยังคงสำคัญน้อยกว่า ขณะนั้นชาวไร่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ชาวไร่ผู้บ่มและชาวไร่สถานี ชาวไร่สถานี

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.15/2 สถิติการผลิตใบยาสูบของเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แพร่ สุโขทัย เพชรบูรณ์ บ้านไผ่ หนองคาย และนครพนม พ.ศ. 2496 – 2497.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.15/6 สถิติการผลิตใบยา เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ เพชรบูรณ์ บ้านไผ่ หนองคาย และนครพนม พ.ศ. 2499 – 2500.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.15/11 สถิติการผลิตใบยา เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ เพชรบูรณ์ บ้านไผ่ หนองคาย และนครพนม พ.ศ. 2403 – 2504.

⁴ ปลาย้ออ ชนะนนท์. (2529). เล่มเดิม. หน้า 135.

⁵ พงพันธ์ อุทยานนท์. (2558). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 5 ภูมิภาคของไทย. หน้า 172.

มักจะมีสถานะทางการเงินมั่นคงและดีกว่าชาวไร่ผู้บ่ม¹ เนื่องด้วยสถานะบ่มของโรงงานยาสูบมีความใกล้ชิดกับชาวไร่และค่อนข้างเข้มงวด หากชาวไร่คนใดไม่ปฏิบัติตามระเบียบและคำแนะนำจะถูกคัดออกจากการเป็นชาวไร่ ความเคร่งครัดของสถานียาสูบทำให้ปริมาณใบยาสูบของสถานียาสูบมักจะสูงกว่าของสถานียาสูบผู้บ่มอยู่เสมอ

ยาสูบเวอร์จิเนียเป็นพืชเก็บเกี่ยวได้ประมาณ 4 ครั้ง² โดยชาวไร่จะเด็ดใบดำนล่างก่อนซึ่งเรียกว่า ยาตีน หลังการเก็บเกี่ยวต้องนำเข้าสู่กระบวนการการบ่มจากใบยาสดให้เป็นใบยาแห้งจึงจะถือว่าสิ้นสุดกระบวนการผลิต ต่างจากพืชเศรษฐกิจส่วนใหญ่ที่เก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วก็ถือว่าเสร็จสิ้นกระบวนการผลิตระดับไร่นา แต่ละขั้นตอนการผลิตจึงต้องใช้แรงงานจำนวนมากทั้งที่ไร่และที่โรงบ่ม แรงงานในอุตสาหกรรมยาสูบส่วนใหญ่ก็คือชาวไร่ยาสูบนั่นเอง หลายคนมารับจ้างทำงานในโรงบ่มด้วย ชาวไร่ต้องมีความรู้มีความชำนาญในขั้นตอนการผลิตเป็นอย่างดี เพื่อให้ได้ใบยาชั้นดีมีราคาสูง ทั้งผู้บ่มและชาวไร่ต้องเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์ในแต่ละฤดูกาลอย่างต่อเนื่อง ดังที่นายวรวัจน์ เอื้ออภิญญกุล กล่าวถึงข้อคิดที่บิดา³ เคยให้ไว้ว่า

“ทักษะการปลูกใบยาสูบให้มีคุณภาพ การเสียบ การร้อยใบยาสูบรวมถึงกรรมวิธีการบ่มใบยาสูบนั้น ฝึกฝนกันยากเหลือเกิน ฉะนั้นในฐานะของผู้บ่มใบยาสูบ จึงไม่เคยหยุดการผลิตใบยาสูบเลยแม้แต่ปีเดียว แม้ว่าในปีนั้นราคาใบยาสูบจะต่ำมากและจะทำให้ไม่มีกำไรเลยก็ตาม”⁴

ขั้นตอนการผลิตยาสูบเวอร์จิเนีย มีดังนี้

1) **การปลูก** หลังฤดูกาลทำนาชาวไร่เมืองแพร่จะเริ่มปลูกต้นยาสูบประมาณปลายเดือนตุลาคม ซึ่งกำหนดเวลาการปลูกแต่ละฤดูของแต่ละจังหวัดจะแตกต่างกันไปตามสภาพอากาศ ชาวไร่จะได้รับต้นกล้า ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และอุปกรณ์การเกษตรจากโรงบ่ม ผู้บ่มหรือเจ้าหน้าที่ของสำนักงานไร่ยาสูบต้องให้คำแนะนำในการปลูกและดูแลรักษาอย่างใกล้ชิด เพราะคุณภาพยาสูบขึ้นอยู่กับพันธุ์และเทคนิคการเพาะปลูก การปลูกยาสูบต้องการดูแลเอาใจใส่ระดับสูง⁵ ครั้นถึงเวลา

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รัชส. 6.10/11 รายงานประจำเดือนของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง (31 มกราคม พ.ศ. 2502 – 14 มกราคม พ.ศ. 2503).

² (สมพร บุญศัพท์, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 30 ตุลาคม 2566)

³ นายวรวัจน์ เอื้ออภิญญกุล เป็นบุตรของนายเมธา เอื้ออภิญญกุล อดีตนายสมาคมผู้บ่มผู้เพาะปลูกและผู้ค้าใบยาสูบจังหวัดแพร่

⁴ วรวัจน์ เอื้ออภิญญกุล. (2561). การตัดสินใจรับซื้อใบยาสูบของโรงงานยาสูบ. (ออนไลน์).

⁵ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). เล่มเดิม. หน้า 355.

เก็บเกี่ยวก็ต้องทะนุถนอมเป็นอย่างยิ่ง การเรียงใบยาในตะเภาไม่ให้หรือการขนใบยาใส่ตู้เกวียนเพื่อขนย้ายต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ใบฉีกขาด ห้ามให้ใบยาหักกลางเพราะจะทำให้ชำมีตำหนิเสียราคา นายทอง กัณฑ์ธรรม ได้เขียนไว้ในคู่มือชาวไร่ยาสูบเวอร์จิเนียว่า ผู้บ่มมักจะพูดให้ชาวไร่ฟังเสมอว่า “ชาวไร่ควรจะทำและสงสารใบยาบ้าง เพราะใบยาทั้งรักและสงสารชาวไร่อยู่เสมอ”¹

2) **เสียบใบยา** หลังจากเก็บใบยาสด แรงงานจะนำมาแบ่งดีและขนาดแล้วร้อยกับไม้ไผ่

3) **บรรจุเข้าเตาบ่ม** ในห้องบ่มจะแบ่งแรงงานให้อยู่ด้านล่างและด้านบน คนด้านล่างเตาบ่มจะนำใบยาที่เสียบแล้ว ส่งต่อให้คนด้านบนแล้วแขวนใบยาไว้กับราวไม้ไผ่จนเต็มห้องบ่ม

4) **บ่มใบยา** ใบยาพันธุ์เวอร์จิเนียใช้การบ่มแบบไอร้อน เจ้าของโรงบ่มต้องจ้างแรงงานหาฟืนในป่าหรือซื้อมาไว้ให้เพียงพอเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงในการบ่มซึ่งใช้เวลาประมาณ 5 – 7 วัน เรียกว่า การขึ้นเตา แรงงานในชั้นตอนนี้ต้องมีความชำนาญเป็นพิเศษ ต้องคอยสังเกตปรอทวัดอุณหภูมิเป็นระยะและควบคุมอุณหภูมิในเตาบ่มให้เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา คนงานต้องมีความอดทนเพราะงานส่วนนี้จะลวงเลยถึงเวลากลางคืน “เวลานำใบยาเข้าเตาบ่มแล้วแทบไม่ได้นอนเลย ต้องลุกขึ้นมาเติมฟืนตลอด”² การบ่มยังแบ่งออกเป็น 4 ชั้นตอน ได้แก่ ชั้นตอนทำสี ชั้นตอนตรึงสี ชั้นตอนทำใบให้แห้ง ชั้นตอนทำกานให้แห้ง³ แรงงานต้องพิถีพิถันในชั้นตอนบ่มเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้ได้ใบยาที่น้ำหนักมากและคุณภาพดี

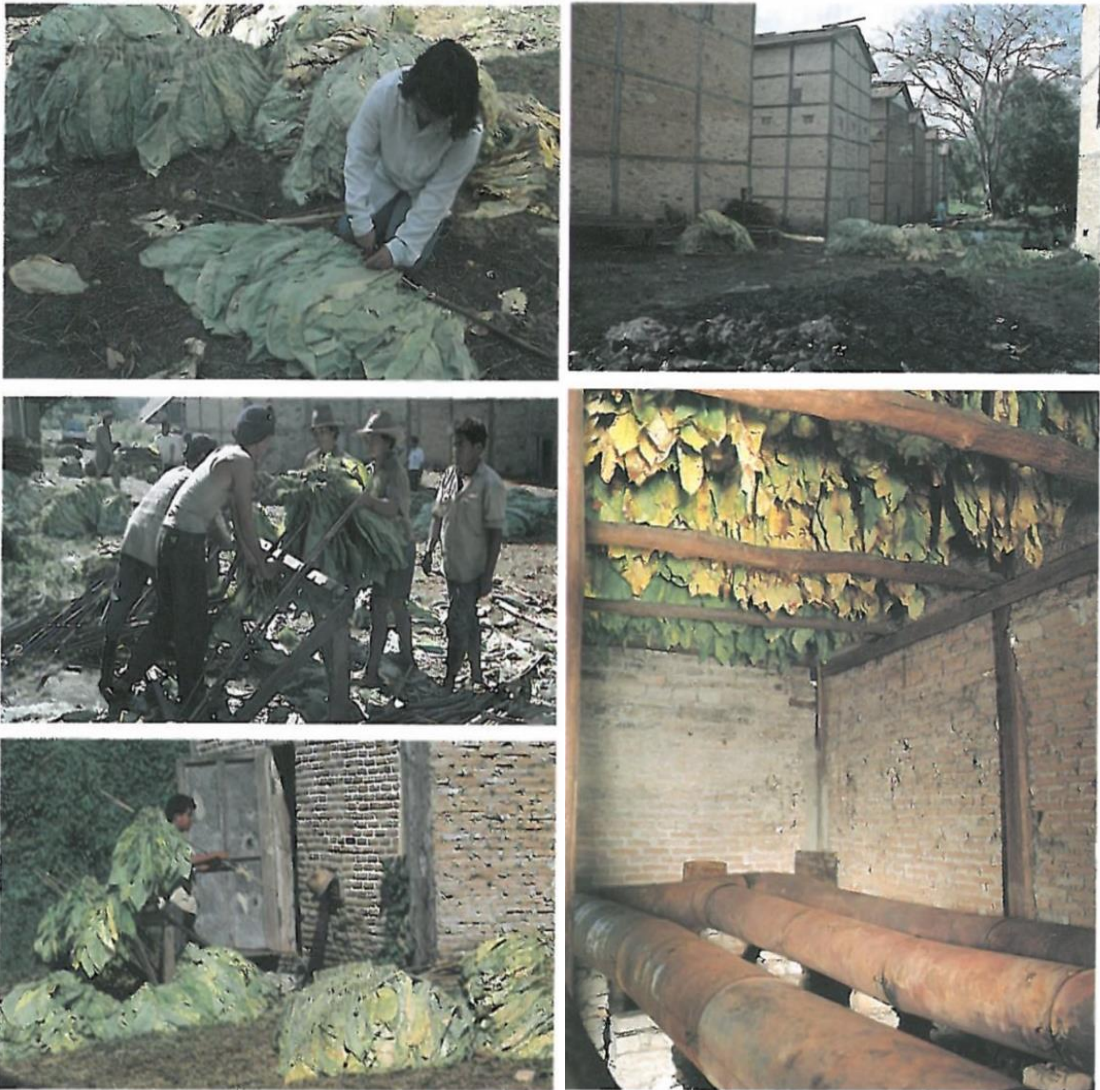
5) **แยกคัตใบยา** หลังบ่มใบยาเสร็จแรงงานจะแกะใบยาแห่งออกจากไม้เสียบแล้วพักไว้ประมาณ 7 วัน หลังจากนั้นจะนำใบยาแห่งมาคัตเกรด ชั้นตอนนี้ต้องเชี่ยวชาญการดูลักษณะของใบยาแห่งเป็นพิเศษ

6) **อัดห่อ** นำใบยาที่คัตเกรดแล้วมาอัดด้วยเครื่องอัดแล้วบรรจุหีบห่อ ส่งจำหน่ายให้แก่โรงงานยาสูบตามโควตาที่ได้รับจัดสรรและโรงงานยาสูบจะนำเข้าสู่กระบวนการอบใบยาเพื่อปรับระดับความชื้น

¹ สุวรรณีย์ สูงสว่าง. (2516). *ต้นทุนการผลิตใบยาแห่งในภาคเหนือของประเทศไทย*. หน้า 43.

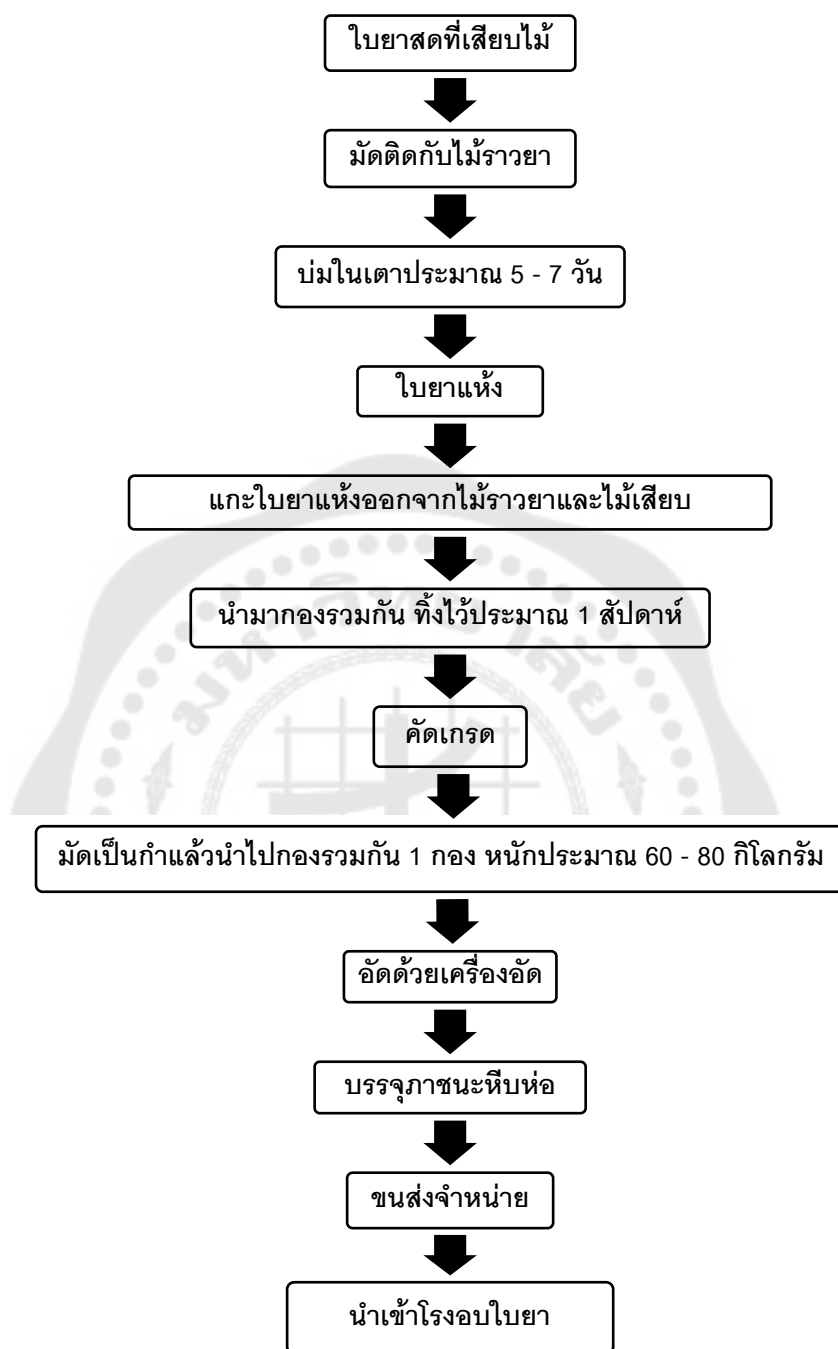
² (สมพร บุญศัพย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 30 ตุลาคม 2566)

³ นพรัตน์ สิทธิโชคธนรักษ์. (2548). *ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมใบยาสูบขนาดเล็กในประเทศไทย*. หน้า 96.

ภาพประกอบ 12 ขั้นตอนการเสียบใบยาและการบรรจุเข้าเตาอบความร้อน

ที่มา : หนังสือสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 15

ภาพประกอบ 13 แผนผังแสดงกรรมวิธีการบ่มใบยาพันธุ์เวอร์จิเนีย

ที่มา : ศุภรัตน์ เทียบลม รายงานการศึกษาภาวะเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเฉพาะประเภท
อุตสาหกรรมใบยาสูบ 2525 สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงอุตสาหกรรม จาก โครงการศึกษา
เพื่อปรับปรุงตลาดสินค้าเกษตรภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 350.

ภาพประกอบ 14 กระบวนการผลิตยาสูบของโรงงานยาสูบ

ที่มา : วารสารยาสูบสัมพันธ์ ปีที่ 28 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน พ.ศ. 2520 หน้า 13.

ภาพประกอบ 15 กระบวนการผลิตยาสูบของโรงงานยาสูบ

ที่มา : วารสารยาสูบสัมพันธ์ ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 มกราคม – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2521 หน้า 12.

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนการผลิตยาสูบใช้แรงงานเป็นจำนวนมากและสิ่งสำคัญคือแรงงาน ต้องมีความรู้และชำนาญในขั้นตอนที่ทำงานซึ่งจะมีผลต่อคุณภาพยาสูบและปริมาณ เพราะใบยา คุณภาพดีนอกจากจะขายได้ราคาสูงแล้ว ผู้บ่มก็จะได้ความเชื่อมั่นจากโรงงานยาสูบอีกด้วย หากต้องการขอกู้เงินหรือทำธุรกรรมใดๆ กับโรงงานยาสูบก็มีแนวโน้มที่จะได้รับการช่วยเหลือ นอกจากแรงงานที่เป็นชาวไร่แล้ว อุตสาหกรรมยาสูบยังมีการจ้างงานที่ไม่จำเป็นต้องมีความ ชำนาญพิเศษ เช่น งานตัดพื้น งานกรรมกรก่อสร้างขยายและซ่อมแซมโรงบ่ม งานขนส่ง เป็นต้น

ตาราง 10 จำนวนไร่และจำนวนชาวไร่ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ พ.ศ. 2496 – 2510

ฤดูกาล	96/97	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02	03/04	04/05	05/06	08/09	09/10
ไร่	25,888	21,730	15,622	15,677	15,558	17,561	18,600	15,447	14,463	22,240	25,820
ชาวไร่ (คน)	36,611	28,901	22,464	24,277	20,519	21,994	21,831	21,232	19,926	20,734	26,161

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ อยส. 6.15 เรื่อง สถิติการผลิตใบยาสูบของสำนักงานไร่ ยาสูบแพร่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 – 2510 จัดทำตารางสรุปโดยนายศรธนา วงสาร
หมายเหตุ : คำนวณจาก 2 แหล่ง คือ ไร่ของสำนักงานและไร่ของผู้บ่มอิสระ

เมื่อพิจารณาจากตาราง 10 จะเห็นได้ว่า จำนวนชาวไร่และพื้นที่ปลูกยาสูบเมืองแพร่หลัง ฤดูกาล 2496/2497 มีแนวโน้มลดลง เนื่องจาก พ.ศ. 2495 โรงงานยาสูบผลิตใบยาได้ประมาณ 10 ล้านกิโลกรัมและเพิ่มมากขึ้นในปีต่อมา จึงมีการควบคุมและลดโควตาการผลิตเพื่อให้ได้ใบยาที่มี คุณภาพดีจริงๆ¹ นายทุนบางรายอาจจะตัดสินใจเลิกผลิตหรือขายกิจการให้ผู้อื่น ทำให้ทั้งแรงงาน ชาดการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง เพราะทั้งงานในไร่และในโรงบ่มล้วนต้องฝึกฝนและเอาใจใส่สม่ำเสมอ หากผู้บ่มใบยาสูบผู้ใดหยุดทำการผลิตใบยาสูบไปเพียงบางปีแล้ว ในปีต่อไปจะเป็นการยากที่จะ ทำการรื้อฟื้นให้เกษตรกรหันกลับมาปลูกใบยาสูบที่มีคุณภาพและสามารถดำเนินการต่อไปได้อีก² แรงงานจึงขาดโอกาสในการฝึกฝนทักษะทำให้แรงงานลดน้อยลง นอกจากนี้แรงงานบางส่วนไป ทำงานโรงบ่มนอกเมืองแพร่ นายธง ศุกศิริ ผู้บ่มเมืองแพร่ซึ่งทำสถานีบ่มที่อุตรดิตถ์ ต้องจ้าง

¹ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2501). เล่มเดิม. หน้า 15.

² วรวัจน์ เอื้ออภิญญกุล. (2561). แหล่งเดิม.

แรงงานจากเมืองแพร่ในบางครั้ง¹ สันนิษฐานว่าผู้บ่มเมืองแพร่ที่ออกไปตั้งโรงบ่มที่จังหวัดใกล้เคียง เช่น นายสันต์ เต็ดชาติ นายฮ่วน ทุ่งสี นายลือ ไชยประวัติ นายผจญ ผาทอง ก็อาจจะมีกำลังแรงงานจากเมืองแพร่ไปทำงานโรงบ่มเช่นเดียวกัน

พิจารณาตาราง 9 และ 13 จะเห็นว่าจำนวนโรงบ่มในเขตแพร่และปริมาณการผลิตใบยาสดเพิ่มสูงขึ้นไปพร้อมๆ กัน เมื่อเปรียบเทียบฤดู 2496/2497 กับฤดู 2509/2510 จำนวนโรงบ่มเพิ่มขึ้น 2 เท่า และฤดู 2509/2510 มีเงินสะพัดในหมู่นักสูบไร่เป็นค่าใบยาสดกว่า 16 ล้าน บ่งชี้ว่าอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่มีกำลังการผลิตที่สูงขึ้น จำนวนแรงงานที่ลดลงจึงไม่ได้สะท้อนว่าการทำไร่ยาสูบในเมืองแพร่เสื่อมความนิยมลงแต่อย่างใด จากรายงานของสถานีทุ่งน้าว พ.ศ. 2502 ระบุว่าชาวไร่สถานีส่วนใหญ่ชอบปลูกยาสูบค่อนข้างไปทางโลกมาก จนปลูกยาสูบเกินกำลังความสามารถ เจ้าหน้าที่ของสถานีจึงต้องเคร่งครัดในหลักวิชาการเพาะปลูกและดูแลอย่างใกล้ชิด และรายงานของสถานีร่องวาง พ.ศ. 2503 ชาวไร่ยาสูบเมืองแพร่มีความกระตือรือร้นสนใจในการปลูกยาสูบกันมากเหลือเกิน จนเกิดการขโมยและลักลอบขายกัญชาสูบกันทั่วไป การโจรกรรมที่ร้ายแรงที่สุดเกิดขึ้นที่สถานีดอนมูล อำเภอสูงเม่น ที่คนร้ายยกพวกไปถอนกล้าตอนกลางคืน โดยใช้ปืนข่มขู่ยามเฝ้าแปลงเพาะกล้า² การกระทำดังกล่าวเช่นนี้บ่งชี้ถึงมูลค่าของยาสูบได้เป็นอย่างดี

ตาราง 11 ราคาเฉลี่ยรับซื้อใบยาสดสถานีบ่มของนายอุทัยทุกสถานี พ.ศ. 2496 – 2501

ฤดูกาลผลิต	ราคาเฉลี่ยรับซื้อใบยาสด (บาท : กิโลกรัม)	เฉลี่ยรับซื้อใบยาสด (บาท : เมตริกตัน)
2496/2497	0.78	780
2497/2498	0.63	630
2498/2499	0.77	770
2499/2500	0.75	750
2500/2501	0.72	720

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ อยส. 6.15/2, 3, 6, 10 และ 14 สถิติการผลิตใบยาสูบ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อยส. 1.1.2/100 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 28/2504 – ครั้งที่ 32/2504.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อยส. 6.10/11 รายงานประจำเดือนของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง (31 ม.ค. 2502 – 14 ม.ค. 2503).

ตาราง 12 ราคาข้าวเปลือกของประเทศไทย พ.ศ. 2496 – 2500

ฤดูกาลผลิต	ราคาข้าวเปลือก (บาท : เมตริกตัน)
2496/2497	725.67
2497/2498	645.85
2498/2499	808.07
2499/2500	845.54
2500/2501	916.43

ที่มา : กระทรวงเศรษฐกิจ จาก วิทยานิพนธ์ การค้าข้าวของประเทศไทย
ของ พ.อ. ผจญ ธรรมสนอง หน้า 123 – 124.

หากเปรียบเทียบราคาของพืชสองชนิดจากตาราง 11 และ 12 จะพบว่า ไบยาสต์มีราคาต่ำกว่าข้าวเปลือก แม้ว่าราคาไบยาสต์ต่ำกว่าข้าว แต่ไรยาสูบก็เป็นที่นิยมทำแพร่หลายทุกอำเภอของจังหวัดแพร่ เนื่องจากการทำนาในเมืองแพร่ยังไม่บริบูรณ์ดีนัก ปลูกข้าวไม่ค่อยได้ผล ซึ่งเป็นปัญหาเกษตรกรรมของเมืองแพร่มาโดยตลอด พ.ศ. 2489 ยังคงเกิดภาวะอดอยากในเมืองน่านและเมืองแพร่ ด้วยข้าวแพงและไม่เพียงพอบริโภค รัฐบาลช่วยเหลือโดยการให้กรมรถไฟบรรทุกข้าวสารไปแจกจ่าย¹ พ.ศ. 2499 นายวัง ศศิบุตร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ ตั้งกระทู้ถามในสภาถึงนโยบายการสร้างอ่างเก็บน้ำในภาคเหนือตั้งแต่จังหวัดแพร่เป็นต้นไป ด้วยฝนไม่ตกตามฤดูกาลเป็นเหตุให้ไม่มีน้ำหว่านกล้า² การทำนาปลูกข้าวต่างจากการทำไรยาสูบที่มีระบบการตรวจตราและดูแลชาวไร่โดยเจ้าหน้าที่สำนักงาน มีเครื่องมือการเกษตรแบบทันสมัยให้ใช้ ที่สำคัญคือมีตลาดรองรับผลผลิตอย่างแน่นอน อีกทั้งยาสูบและข้าวปลูกต่างฤดูกันจึงไม่กระทบต่อกัน หลังเก็บเกี่ยวข้าวจึงมีหนทางหารายได้อีกทางหนึ่งจากการทำไรยาสูบซึ่งได้ราคาดีเช่นกัน

การเป็นชาวไรยาสูบยังมีโอกาสได้เรียนรู้และเข้าถึงเทคโนโลยีการเกษตรที่ทันสมัย เช่น หลักวิชาการเพาะปลูก เครื่องมือทุ่นแรง สารเคมีการเกษตร เป็นต้น ประมาณ พ.ศ. 2502 สถานีบำรุงกองทางได้นำรถแทรกเตอร์มารับจ้างไถดินเตรียมปลูกยาสูบให้ชาวไร่สังกัด ชาวไร่นิยมใช้รถ

¹ กระทู้ถาม เรื่อง การบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรจังหวัดน่านเนื่องจากข้าวแพง. (2489, 14 ธันวาคม). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 23/2489 (วิสามัญ). หน้า 7 – 8.

² นโยบายช่วยเหลือราษฎรที่ขาดแคลนน้ำในการทำนา. (2499). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 73 ตอนที่ 86. หน้า 3268 – 3271.

แทรกเตอร์ไถดินมาก¹ เพราะรวดเร็วกว่าไถดั้งเดิม เจ้าหน้าที่ประจำสถานีมีการเสนอขออนุญาตจากโรงงานยาสูบ ให้นำรถแทรกเตอร์ของสถานีรอกวางไปปรับจ้างไถนาข้าวเพื่อเป็นการเกื้อหนุนชาวไร่สถานีและให้ลดราคาค่าจ้างไถลงเนื่องจากนาข้าวเป็นดินอ่อนไถง่ายกว่าตอนทำไร่ยาสูบ ถือเป็นการช่วยเหลือชาวไร่สถานีที่ปลูกข้าวอีกทางหนึ่งเพราะรายได้จากการขายข้าวน้อยกว่ายาสูบ เครื่องสูบน้ำเป็นอีกหนึ่งเครื่องทุ่นแรงที่ชาวไร่ได้ใช้ประโยชน์อยู่เสมอ สถานีบ่มของโรงงานยาสูบต้องสูบน้ำแจกจ่ายให้ชาวไร่อยู่เสมอ เพราะบริเวณสถานีรอกวางและทุ่งน้ำมีเหมืองฝายน้อย² หากไม่มีเครื่องสูบน้ำไว้บริการจะทำให้ชาวไร่สถานีไม่กล้าลงทุนปลูกยาสูบอีกต่อไป

3.3.3 การปรับตัวของนายทุนยาสูบและชาวไร่ยาสูบ พ.ศ. 2492 – 2509

ก) การปรับตัวของนายทุนยาสูบ

เมื่อยาสูบกลายเป็นพืชเศรษฐกิจของเมืองแพะ นายทุนหลายรายได้เข้ามาลงทุนเป็นผู้บ่มก่อตั้งสถานีบ่มใบยาทั่วเมืองแพะ กิจการโรงบ่มจะประสบความสำเร็จดำเนินไปได้ดีมีปัจจัยหลักคือผลิตใบยาแห้งได้ตามมาตรฐานและได้ปริมาณตามที่โรงงานยาสูบต้องการ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่นายทุนยาสูบต้องปรับตัวเพื่อให้กิจการของตนดำเนินต่อไปได้ ดังนี้

1) การซื้อขายกิจการสถานีบ่มใบยา พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2486 อนุญาตให้ปลูกยาสูบได้เฉพาะเขตพื้นที่ตามที่รัฐมนตรีกระทรวงการคลังออกประกาศ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 กิจการโรงบ่มเฟื่องฟูมากพื้นที่ในเมืองแพะล้วนถูกจับจองตั้งเป็นสถานีบ่มใบยา ผู้บ่มรายใหม่ๆ จึงต้องไปตั้งสถานีที่จังหวัดน่านและอุดรดิตถ์ พ.ศ. 2503 นายแสนแจ๋งต่อโรงงานยาสูบว่าเมืองแพะไม่สามารถขยายกิจการยาสูบออกไปได้อีกแล้ว³ แสดงว่าในระยะเวลาเพียงประมาณ 10 ปี หลังจากสิ้นสุดสงครามโลก สถานีบ่มใบยาและไร่ยาสูบได้กระจายไปทั่วเมืองแพะ ผู้บ่มที่ต้องขยายกิจการจึงใช้วิธีการซื้อสถานีบ่มที่มีผู้มาเสนอขายให้ การมีพื้นที่ไร่เพิ่มขึ้นก็จะได้โควตาผลิตใบยาแห้งเพิ่มเช่นกัน การซื้อขายสถานีบ่มส่วนใหญ่เกิดจากเจ้าของสถานีเดิมขาดทุนซึ่งมาจากหลายสาเหตุ เช่น ผลิตใบยาแห้งได้คุณภาพต่ำหรือผลิตได้ปริมาณต่ำกว่าโควตาที่ได้รับหรือชาวไร่หันไปปลูกพืชชนิดอื่น เช่น สถานีบ่มใบยาบ้านแฮด นครพนม ของคุณหญิงทรงสุระเดช

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6.10/11 รายงานประจำเดือนของสำนักงานไร่ยาสูบแพะ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง (31 ม.ค. 2502 – 14 ม.ค. 2503).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/65 ประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 87/2499 – ครั้งที่ 93/2499.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/90 การประชุมคณะกรรมการ ครั้งที่ 24/2503 – ครั้งที่ 28/2503.

ชาวไร่ทั้งยาสูบหันไปทำไร่ป่อกันหมด¹ บางครั้งผู้บ่มก็เป็นหนี้ค่าไບยาสดชาวไร่ ต้องกู้เงินจากโรงงานยาสูบมาจ่ายหนี้ ฤดูกาลต่อมาหากยังไม่สามารถใช้หนี้ได้จึงเสนอขายให้แก่ผู้บ่มคนอื่น ระบบตลาดข้อตกลงหรือเกษตรพันธะสัญญาเช่นนี้ต้องใช้ทุนการดำเนินงานมากในระยะเวลาอันสั้น ผู้บ่มส่วนใหญ่จึงอยู่ในฐานะขาดแคลนทุนดำเนินงานอยู่เสมอ²

โรงงานยาสูบจะเป็นผู้พิจารณาอนุญาตและมักจะให้ผู้บ่มที่รับซื้อสถานีชำระหนี้ให้เจ้าของเดิม บางกรณีจะหักหนี้จากค่าไບยาแห่งในฤดูต่อไปที่เจ้าของใหม่มารับทำ ส่วนสาเหตุอื่นที่มีการขายสถานีบ่ม เช่น ต้องการเลิกกิจการไปประกอบอาชีพอื่นหรือเพราะปัญหาสุขภาพบริหารงานได้ไม่เต็มที่ สถานีบ่มที่จะซื้อขายกันนั้นไม่จำเป็นต้องอยู่จังหวัดเดียวกัน แต่การซื้อขายข้ามเขตต้องได้รับการพิจารณาจากโรงงานยาสูบเป็นกรณีเฉพาะ ดังกรณีนายอุทัยซื้อสถานีเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย สถานีบ่มไບยาน้ำร้อน จังหวัดเพชรบูรณ์ สถานีชัยบุรี จังหวัดนครพนม นายเหรียญซื้อสถานีหินตั้ง จังหวัดนครราชสีมา แล้วยุบรวมกับสถานีนาอูนหนอง เมืองแพร์³ นายพัฒน์ซื้อสถานีนาเฉลียง จังหวัดเพชรบูรณ์⁴ นายเมธาซื้อสถานีโคกกอกและบ้านแฮด จังหวัดนครพนม⁵ ผู้บ่มที่รับซื้อสถานีบ่มที่ห่างไกลจากสถานีหลักของตน มักจะขออนุญาตโรงงานยาสูบรวมโควตาการผลิตของสถานีใหม่กับสถานีหลักหรืออาจจะขอยุบสถานีที่ซื้อเพื่อนำโควตามารวมกับสถานีหลัก

จากตาราง 9 จะเห็นได้ว่าจากฤดูกาล 2496/2497 จำนวนโรงบ่มเพิ่มขึ้นประมาณ 2 เท่า ในฤดูกาล 2509/2510 ซึ่งจากการสำรวจหลักฐานการประชุมคณะกรรมการโรงงานยาสูบ ยังมีโรงบ่มของผู้บ่มเมืองแพร์ที่ไม่ปรากฏในเอกสารสถิติการผลิตของโรงงานยาสูบ เช่น โรงบ่มคลองฝางของนายบัน ชมภูมิ่ง ที่อุดรดิตถ์⁶ โรงบ่มนายสันต์ เต็ดชาติ ที่เมืองน่าน ดังนั้น จำนวนโรงบ่มของนายทุนเมืองแพร์จึงมีมากกว่าที่ระบุไว้ในสถิติการผลิตไບยาแต่ละปี

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/128 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 6/2507 – ครั้งที่ 11/2507.

² สหกรณ์ผู้ผลิตไບยาสูบไทย จำกัด. (2517). ไບยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งที่ควรส่งเสริม.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/63 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 67/2499 – ครั้งที่ 80/2499.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/70 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 50/2500 – ครั้งที่ 61/2500.

⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/128 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 6/2507 – ครั้งที่ 11/2507.

⁶ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/25 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 28/2494 – ครั้งที่ 41/2494.

ผู้บ่มเมืองแพร์ที่มักมีผู้มาเสนอขายสถานีนีบ่มให้ คือ นายอุทัยเป็นนายทุนที่มีโรงบ่มมากที่สุดในเมืองแพร์ การผลิตใบยาของนายอุทัยได้ผลดีมาก รายงานการตรวจสอบของแผนกบัญชี พ.ศ. 2494 ระบุว่าเงินค่าใบยาแห่งของนายอุทัยเหลือในปีบัญชี วันที่ 30 กันยายน ถึง 6 แสนบาทเศษ¹ อีกรายหนึ่ง คือ นายณรงค์บุตรของนายแสนนายทุนผู้มั่งคั่งจากกิจการค้าไม้สัก เป็นผู้ก่อตั้งบริษัทเทพวงศ์ จำกัด ส่วนใหญ่ไร่ยาสูบสังกัดนายณรงค์อยู่ที่เชียงใหม่ ทั้งนายแสนและนายณรงค์เป็นผู้ที่โรงงานยาสูบให้ความเชื่อถือว่าเป็นผู้มีความสามารถในกิจการผลิตใบยา ทั้งมีทุนรอนพอจะดำเนินงานของสถานีนีให้ดำเนินไปด้วยดีและส่งเสริมชาวไร่ให้เอาใจใส่ในการเพาะปลูกยาสูบเป็นอย่างดี² สถานีนีบ่มที่นายณรงค์ได้จากการเสนอขายในจังหวัดเชียงใหม่ เช่น สถานีนีศรีงาม สถานีนีเจดีย์ สถานีนีแม่ตื่น สถานีนีออนหลวย สถานีนีห้วยแวง จังหวัดเชียงใหม่ เช่น สถานีนีสบกก สถานีนีหัวเวียง สถานีนีสบอึง สถานีนีหนองเรือ สถานีนีปงของ เป็นต้น ส่วนไร่ในสังกัดเมืองแพร์จะอยู่ในความดูแลของบิดาคือนายแสนและญาติคือนายพัฒนาซึ่งรวมก่อตั้งบริษัทมาด้วยกัน³

นอกจากการซื้อขายระหว่างผู้บ่มด้วยกันแล้ว ยังมีการซื้อขายกับสถานีนีบ่มของโรงงานยาสูบด้วย ดังเช่น พ.ศ. 2493 ฝ่ายไร่ โรงงานยาสูบอนุมัติให้นายไข พิมसार ผู้บ่มสถานีนีบ้านลองซื้อโรงบ่มจากสถานีนีทุ่งน้าวได้ในราคา 70,000 บาท เพราะเป็นผู้เอาใจใส่งานดีและผลิตยาแห้งชั้น 1-4 ได้ประมาณร้อยละ 70⁴ และอีก 1 ปีต่อมา ผลประกอบการของนายไข พิมसार อยู่ในเกณฑ์ดีผลิตใบยาคุณภาพดีมาแล้ว 4 ฤดู โรงงานยาสูบจึงขายสิ่งปลูกสร้างและที่ดินของสถานีนีทุ่งน้าวให้เพิ่มอีกในราคา 210,000 บาท⁵ ผลผลิตที่มีคุณภาพเป็นการสร้างความไว้วางใจกับโรงงานยาสูบอีกทางหนึ่งและเป็นผลดีต่อการขยายกิจการด้วย ตัวอย่างเช่น นายไข กำเนิดวงศ์ สถานีนีดอนมดูล เมืองแพร์ นายวิโรจน์ เหล่าอารยะ สถานีนีน้ำแก่น เมืองน่าน นางนวลแก้ว ชัยกุล สถานีนีทุ่งเสลี่ยม สุโขทัย

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/33 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 18/2495 - ครั้งที่ 25/2495.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/157 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 30/2510 - ครั้งที่ 33/2510.

³ ชัยพงษ์ สำเนียง. (2565). เจ้าพ่อค้า ชาวนา นายทุน และเครือข่ายธุรกิจ. หน้า 181.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/21 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 68/2493 - ครั้งที่ 79/2493.

⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/25 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 28/2494 - ครั้งที่ 41/2494.

ได้รับอนุมัติให้กู้เงินสร้างโรงคัดและอัดใบยาแบบถาวรอย่างง่ายตาย เพราะฝ่ายไร่เห็นถึงการเอาใจใส่ในการผลิตยาเป็นอย่างดีและไม่มีหนี้สินกับโรงงานยาสูบเลย¹

จะเห็นว่าผู้บ่มที่จะขยายกิจการด้วยการรับซื้อสถานีบ่มของผู้อื่นต้องมีคุณสมบัติ คือ

1) มีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะรองรับความเสี่ยงได้ เพราะการทำไร่ยาสูบมีปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ด้วย เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ ภัยธรรมชาติ เป็นต้น 2) มีความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องยาสูบตั้งแต่การเพาะไปจนถึงการบ่มและบริหารงานโรงบ่มได้ดี หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมประสบความสำเร็จได้ยากท้ายที่สุดต้องเลิกหรือขายกิจการให้แก่ผู้อื่น

2) การตั้งโรงอบใบยา กระบวนการผลิตยาสูบต้องแข่งขันกับเวลาในหลายขั้นตอน หลังจากเก็บเกี่ยวใบยาสด ชาวไร่ของไทยมักจะใช้เวลาขนส่งจากไร่เข้าสู่โรงบ่มไม่น้อยกว่า 48 ชั่วโมง ซึ่งทำให้ใบยาเสื่อมคุณภาพลง สีใบไม่ค่อยสด ต่างจากชาวไร่ยาสูบสหรัฐฯ ที่ใช้เวลาขนส่ง 6 – 8 ชั่วโมง เท่านั้น² การขนส่งจากโรงบ่มไปสู่โรงอบยิ่งใช้เวลานานกว่า ก่อนที่จะมีโรงอบใบยาเดินชั้ย สำนักงานไร่ยาสูบภาคเหนือนำใบยาแห้งเข้าโรงอบโรงงานยาสูบกรุงเทพฯ โดยใช้บริการขององค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.) ต่อมา พ.ศ. 2500 ผู้บ่มได้แก่ นายอุทัย นายเหรียญ นายเกียรติ และนายพรหม ยื่นขออนุมัติต่อโรงงานยาสูบ เพื่อรวมกลุ่มกันตั้งบริษัทจำกัด และสร้างโรงอบ โดยได้ให้เหตุผลว่าการส่งใบยาแห้งจากเชียงราย ลำปาง และเมืองแพร่เข้าสู่กรุงเทพฯ ค่อนข้างลำบาก หากไม่รับนำเข้ากระบวนการอบจะทำให้ใบยา ร่วง เน่า ขึ้น ขึ้นรา สีและคุณภาพไม่คงที่ ผู้บ่มเหล่านี้จึงขอสร้างโรงอบที่เมืองแพร่ โดยยื่นข้อเสนอ 1) ขอเช่าเครื่องอบของโรงงานยาสูบ 1 เครื่องพร้อมหม้อน้ำ 2) ขอกู้เงินสร้างโรงงานและโกดังจากโรงงานยาสูบ 2 ล้านบาท อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 ผ่อนคืนภายใน 10 ปี และ 3) ทำสัญญาอบให้สำนักงานไร่ยาสูบเชียงราย ลำปาง และแพร่ (ครอบคลุม 6 จังหวัด รวม น่าน อุตรดิตถ์ และสุโขทัย) เป็นเวลา 15 ปี³ แต่คณะกรรมการจัดการของโรงงานยาสูบไม่อนุมัติ โดยให้เหตุผลว่าหากอนุมัติแล้วผู้บ่มกลุ่มนี้จะได้รับอภิสิทธิ์จากโรงงานยาสูบมากเกินไปเพราะได้รับทั้งกำไรและทุนการขยายกิจการ อีกทั้งเกรงปัญหาการควบคุมคุณภาพการอบใบยา

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/26 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 42/2494 – ครั้งที่ 52/2494.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/95 การประชุมคณะกรรมการ ครั้งที่ 8/2504 – ครั้งที่ 10/2504.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/73 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 82/2500 – ครั้งที่ 86/2500.

การที่นายทุนยื่นขออนุญาตสร้างโรงอบสะท้อนให้เห็นว่า เมืองแพร์เป็นพื้นที่เหมาะสมในการตั้งโรงอบเพราะตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพฯ ที่สุดในบรรดาสำนักงานไร่ยาสูบภาคเหนือตอนบน ภายในระยะเวลาเพียง 10 ปี ที่อุตสาหกรรมยาสูบฟื้นตัวจากสงคราม การดำเนินกิจการของนายทุนรายใหญ่เมืองแพร์ต้องได้ผลกำไรดีมาก จึงกล้าคิดลงทุนขยายกิจการด้วยการสร้างโรงอบซึ่งต้องใช้ทุนรอนมหาศาล และในขณะนั้นโรงอบนอกพื้นที่กรุงเทพฯ มีเฉพาะที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นของบริษัทส่งเสริมยาสูบไทย จำกัด โรงงานยาสูบจึงเปลี่ยนมาสร้างโรงอบที่อำเภอเด่นชัย การสร้างโรงอบเด่นชัยมีที่มาจากเดิมมีโครงการสร้างโรงอบของโรงงานยาสูบที่เชียงใหม่แต่ถูกระงับเนื่องจากบริษัทส่งเสริมยาสูบไทยฯ ได้สร้างแล้ว¹ โรงอบเด่นชัยเปิดทำการในฤดู 2501/2502 งานอบใบยาจะทำโดยพนักงานผู้เชี่ยวชาญของโรงงานยาสูบโดยเฉพาะ

3) การส่งออก ช่วงที่ผลผลิตใบยาสูบเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วคือช่วง พ.ศ. 2495 – 2498 แม้ว่าโรงงานยาสูบจะเตรียมรับมือด้วยการกำหนดโควตาให้ตั้งแต่ฤดู 2494/2495 และพยายามเจรจาขายใบยาพันธุ์เวอร์จิเนีย 600 ตัน ให้กับบริษัทยาสูบ บี.เอ.ที. ในต่างประเทศแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ พ.ศ. 2497 โรงงานยาสูบมีใบยาเหลืออยู่ถึง 12 – 14 ล้านกิโลกรัมและต้องเผาใบยาเน่าทิ้งวันละ 2 – 3 หมื่นกิโลกรัม² จึงมีมาตรการกำหนดโควตาซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้บ่มและชาวไร่หนังสือพิมพ์คนเมือง คอลัมน์มอกม่วน ได้เขียนเรื่องข่าวชั้นล่อเลียนสถานการณ์ดังกล่าวไว้ ดังนี้

“สำนักงานไร่เชียงใหม่บอกผู้บ่มอิสระ “ทำตามสำนักงานไร่จำกัดให้ทำ เกินไปใบเดียวจะไม่รับซื้อ” เจ้าของโรงบ่มหน้าตามบอกบุญไม่รับ เรียกนายสถานีเข้าสำนักงานของฟาร์มบอกว่า “เธอทำตามฉันสั่งไว้ และเงินที่จะใช้พนักงานเกินไม่ได้ ถ้าเธอไม่มีสมรรถภาพทำเกินจำนวนไป งานต้องล้มละลาย เธอก็ต้องดูแลตัวเอง” นายสถานี “หน้างอม” เรียกประชุมพนักงานใครตัดไร่ลงได้มากเป็นความดีความชอบขณะนี้ ใครกลัวชาวไร่ ไม่ตัดออก ถือว่าไร้ความสามารถ” พนักงานออกไปหาเรื่องตัดชาวไร่ออก ชาวไร่กลุ่มใจเพราะลงทุนลงแรงไปแล้ว ไม่รู้จะทำอย่างไร พาลหาเรื่องตีเมีย เมียน้อยใจคว่ำไม่กวาดพาโลตีหมา อ้ายต่างร้อง เอง! เจ็บใจนอนหมอบหน้าหงอยอยู่ในไร่ยาสูบ”³

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รัชส. 1.1.2/72 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 71/2500 – ครั้งที่ 81/2500.

² ยุคต์ อัครวิเศษ. (2512). เล่มเดิม. หน้า 65.

³ เอ็มเอ็กซ์ 142. (2497, พฤศจิกายน). มอกม่วน. หน้า 7.

โรงงานยาสูบแก้ไขปัญหาคอขวดหน้าด้วยการช่วยซื้อใบยาที่เกินโควตาเพราะเป็น รัฐวิสาหกิจ พ.ศ. 2497 รัฐบาลอนุญาตให้ตั้งบริษัทส่งเสริมยาสูบไทย จำกัด เพื่อส่งออกใบยาไป ต่างประเทศ มีนายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี เป็นประธานกรรมการบริษัทและผู้บ่มอิสระทั่วประเทศเป็นผู้ ถือหุ้น ใบยาที่ผลิตเกินโควตาดึงนำมาขายให้บริษัทนี้ทั้งหมด¹ เมื่อมีการอนุญาตให้ส่งออก โควตาใบยาแห้งจึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรก ใบยาในโควตา ผู้บ่มจะส่งจำหน่ายให้ โรงงานยาสูบตามโควตาที่ได้รับและสามารถส่งเกินโควตาได้ 15 เปอร์เซ็นต์ ตัวอย่างเช่น ฤดู 2512/2513 สถานีสมุนของนายฮ้วน ทุ่งสี ได้รับโควตาใบยาแห้ง 36,000 กิโลกรัม ส่วนเกิน 15 เปอร์เซ็นต์ เท่ากับ 5,400 กิโลกรัม ดังนั้นนายฮ้วนส่งใบยาแห้งให้โรงงานยาสูบได้ถึง 41,400 กิโลกรัม² ประเภทที่สอง ใบยานอกโควตา ใบยาแห้งส่วนนี้ผู้บ่มจะส่งจำหน่ายให้บริษัทส่งออก ช่องทางการตลาดที่เพิ่มขึ้นเป็นแรงจูงใจให้ผู้บ่มล้นต้องการเพิ่มปริมาณการผลิต

บริษัทเทพวงส์ จำกัด ซึ่งมีนายณรงค์ วงศ์วรรณ เป็นผู้จัดการและผู้ถือหุ้นส่วนใหญ่เป็นผู้ บ่มในเขต แพร่ น่าน และเชียงใหม่ ได้ยื่นขออนุญาตต่อกระทรวงการคลังใน พ.ศ. 2505 เพื่อ ดำเนินการส่งออกใบยาไปต่างประเทศ โดยชี้แจงว่าตลาดการค้าใบยาของโรงงานยาสูบและบริษัท ส่งเสริมฯ ยังแคบอยู่ ไม่สามารถรับซื้อใบยาแห้งได้ทั้งหมดจึงเหลือใบยาแห้งในประเทศมาก การ เร่งรัดให้ส่งใบยาแห้งออกต่างประเทศได้มากย่อมส่งเสริมอาชีพใบยาและเพิ่มรายได้ให้ชาวไร่และผู้ บ่มอย่างกว้างขวาง³ ในปีเดียวกันผู้บ่มของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ร่วมจัดตั้งบริษัทแพร่เกษตร ภัณฑ์ จำกัด โดยมีนายเกียรติ ตันจันทร์พงศ์ เป็นกรรมการจัดการ ได้ยื่นขออนุญาตทำการค้าใบยา ไปต่างประเทศเช่นกัน โดยชี้แจงว่า

¹ ยุคต์ อัครวิทย์. (2512). เล่มเดิม. หน้า 66.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6.17/10 โครงการผลิตใบยาแห้ง ใบยาสด โปรแกรมหวาน เมล็ดพันธุ์และการปลูกยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ เพชรบูรณ์ บ้านไผ่ นครพนม เชียงราย และเชียงใหม่ พ.ศ. 2512 – 2513 (17 เมษายน – 15 ธันวาคม 2512).

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/105 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 11/2505 – ครั้งที่ 12/2505.

“ผู้บ่มอิสระของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ผลิตไบยาได้เกินโควตาที่โรงงานยาสูบกำหนดและยังผลิตสูงได้อีก (เน้นโดยผู้เขียน) การส่งขายไปต่างประเทศจะทำให้ ราษฎรในท้องถิ่นที่ปลูกยาสูบ มีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้นตามนโยบายของรัฐ ในขณะที่หาตลาดทางประเทศลาวได้บ้างแล้ว ต่อไปก็อาจจะขยายการจำหน่ายไปทางฮ่องกง สหพันธรัฐมาลายาและประเทศอื่นๆ อีก”¹

ผลปรากฏว่าทั้งสองบริษัทได้รับการอนุมัติให้จำหน่ายไบยาไปต่างประเทศได้ ทศวรรษ 2500 เกิดการแข่งขันของบริษัทนายทุนยาสูบเพื่อส่งออกไบยา ใน พ.ศ. 2507 มีเพียง 5 บริษัทเท่านั้นที่ได้รับอนุมัติ ได้แก่ บริษัทส่งเสริมไบยาสูบไทยฯ บริษัทแพร่เกษตรภัณฑ์ฯ บริษัทเกษตรศิริฯ บริษัทศรีสุวรรณฯ และบริษัทเทพวงศ์ฯ แพร่เกษตรภัณฑ์และเทพวงศ์บริหารงานโดยนายทุนเมืองแพร่ มีเฉพาะบริษัทส่งเสริมยาสูบไทยฯ ที่ได้รับอนุญาตให้สร้างโรงอบที่เชียงใหม่ ส่วนอีก 4 บริษัทใช้วิธีจ้างโรงอบของโรงงานยาสูบ

การส่งออกไบยาเวอร์จิเนียจากไทยไปจำหน่ายต่างประเทศ เป็นผลให้ไบยาไทยเป็นที่รู้จักและเป็นที่ต้องการของตลาดเอเชียและยุโรปเพื่อใช้เป็นส่วนผสมบุหรี่ เจตนาการผลิตไบยาสูบเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการผลิตเพื่อใช้ในประเทศเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อส่งออกเป็นหลัก² การผลิตไบยาเพิ่มสูงอย่างต่อเนื่อง พ.ศ. 2510 ประเทศไทยผลิตไบยาได้ถึง 15,000 ล้านกิโลกรัม หรือเกือบ 3 เท่าของจำนวนที่โรงงานยาสูบต้องการ³ ราว พ.ศ. 2509 – 2510 ระบบชลประทานเหมืองแม่ยมในเมืองแพร่เริ่มเป็นรูปเป็นร่าง มีระบบส่งน้ำเข้ายังคลองฝั้งซ้าย พื้นที่ตำบลแม่คำมีแม่หลาย หนองม่วงไข่ การขยายระบบชลประทานมีผลต่อการขยายตัวของข้าวและพืชไร่ โครงการชลประทานของจังหวัดแพร่ที่แม่น้ำยม สามารถให้น้ำชลประทานได้เท่ากับ 2.3 แสนไร่⁴ ระบบชลประทานที่ได้รับการพัฒนาส่งผลให้พืชผลฤดูแล้งขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ทั้งถั่วเหลืองและยาสูบ⁵ จากตาราง 13 จะเห็นว่า สัดส่วนการผลิตไบยาสด (กิโลกรัม) ต่อ 1 ไร่ ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่เป็นรองจากสำนักงานไร่ยาสูบเชียงใหม่ มูลค่าไบยาสด ฤดู 2509/2510 เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ.

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อยส. 1.1.2/117 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 42/2505 – ครั้งที่ 43/2505.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. อยส. 1.1.2/169 การประชุมคณะกรรมการ ครั้งที่ 36/2511 – ครั้งที่ 37/2511.

³ ยุกต์ อัครวิทย์. (2512). เล่มเดิม. หน้า 71.

⁴ พอพันธ์ อูยานนท์. (2558). เล่มเดิม. หน้า 176.

⁵ องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (2560). เล่มเดิม. หน้า 348.

2497/2498 ประมาณ 2 เท่า และจากตาราง 14 เปรียบเทียบปริมาณการส่งออกของ พ.ศ. 2503 กับ พ.ศ. 2507 ไทยส่งออกใบยาสูบสูงขึ้นประมาณ 4 – 5 เท่า อย่างไรก็ตาม ไทยยังคงขาดดุลการค้ายาสูบเพราะมูลค่าการส่งออกใบยาสูบยังน้อยกว่าการนำเข้าจากต่างประเทศ เพราะใบยาสูบไทยใช้เป็นตัวผสม (filler) ยังคงต้องใช้ใบยาสูบต่างประเทศเป็นตัวนำ (classical) เพื่อแต่งรสและกลิ่น

ตาราง 13 สถิติการผลิตใบยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบ เชียงราย แพร่ และเชียงใหม่

ฤดูกาลผลิต	สำนักงานไร่ยาสูบเชียงราย			สำนักงานไร่ยาสูบแพร่			สำนักงานไร่ยาสูบเชียงใหม่		
	ใบยา สด (ล้าน กิโลกรัม)	เฉลี่ยใบยา สด (กิโลกรัม) ต่อ 1 ไร่	ค่าใบยา สด (ล้านบาท)	ใบยา สด (ล้าน กิโลกรัม)	เฉลี่ยใบยา สด (กิโลกรัม) ต่อ 1 ไร่	ค่าใบยา สด (ล้านบาท)	ใบยา สด (ล้าน กิโลกรัม)	เฉลี่ยใบยา สด (กิโลกรัม) ต่อ 1 ไร่	ค่าใบยา สด (ล้านบาท)
2496/2497	16.71	405	11.62	11.86	458	8.86	42.25	864	32.48
2497/2498	15.14	401	10.63	7.93	365	5.61	-	-	-
2498/2499	9.18	348	6.08	7.21	462	5.29	21.50	563	16.60
2499/2500	9.58	349	6.60	8.83	564	6.40	22.80	502	17.99
2500/2501	11.39	348	7.83	8.25	534	5.90	19.04	553	14.54
2501/2502	14.20	381	9.77	9.53	542	6.64	24.34	585	16.45
2503/2504	16.62	557	11.64	11.81	635	8.02	23.93	603	19.56
2504/2505	12.76	484	9.26	11.92	771	9.05	26.00	766	22.05
2505/2506	13.55	532	9.86	12.14	839	9.08	31.20	928	23.22
2508/2509	-	-	-	19.39	871	13.88	-	-	-
2509/2510	12.05	662	8.92	21.78	843	16.62	46.58	990	39.09

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชส 6.15 เรื่อง สถิติการผลิตใบยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบ ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 – 2510 จัดทำตารางสรุปโดยนายศรธนา วั่งสาร

หมายเหตุ : คำนวณจาก 2 แหล่ง คือ ไร่ของสำนักงานและไร่ของผู้บ่มอิสระ

ตาราง 14 การส่งออกและนำเข้าใบยาสูบของประเทศไทย 2509 – 2503

ปี	การส่งออก		การนำเข้า		การค้าสุทธิ
	ปริมาณ (ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)	ปริมาณ (ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)	
2503	1,696	21	3,938	93	- 72
2504	1,136	12	5,755	181	- 169
2505	2,628	31	3,875	126	- 95
2506	3,782	41	3,673	121	- 80
2507	6,147	79	4,956	162	- 83
2508	6,046	89	5,308	161	- 73
2509	7,880	115	8,414	258	- 143

ที่มา : กรมศุลกากร จาก โครงการศึกษาเพื่อปรับปรุงตลาดสินค้าเกษตรภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 364.

การที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้ทำการค้าใบยาสูบกับต่างประเทศคงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนให้ นายเกียรติ ตันจันทร์พงศ์ นายเหรียญ สายศรี และนายอุทัย กันทาธรรม ยื่นขออนุญาตต่อโรงงานยาสูบเพื่อตั้งบริษัทอบใบยาแห้งขึ้นใน พ.ศ. 2500 ซึ่งขณะนั้นประเทศไทยมีโรงอบใบยา 3 แห่ง ได้แก่ โรงอบของโรงงานยาสูบ 2 แห่ง และโรงอบของบริษัทส่งเสริมใบยาสูบไทย 1 แห่งที่เชียงใหม่

การส่งออกทำให้ผลผลิตใบยาสูบมีปริมาณเพิ่มทุกปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2508 โรงอบของโรงงานยาสูบมีที่ท่าว่าจะอบใบยาไม่ทันการ เพราะโรงงานสามารถอบใบยาได้เพียง 7.5 ล้านกิโลกรัมในเวลา 6 เดือน แต่ขณะนั้นมีใบยาถึง 14 ล้านกิโลกรัม¹ ในบรรดา 5 บริษัทส่งออกที่จ้างอบใบยา มีเฉพาะบริษัทเทพวงศ์ ที่จ้างอบเป็นเรือนล้านกิโลกรัม² ผู้อำนวยการยาสูบจึงเห็นควรอนุมัติให้ตั้งโรงอบได้ที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ บริษัทเทพวงศ์ ตั้งโรงอบขึ้น ใน พ.ศ. 2510 และยังสามารถร่วมมือทางธุรกิจกับบริษัทต่างชาติ คือ บริษัท TRANS CONTINENTAL LEAF TOBACCO ทำการค้ายาสูบไปต่างประเทศ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.2/10 นายอุทัย ตุงคะผลิน ผู้ชำนาญการ เสนอรายงานการประชุมต่อผู้อำนวยการยาสูบ เรื่อง นายณรงค์ วงศ์วรรณ ยื่นคำขอรับการส่งเสริมกิจการอุตสาหกรรมอบใบยาสูบ พ.ศ. 2508.

² แหล่งเดิม.

4) **กิจการอื่น ๆ** นายทุนยาสูบมีการสะสมทุนจากกิจการอื่นๆ โดยอาศัยกิจการยาสูบเป็นพื้นฐานของการขยายธุรกิจ ตัวอย่างเช่น ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง บริษัทแพรรี่พัฒนาการ โดยมีนายสม กันทาธรรม เป็นประธานกรรมการ มักได้รับการว่าจ้างจากโรงงานยาสูบในการก่อสร้างหลายแห่ง เช่น สร้างสำนักงานไร่ยาสูบแพรรี่ สร้างโรงคัดอัดใบยาแห่งสถานีทุ่งนาว ธุรกิจตลาดอรัยของนายอรุณ กันทาธรรม ซึ่งตั้งอยู่ถนนเจริญเมืองย่านเศรษฐกิจของเมืองแพรรี่ ธุรกิจอาคารให้เช่าของนายอำพรณ์ พลพิภพ เคยให้โรงงานยาสูบเช่าตึกที่ถนนคำลือเพื่อเป็นที่พักรับรองผู้จัดการตรวจไร่ยาสูบ¹ ธุรกิจโรงแรมทุ่งศรีไพบูลย์ของนายฮ่วน ทุ่งสี อยู่บริเวณตลาดบ้านทุ่ง โรงแรมภราดร ถนนยันตรกิจโกศล ของนายทอง กันทาธรรม เป็นต้น การเติบโตของอุตสาหกรรมยาสูบยังทำให้เกิดการซื้อขายที่ดินของบรรดานายทุนยาสูบ ดังตาราง 15 นายมงคล กันทาธรรมกล่าวว่า สมัยที่บิดาคือนายทองทำกิจการยาสูบได้ซื้อที่ดินเก็บไว้เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น นายทองเป็นผู้ซื้อที่ดินบริเวณสถานีขนส่งผู้โดยสารจังหวัดแพรรี่ปัจจุบัน โดยซื้อต่อจากสำนักงานไร่ยาสูบ แสดงให้เห็นว่ายาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างความมั่งคั่งให้นายทุนยาสูบเป็นอย่างยิ่ง

ตาราง 15 แสดงรายชื่อผู้เสนอขายที่ดินให้โรงงานยาสูบ

ปีที่สรรหา	การก่อสร้าง	ผู้เสนอขายที่ดิน	จำนวนไร่
2494 – 2495	สำนักงานไร่ยาสูบแพรรี่ – นาน	เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์	38 ไร่
		นายอุทัย กันทาธรรม	ไม่พบข้อมูล
		นายไซ กำเนิดวงศ์	ไม่พบข้อมูล
		นายหมื่น แผ่นทอง	39 ไร่ 1 งาน
		นายเจริญ ไชยพันธ์	ไม่พบข้อมูล
ไม่ระบุ	สถานีบมใบยาของกวาง	นายเหรียญ สายศร	ไม่พบข้อมูล
ไม่ระบุ	สถานีบมใบยาทุ่งนาว	นายไซ พิมสาร	ไม่พบข้อมูล
2500	โรงอบใบยา เคนชัย	ไม่ระบุชื่อเจ้าของ ระบุเพียง เจ้าของที่ดินติดต่อผ่าน นายเกียรติ ตันจันทร์พงศ์	20 ไร่ เศษ
		บริษัทเทพงค์ จำกัด (นายณรงค์ วงศ์วรรณ)	20 ไร่เศษ (เดิมคือโรงเลื่อยไม้ของบริษัท เทพงค์)
2505 – 2506	โกดังเก็บใบยา เคนชัย	นายสุวิทย์ ธีระเกษม	28 ไร่เศษ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส 1.1.2/45. การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 41/2496 – ครั้งที่ 47/2496.

ตาราง 15 (ต่อ)

ปีที่สรรหา	การก่อสร้าง	ผู้เสนอขายที่ดิน	จำนวนไร่
2507	โครงการจัดตั้งสถานีวิจัยยาสูบ (ไม่ปรากฏว่ามี การก่อสร้าง)	นายเจริญ คำราชา	133 ไร่
		นายนิยม ทุงสาม	150 ไร่
		นางสาววีณา - นายวิทยา ชมภูมิ่ง	160 ไร่
		นายสิงห์แก้ว แสงดอก และพวก	160 ไร่
		นายพัฒน ผาทอง	120 ไร่

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รยส 1.1.2/25, 38, 72, 104, 117, 125 และ 128

การประชุมคณะกรรมการจัดการ จัดทำตารางสรุปโดย นายศรธนา วงสาร

หมายเหตุ : อักษรตัวหนา คือ ชื่อ - นามสกุล ของนายทุนยาสูบเมืองแพะ

ข) การปรับตัวของชาวไร่ยาสูบ

จากการที่พนักงานตรวจไร่ลงพื้นที่สำรวจใน พ.ศ. 2497 พบว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ได้ใบยาดีคุณภาพมาจากชาวไร่ยังขาดความเอาใจใส่ในการเก็บรักษาใบยาก่อนนำมาส่งโรงบ่ม ถ้าวิธีเก็บใบยาไม่ถูกต้องจะนำมาบ่มดีแค่ไหนก็ได้คุณภาพไม่ดี การที่ชาวไร่ขาดความเอาใจใส่มาจากความรู้สึกว่าใบยาสูบในไร่ นั้นไม่ใช่สมบัติของตน การปลูกยาสูบเป็นอาชีพสำรองเพื่อรายได้พิเศษเท่านั้น ดังนั้น การให้ชาวไร่ปลูกและบ่มเองจึงจะมีโอกาสทำได้ดีกว่าทุกประการตลอดจนการตัดใบยาด้วย¹ เป้าหมายของโรงงานยาสูบจึงต้องการให้ชาวไร่สถานีเรียนรู้วิธีการผลิตอย่างครบวงจร ชาวไร่กลุ่มนี้มีแนวโน้มเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำของพนักงานประจำสถานีเพราะเกรงกลัวการถูกตัดออกจากสังกัด ต่อมา พ.ศ. 2506 สำนักงานไร่ยาสูบแพะเริ่มทดลองระบบชาวไร่บ่มเอง โดยการคัดเลือกชาวไร่ได้คำนึงถึงเงื่อนไข 8 ประการ² ดังนี้

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/56 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 75/2497 – ครั้งที่ 86/2497.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/126 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 27/2506 – ครั้งที่ 31/2506.

- 1) เคยเป็นชาวไร่สถานีมาแล้ว
- 2) ขยัน สนใจ ปลูกในการปลูกยาตลอดเวลา
- 3) มีที่ดินปลูกเป็นกรรมสิทธิ์ของตน
- 4) มีแรงงานในครอบครัวที่สามารถช่วยงานได้ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป
- 5) ชาวไร่ที่จะสร้างโรงบ่มเองต้องมีเนื้อที่อย่างน้อย 2 ไร่
- 6) ชาวไร่ที่จะขอเช่าโรงบ่มสถานีต้องปลูกยาอย่างน้อย 1 ไร่
- 7) ชาวไร่บ่มเองจะรับซื้อใบยาสดและแห้งจากบุคคลอื่นไม่ได้
- 8) สำนักงานให้ความช่วยเหลือ ค่าปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ปรอทและท่อบ่มให้ และหักเงินเมื่อเอาใบยาแห้งมาขาย โดยให้ชาวไร่ใช้บุคคลที่น่าเชื่อถือมากำประกันให้

นายสิงห์ โนรินทร์ และนายเขียว ใจวรรณ ได้รับคัดเลือกให้เป็นชาวไร่บ่มเองในฤดู 2505/2506 เป็นรุ่นให้ทดลองบ่มเอง ทั้งสองคนมีพื้นที่ปลูกคนละ 3 ไร่ โรงบ่มคนละ 2 โรง ฤดู 2507/2508 ได้รับคัดเลือกเพิ่มเป็น 8 คน ได้แก่ นายสิงห์ โนรินทร์ นายเขียว ใจวรรณ นายปั้น จันทิ นายเหรียญพิศ โนรินทร์ นายสีนวน ตะกาทองวิสัย นายแก้ว ตะมาแก้ว นายมูล คูหา และนายยอด โนรินทร์ รวมพื้นที่ไร่ของชาวไร่บ่มเอง 18 ไร่ พนักงานของสถานีบ่มโรงงานยาสูบเป็นผู้จ่ายเมล็ดพันธุ์ แนะนำขั้นตอนการดูแลไร่และเทคนิคต่างๆ ให้ชาวไร่บ่มเอง พ.ศ. 2509 เป็นปีที่โรงงานยาสูบมีการประชาสัมพันธ์และสนับสนุนให้ชาวไร่ของสถานีทำการบ่มใบยาเอง² ในปีนี้จำนวนชาวไร่บ่มเองเมืองแพร่มี 11 คน การผลิตใบยาแห้งโดยชาวไร่บ่มเองของสำนักงานไร่ยาสูบ เชียงราย แพร่ และเพชรบูรณ์ ได้รับคำชมเชยว่ามีคุณภาพดีเพราะปลูกในเนื้อที่จำกัดดูแลรักษาทั่วถึง มีการบำรุงรักษา การเก็บ การคัด การบ่ม ใบยาสดทำได้ออกต้อง ใบยาแห้งที่ได้ส่วนใหญ่เป็นใบยาชั้นสูงราคาภิโกลกรัมละ 10 บาทขึ้นไป³

ระบบชาวไร่บ่มเองทำให้ชาวไร่มีความรู้ดีกว่าตนเป็นนายทุนขนาดย่อม จึงต้องเอาใจใส่ทุกขั้นตอนเพื่อให้ได้ยาชั้นดีราคาสูง จำนวนชาวไร่บ่มเองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากการศึกษาของ เบญจวรรณ ไชยกาญจน์ พบว่า ชาวไร่บ่มเองมักจะเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าชาวไร่ที่อยู่ในสังกัด

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/132 การประชุมคณะกรรมการจัดการครั้งที่ 21/2507 – ครั้งที่ 24/2507.

² สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). เล่มเดิม. หน้า 370.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/144 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 6/2509 – ครั้งที่ 11/2509.

ผู้บ่มอิสระ¹ ระบบชาวไร่บ่มเองจะใช้แรงงานในครอบครัวรวมทั้งใช้วัฒนธรรม การเอามือ โดยช่วยกันลงแรงเก็บเกี่ยวยาสูบเหมือนการเกี่ยวข้าวและก่อให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่นเพราะการผลิตยาสูบมีหลายขั้นตอนต้องใช้แรงงานมาก ชาวไร่บ่มเองจึงเป็นผู้มีฐานะในระดับชุมชนมีลักษณะเป็นนายทุนขนาดย่อม นายสมพร บุญศัพท์ย์ กล่าวว่าชาวไร่บ่มเองในแถบอำเภอร่องกวางมีทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ตำรวจ เป็นต้น

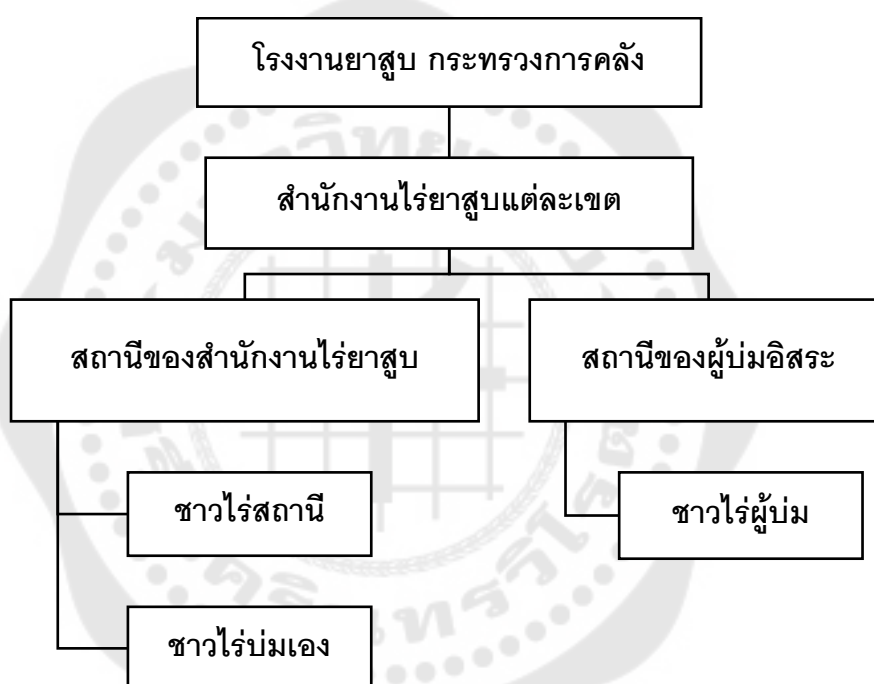
ตาราง 16 จำนวนโรงบ่มของชาวไร่บ่มเอง

ชื่อ - นามสกุล ชาวไร่บ่มเอง	จำนวนโรงบ่ม (ตามฤดูกาล)			เขตปลูกยาสูบ (ตำบล อำเภอ จังหวัด)
	2505/2506	2507/2508	2509/2510	
นายสิงห์ โนรินทร์	2	2	2	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายเชียว ใจวรรณ	2	2	2	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายปิ่น จันทิ	-	1	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายเหรียญพิศ โนรินทร์	-	1	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายสีนวน ตะกาทองวิลัย	-	1	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายแก้ว ตะมาแก้ว	-	1	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายยอด โนรินทร์	-	1	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายมูล คูหา	-	1	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นางปี ปินตา	-	-	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายชุม ใจวรรณ	-	-	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร
นายเตียง เข้มทอง	-	-	1	ร่องเข้ม ร่องกวาง แพร

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุ รยส 6.15 เรื่อง สถิติการผลิตใบยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ฤดู 2505/2506 , 2509/2510 และ รยส 1.1.2/132 การประชุมคณะกรรมการจัดการครั้งที่ 21/2507 – ครั้งที่ 24/2507 จัดทำตารางสรุปโดยนายศรธนา วังสาร

¹ เภยจวรรณ ไชยกาญจน์. (2531). ระบบเศรษฐกิจยาสูบ ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไร่บ่มเอง. หน้า 120 – 121.

ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 เป็นต้นไป สำนักงานไรยาสูบหลายแห่งเริ่มลดการผลิตโดยสำนักงาน และเพิ่มจำนวนชาวไร่บ่มเอง จำนวนชาวไร่บ่มเองของสำนักงานไรยาสูบแพร่เพิ่มอย่างช้าๆ ฤดู 2515/2516 มีชาวไร่บ่มเอง 27 ราย เนื้อที่ปลูก 119 ไร่ เมื่อถึงฤดู 2521/2522 ที่โรงงานยาสูบ ยกเลิกการบ่มใบยาเองและยกโควตาใบยาแห้งให้ชาวไร่บ่มเองทั้งหมด จำนวนชาวไร่บ่มเองก็ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึง พ.ศ. 2526 เมืองแพร่มีไร่บ่มของชาวไร่บ่มเอง 516 ไร่¹ เพิ่มจาก พ.ศ. 2509 กว่า 40 เท่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2509 จึงสามารถแบ่งประเภทของชาวไร่ได้อย่างชัดเจน 3 ประเภท ได้แก่ ชาวไร่ผู้บ่ม ชาวไร่สถานี และชาวไร่บ่มเอง

ภาพประกอบ 16 แผนผังแสดงโครงสร้างของสำนักงานไรยาสูบ

ที่มา : จัดทำแผนผังสรุปโดยนายศรธนา วัจสาร

¹ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). เล่มเดิม. หน้า 348.

สรุป

พัฒนาการอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2509 แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก คือ ทศวรรษ 2480 นับว่าเป็นยุคบุกเบิกของอุตสาหกรรมยาสูบของไทย รัฐบาลก่อตั้งโรงงานยาสูบและผูกขาดอุตสาหกรรมยาสูบเป็นกิจการของรัฐ เพื่อให้ยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้ประเทศ ซึ่งนายเหรียญ สายศร และนายอุทัย กันทาธรรม เป็นนายทุนเมืองแพร์กลุ่มแรก ๆ ที่เป็นผู้บ่มอิสระได้นำอุตสาหกรรมยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียมาทดลองปลูกและบ่มเป็นใบยาแห้งและประสบความสำเร็จ ยาสูบเวอร์จิเนียเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ต่างยาสูบเมืองสองพันธุ์พื้นเมืองเดิม ทศวรรษ 2480 อยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลให้เกิดภาวะขาดแคลนใบยาสูบ ซึ่งเป็นโอกาสในการสะสมทุนของบรรดานายทุนที่ผลิตใบยาส่งให้โรงงานยาสูบ ยาสูบกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองแพร์ การดำเนินงานอุตสาหกรรมยาสูบตามหลักวิชาการอย่างจริงจังโดยการสนับสนุนของภาครัฐ มีระบบตลาดรองรับผลผลิตอย่างแน่นอน ทำให้ชาวนาเปลี่ยนมาเป็นชาวไร่ยาสูบหลังสิ้นสุดฤดูทำนา โดยจะได้รับคำแนะนำและควบคุมการผลิตโดยผู้บ่มอิสระ เมื่อสิ้นสุดสงครามสิ้นลงมีคนเมืองแพร์อยู่ในอุตสาหกรรมยาสูบนับหมื่น

ช่วงที่ 2 ทศวรรษ 2490 เป็นยุคเฟื่องฟูของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ ภาครัฐส่งเสริมอาชีพชาวไร่ยาสูบอย่างเต็มที่เพราะหลังสงครามใบยาสูบที่ใช้ผลิตบุหรี่ยังไม่เพียงพอ จึงมีนายทุนผู้บ่มอิสระรายใหม่เพิ่มขึ้น ซึ่งนายทุนยาสูบเมืองแพร์มีพื้นฐานอาชีพจากอุตสาหกรรมป่าไม้และพ่อค้าข้าราชการ เมื่อ พ.ศ. 2495 โรงงานยาสูบมีการกำหนดโควตาการผลิตให้ผู้บ่มอิสระ ทำให้จำนวนชาวไร่ยาสูบเมืองแพร์มีแนวโน้มลดลงบ้าง แต่กำลังผลิตใบยาสูบเมืองแพร์ยังเกินโควตาอยู่เสมอ เมื่อมีการตั้งบริษัทส่งเสริมยาสูบไทย จำกัด เป็นบริษัทจำหน่ายใบยาแห้งที่เกินโควตาให้ต่างประเทศ ตลาดยาสูบจึงกว้างขวางกว่าเดิมนายทุนได้โอกาสเพิ่มปริมาณการผลิต มีการสร้างโรงบ่มเพิ่มในเมืองแพร์ช่วงนี้ กำลังการผลิตยาสูบของเมืองแพร์ที่สูงขึ้นยังสะท้อนได้จากการได้รับอนุญาตจากกระทรวงการคลังให้บริษัทของนายทุนเมืองแพร์ คือ บริษัทเทพวงศ์ จำกัด และบริษัทแพร์เกษตรภัณฑ์ จำกัด สามารถส่งออกใบยาไปจำหน่ายต่างประเทศได้ ส่งผลให้อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ขยายตัวมากขึ้น

ข้อสังเกตหนึ่งเกี่ยวกับการเติบโตของกิจการนายทุนยาสูบ คือ จำนวนโรงบ่มของนายทุนแต่ละปีไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงมากนัก (กรณีของนายอุทัยฯ เป็นการแบ่งให้สมาชิกในครอบครัวดำเนินการต่อ) เพราะนายทุนยาสูบแต่ละสถานีย่อมจะไม่มีพื้นที่ไร้ทับซ้อนกัน ซึ่งเป็นไปตาม มาตรา 9 ของพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2486 ที่ผู้เพาะปลูกต้องขายใบยาให้แก่ผู้บ่มในเขตนั้น ผู้บ่มที่จับจองพื้นที่ไร้ได้กว้างขวางมาตั้งแต่ต้น ย่อมได้รับโควตาการผลิตมากตามพื้นที่ปลูกยาสูบของตน

ดังเช่น นายอุทัย กันทาธรรม นายเหรียญ สายศร และนายเกียรติ ตันจันทรพงศ์ ส่วนการเพิ่มขึ้นของจำนวนโรงบ่มนายณรงค์ วงศ์วรรณ เนื่องจากเป็นนายทุนที่มีความมั่นคงทางการเงินและมีเครือข่ายจากกิจการป่าไม้ของบิดา จึงมีผู้มาเสนอขายสถานี่บ่มให้ทั่วภาคเหนือ

อุตสาหกรรมยาสูบยังได้กระตุ้นเศรษฐกิจเมืองแพร่ในระดับครัวเรือนด้วย การทำไร่ยาสูบเป็นอีกช่องทางที่เพิ่มรายได้ให้เกษตรกร การผลิตยาสูบใช้แรงงานมากเพราะมีกระบวนการหลายขั้นตอนตั้งแต่การเพาะปลูกไปจนถึงการนำออกจากเตาบ่ม จึงเกิดการจ้างแรงงานทั้งงานในไร่และงานในโรงบ่ม การเป็นชาวไร่ยาสูบยังช่วยให้เกษตรกรมีโอกาสเป็นนายทุนขนาดย่อมจากการเข้าสู่ระบบชาวไร่บ่มเอง โดยชาวไร่ดำเนินการผลิตยาสูบจนบ่มเป็นใบยาแห้งด้วยตนเอง ระบบชาวไร่บ่มเองช่วยเพิ่มรายได้ให้ชาวไร่ แต่ชาวไร่กลุ่มนี้ไม่สามารถเติบโตเป็นนายทุนใหญ่เหมือนผู้บ่มอิสระได้ เพราะชาวไร่บ่มเองต้องใช้ที่ดินของตนเองในการทำ ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด

บทที่ 4

อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

พ.ศ. 2510 – 2534

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 จนถึง ทศวรรษ 2500 อุตสาหกรรมยาสูบได้ลงหลักปักฐานในเมืองแพร์อย่างมั่นคง การที่รัฐบาลอนุญาตให้ส่งออกใบยาแห้งไปต่างประเทศได้ ยิ่งทำให้ตลาดการค้ายาสูบกว้างขวางขึ้นและบริษัทต่างๆ ล้วนแข่งขันกันส่งออกใบยาแห้ง พี่ชไร์ชนิดนี้จึงสร้างความหวังให้แก่ผู้บ่มและชาวไร่เป็นอย่างดี แม้ว่าการทำอุตสาหกรรมยาสูบจะแฝงด้วยความเสี่ยงทางธุรกิจก็ตาม บทนี้อธิบายถึงการดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 – 2534 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุติอุตสาหกรรมยาสูบเฟื่องฟูอีกวาระหนึ่งจากการแข่งขันส่งออกใบยาสูบของบริษัทต่างๆ จนกระทั่งการค้ายาสูบซบเซาลง รวมถึงวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร์อันเกิดจากการดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบ

4.1 การดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์

4.1.1 การดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ พ.ศ. 2510 - 2519

พ.ศ. 2502 รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีนโยบายการเมืองและเศรษฐกิจที่ใกล้ชิดกับรัฐบาลสหรัฐอเมริกา เพื่อสกัดกั้นการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ ในด้านเศรษฐกิจได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ในการก่อตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งได้วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายต่างๆ การดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) และฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นหลัก เช่น ถนน ทางหลวง ไฟฟ้า ระบบชลประทาน ส่วนด้านเกษตรกรรมพบว่ามี การส่งเสริมอุตสาหกรรมยาสูบจากสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ใน พ.ศ. 2513 โดยกระทรวงเกษตรของสหรัฐฯ ออกค่าใช้จ่ายให้หน่วยงานด้านเกษตรกรรมจัดงานออกงานแสดงผลผลิตและวิธีการของอุตสาหกรรมต่างๆ ในงานฤดูหนาวที่เชียงใหม่ เช่น จัดแสดงพันธุ์ข้าว ข้าวสาลีจากโรงโม่แป้ง อุตสาหกรรมผ้าทอ และมีการแสดงกรรมวิธีการผลิตใบยาสูบจนถึงขั้นตอนการผลิตออกมาเป็นบุหรี่¹ เพื่อกระตุ้นให้เกษตรกรไทยสนใจการเพาะปลูกใบยามากขึ้น เพราะใบยาสูบเป็นสินค้าสำคัญประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้ประเทศ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/176 รายงานการประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 19/2513 – ครั้งที่ 30/2513.

ผลจากการดำเนินงานตามแผนพัฒนา ฉบับที่ 2 ทำให้มีรายได้นำส่งรัฐ 4,520 ล้านบาท เป็นรายได้ที่มาจากโรงงานยาสูบถึง 2,235 ล้านบาท¹ ดังนั้น แผนพัฒนา ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) จึงให้ความสำคัญต่ออุตสาหกรรมยาสูบมากขึ้น เพราะนอกจากพืชชนิดนี้ได้สร้างรายได้ให้แก่ประเทศอย่างเป็นกอบเป็นกำแล้ว อาชีพการปลูกใบยาสูบยังมีความสำคัญต่อปริมาณการจ้างแรงงานในภาคเหนือ² ช่วยให้คนมีงานทำ เพราะการผลิตยาสูบมีการจ้างงานหลายขั้นตอน ตั้งแต่การเพาะปลูกไปจนถึงการบรรจุหีบห่อ แผนพัฒนา ฉบับที่ 3 มุ่งหมายให้ใบยาสูบของไทยมีการปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น เพื่อลดการนำเข้าใบยาสูบที่เป็นตัวนำ (classical) จากสหรัฐฯ ซึ่งเป็นใบยาชนิดที่ช่วยให้บุหรี่ยีสชาติดี

ที่ผ่านมาโรงงานยาสูบมีความพยายามใช้ใบยาไทยเป็นส่วนผสมหลัก โดยใช้ใบยาของไทยล้วนผลิตบุหรี่ยี่ห้อ เช่น บุหรี่ตรานกกระเต็น บุหรี่ตราอัศวิน จัดจำหน่ายในประเทศและส่งออกไปที่ลาวและพม่า ปรากฏว่าไม่ได้รับความนิยม ต่างจากบุหรี่ตราพระจันทร์ที่มีส่วนผสมของใบยาไทย 85 เปอร์เซ็นต์ และใบยาต่างประเทศ 15 เปอร์เซ็นต์ คนนิยมสูบก้นปานกลาง บุหรี่ตราเกล็ดทองมีส่วนผสมใบยาไทย 45 เปอร์เซ็นต์ และใบยาต่างประเทศ 55 เปอร์เซ็นต์ ถึงแม้จะราคาแพงกว่ายี่ห้อที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ บุหรี่ตราเกล็ดทองเป็นที่นิยมกันมาก³ มีการเปรียบเทียบกันว่าการสูบบุหรี่ที่ใช้ใบยาไทยล้วนๆ เปรียบได้กับการรับประทานข้าวกับน้ำปลาไม่มีกับข้าว เพราะรสใบยาไทยไม่ใคร่กลมกล่อมสุขของสหรัฐฯ ไม่ได้⁴ บริษัทผลิตบุหรี่ต่างประเทศก็ซื้อใบยาไทยนำไปใช้เป็นเพียงแค่ตัวผสม (filler) เพื่อให้มีปริมาณสูงขึ้น เหตุที่ยาสูบของไทยไม่เหมาะที่จะใช้เป็นตัวนำเนื่องจากสถานที่ปลูกและสภาพดินฟ้าอากาศที่ต่างจากสหรัฐฯ ใบยาสหรัฐฯ มีรสและคุณภาพดี แม้กระทั่งอังกฤษที่สามารถซื้อใบยาจากต่างประเทศในเครือจักรภพได้ในราคาถูกลงและเสียภาษีขาเข้าถูก ก็ยังต้องซื้อใบยาจากสหรัฐฯ เป็นจำนวนหลายล้านกิโลกรัม⁵ ดังนั้น ไทยจึงจำเป็นต้อง

¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515 – 2519*. หน้า 124.

² แหล่งเดิม. หน้า 134.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 1/26 ข้อเสนอของนายยุกต์ อัครวัชร เกี่ยวกับกิจการและการดำเนินงานของโรงงานยาสูบ 27 กุมภาพันธ์ 2502*.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 1.1.2/172 รายงานการประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 21/2512 – ครั้งที่ 31/2512*.

⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 1.2/2 บันทึกการประชุม เรื่อง การแก้ไขพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2509 ตามบัญญัติของสมาชิกพรรคสหประชาชาติไทย พ.ศ. 2502*.

พึงพาการนำเข้าใยสาบต่างประเทศมาใช้ผลิตบุหรือยู่เสมอ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2503 ไทยเสียดุลการค้าใยสาบทุกปี จนกระทั่งเกินดุลใน พ.ศ. 2519¹

การส่งออกใยสาบกระตุ้นให้นายทุนผู้บ่มหลายรายเปิดบริษัทส่งออกใยสาบแห่งประมาณ พ.ศ. 2506 มีบริษัทจำกัดที่ได้รับอนุญาตส่งออกแล้ว 5 บริษัท ได้แก่ ส่งเสริมใยสาบไทย เทพวงส์ แพร์เกษตรภัณฑ์ ศรีสุวรรณและเกษตรศิริ ต่อมา พ.ศ. 2509 ได้รับอนุญาตเพิ่มอีก 6 บริษัท ได้แก่ อินทนนท์ เชียงใหม่ใยสาบ ใยสาบไทย ใยสาบภาคเหนือประเทศไทย ใยสาบตะวันออก และใยสาบเชียงใหม่ พ.ศ. 2512 เพิ่มเป็น 14 บริษัท² และ พ.ศ. 2516 เพิ่มเป็น 16 บริษัท³ การแข่งขันของบริษัทส่งออกทำให้ตลาดใยสาบขยายตัวอย่างต่อเนื่องและช่วยโรงงานใยสาบลดปัญหาใยสาบแห่งที่เกินความต้องการ แม้ว่ารสชาติใยสาบไทยไม่ถึงขั้นใช้เป็นตัวนำ (classical) แต่สามารถใช้เป็นตัวผสม (filler) ได้ดีเป็นที่ยอมรับของบริษัทต่างประเทศ อีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้ไทยมีตลาดส่งออกใยสาบเพิ่มขึ้น เนื่องด้วย พ.ศ. 2506 นานาชาติร่วมมือกันคว่ำบาตรทางการค้ากับประเทศโรดีเซียซึ่งผลิตใยสาบส่งออกให้อังกฤษและต่างประเทศถึงปีละ 150,000 ตัน สถานการณ์ดังกล่าวทำให้บริษัทต่างประเทศต้องเสาะแสวงหาแหล่งผลิตใยสาบอื่นทดแทน แม้ว่าสีของใยสาบไทยพอจะเทียบกับใยโรดีเซียได้ แต่ใยสาบไทยยังด้อยกว่าใยโรดีเซียในด้านเนื้อยา กลิ่นรสและน้ำมัน⁴ ถึงกระนั้น พ.ศ. 2511 พบว่าใยสาบเวอร์จิเนียไทยแพร่หลายในยุโรปและเอเชียแล้ว ประเทศเหล่านี้รู้จักใยสาบไทยเป็นตัวผสมบุหรีทั่วไป⁵ แต่โดยสัดส่วนแล้วใยสาบไทยคิดเป็นเพียงร้อยละ 1 ของใยสาบที่ค้าขายกันในตลาดโลกเท่านั้น⁶ ประเทศที่ส่งออกใยสาบรายใหญ่ คือ จีนและสหรัฐอเมริกา

¹ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). เล่มเดิม. หน้า 364.

² ยุกต์ อัครวัชร. (2512). เล่มเดิม. หน้า 69.

³ สุวรรณี่ สูงสว่าง. (2516). เล่มเดิม. หน้า 75.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1/26 ข้อเสนอของนายยุกต์ อัครวัชร เกี่ยวกับกิจการและการดำเนินงานของโรงงานใยสาบ 27 กุมภาพันธ์ 2502.

⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/169 การประชุมคณะกรรมการ ครั้งที่ 36/2511 – ครั้งที่ 37/2511.

⁶ มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. (2525). เล่มเดิม. หน้า 164.

บริษัทส่งออกของนายทุนเมืองแพร่ คือ บริษัทแพร่เกษตรภัณฑ์ จำกัด และบริษัทเทพวงศ์ จำกัด ใน พ.ศ. 2509 มีการคาดการณ์ว่าบริษัทแพร่เกษตรภัณฑ์ จำกัด (พ.ศ. 2508 เปลี่ยนเป็นบริษัทเกียรติวิไล จำกัด)¹ ของนายเกียรติ ตันจันทร์พงศ์ จะสามารถส่งออกใบยาแห้งได้ 5 แสน กิโลกรัม บริษัทนี้มุ่งส่งออกใบยาจากกลุ่มของตัวเองเท่านั้น² แสดงว่าบริษัทแพร่เกษตรภัณฑ์ฯ ส่งออกใบยาแห้งจากเมืองแพร่เป็นหลัก ส่วนบริษัทเทพวงศ์ จำกัด มีปริมาณการส่งออกสูงเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ มีการคาดการณ์ว่าจะสามารถส่งออกใบยาแห้งได้กว่า 1 ล้านกิโลกรัม แม้วานายณรงค์ วงศ์วรรณ เจ้าของบริษัท จะมีสถานีบ่มในสังกัดที่เมืองแพร่บ้านเกิดเพียงไม่กี่แห่ง แต่นายณรงค์มีสถานีบ่มกระจายอยู่ในหลายจังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ ลำปาง จึงสามารถผลิตและหาซื้อใบยาแห้งมาบ่มจนตลาดได้เป็นจำนวนมาก มีการตั้งข้อสังเกตว่าโดยปกตินิยมบริษัทเทพวงศ์ จำกัด อยู่ในอาณัติของโรงงานยาสูบ³ แสดงให้เห็นว่าบริษัทเทพวงศ์ฯ มีความใกล้ชิดและได้รับความเชื่อมั่นไว้วางใจจากโรงงานยาสูบเป็นอย่างดี

การค้าใบยาสูบกับต่างประเทศโดยที่ผู้บ่มไม่ต้องตั้งบริษัทจำกัด คือ ผู้บ่มจำหน่ายใบยาสูบนอกโควตาให้แก่บริษัทส่งออกต่างๆ นอกจากบริษัทเทพวงศ์ฯ และบริษัทแพร่เกษตรภัณฑ์ฯ แล้ว บริษัทส่งเสริมใบยาสูบไทยฯ และบริษัทใบยาสูบนานาชาติฯ เป็นอีกบริษัทที่ผู้บ่มเมืองแพร่ติดต่อค้าขายด้วย⁴ ผู้บ่มเมืองแพร่นิยมส่งออกใบยาสูบให้ต่างประเทศในลักษณะนี้มากกว่าการตั้งเป็นบริษัท เพราะการตั้งเป็นบริษัทต้องใช้เงินทุนมากและมีการแข่งขันสูง เดิมผู้บ่มเมืองแพร่ส่งใบยาสูบนอกโควตาให้บริษัทส่งเสริมยาสูบไทย จำกัด เป็นส่วนใหญ่ ทว่าประมาณ พ.ศ. 2500 บริษัทส่งเสริมฯ เริ่มประสบปัญหาต่างๆ จากการโยกย้ายบุคลากรของบริษัทโดยผู้มีอำนาจที่สังเกตเห็นผลประโยชน์จากการค้ายาสูบกับต่างประเทศ⁵ บริษัทส่งเสริมฯ เริ่มประสบปัญหาทางการเงินต้องติดค้างค่าใบยาแห้งกับผู้บ่ม เดือนมกราคม พ.ศ. 2501 ผู้บ่มเมืองแพร่เรียกร้องให้ทางโรงงานยาสูบช่วยจัดการเรื่องมาตรการการจ่ายเงินของบริษัทส่งเสริมฯ ต่อมาเดือนเมษายน ผู้บ่มเมืองแพร่มีมติว่าจะส่งใบยาแห้งให้บริษัทส่งเสริมฯ ไม่เกิน 100,000 กิโลกรัม โดยมีเงื่อนไขว่า ถ้าบริษัทส่งเสริมฯ จัดการด้านการเงินดีและไม่ติดค้างค่าใบยา ผู้บ่มเมืองแพร่จะเจียดใบยาแห้งเพิ่มให้กับ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/141 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 31/2508 – ครั้งที่ 34/2508.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1/48 พระราชบัญญัติและระเบียบต่างๆ ของโรงงานยาสูบ 3 เมษายน – 14 พฤษภาคม 2512.

³ แหล่งเดิม.

⁴ สุวรรณีย์ สูงสว่าง. (2516). เล่มเดิม. หน้า 66.

⁵ ยุคต์ อัครวิทย์. (2512). เล่มเดิม. หน้า 68.

บริษัทส่งเสริมฯ¹ ปัญหาทางธุรกิจของบริษัทส่งเสริมฯ ทำให้ผู้บ่มเปลี่ยนมาค้าขายแห่งกับบริษัทอื่น ๆ ที่เปิดทำการมากขึ้น สิ่งที่สะท้อนว่าผู้บ่มเมืองแพร่ต้องการขยายการค้าขายสู่กับต่างประเทศเพิ่มขึ้น คือ พ.ศ. 2513 นายสุธรรม สายศร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ เสนอให้โรงงานยาสูบเพิ่มราคาขายและเพิ่มโควตาขายให้ผู้บ่มอีก 25 เปอร์เซ็นต์ และขอให้รัฐบาลช่วยติดต่อหาตลาดต่างประเทศให้แก่ผู้บ่มด้วย² นายสุธรรม สายศร เป็นน้องชายของนายเหรียญ สายศร ผู้บ่มอำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่

นอกจากการส่งออกยาสูบผ่านบริษัทแล้ว ยังมีโรงบ่มสรรพสามิตเป็นโรงบ่มประเภทที่ผลิตยาสูบสำหรับส่งออกเพียงอย่างเดียว ผู้บ่มประเภทนี้เรียกว่า ผู้บ่มสรรพสามิต ผู้บ่มสรรพสามิตจะไม่ได้รับโควตาขายแห่งส่งให้โรงงานยาสูบเหมือนผู้บ่มอิสระและชาวไร่บ่มเอง จะทำการผลิตยาสูบแห่งให้ตัวแทนบริษัทต่างประเทศหรือบริษัทส่งออกโดยตรง โรงบ่มสรรพสามิตมักจะขาดประสิทธิภาพในการจัดการ เนื่องจากอยู่ในการควบคุมของกรมสรรพสามิตโดยตรง ซึ่งไม่ได้มีแผนในการฝึกอบรมให้ก่อนที่จะอนุญาตให้ตั้งโรงบ่ม ชาวไร่และผู้บ่มจึงขาดการดูแลจากผู้เชี่ยวชาญอย่างเต็มที่ ต่างจากผู้บ่มอิสระและชาวไร่บ่มเองที่ขึ้นตรงต่อโรงงานยาสูบ กลุ่มนี้จะได้รับการอบรมด้านการจัดการและวิชาการมาก่อน โรงบ่มสรรพสามิตจึงค่อนข้างลำบากกว่ากลุ่มอื่น³ นายเมธา เอื้ออภิญญกุล เป็นผู้บ่มเมืองแพร่ที่ทำโรงบ่มสรรพสามิตด้วย มีสถานียบมอยู่ที่อำเภอน้ำป่าด จังหวัดอุดรธานี ด้วยประสบการณ์ที่อยู่ในระบบผู้บ่มอิสระมาก่อน ปัญหาที่กล่าวมาจึงไม่เกิดขึ้นกับสถานีของนายเมธา ประมาณ พ.ศ. 2510 พลโทเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ รองเสนาธิการกองอำนวยการกลางฯ เห็นว่ากิจการโรงบ่มสรรพสามิตของนายเมธาดำเนินกิจการได้ราบรื่นดี จึงขอความร่วมมือจากนายเมธา ให้ส่งเสริมอาชีพการปลูกยาสูบแก่ราษฎรอำเภอน้ำป่าดให้ได้ตามความมุ่งหมายของทางราชการ⁴

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6.10/3 รายงานประจำเดือนของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ตั้งแต่เดือน มกราคม – ธันวาคม 2501 (31 มกราคม 2501 – 20 มกราคม 2502).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.2/66 บันทึกการประชุม เรื่อง ส.ส. จังหวัดแพร่ เสนอให้โรงงานยาสูบปรับปรุงราคาขาย.

³ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). เดิมเดิม. หน้า 371.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/158 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 34/2510 – ครั้งที่ 37/2510.

โรงงานยาสูบและบริษัทเอกชนของไทยไม่ได้ทำการค้าใบยาสูบโดยตรงกับบริษัทผลิตบุหรี่ยี่ห้อต่างประเทศ แต่ทำการค้าผ่านบริษัทตัวแทนจำหน่ายของบริษัทผู้ผลิตบุหรี่ยี่ห้อต่างประเทศ 5 บริษัท ดังนี้¹

1) บริษัท TRANS CONTINENTAL LEAF TOBACCO บริษัทของประเทศสหรัฐอเมริกา ส่งออกใบยาสูบไปทั่วโลก ทำการค้ากับโรงงานยาสูบและบริษัทเทพวงส์ จำกัด

2) บริษัท UNIVERSAL LEAF TOBACCO บริษัทของประเทศสหรัฐอเมริกา ส่งขายใบยาเวอร์จิเนียไปทั่วโลก ส่วนมากส่งไปทางเยอรมันตะวันตกและสิงคโปร์ ทำการค้ากับบริษัทอินทนนท์ จำกัด บริษัทยาสูบภาคเหนือประเทศไทย จำกัด และบริษัทเอเชียอาคเนย์ จำกัด

3) โรงงานยาสูบญี่ปุ่น (J.M.C.) ทำการค้ากับบริษัท TRANS CONTINENTAL LEAF TOBACCO โรงงานยาสูบไทย บริษัทเทพวงส์ จำกัด ห้างหุ้นส่วนเลอศักดิ์ จำกัด บริษัทส่งเสริมใบยาสูบ จำกัด บริษัท UNIVERSAL LEAF TOBACCO

4) บริษัท CLAGETT BRACHE & CO. บริษัทของประเทศอังกฤษ ทำการค้ากับบริษัทสหใบยาสูบตะวันออก จำกัด และบริษัทใบยาไทย จำกัด

5) บริษัท GEBRUDER KULENKAMFF บริษัทของประเทศเยอรมนี ทำการค้ากับบริษัทส่งเสริมใบยาสูบไทย จำกัด บริษัทใบยาสูบตะวันออก จำกัด และบริษัทเกียรติวิไล จำกัด

บริษัท TRANS CONTINENTAL LEAF TOBACCO เดิมคือบริษัท Saltman เป็นคู่สัญญาติดต่อค้าใบยากับโรงงานยาสูบมาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 และร่วมมือกับบริษัทเทพวงส์ฯ สร้างโรงอบใบยาที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ บริษัทเทพวงส์ฯ รับซื้อใบยาจากผู้บ่มเป็นจำนวนมาก และส่งออกต่างประเทศเป็นประจำ พ.ศ. 2508 มีการคาดการณ์ว่าบริษัทบริษัทเทพวงส์ฯ อาจจะมีการอบใบยาถึง 2 ล้าน กิโลกรัม² บริษัทเทพวงส์ฯ ถือได้ว่าเป็นบริษัทส่งออกยาสูบรายใหญ่ของไทย ดำเนินธุรกิจกับบริษัท TRANS CONTINENTAL LEAF TOBACCO ในลักษณะแบบกึ่งผูกขาด โดยบริษัท TRANS CONTINENTAL LEAF TOBACCO จะรับซื้อใบยาแห่งทุกเกรดจากบริษัทคู่สัญญา ภายใต้เงื่อนไขว่าบริษัทคู่สัญญาต้องไม่ขายให้บริษัทอื่นอีก การซื้อขายลักษณะนี้ผู้ซื้อจึงกำหนดมาตรฐานตามความพอใจและให้ราคาต่ำกว่ามาตรฐานจริง³ จะเห็นได้ว่า

¹ สุวรรณีย์ สูงสว่าง. (2516). เล่มเดิม. หน้า 77 – 78.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.2/10 นายอุทัย ตุงคะผลิน ผู้ชำนาญการ เสนอรายงานการประชุมต่อผู้อำนวยการยาสูบ เรื่อง นายณรงค์ วงศ์วรรณ ยื่นคำขอรับการส่งเสริมกิจการอุตสาหกรรมอบใบยาสูบ พ.ศ. 2508.

³ สุวรรณีย์ สูงสว่าง. (2516). เล่มเดิม. หน้า 79.

บริษัทคู่สัญญาอาจจะเสียเปรียบ แต่เนื่องจากบริษัทเทพวงค์ฯ ทำกิจการยาสูบประสบผลสำเร็จมา โดยตลอด มีทุนสำรองมาก มีโรงบ่มเป็นของบริษัท มีเครือข่ายการค้าไปยาทั่วภาคเหนือ ประกอบ กับมีความสัมพันธ์อันดีกับโรงงานยาสูบจึงสามารถจัดหาไปยาได้เพียงพอ ส่งผลให้การค้าใน ลักษณะนี้ยังคงดำเนินต่อไปได้

โรงบ่มของบริษัทเทพวงค์ฯ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ที่เชียงใหม่ ส่วนโรงบ่มในเครือข่ายที่เมืองแพร่ อยู่ในความดูแลของนายแสน วงศ์วรรณ นายพัฒน์ ผาทอง นายผจญ ผาทอง ซึ่งล้วนเป็นเครือ ญาติของนายณรงค์ พ.ศ. 2511 จำนวนโรงบ่มของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่เครือข่ายนายณรงค์ (นายพัฒน์ นายผจญ และห้างหุ้นส่วนดอนมูลฯ) มีประมาณ 124 โรง¹ แม้ว่าโรงบ่มของเครือข่าย นายณรงค์ที่แพร่จะน้อยกว่าเชียงใหม่ แต่การส่งออกของบริษัทเทพวงค์ฯ ย่อมกระตุ้นให้โรงบ่มใน สังเกตเพิ่มกำลังการผลิต รวมถึงโรงบ่มในเมืองแพร่ที่ต้องการขายไปยาให้กับบริษัทเทพวงค์ฯ ด้วย

สำหรับบริษัท เกียรติวิไลฯ ซึ่งส่งไปยาให้บริษัท GEBRUDER KULENKAMFF บริษัทนี้ จะเลือกรับซื้อไปยาเป็นบางเกรด บริษัทจะระบุตัวอย่างและจำนวนไปยาที่ต้องการ มีการตรวจรับ สินค้าและวิธีชำระเงินแตกต่างกันไปในแต่ละบริษัท หากบริษัทส่งออกของไทยส่งไปยาไม่ตรงตาม ตัวอย่าง บริษัทกลุ่มนี้มีสิทธิ์ส่งไปยาคืน ปริมาณการรับซื้อไปยาแห่งลักษณะนี้มีปริมาณน้อยกว่า ลักษณะกึ่งผูกขาด² บริษัท UNIVERSAL LEAF TOBACCO และบริษัท โรงงานยาสูบญี่ปุ่น (J.M.C.) ก็รับซื้อในลักษณะเดียวกัน บริษัทเกียรติวิไลฯ จึงส่งออกไปยาแห่งได้น้อยกว่าบริษัทเทพ วงค์ฯ ดังตาราง 17 จะเห็นได้ว่า บริษัทเทพวงค์ฯ มีจำนวนไปยาส่งออกมากกว่าทุกบริษัทในทุกปี

ปริมาณการส่งออกไปยาของบริษัทเกียรติวิไลฯ น้อยกว่าบริษัทเทพวงค์ฯ เนื่องจากบริษัท เกียรติวิไลฯ เน้นการส่งออกจากกลุ่มของตนเองในเมืองแพร่และทำสัญญาการค้ากับบริษัทที่รับซื้อ ไปยาเป็นบางเกรด แต่ถ้าพิจารณาจากข้อมูลโครงการผลิตไปยาแห่งของผู้บ่มในเขต แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ และสุโขทัย ฤดู 2512/2513 จะพบว่า บริษัทเกียรติวิไลฯ (ขณะนั้นบริหารงานโดย นาย นคร ตันจันทร์พงศ์ บุตรของนายเกียรติ) มีสถานี 3 แห่ง มีโรงบ่ม 122 โรง ได้รับโควตาไปยาแห่ง รวมกับโควตาส่วนเกินส่งให้โรงงานยาสูบ 146,200 กิโลกรัม³ ทั้งจำนวนโรงบ่มและโควตาไปยา แห่งของบริษัทเกียรติวิไลฯ สูงเป็นอันดับ 1 จากผู้บ่มทั้งหมด 30 ราย ใน 4 จังหวัด ข้อมูลนี้บ่งบอก

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส 6.17/6 โครงการผลิตไปยาสูบ โปรแกรมการหว่านเมล็ดพันธุ์ และการปลูกยาสูบ ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ เชียงใหม่ เชียงราย นครพนม เพชรบูรณ์ พ.ศ. 2511 – 2512.

² สุวรรณีย์ สูงสว่าง. (2516). เล่มเดิม. หน้า 69.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส 6.17/10. โครงการผลิตไปยาแห่ง ไปยาสด โปรแกรมการ หว่านเมล็ดพันธุ์และการปลูกยาสูบ ของสำนักงานไร่ยาสูบ แพร่ เชียงใหม่ เชียงราย บ้านฝั่ นครพนม เพชรบูรณ์ พ.ศ. 2512 – 2513 (16 เมษายน – 15 ธันวาคม พ.ศ. 2512).

ว่าบริษัทเกียรติวิไลฯ เน้นการส่งใบยาแห้งให้แก่โรงงานยาสูบเป็นหลัก ตลาดต่างประเทศสำคัญรองลงไป เช่นเดียวกับโรงบ่มตระกูลกันทาธรรม อันประกอบไปด้วยสถานีของนายอุทัย นายทอง นายสม นายสวัสดิภาพ นายอรุณ กันทาธรรม และนายเมธา เพื่อออกใบอนุญาต ฤดู พ.ศ. 2512/2513 ผู้บ่มในเขตเมืองแพร่ได้รับโควตาจากโรงงานยาสูบรวมกันทั้งหมด 945,010 กิโลกรัม แบ่งเป็นของกลุ่มตระกูลกันทาธรรม 290,900 กิโลกรัม¹ โควตาของกลุ่มนี้คิดเป็นสัดส่วนได้ประมาณ 1 ใน 3 ของโควตาดังกล่าว ตระกูลกันทาธรรมเน้นผลิตส่งให้โรงงานยาสูบเช่นเดียวกับตระกูลตันจันทร์ พงศ์ ส่วนการค้ากับต่างประเทศทำผ่านโรงบ่มสรรพสามิตของนายเมธาโดยไม่ได้ก่อตั้งบริษัทส่งออก นายมงคล กันทาธรรม บุตรนายทอง กันทาธรรม นายกสมาคมผู้บ่มผู้เพาะปลูกและผู้ค้าใบยาสูบจังหวัดแพร่ (พ.ศ. 2566) กล่าวว่า ประมาณต้นทศวรรษ 2540 เคยมีการเจรจาเกี่ยวกับการส่งออกใบยาไปต่างประเทศโดยจะร่วมกับนายวัฒนา อัครวิเศษ อธิบดีรัฐมนตรี แต่ไม่ได้ดำเนินการ²

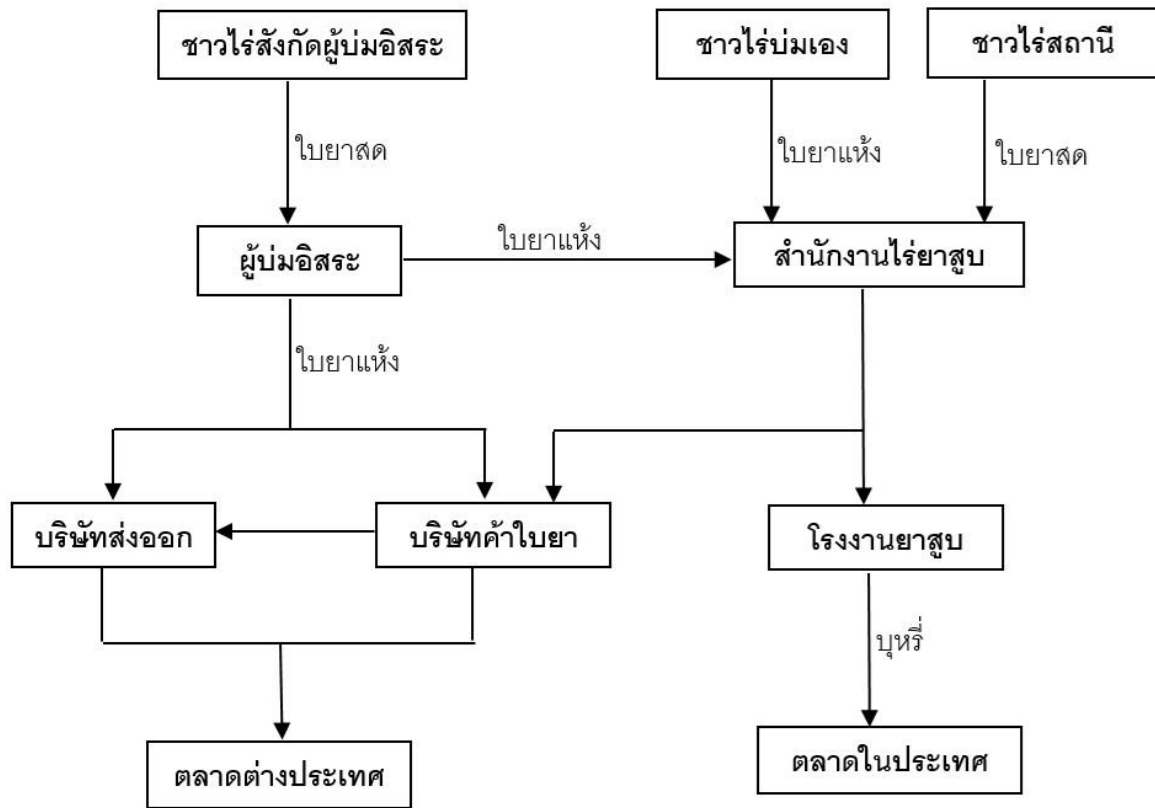
¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ราชส 6.17/10. โครงการผลิตใบยาแห้ง ใบยาสด โปรแกรมการหว่านเมล็ดพันธุ์และการปลูกยาสูบ ของสำนักงานไร่ยาสูบ แพร่ เชียงใหม่ เชียงราย บ้านฝ้าย นครพนม เพชรบูรณ์ พ.ศ. 2512 – 2513 (16 เมษายน – 15 ธันวาคม พ.ศ. 2512).

² (มงคล กันทาธรรม, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 25 ตุลาคม 2566)

ตาราง 17 ปริมาณการส่งใบยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย (ล้านกิโลกรัม) ไปจำหน่ายต่างประเทศของ
โรงงานยาสูบและบริษัทส่งออก พ.ศ. 2511 – 2514

บริษัทส่งออก	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.
	2511	2512	2513	2514
โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง	2.15	1.12	0.45	-
สหใบยาสูบตะวันออก จำกัด	0.60	0.31	0.64	-
ส่งเสริมใบยาสูบไทย จำกัด	1.63	0.18	1.62	1.99
เทพวงศ์ จำกัด	2.66	2.58	3.85	3.91
อินทนนท์ จำกัด	0.82	0.82	1.26	0.60
ศรีสุวรรณ จำกัด	0.40	0.26	0.43	0.22
ใบยาไทย จำกัด	0.24	0.23	0.24	0.49
ใบยาสูบเชียงใหม่ จำกัด	0.02	-	-	-
ยาสูบภาคเหนือประเทศไทย จำกัด	-	0.62	0.42	0.14
ใบยาเอเชียอาคเนย์ จำกัด	-	1.04	1.05	1.52
เกียรติวิไล จำกัด	-	0.09	0.09	0.16
เต็มบุญเกียรติ จำกัด	-	-	0.14	0.26
ใบยาสูบน่าน จำกัด	-	-	0.54	1.00
ไซแอมโทแบกโกเอกซ์สปอร์ต คาร์ปอเรชั่น จำกัด	-	-	0.36	0.69
พนาสิทธิ์อัดน้ำยาไม้ จำกัด	-	-	0.04	-
สหกรณ์ผู้ผลิตใบยาสูบไทย จำกัด	-	-	-	0.86
รวม	8.63	6.36	11.24	12.06

ที่มา : วิทยานิพนธ์ ต้นทุนการผลิตใบยาแห่งในภาคเหนือของประเทศไทย ของสุวรรณี สูงสว่าง
หน้า 66.

ภาพประกอบ 17 ขั้นตอนการจำหน่ายไบยาเวอร์จิเนีย

ที่มา : นายศรธนา วังสาร จัดทำแผนผังเพิ่มเติม จากรายงานภาวะเศรษฐกิจอุตสาหกรรมไบยาสูบ
ศึกษาโดย นางสาวสุชาดา วราภรณ์ และนายเฉลิมพร รังคะวิภา หน้า 41

นอกจากการค้าใบยาสูบกับต่างประเทศอย่างคึกคักแล้ว ตลาดยาสูบภายในประเทศก็เติบโตอย่างต่อเนื่อง ดังข้อมูลในตาราง 18 ซึ่งให้เห็นว่าการผลิตบุหรี่ของโรงงานยาสูบสูงขึ้นทุกปี สะท้อนถึงอุปนิสัยของประชาชนไทยที่นิยมสูบบุหรี่มากขึ้น ผลผลิตใบยาสูบจึงขยับสูงขึ้นตามความต้องการ ตัวอย่างเช่น พ.ศ. 2516 ใบยาแห้งจากผู้ผลิตมีอัตราเพิ่มขึ้นจากปีก่อน ดังนี้ ผู้บ่มร้อยละ 88 ชาวไร่บ่มเองร้อยละ 115 และสำนักงานไร่ยาสูบร้อยละ 15¹ นายชัน มีสุข ผู้จัดการใหญ่ของไร่ยาสูบคาดการณ์ใน พ.ศ. 2516 ว่า ต่อไปนี้ความต้องการยาสูบเวอร์จิเนียในประเทศจะไม่ต่ำกว่าปีละ 14 ล้านกิโลกรัม

มาตรการควบคุมผู้บ่มของโรงงานยาสูบเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นายทุนผู้บ่มทั้งหลายต้องส่งใบยาให้โรงงานยาสูบครบตามโควตา หากส่งไม่ครบตามเกณฑ์อาจจะถูกตัดสิทธิ์โควตาของโรงงานยาสูบได้ โรงงานยาสูบได้วางหลักเกณฑ์การตัดโควตาตามลำดับชั้นไว้ 3 กรณี² ดังนี้

กรณีประสบภัยธรรมชาติ

ขาดส่งใบยาแห้งไม่เกิน 10 เปอร์เซ็นต์ของโควตา ไม่ตัดโควตา

ขาดเกิน 10 เปอร์เซ็นต์ของโควตา ตัดโควตา 30 เปอร์เซ็นต์ของปริมาณที่ขาดส่ง

กรณีลักลอบขายใบยาแห้งในโควตาโรงงานยาสูบให้แก่ผู้อื่น

ขาดฤดูแรกตัดโควตา 50 เปอร์เซ็นต์ของปริมาณที่ขาดส่ง

ขาดต่อเนื่องเป็นฤดูที่สองตัดโควตา 100 เปอร์เซ็นต์ของปริมาณที่ขาดส่ง

ขาดติดต่อกัน 3 ฤดู ถูกยกเลิกโควตาทั้งหมด

กรณีไม่เพาะปลูกตามจำนวนที่กำหนด

ขาดฤดูแรกตัดโควตา 100 เปอร์เซ็นต์ของปริมาณที่ขาดส่ง

ขาดติดต่อกัน 3 ฤดู ถูกยกเลิกโควตาทั้งหมด

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/21 รายงานของนายชัน มีสุข ผู้จัดการใหญ่ไร่ยาสูบ (20 มกราคม 2507 – 8 ตุลาคม 2516).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/35 หลักเกณฑ์การตัดและเพิ่มโควตาการผลิตใบยาสูบของผู้บ่มอิสระ 24 มีนาคม 2514.

ตาราง 18 สถิติการผลิตบุหรี่ของโรงงานยาสูบ

ปีงบประมาณ	ปริมาณที่ผลิตได้ (มวน)	ผลต่างจากปีก่อน	
		จำนวนมวน	ร้อยละ
2513	15,286,598,720	+973,868,640	6.80
2514	15,653,662,860	+367,064,140	2.40
2515	16,676,868,565	+1,023,205,705	6.54
2516	18,348,484,308	+1,671,615,743	10.02
2516	20,104,129,600	+1,755,645,282	9.57
2518	22,187,791,220	+2,083,661,620	10.36
2519	25,008,987,110	+2,821,195,890	12.72

ที่มา : โรงงานยาสูบ ฝ่ายกลาง กองสถิติ จาก วิทยานิพนธ์ การศึกษาการดำเนินงานของโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ของสุวรรณ นีริติพันธุ์ หน้า 61.

ใบยาแห้งเวอร์จิเนียเป็นที่ต้องการของตลาดมากจนมีการลักขโมยกันอยู่เนืองๆ โรงงานยาสูบถึงกับมีคำสั่งให้มีเวรยามเฝ้าสถานที่เก็บใบยาสูบอย่างเคร่งครัดและอนุญาตให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่เวรยามกลางคืนของสำนักงานไร่แต่ละแห่งสะพานปืนเพื่อเป็นการข่มขู่ผู้ที่จะบุกรุก¹ จากตาราง 19 แสดงให้เห็นปริมาณการผลิตของสำนักงานไร่ยาสูบเชียงใหม่ เชียงใหม่ และแพร่ ล้วนเพิ่มสูงตามความต้องการทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ฤดู 2511/2512 สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ (ครอบคลุม 4 จังหวัด ได้แก่ แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ และสุโขทัย) มีโรงบ่ม 1,334 โรง อยู่ในเมืองแพร่ 639 โรง น่าน 560 โรง อุตรดิตถ์ 2 โรง สุโขทัย 1 โรง และโรงบ่มสถานีร่องกวาง สถานีทุ่งนาวและชาวไร่บ่มเองรวมกัน 64 โรง ในฤดูนี้ผู้บ่มในเขตปลูกยาสูบเมืองแพร่มี 13 ราย น่าน 14 ราย อุตรดิตถ์ 2 ราย สุโขทัย 1 ราย² จำนวนโรงบ่มชี้ให้เห็นว่าเมืองแพร่ยังคงเป็นพื้นที่หลักของของการปลูกยาสูบของสำนักงานไร่แห่งนี้ แม้ว่าจำนวนผู้บ่ม

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1/15 รายงานการประชุมผู้จัดการไร่ยาสูบ ประจำปี 2518 (25 สิงหาคม - 5 กันยายน 2515).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส 6.17/6 โครงการผลิตใบยาสูบ โปรแกรมการหว่านเมล็ดพันธุ์ และการปลูกยาสูบ ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ เชียงใหม่ เชียงราย นครพนม เพชรบูรณ์ พ.ศ. 2511 - 2512 (5 กุมภาพันธ์ - 12 กันยายน พ.ศ. 2511).

ใกล้เคียงกับเมืองน่านก็ตาม และยังคงมีผู้บ่มเมืองแพร์ที่ผลิตยาสูบในเมืองน่านและอุดรดิตถ์ด้วย จากตาราง 19 ฤดู 2514/2515 สำนักงานไร่ยาสูบแพร์ผลิตใบยาสดได้เฉลี่ย 1,000 กิโลกรัมต่อไร่ เงินค่าใบยาสดที่ชาวไร่ยาสูบเมืองแพร์ เมืองน่าน อุดรดิตถ์ และสุโขทัย รวมกันกว่า 40 ล้านบาท (รวมจากค่าใบยาสดของชาวไร่จากทั้งสถานีผู้บ่มอิสระ สถานีร่องขวางและสถานีทุ่งน้าว) ในฤดูนี้ โรงบ่มของผู้บ่มที่ใช้การได้มี 1,374 โรง ซึ่งจำนวนโรงบ่มมากกว่าครึ่งยังคงเป็นของนายทุนเมืองแพร์ โดยโรงบ่มในเครือข่ายของนายอุทัย กันทาธรรม มีมากที่สุด คือ 299 โรง¹

ตาราง 19 สถิติการผลิตใบยาสดของสำนักงานไร่ยาสูบ เชียงราย แพร์ และเชียงใหม่

ฤดูผลิต	สำนักงานไร่ยาสูบเชียงราย			สำนักงานไร่ยาสูบแพร์			สำนักงานไร่ยาสูบเชียงใหม่		
	ใบยาสด (ล้าน กิโลกรัม)	เฉลี่ยใบยาสด (กิโลกรัม ต่อ 1 ไร่)	ค่าใบยาสด (ล้านบาท)	ใบยาสด (ล้าน กิโลกรัม)	เฉลี่ยใบยาสด (กิโลกรัม ต่อ 1 ไร่)	ค่าใบยาสด (ล้านบาท)	ใบยาสด (ล้าน กิโลกรัม)	เฉลี่ยใบยาสด (กิโลกรัม ต่อ 1 ไร่)	ค่าใบยาสด (ล้านบาท)
2510/2511	-	-	-	31.38	926	24.15	3.52	906	2.97
2511/2512	14.51	623	11.44	30.26	838	24.69	54.33	889	45.59
2512/2513	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2513/2514	28.23	910	23.86	41.26	1,007	36.51	61.90	1,020	53.35
2514/2515	38.82	778	30.91	45.52	1,378	40.06	71.60	1002	62.77

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารโรงงานยาสูบ 6.15 เรื่อง สถิติการผลิตยาสูบ สำนักงานไร่ยาสูบต่างๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 – 2515 จัดทำตารางสรุปโดย นายศรธนา วังสาร

หมายเหตุ :

1. ฤดูผลิต 2510/2511 สำนักงานไร่ยาสูบเชียงใหม่ เป็นข้อมูลสถานีบ่มสำนักงานไร่ ไม่พบข้อมูลของผู้บ่มอิสระ
2. ฤดูผลิต 2514/2515 ปริมาณใบยาสดเฉลี่ยต่อไร่ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ เป็นของสถานีบ่มของสำนักงานไร่ ไม่พบข้อมูลของผู้บ่มอิสระ
3. คำนวณโดยรวมข้อมูลผู้บ่มกับข้อมูลสถานีบ่มสำนักงานไร่

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รัชศ 6.15/29 สถิติการผลิตใบยาของสำนักงานไร่ยาสูบลำปาง แพร์ เพชรบูรณ์ หนองคาย นครพนมและบ้านไผ่ ปี 2514 – 2515.

นอกจากการส่งออกโดยตั้งเป็นบริษัทเอกชนแล้ว ยังมีผู้บ่มภาคเหนือรวมกลุ่มกันจดทะเบียนตั้ง สหกรณ์ผู้ผลิตไวยาสุบไทย จำกัด ในวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2513 เป็นการดำเนินงานในรูปแบบสหกรณ์เพื่อส่งออกไวยา โดยมีนโยบายหลัก 3 ประการ คือ 1) ส่งเสริมปรับปรุงการผลิตไวยาในด้านคุณภาพ 2) หาดตลาดจำหน่ายไวยา ให้พอดีกับปริมาณที่ผลิตได้ 3) จัดหาทุนซื้อไวยา สมาชิกมาจำหน่ายและทุนให้สมาชิกกู้ยืม แรกเริ่มจัดตั้งสหกรณ์ได้ทุนดำเนินงานจากนายไกรศรี นิมมานเหมินทร์ ประธานบริษัทไทยเงินทุน จำกัด ให้กู้ยืมจำนวนเงิน 6.5 ล้านบาท¹ จากแผนงานสหกรณ์ในฤดู 2514/2515² และ 2515/2516³ มีสมาชิกเป็นผู้บ่มจาก อุดรดิตถ์ น่าน ลำปาง เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน และเชียงราย ไม่ปรากฏพื้นที่ปลูกและชื่อผู้บ่มในเขตเมืองแพร่ พบเพียงชื่อนายประเสริฐ ทุ่งสี บุตรนายฮ้วน ทุ่งสี ผู้บ่มจากเมืองแพร่ซึ่งทำโรงบ่มที่เมืองน่านและชื่อนางดารี ไชยประวัตติ ภรรยาของนายลือ ไชยประวัตติ ขณะนี้ยังไม่พบข้อมูลว่าสถานี่บ่มดังกล่าวตั้งอยู่ที่ใด ส่วนโรงบ่มของนายลือตั้งอยู่ที่ตำบลวังหลวง อำเภอหนองม่วงไข่ ซึ่งดำเนินการโดยนาย ศาณิต ศุภศิริ (น้องชายนายฉง ศุภศิริ ผู้บ่มสถานีวังจง) มาตั้งแต่ พ.ศ. 2505⁴

คุณภาพยาสูบเมืองแพร่ก็มีการพัฒนาไปในทางที่ดี สามารถผลิตไวยาคุณภาพสูงได้มากขึ้น ประมาณ พ.ศ. 2515 – 2516 ผู้บ่มลำปาง เชียงราย และแพร่ มีความเห็นว่าโรงงานยาสูบควรรับซื้อไวยาเกรดสูงเพิ่ม เป็นการช่วยเหลือผู้บ่มที่ผลิตไวยาเกรดสูงได้มากขึ้นแต่จำหน่ายได้น้อยเพราะโควตาจำกัดไว้ จากตาราง 20 เห็นได้ชัดว่าผู้บ่มแพร่ผลิตไวยาคุณภาพดีได้ปริมาณมาก จึงมีความมั่นใจของส่งไวยาเกรดสูงเพิ่มขึ้นถึง 50 เปอร์เซ็นต์

¹ สหกรณ์ผู้ผลิตไวยาสุบไทย จำกัด. (2514). รายงานของคณะกรรมการ เรื่อง ผลการดำเนินงานในรอบปี. หน้า 1.

² สหกรณ์ผู้ผลิตไวยาสุบไทย จำกัด. (2515a). แผนงานปี 2514/2515 สหกรณ์ผู้ผลิตไวยาสุบไทย จำกัด. หน้า 3.

³ สหกรณ์ผู้ผลิตไวยาสุบไทย จำกัด. (2515b). รายงานผลการดำเนินงานและสัมมนาทางวิชาการในการประชุมใหญ่ ครั้งที่ 4 ประจำปี 2515 *ibid.* หน้า 23 – 30.

⁴ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ พ่อศาณิต ศุภศิริ. (2545). หน้า 62.

ตาราง 20 ข้อเสนอของผู้บ่มลำปาง เชียงราย และแพร่ ในการปรับการรับซื้อไยยาสูบ

โรงงานยาสูบรับซื้อ	ผู้บ่มลำปางและเชียงราย ขอปรับเป็น	ผู้บ่มแพร่ ขอปรับเป็น
เกรดสูง 20 เปอร์เซ็นต์	30 เปอร์เซ็นต์	50 เปอร์เซ็นต์
เกรดกลาง 50 เปอร์เซ็นต์	40 เปอร์เซ็นต์	30 เปอร์เซ็นต์
เกรดต่ำ 30 เปอร์เซ็นต์	30 เปอร์เซ็นต์	20 เปอร์เซ็นต์

ที่มา : วิทยานิพนธ์ ต้นทุนการผลิตไยยาแห่งในภาคเหนือของประเทศไทย
ของสุวรรณี สูงสว่าง หน้า 80.

ตาราง 21 จำนวนไร่และจำนวนชาวไร่ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ (แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ สุโขทัย)
พ.ศ. 2508 – 2516

ฤดูกาล	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14	14/15	15/16
ไร่ (ไร่)	22,240	25,820	33,865	36,100	-	41,002	45,163	42,569
ชาวไร่ (คน)	20,734	26,161	-	28,858	-	30,456	30,660	25,168

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ราชส 6.15 สถิติการผลิตไยยาสูบของสำนักงานไร่ต่างๆ
จัดทำตารางสรุปโดยนายศรธนา วั่งสาร

หมายเหตุ : คำนวณจากจำนวนชาวไร่ของสถานีโรงงานยาสูบและสถานีผู้บ่มอิสระ

ตาราง 22 จำนวนต้นกล้ายาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ (แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ สุโขทัย)

ฤดูกาล	11/12	12/13	13/14	14/15	15/16	16/16	16/18	18/19
กล้า (ต้น)	1,856,250	2,106,325	2,125,200	2,345,350	2,669,865	3,066,592	3,066,200	3,286,600

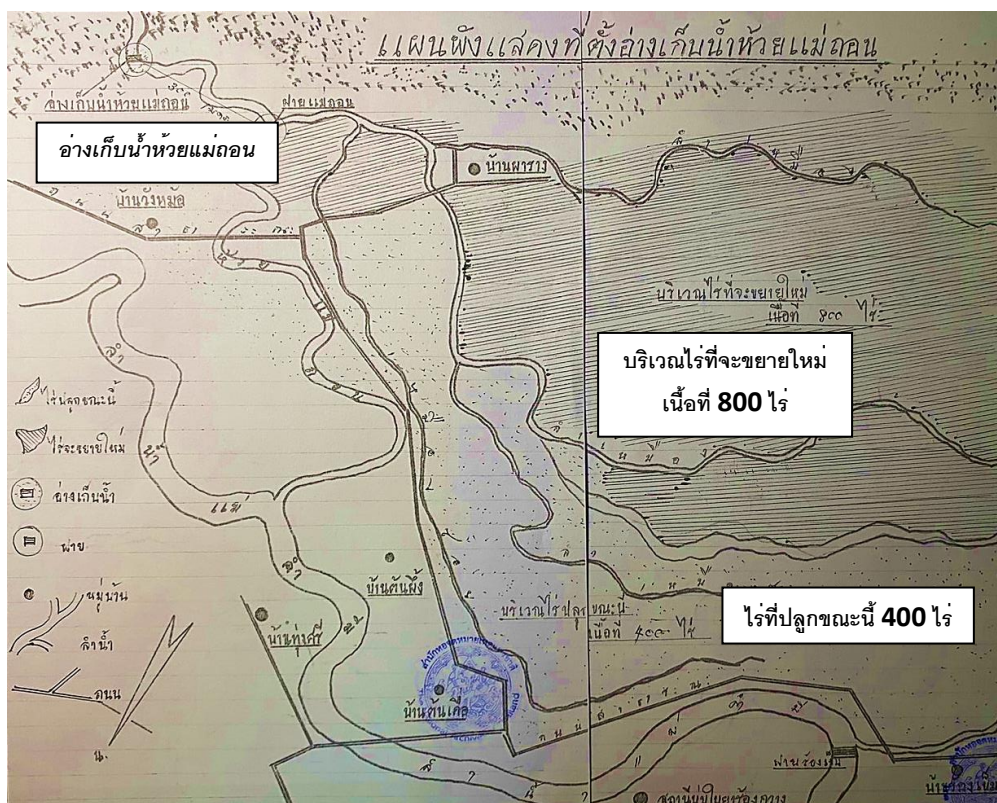
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารโรงงานยาสูบ ราชส 6.14/1 ต้นทุนการผลิตไยยาและ
จำนวนต้นกล้ายาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแห่งต่างๆ (5 พฤศจิกายน 2496 – 11 สิงหาคม 2520).

การเปลี่ยนแปลงของชาวไร่พิจารณาได้จากตาราง 21 แสดงจำนวนชาวไร่ของสำนักงาน ไร่ยาสูบแพร่ พ.ศ. 2508 – 2516 ซึ่งพอจะสะท้อนให้เห็นว่าการขยายตัวของอุตสาหกรรมยาสูบ ส่งผลให้พื้นที่ไร่เพิ่มขึ้น ในช่วงเวลาดังกล่าวอัตราส่วนจำนวนชาวไร่ต่อจำนวนไร่ค่อนข้างคงที่ คือ 1 คน ต่อ 1 – 1.5 ไร่ ต่างจากช่วง พ.ศ. 2496 – 2508 ที่จำนวนไร่จะน้อยกว่าจำนวนชาวไร่เสมอ (ดู บทที่ 3 ตารางที่ 10 ประกอบ) ไร่ยาสูบที่ขยายตัวสอดคล้องกับจำนวนต้นกล้ายาสูบของสำนักงาน ไร่ยาสูบแพร่ที่เพิ่มขึ้นในทุกปี ดังตาราง 22

โรงงานยาสูบได้ส่งเสริมให้ชาวไร่ทำอาชีพปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะชาวไร่สถานีและชาวไร่บ่มเอง สำนักงานไร่ยาสูบเชียงใหม่รายงานว่า ชาวไร่บ่มเองฤดู 2517/2518 มีทั้งสิ้น 493 ราย เพิ่มขึ้นจากฤดู 2516/2517 ถึงร้อยละ 50¹ ได้ผลประกอบการไม่ ขาดทุน ในขณะที่ชาวไร่บ่มเองของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ ฤดู 2515/2516 มีชาวไร่บ่มเองจาก สถานีร่องกวางและทุ่งนาวเพียง 45 ราย เท่านั้น² สาเหตุที่จำนวนแตกต่างกันมากเช่นนี้ เพราะ เมืองแพร่เป็นจังหวัดขนาดเล็กขยายพื้นที่ได้ไม่มาก อีกทั้งไร่ยาสูบส่วนใหญ่อยู่ในสังกัดของผู้บ่ม อิศระมาตั้งแต่แรกเริ่มของอุตสาหกรรมยาสูบ ดังนั้น ชาวไร่บ่มเองเมืองแพร่จึงมีจำนวนน้อย การ เพิ่มจำนวนทีละน้อยๆ ในแต่ละปีนี้ ส่งผลกระทบให้ชาวไร่บ่มเองรายใหม่ ต้องลงทุนสูงกว่าชาวไร่ บ่มเองรุ่นก่อนหน้า เพราะอุปกรณ์และค่าแรงราคาสูงขึ้นทุกปี เป็นอีกสาเหตุที่ชาวไร่บ่มเองเพิ่ม จำนวนทีละน้อย

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1/15 รายงานการประชุมผู้จัดการไร่ยาสูบ ประจำปี 2518 (25 สิงหาคม – 5 กันยายน 2515).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6.4.2/9 รายละเอียดงบประมาณค่าใช้จ่าย และงบประมาณ ลงทุนของ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ ประจำปีงบประมาณ 2517 (16 พฤศจิกายน 2516 – 13 กันยายน 2517).

ภาพประกอบ 18 แผนที่แสดงที่ตั้งอ่างเก็บน้ำแม่ถอน
บ้านผาราง ตำบลทุ่งศรี อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารโรงงานยาสูบ รยส 6.4.2/9

รายละเอียดงบประมาณค่าใช้จ่ายและงบประมาณลงทุนของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่

พ.ศ. 2516 สถานีร่องขวางและทุ่งน้าวได้โอกาสในการขยายพื้นที่ไร่ของสำนักงาน ด้วยโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่ถอน ตำบลทุ่งศรี อำเภอร่องขวาง ของกรมการอำเภอร่องขวาง โดยจะสร้างเป็นอ่างเก็บน้ำคอนกรีตเสริมเหล็กยาว 25 เมตร 2 แห่ง ฝ่ายไร่ของโรงงานยาสูบสนับสนุนและบริจาค เหล็ก ตะปู หิน ปูน ทราช และเงินจำนวน 8,900 บาท ให้ในการก่อสร้าง โดยมุ่งหวังว่าอ่างเก็บน้ำแห่งนี้จะช่วยให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกยาสูบได้อีก 800 ไร่ ถ้าเสร็จสมบูรณ์จะทำให้ปลูกยาสูบในฤดูแล้งได้ อ่างเก็บน้ำนี้จะสร้างประโยชน์ให้แก่พื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ ชาวไร่ได้ประโยชน์ 191 คน¹ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ในสังกัดของสำนักงานไร่ยาสูบ ตลอดจนเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรมาทำอาชีพปลูกยาสูบเวอร์จิเนียมากขึ้น

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.2/9 รายละเอียดงบประมาณค่าใช้จ่ายและงบประมาณลงทุนของ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ ประจำปีงบประมาณ 2517 (16 พฤศจิกายน 2516 – 13 กันยายน 2517).

พ.ศ. 2516 โรงงานยาสูบส่งเสริมชาวไร่บ่มเองด้วยการให้ชาวไร่บ่มเองรายใหม่ยืมเงินลงทุนก่อสร้างโรงบ่มและซื้ออุปกรณ์ต่างๆ จำนวนเงิน 5,000 บาท แบ่งจ่ายสองงวดๆ ละ 2,500 บาท จ่ายคืนเมื่อสร้างได้ประมาณ 65 เปอร์เซ็นต์¹ และให้ทุนดำเนินการตามโควตาที่ได้รับ กิโลกรัมละ 1 บาท ให้ 2 ครั้งคือตอนลงมือเพาะกล้าและตอนเก็บผลผลิต ชาวไร่บ่มเองเมืองแพร่มีโรงบ่มรายละ 2 โรง พื้นที่ทำไร่รายละ 3 – 5 ไร่² ได้รับโควตาใบยาแห้งตั้งแต่ 900 – 2,100 กิโลกรัม ต่อมาในฤดู 2516/2517 โรงงานยาสูบเพิ่มโควตาให้ชาวไร่บ่มเองสถานีร่องกวางที่ได้โควตาไม่ถึง 1,500 กิโลกรัม ให้เป็น 1,500 กิโลกรัมทั้งหมด ในฤดูนี้สถานีร่องกวางมีชาวไร่บ่มเอง 36 ราย และชาวไร่สถานีทุ่งน้าวมาสมัครเป็นชาวไร่บ่มเองเพิ่ม 10 ราย³ ถัดมาฤดู 2517/2518 ชาวไร่บ่มเองสถานีร่องกวางเพิ่มอีก 24 ราย สถานีทุ่งน้าวเพิ่มอีก 20 ราย⁴ โรงงานยาสูบส่งเสริมการขยายตัวของชาวไร่บ่มเองเมืองแพร่ให้ดำเนินต่อไป ด้วยหลักคิดที่ว่าถ้าชาวไร่เป็นทั้งผู้ปลูกและผู้บ่มจะผลิตยาสูบได้คุณภาพดี เพราะความรู้สึกที่เป็นเจ้าของต้นยาสูบอย่างแท้จริงจึงเอาใจใส่ได้ทั่วถึง ทำให้ต้นยาสูบงอกงามดีและผลิตใบยาแห้งได้คุณภาพดีกว่าชาวไร่ผู้บ่ม

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่าอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่เติบโตขึ้นในช่วง พ.ศ. 2510 – 2519 จากปัจจัย 3 ประการ ประการแรก ภาครัฐบรรจอุตสาหกรรมยาสูบไว้ในแผนพัฒนาฯ และเน้นย้ำความสำคัญว่าเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศอย่างมหาศาล จึงได้ผลักดันให้มีการประกอบอาชีพทำไร่ยาสูบและส่งเสริมพัฒนาโดยมีเป้าหมายให้ยาสูบไทยมีคุณภาพทัดเทียมกับยาสูบต่างประเทศ ประการที่สอง บุหรี่เป็นเครื่องวางที่ได้รับความนิยมสูง บุหรี่หาซื้อได้ทั่วไป โรงงานยาสูบผลิตออกมาจำหน่ายหลากหลายรส ไม่มีการออกกฎหมายข้อห้ามในการสูบบุหรี่ ความต้องการใบยาเพื่อใช้ในการผลิตบุหรี่จึงสูงขึ้น ประการสุดท้าย การค้าใบยาสูบกับต่างประเทศขยายตัวอย่างต่อเนื่อง บริษัทส่งออกต่างต้องการใบยานอกโควตาของโรงบ่มต่างๆ เพื่อส่งออก

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/21 รายงานของนายชั้น มีสุข ผู้จัดการใหญ่ไร่ยาสูบ (20 มกราคม 2507 – 8 ตุลาคม 2516).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส 6.17/6 โครงการผลิตใบยาสูบ โปรแกรมการหว่านเมล็ดพันธุ์ และการปลูกยาสูบ ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ เชียงใหม่ เชียงราย นครพนม เพชรบูรณ์ พ.ศ. 2511 – 2512.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.2/9 รายละเอียดงบประมาณค่าใช้จ่าย และงบประมาณลงทุนของ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ ประจำปีงบประมาณ 2517 (16 พฤศจิกายน 2516 – 13 กันยายน 2517).

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.2/10 ค่าชี้แจงประกอบการพิจารณางบประมาณค่าใช้จ่ายรายจ่ายลงทุน ค่าชี้แจงรายละเอียดโครงการและแผนงานผลิตใบยาเวอร์จิเนีย ประจำปีงบประมาณ 2518.

ด้วยปัจจัยทั้งสามประการ ส่งผลให้สถานีบ่มเมืองแพร่ทุกแห่งเพิ่มกำลังการผลิตตอบสนองอุปสงค์ของตลาด จำนวนไร่ที่มากกว่าจำนวนชาวไร่สะท้อนถึงกำลังการผลิตที่สูงขึ้น ตลาดยาสูบที่กว้างขวางกว่าเดิมเป็นโอกาสทองของบรรดานายทุนที่จะสะสมทุนและความมั่งคั่ง ร่ำรวย ส่วนชาวไร่ก็ทยอยผันตัวเป็นนายทุนขนาดย่อมด้วยการเข้าสู่ระบบชาวไร่บ่มเองซึ่งโรงงานยาสูบสนับสนุนอย่างเต็มที่ แต่ก็ไม่อาจขยายกิจการใหญ่โตเทียบเท่านายทุนผู้บ่มได้ เพราะโรงงานยาสูบอนุญาตชาวไร่บ่มเองแต่ละรายทำไร่ยาสูบ 2 – 6 ไร่ ตั้งโรงบ่มได้ 2 – 3 โรงเท่านั้น ปัจจัยต่างๆ ที่กระตุ้นให้มีการเพิ่มผลผลิตตลอดทศวรรษ 2510 ทำให้การค้าใบยาสูบของไทยเกินดุลครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2519 ซึ่งมูลค่าการนำเข้า 538 ล้านบาท มูลค่าการส่งออก 699 ล้านบาท¹

4.1.2 การดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่ พ.ศ. 2520 - 2529

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2503 – 2518 มูลค่าการส่งออกใบยาสูบของไทยต่ำกว่ามูลค่าการนำเข้ามาตลอด จนกระทั่ง พ.ศ. 2519 เป็นปีแรกที่มูลค่าการส่งออกใบยาสูบของไทยไม่ขาดดุล ด้วยเหตุ 2518/2519 ไทยผลิตใบยาสูบเวอร์จิเนียได้ปริมาณสูงเป็นประวัติการณ์ จนกระทั่งความต้องการภายในประเทศและการส่งออกไม่สามารถขยายตัวได้ทัน ปีถัดมาจึงเหลือใบยาแห้งตกค้างอยู่กับผู้บ่มและชาวไร่เป็นจำนวนมาก รัฐบาลแก้ไขโดยให้ชาวไร่ลดการปลูกลงจากเดิมร้อยละ 30² และโรงงานยาสูบรับซื้อใบยาที่ตกค้างเหล่านั้นไว้ แต่กำลังการผลิตยังคงสูงอย่างต่อเนื่อง จากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) ที่ยังคงจัดให้ยาสูบเป็นสินค้าเกษตรที่มีคู่ทางส่งออก แจ่มใสและตั้งเป้าหมายการผลิตยาสูบเวอร์จิเนียแต่ละปีให้ได้ 44.6 พันตัน, 49.2 พันตัน, 54.1 พันตัน, 59.5 พันตัน และ 65.5 พันตัน³ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ 4 ปี ของแผนพัฒนาฯ การกำหนดเป้าหมายเช่นนี้สอดคล้องกับการที่โรงงานยาสูบพยายามปรับปรุงคุณภาพใบยาและมีแนวทางลดการนำเข้าใบยาต่างประเทศเพื่อใช้ใบยาไทยมากขึ้น พ.ศ. 2524 กรมสรรพสามิตสร้างแรงจูงใจให้ใช้ใบยาไทยโดยการปรับอัตราภาษีเป็น 2 อัตรา คือ ร้อยละ 45 และ 40 ของราคาขายปลีก ถ้าใช้ใบยาไทยผสมมากจะได้จ่ายภาษีในอัตราที่ต่ำ⁴ พ.ศ. 2532 มีอัตราภาษี 3 อัตรา คือ ร้อยละ 35, 48 และ 56.5 ของราคาขายปลีก

¹ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 364.

² ส่วนการเกษตร ฝ่ายวิชาการและวางแผน ธนาคารกรุงไทย จำกัด. (2524). *รายงานการศึกษาพืชเศรษฐกิจของไทย*. หน้า 294 – 295.

³ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520 – 2524*. หน้า 63.

⁴ ดิเรก กาญจนภา. (2535). *นโยบายยาสูบ : ศึกษาเฉพาะนโยบายการนำเข้าบุหรี่จากเรตต่างประเทศ เปรียบเทียบช่วงก่อนและหลังการนำเข้า*. หน้า 64.

ขณะนั้นคนไทยนิยมบริโภคบุหรี่ทั้งแบบมีก้นกรองและแบบไม่มีก้นกรองเพิ่มสูงขึ้น เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2522 โรงงานยาสูบผลิตบุหรี่ได้กว่า 2,683,052,600 มวน คิดเป็นมูลค่า 884,513,544.80 บาท นับว่าสูงสุดเป็นประวัติการณ์จำหน่ายบุหรี่ของโรงงานยาสูบ¹ แม้ว่าขณะนั้นไทยประสบภาวะปัญหาเศรษฐกิจหลายประการ เช่น การขึ้นราคาน้ำมันขององค์การกลุ่มประเทศผู้ส่งออกน้ำมัน (OPEC) บ่อยครั้งในปีนี้ ทำให้ราคาสินค้าขึ้นหลายประเภท แต่โรงงานยาสูบตรึงราคาบุหรี่ไว้ ดังนั้นผู้สูบจึงยังคงซื้อสูบในปริมาณปกติ ปริมาณบุหรี่ที่จำหน่ายได้มากขึ้นส่วนใหญ่มาจากวัยรุ่นที่เพิ่งหัดสูบบุหรี่ อุปสงค์ของบุหรี่เพิ่มสูงจนกระทั่ง พ.ศ. 2523 โรงงานยาสูบต้องประสบปัญหาการเพิ่มผลผลิตให้ทันกับความต้องการของตลาดผู้บริโภค² แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ยังสะท้อนความเชื่อมั่นว่าไทยจะสามารถส่งออกใบยาแห้งในตลาดต่างประเทศได้มากขึ้น

ช่วงต้นของการดำเนินตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 สำนักงานโรยาสูบแพร่ได้รับโควตาการผลิตจากโรงงานยาสูบมากเป็นอันดับสอง คือ 2,611,516 กิโลกรัม³ ดังตาราง 23 ซึ่งนายทุนผู้บ่มย้อมจะผลิตใบยาแห้งให้เกินโควตาที่ได้รับ เพื่อสำรวจไว้จากความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศและเพื่อส่งขายให้กับบริษัทส่งออก พ.ศ. 2526 มีบริษัทส่งออกถึง 39 บริษัท⁴ ผู้บ่มเมืองแพร่จึงมีลูทางในการติดต่อค้าขายยาสูบมากขึ้น เช่น โรงบ่มตระกูลศุภศิริ ส่งใบยาให้รัฐบาล รัฐบาลส่งต่อให้แก่บริษัท เอกปอร์ต บริษัทข้ามชาติ⁵

บริษัทส่งออกที่มีอิทธิพลทางการค้ายาสูบอย่างมากระดับประเทศ คือ บริษัทเทพวงศ์ จำกัด ของนายณรงค์ วงศ์วรรณ ซึ่งร่วมทุนการค้า (joint venture) กับบริษัทไซแอมโทแบคโค เอกซ์ปอร์ต คอร์ปอเรชั่น (STEC) และติดต่อค้าขายกับบริษัทข้ามชาติ TRANS CONTINENTAL LEAF TOBACCO กลุ่มเทพวงศ์มีส่วนแบ่งการตลาดส่งออกประมาณร้อยละ 45 – 50 ของมูลค่าส่งออกใบยาสูบไทย และเป็นกลุ่มที่มีการซื้อขายกันในกลุ่มและดำเนินการในรูปกลุ่มอย่างเหนียวแน่น

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 5.1/19 รายงานการจำหน่ายยาสูบประจำเดือน กันยายน – ธันวาคม พ.ศ. 2522 (22 ตุลาคม 2522 – 4 กุมภาพันธ์ 2523).

² สุวรรณ นวัตกรรม. (2525). การศึกษาการดำเนินงานของโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. หน้า 89.

³ สุรศักดิ์ บุญประกอบ. (2525). การวิเคราะห์โครงสร้างอุตสาหกรรมใบยาสูบไทย ศึกษาเฉพาะพันธุ์เวอร์จีเนีย. หน้า 59.

⁴ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). เล่มเดิม. หน้า 373.

⁵ ติรยงส์ บำบัด. (2555). บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มทุนท้องถิ่นในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518 - 2553. หน้า 127.

ที่สุด¹ การที่บริษัทเทพวงส์ จำกัด เป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ระดับประเทศจึงสามารถดึงดูดให้เหล่านายทุนผู้บ่มเมืองแพร่จำนวนมากไม่ยอมเลือกส่งไปยานอกโควตาให้แก่บริษัทเทพวงส์ฯ นอกเหนือจากสถานีคอนมูล สถานีป่าแดง ซึ่งเป็นเครือข่ายของนายณรงค์

การเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมยาสูบที่เปิดโอกาสให้ชาวไร่อย่างมาก คือ โรงงานยาสูบยกเลิกการบ่มของสถานีในสังกัดทั้งหมด เกิดขึ้นในฤดูกลาง 2521/2522 โดยโรงงานยาสูบอินโดโควตาการบ่มใบยาให้แก่ชาวไร่บ่มเองทั้งหมด² นั้นหมายความว่าชาวไร่สถานีจะไม่มีอีกต่อไปย้อนไปฤดู 2517/2518 ชาวไร่บ่มเองเมืองแพร่มี 90 คน (สถานีร่องกวาง 60 คน สถานีทุ่งน้าว 30 คน)³ โดยปกติแล้วแต่ละรายมีโรงบ่มรายละไม่เกิน 2 โรง หรือ 2 เต่า แสดงว่าโรงบ่มของชาวไร่บ่มเองเมืองแพร่มีอย่างมากไม่เกิน 180 โรง เมื่อโรงงานยาสูบยกเลิกโควตาใบยาทั้งหมดให้ชาวไร่บ่มเองทำให้จำนวนโรงบ่มเพิ่มขึ้น พ.ศ. 2526 โรงบ่มของชาวไร่บ่มเองเมืองแพร่มี 516 โรง⁴ เมื่อนำทั้งสองช่วงมาเปรียบเทียบกัน พบว่า โรงบ่มเพิ่มขึ้นประมาณ 2.9 เท่า ส่วนโควตาใบยาแห่งของชาวไร่บ่มเองในช่วงทศวรรษ 2520 ค่อนข้างจะคงที่บางปีจำนวนลดลงเพราะยังมีใบยาแห่งตกค้างจากปีก่อน โควตาใบยาแห่งจึงไม่ได้เพิ่มสูงขึ้นมากนัก แตกต่างจากช่วงฤดู 2514/2515 – 2519/2520 ที่ชาวไร่บ่มเองได้รับโควตาเพิ่มมากขึ้นปีละ 49.88 เปอร์เซ็นต์⁵

ฤดูกาลผลิต 2524/2525 ชาวไร่เมืองแพร่เก็บเกี่ยวใบยาสดได้ประมาณ 43,335,000 กิโลกรัม เมื่อนำมาประมาณ 22,664,000 กิโลกรัม เมืองแพร่สูงกว่าเมืองน่านเกือบ 2 เท่า⁶ จะเห็นได้ว่า เมืองแพร่ยังคงเป็นแหล่งผลิตสำคัญที่สุดของสำนักงานไร่ยาสูบแห่งนี้ และมีกำลังการผลิตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ราคาใบยาสดเวอร์จี่เนียมีแนวโน้มสูงขึ้นดังตาราง 24 เกษตรกรเมืองแพร่จึงยังคงทำไร่ยาสูบเป็นอาชีพหลังฤดูกาลทำนา และราคาจำหน่ายใบยาแห่งสำนักงานไร่ยาสูบแพร่มีราคาสูงกว่าเขตอื่นเล็กน้อยในบางฤดูกาล⁷

¹ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 376.

² เบญจวรรณ ไชยกาญจน์. (2531). *เล่มเดิม*. หน้า 43.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 6.4.2/10 คำชี้แจงประกอบกรพิจารณาปริมาณค่าใช้สอยรายจ่ายลงทุน และคำชี้แจงรายละเอียดโครงการและแผนงานผลิตใบยาเวอร์จี่เนีย ประจำปีงบประมาณ 2518*.

⁴ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 348.

⁵ เบญจวรรณ ไชยกาญจน์. (2531). *เล่มเดิม*. หน้า 46.

⁶ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 349.

⁷ *เล่มเดิม*. หน้า 385.

ตาราง 23 จำนวนโควตาการผลิตใบยาสูบเวอร์จิเนียที่โรงงานยาสูบกำหนด พ.ศ. 2521 – 2522

โรยาสูบ	ผู้บ่ม	ชาวไร่บ่มเอง	รวม
เชียงใหม่	3,446,345	1,636,295	5,183,640
เชียงใหม่	1,688,691	860,315	2,659,106
ลำปาง	920,550	-	920,550
แพร่	2,251,242	460,265	2,611,516

ที่มา : โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง จาก วิทยานิพนธ์ การวิเคราะห์โครงสร้างอุตสาหกรรมใบยาสูบไทย : ศึกษาเฉพาะพันธุ์เวอร์จิเนีย ของสุรศักดิ์ บุญประกอบ หน้า 59.

ตาราง 24 ราคาเฉลี่ยใบยาสดพันธุ์เวอร์จิเนีย (บาท : กิโลกรัม)

ฤดูกาล	16/18	18/19	19/20	21/22	22/23	23/24	24/25	25/26
ราคาเฉลี่ย	1.33	1.49	1.49	1.64	1.98	1.93	2.30	2.60

ที่มา : โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง จาก โครงการศึกษาเพื่อปรับปรุงระบบตลาดสินค้าเกษตรภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 365.

ผลจากการผลักดันให้มีการผลิตใบยาสูบในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ส่งผลกระทบให้อุตสาหกรรมยาสูบประสบปัญหาใบยาแห้งล้นตลาด เกิดปัญหาราคาใบยาตกต่ำตามมา กรมสรรพสามิตได้ประกาศเตือนให้ชาวไร่ยาสูบลดพื้นที่เพาะปลูก จำนวนไร่ยาสูบเวอร์จิเนียและผลผลิตจึงลดลงตามลำดับ ดังตาราง 25 และ 26 ชาวไร่บางส่วนหันไปปลูกถั่วลิสงเป็นพืชเศรษฐกิจทดแทนในช่วง พ.ศ. 2520 – 2526¹ สัมเป็นพืชยืนต้นอีกชนิดที่เกษตรกรเมืองแพร่และเมืองน่านนิยมปลูกในช่วงฤดูกาลผลิต 2526/2526²

ภาวะตกต่ำของเศรษฐกิจโลกใน พ.ศ. 2526 เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการค้าใบยาสูบ และการที่ยาสูบไทยมีส่วนแบ่งในตลาดโลกเพียงแค้อยู่ละ 1 ไทยจึงมีอำนาจต่อรองต่ำ

¹ ชัยพงษ์ สำเนียง. (2565). เล่มเดิม. หน้า 183.

² รัตนพร เศรษฐกุล. (2546). *หนึ่งศตวรรษ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ พ.ศ. 2442 - 2542*. หน้า 168.

อีกทั้งองค์การอนามัยโลกทรงรณรงค์ให้เห็นภัยร้ายจากการสูบบุหรี่ และใน พ.ศ. 2526 กระทรวงสาธารณสุขได้ดำเนินการงานป้องกันและควบคุมการสูบบุหรี่ในบางสถานที่ เช่น โรงภาพยนตร์ พาหนะขนส่งมวลชน เป็นต้น รวมทั้งให้มีกฎหมายจำกัดอายุคนซื้อขายและสูบบุหรี่ไม่ให้ต่ำกว่า 15 ปี สถานการณ์ต่างๆ เหล่านี้ ส่อเค้าให้เห็นถึงความซบเซาของอุตสาหกรรมยาสูบในเวลาต่อมา

ตาราง 25 เนื้อที่เพาะปลูกและผลผลิตใบยาแห้งพันธุ์เวอร์จิเนียของไทย

ฤดูการผลิต 2525/2526		ฤดูการผลิต 2526/2526		ฤดูการผลิต 2526/2528	
เนื้อที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	เนื้อที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	เนื้อที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)
268,334	46,316.0	243,623	39,601.8	216,499	40,355

ที่มา : กองการยาสูบ กรมสรรพสามิต จาก รายงานภาวะเศรษฐกิจอุตสาหกรรมใบยาสูบ ของ สุธาตา วราภรณ์ และเฉลิมพร รังคะวิภา หน้า 2.

ตาราง 26 สถิติการรับซื้อใบยาแห้งเฉพาะพันธุ์เวอร์จิเนียของโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง จำแนกตามสำนักงานไร่ยาสูบ (หน่วย : เมตริกตัน)

สำนักงานไร่ยาสูบ	ฤดู 2525/2526	ฤดู 2526/2526	ฤดู 2526/2528
เชียงใหม่	6,503.2	5,656.1	4,064.0
เชียงราย	3,388.6	2,941.4	2,188.4
ลำปาง	1,113.1	963.4	664.5
แพร่	3,454.5	3,044.0	2,369.6
เพชรบูรณ์	104.0	84.6	12.1

ที่มา : โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง จาก รายงานภาวะเศรษฐกิจอุตสาหกรรมใบยาสูบ ของ สุธาตา วราภรณ์ และเฉลิมพร รังคะวิภา ตารางยาว หน้า 10.

ภาพประกอบ 19 สำนักงานไร่ยาสูบแพรวนปกวารสารยาสูบสัมพันธ์

ที่มา : หน้าปก วารสารยาสูบสัมพันธ์ ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 มีนาคม - เมษายน พ.ศ. 2520

4.1.3 การดำเนินงานของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่ พ.ศ. 2530 - 2534

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) แสดงถึงความตระหนักในสถานการณ์ตลาดโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ประเทศไทยมีคู่แข่งทางการค้าการส่งออกสินค้าเกษตรมากขึ้น และประเทศที่เคยเป็นคู่ค้าลดการนำเข้าสินค้าไทย เนื่องจากสามารถผลิตได้มากขึ้น เช่น อินโดนีเซียลดการนำเข้าข้าวจากไทย¹ ทศวรรษ 2530 อนาคตของการส่งออกยาสูบไม่แจ่มใสนัก ด้วยการแข่งขันในตลาดโลกสูงขึ้น เช่น จีน เป็นตลาดยาสูบที่ดีของไทยมีแนวโน้มที่จะผลิตยาสูบได้เองมากขึ้นและมีการปรับปรุงมาตรการภาษีการค้าและอุตสาหกรรม ทำให้จีนจะไม่นำเข้ายาสูบของไทยเท่าที่แล้วมา อังกฤษและเยอรมันได้ปรับปรุงภาษีบุหรี่ ส่งผลให้ยอดขายลดลงความต้องการซื้อใบยาสูบลดลงด้วย² ซิมบับเวและมาลาวี ซึ่งเป็นประเทศที่ส่งออกรายใหญ่มีผลผลิตมากขึ้น³ สถานการณ์เหล่านี้มีผลกระทบต่อตลาดยาสูบของไทยแน่นอน คุณภาพใบยาสูบก็เป็นหนึ่งในสาเหตุที่ใบยาไทยแข่งขันกับประเทศอื่นได้ไต่ยาก เพราะสภาพดินฟ้าอากาศของไทยไม่เอื้อต่อการผลิตใบยาให้เป็นตัวนำ (classical) ได้ ประเทศที่นำเข้าใบยาจากไทยนำไปใช้เป็นตัวผสม (filler) ทั้งสิ้น แม้แต่ไทยยังต้องนำเข้ายาสูบจากต่างประเทศมาใช้

การรณรงค์ให้ลด ละ เลิก สูบบุหรี่ อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2523 ของกลุ่มแพทย์ ผลักดันให้กระทรวงสาธารณสุขเป็นผู้นำในการรณรงค์เผยแพร่ความรู้ เกี่ยวกับโรคภัยอันเกิดจากการสูบบุหรี่ให้แก่ประชาชนทั่วไป ภาครัฐมีการตอบสนอง เช่น พ.ศ. 2530 พลตรีจำลอง ศรีเมือง ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร จัดรณรงค์ให้งดสูบบุหรี่บนรถโดยสาร จัดคลินิกสำหรับผู้ต้องการอดบุหรี่ พ.ศ. 2531 กระทรวงสาธารณสุขเผยแพร่ภัยจากบุหรี่ทำให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี สั่งการระงับการก่อสร้างโรงงานผลิตบุหรี่แห่งใหม่ พ.ศ. 2532 รัฐบาลจัดตั้งคณะกรรมการควบคุมการบริโภคยาสูบแห่งชาติ โดยนายชวน หลีกภัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขเป็นประธาน สั่งการให้หน่วยงานสังกัดกระทรวงสาธารณสุขเป็นเขตปลอดบุหรี่ มาตรการต่างๆ ดังกล่าวยังไม่ส่งผลทันที เพราะ พ.ศ. 2534 คนไทยยังสูบบุหรี่กว่า 11 ล้านคน เป็นอัตราการการสูบเพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2531 เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจดีขึ้น ประชาชนมีกำลังซื้อ⁴ ผู้สูบบุหรี่มีแนวโน้มลดลงหลังการออกพระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติคุ้มครองสุขภาพ

¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530 – 2534*. หน้า 201.

² สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 27 – 28.

³ โสมจิต ปันเปี่ยมราษฎร์. (2534). *นโยบายการเกษตรกับความเป็นประเทศอุตสาหกรรม*. หน้า 86 – 87.

⁴ ชูชัย ศุภวงศ์. (2541). *วิวัฒนาการของการควบคุมการบริโภคยาสูบในประเทศไทย*. หน้า 212.

ของผู้ไม่สูบบุหรี่ พ.ศ. 2535 ตัวอย่างของสาระสำคัญของกฎหมายเหล่านี้ เช่น ลดแรงจูงใจของผู้สูบบุหรี่ ป้องกันการเข้าถึงบุหรี่ของเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ห้ามมิให้สูบบุหรี่ในเขตปลอดบุหรี่ เป็นต้น

การปรับปรุงภาษีบุหรี่เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมยาสูบ ไทยมีการปรับภาษีบุหรี่ครั้งสำคัญ คือ ช่วง พ.ศ. 2522 – 2523 มีการปรับภาษีบุหรี่เพิ่มขึ้นเป็นผลมาจากภาวะเศรษฐกิจโลกซบเซาเนื่องจากวิกฤตราคาน้ำมันในตลาดโลก บุหรี่ที่นำเข้าไปจากต่างประเทศมาเป็นส่วนผสมเกินร้อยละ 20 จะถูกปรับอัตราภาษีสูงขึ้น¹ การเปลี่ยนแปลงภาษีบุหรี่ครั้งสำคัญเกิดขึ้นอีกครั้งใน พ.ศ. 2532 ด้วยสมาคมผู้ส่งออกบุหรี่สหรัฐฯ (USCEA) ยื่นคำร้องต่อสำนักงานผู้แทนการค้าแห่งสหรัฐฯ (USTR) ให้ได้ส่วนไทย เนื่องจากไทยไม่อนุญาตให้มีการนำเข้าบุหรี่จากต่างประเทศ สหรัฐฯ เห็นว่าเกิดความไม่เป็นธรรมเพราะทำให้สหรัฐฯ เสียเปรียบการแข่งขัน ที่ผ่านมามีการเปิดให้นำเข้าบุหรี่จากต่างประเทศได้บ้างแต่ส่วนใหญ่มีนโยบายกีดกันเพราะตั้งแต่ พ.ศ. 2521 – 2533 ไม่มีบุหรี่ต่างประเทศที่ถูกกฎหมายในไทย² ที่มีอยู่ก็เป็นบุหรี่ที่ลักลอบนำเข้ามา เพื่อไม่ให้กระทบต่ออุตสาหกรรมอื่นๆ ไทยจึงต้องยอมอนุญาตให้มีการนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศอย่างถูกกฎหมาย การศึกษาของดิเรก กาญจนภา พบว่าการนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศมีส่วนแบ่งการตลาดของไทยเพียงประมาณร้อยละ 3 ซึ่งต่ำกว่าที่คาดการณ์³ การศึกษาของสุชาติา ตั้งทางธรรม พบว่า การนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศมีผลต่อการปรับภาษี เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2533 ไทยเปลี่ยนภาษีบุหรี่ทั้งในประเทศและนำเข้าเป็นอัตราเดียวกัน คือ ร้อยละ 55 นับจากนั้นก็มีการปรับภาษีบุหรี่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ธันวาคม พ.ศ. 2536 ปรับขึ้นร้อยละ 60 เดือนมกราคม พ.ศ. 2538 ร้อยละ 62 และเดือนตุลาคม พ.ศ. 2539 ร้อยละ 68 การปรับเป็นผลสืบเนื่องมาจากแรงผลักดันของกระทรวงสาธารณสุขและองค์กรเอกชนที่รณรงค์ต่อต้านการสูบบุหรี่⁴ นอกจากนี้ยังมีการปรับราคาขายปลีกเพิ่มขึ้น พ.ศ. 2522 ราคาขายปลีกอยู่ในช่วง 2.5 – 8 บาทต่อซอง พ.ศ. 2532 อยู่ในช่วง 4 – 18 บาทต่อซอง และหลัง พ.ศ. 2532 อยู่ในช่วง 8 – 20 บาทต่อซอง

¹ สุชาติา ตั้งทางธรรม. (2540). อุตสาหกรรมยาสูบและข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสูบบุหรี่ในประเทศไทย. หน้า 180.

² ดิเรก กาญจนภา. (2535). เล่มเดิม. หน้า 44.

³ แหล่งเดิม. หน้า 86.

⁴ สุชาติา ตั้งทางธรรม. (2540). เล่มเดิม. หน้า 180.

ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ความนิยมในการปลูกพืชไร่นานาชนิดอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น เกษตรกรเมืองแพร่เริ่มหันมาปลูกพืชไร่นานาชนิดอื่นๆ มากขึ้น เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง พืชไร่นานาชนิดไม่ต้องดูแลเอาใจใส่มากเท่าต้นยาสูบ กระบวนการแปรรูปหลังจากเก็บเกี่ยวส่งขายให้พ่อค้าก็มีขั้นตอนที่น้อยกว่าการแปรรูปใบยาสูบ ขั้นตอนการสีหรือคัดเกรดก็ใช้แรงงานที่ไม่ต้องฝึกฝนประสบการณ์มาก จากตาราง 26 และ 28 จะเห็นได้ว่าพื้นที่ปลูกพืชไร่นานาชนิด สูงกว่ายาสูบ โดยเฉพาะถั่วเหลืองที่ได้รับความนิยมในหมู่เกษตรกรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ตาราง 27 เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่) พืชไร่ ของจังหวัดแพร่ ฤดูแล้ง 2524/2525 ถึง 2528/2529

พืช	2524/2525	2525/2526	2526/2527	2527/2528	2528/2529
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	94,948	143,260	129,959	125,870	104,778
ถั่วเหลือง	29,956	33,826	40,894	46,269	51,146
ถั่วลิสง	62,666	66,395	69,830	43,191	34,822
ถั่วเขียว	1,681	5,446	4,556	6,633	3,606

ที่มา : สมุดรายงานสถิติภาค ภาคเหนือ สำนักงานสถิติแห่งชาติ หน้า 260 – 263 และ 266 – 266.

ตาราง 28 เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่) พืชไร่ของจังหวัดแพร่ ฤดูแล้งผลิต 2535/2536 ถึง 2539/2540

พืช	2535/2536	2536/2536	2538/2539	2539/2540
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (รวมฤดูฝนกับฤดูแล้ง)	60,556	60,653	60,565	81,333
ถั่วเหลือง (รวมฤดูฝนกับฤดูแล้ง)	90,648	98,282	89,616	106,534
ถั่วลิสง	8,524	9,536	11,411	8,846
ถั่วเขียว (รวมฤดูฝนกับฤดูแล้ง)	6,423	9,885	9,565	4,282
อ้อยโรงงาน	14,353	12,906	16,630	6,526
ยาสูบ	12,631 (เวอร์จันเนีย)	16,629 (ไม่ระบุพันธุ์)	14,505 (เวอร์จันเนีย)	13,518 (เวอร์จันเนีย)

ที่มา : สมุดสถิติจังหวัด สำนักงานสถิติจังหวัดแพร่ ฉบับ พ.ศ. 2537 หน้า 17 ฉบับ พ.ศ. 2538 หน้า 23 และ 25 ฉบับ พ.ศ. 2540 หน้า 25.

ด้วยปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมา ส่งผลกระทบบั้ให้อุตสาหกรรมยาสูบมีตลาดที่แคบลง ในปี พ.ศ. 2523 อุตสาหกรรมนี้มีสัดส่วนร้อยละ 5.24 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) เฉพาะในส่วนขอ้สินค้าอุตสาหกรรม พ.ศ. 2528 ลดลงเหลือ 5.00 และ พ.ศ. 2533 และ 2536 ลดลงเหลือ 2.95 และ 2.40 ตามลำดับ¹ นอกจากนี้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2535 – 2539) ลดการให้ความสำคัญกับยาสูบอย่างเห็นได้ชัด โดยนโยบายที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมยาสูบ มีเพียงให้การสนับสนุนการปรับปรุงกฎระเบียบต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการบิดเบือนทางการตลาด เช่น การกำหนดเขตค้าใบยาสูบ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงข้อเสียของโรงงานยาสูบว่าเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษ² โอกาสที่เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบจะหวังรายได้หลักจากการผลิตยาสูบเพื่อเลี้ยงครอบครัวเช่นในอดีตจึงเป็นเรื่องลำบาก³ ไม่เพียงเฉพาะชาวไร่เท่านั้น ผู้บ่่มก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ดังที่นาย พงษ์สวัสดิ์ ศุภศิริ บุตรนายศานิต ศุภศิริ นายทุนยาสูบ ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “ระยะหลัง (ทศวรรษ 2530) จีนผลิตยาสูบแข่งขันกับไทย โควดตาส่งออกยาสูบเราก้ลดลงไปด้วย”⁴ การทำไร่ยาสูบในเมืองแพร่ค่อยๆ ลดลง ชาวไร่หันไปปลูกพืชชนิดอื่น ส่วนนายทุนผู้บ่่มหลายรายได้ลงทุนขยายไปสู่กิจการอื่นๆ ก่อนหน้านี้แล้ว ดังจะอธิบายในหัวข้อถัดไป ความซบเซาของตลาดยาสูบ ส่งผลให้อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่ที่เคยรุ่งเรืองเฟื่องฟู ชับเคลื่อนเศรษฐกิจ สร้างรายได้ สร้างฐานะให้แก่คนเมืองแพร่ มาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ค่อยๆ ลดความสำคัญลงในที่สุด

4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการเติบโตของอุตสาหกรรมยาสูบ

อุตสาหกรรมยาสูบมีส่วนช่วยกระตุ้นให้นายทุนพ่อค้าสร้างธุรกิจเข้ามารองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมยาสูบ กิจการเหล่านั้นได้เข้ามาขับเคลื่อนเศรษฐกิจในท้องถิ่นด้วยการสร้างงาน สร้างอาชีพ กระจายรายได้ให้คนในท้องถิ่น ธุรกิจเหล่านี้ได้แก่ ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง ธุรกิจเกี่ยวกับอุตสาหกรรมป่าไม้ ธุรกิจเหมืองแร่ ธุรกิจธนาคาร และธุรกิจตลาด ย่านการค้า อาคารพาณิชย์และโรงแรม

¹ สุชาติ ตังทางธรรม. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 177.

² สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535 – 2539*. หน้า 187.

³ โฆษิต บันเปี่ยมราษฎร์. (2534). *เล่มเดิม*. หน้า 87.

⁴ ติราษฎร์ บำบัด. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 127.

4.2.1 ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง

อาชีพผู้รับเหมาก่อสร้างเป็นอาชีพหนึ่งที่มีความนิยมเพิ่มขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของธุรกิจยาสูบ ซึ่งมีการก่อสร้างต่างๆ อยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น พ.ศ. 2509 นายนิยม ทุงสาม เจ้าของร้านแพรมิตรอารี เป็นผู้รับเหมาเจาะน้ำบาดาลที่สำนักงานไร่ยาสูบแพร์ ถนนเหมืองหิน เป็นวงเงิน 49,000 บาท¹ พ.ศ. 2511 มีการประกวดราคารับเหมาก่อสร้างโกดังเก็บพัสดุของสำนักงานไร่ยาสูบแพร์และทางท่าสถานีอบใบยาเด่นชัย ผู้เสนอราคาทั้ง 4 ราย เป็นบริษัทของนายทุนเมืองแพร์ ได้แก่ ห้างหุ้นส่วนสุทินพาณิชย์ ห้างหุ้นส่วนชัยศักดิ์แพร์ก่อสร้าง บริษัทแพร์พัฒนาการ และนายทอง ต้นพรหม² พ.ศ. 2514 มีการประกวดราคารับเหมาก่อสร้างโรงบ่มใบยา สถานีทุ่งน้าว มีผู้เสนอราคา 3 ราย ได้แก่ นายเกษียร ประเทศรัตน์ นายเอื้อ เอื้ออภิญญกุล (พี่ชายของนายเมธา) นายเทพ เหลืองสมบุญ³ (เจ้าของกิจการรถโดยสารรับ – ส่ง) นอกจากงานก่อสร้างที่ได้รับการว่าจ้างจากทางราชการแล้ว ยังมีการก่อสร้างหรือซ่อมแซมโรงบ่ม โรงคัด โรงอัดใบยา ของผู้บ่ม ซึ่งการก่อสร้างโรงบ่มไม้ไผ่ขัดแต่ละเริ่มเสื่อมความนิยมหันมาเปลี่ยนเป็นโรงบ่มก่ออิฐกันเกือบทั้งหมด จะเห็นได้ว่างานรับเหมาก่อสร้างจึงผูกพันกับโรงบ่มยาสูบเสมอ

การขยายตัวของอุตสาหกรรมยาสูบยังส่งผลให้ร้านค้าต่างๆ ในเมืองแพร์ยังมีช่องทางการค้าเพิ่มขึ้นจากการยื่นเสนอราคาสินค้าเมื่อมีการจัดซื้อจัดจ้าง ร้านวัสดุก่อสร้างซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณถนนเจริญเมืองและย่านตรอกโกศล เช่น สุ่นพาณิชย์ สุทินพาณิชย์ กิมฉ้วนหลี ชังฮวดหลี ชินแซงวัน แพร์ไพรวลัย ชานหวีเซียง ธนชัย ยนต์ศิลป์ เกียรติไพบูลย์ สหรัชกิจ จำกัด (หินทราย) นายสิงห์ทอง ชัตติยะวรา (หินทราย) เป็นต้น ร้านครุภัณฑ์ เช่น มิตรประกาย ชังฮวดหลี ลานนาภัณฑ์ แสงไทยเฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น ร้านค้าเหล่านี้ล้วนเคยติดต่อกับสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ทั้งสิ้น⁴ นอกจากนี้ยังมีนายทุนยาสูบที่นำทุนมาต่อยอดเป็นกิจการโรงไม้หิน เช่น ตระกูลศุภศิริ ก่อตั้งบริษัทแพร์ศิลา จำกัด เมื่อ พ.ศ. 2528 ดำเนินงานโดยบุตรธิดานายศานิต

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.1/7 การก่อสร้างอาคารสถานที่ของสถานีอบใบยาเด่นชัย สถานีศรีสำโรง สถานีร่องกวางและภายในบริเวณสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ พ.ศ. 2508 – 2509.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.1/9 การก่อสร้างทางเดินท่าคอนกรีตและการต่อเติมโรงรับซื้อใบยาสดของสถานีอบใบยาเด่นชัยสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ พ.ศ. 2510 – 2511.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.1/10 การก่อสร้างอาคารสถานที่สำนักงานไร่ยาสูบแพร์ และโรงบ่มของสถานีบ่มใบยาทุ่งน้าว พ.ศ. 2514.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.2/3 รายละเอียดงบประมาณการใช้สอย ค่าครุภัณฑ์ ค่าแรงงานพนักงาน ค่าซื้อใบยาสด ค่าพัสดุและค่าเครื่องมือสำหรับชลประทานราษฎร และประมาณการจ่ายเงินประเภทต่างๆ ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ ประจำปีงบประมาณ 2512 (6 มิ.ย. 2510 – 31 ก.ย. 2512).

4.2.2 กิจกรรมเกี่ยวกับอุตสาหกรรมป่าไม้

ก) **โรงเลื่อย** ไม้แปรรูปเป็นวัสดุสำคัญในการก่อสร้าง โรงเรือน โรงคัด บ้านพักพนักงาน ทั้งโรงบ่มของสำนักงานโรยาสือบและของผู้บ่ม โรงเลื่อยของนายทุนท้องถิ่นจึงเป็นกิจการหนึ่งที่เข้ามารองรับการเติบโตของการค้ายาสูบ พ.ศ. 2509 การก่อสร้างโรงเรือนของสถานีนีออบิยาเด่นชัย ต้องล่าช้า เพราะโรงเลื่อยอำเภอเด่นชัยไม่มีไม้ซุงตามโควตา¹ พ.ศ. 2479 – 2504 มีโรงเลื่อยหลักในจังหวัดแพร่ 4 โรง ได้แก่ โรงเลื่อยเทพวงศ์ ของนายแสน วงศ์วรรณ โรงเลื่อยชมภูมิ่ง ของตระกูลชมภูมิ่ง โรงเลื่อยเจริญผล ของนายแสวง เขาวรัตน์ และโรงเลื่อยโกด้าย แซ่ด่าน²

ข) **โรงทำล้อเกวียน** สล่า (นายช่าง) ที่เปิดโรงงานทำล้อเกวียนตั้งอยู่บริเวณถนนเพชรรัตน์ อำเภอเมือง ได้แก่ สล่าปวน ไชยวงศ์ สล่าก๊ี้ บุญทอง สล่าเผือก วิจิตรประจง สล่าสำห อันวุศ และสลาแก้ว รัตนเวทิน³ หมู่บ้านทำล้อ อำเภอสูงเม่น เป็นอีกแห่งที่มีอาชีพทำล้อเกวียน ล้อเกวียนเมืองแพร่เป็นสินค้าส่งออกที่มีชื่อเสียงได้ส่งออกไปหลายจังหวัด เช่น น่าน อุตรดิตถ์ สุวรรคโลก สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร ตาก สำหรับโรงบ่มแล้ว ล้อเกวียนใช้ขนฟืนจากป่านำมาเป็นเชื้อเพลิงในการบ่มใบยา เป็นพาหนะที่จำเป็นสำหรับโรงบ่มในยุคที่รถยนต์ยังมีไม่มาก ดังเช่น พ.ศ. 2495 โรงงานยาสูบมีการอนุมัติให้สำนักงานโรยาสือบเชียงรายซื้อโคเทียมเกวียนขนฟืน 30 ตัว ราคาตัวละ 1,169 บาท⁴ การใช้เกวียนบรรทุกใบยาสูบเริ่มเสื่อมความนิยมลง เนื่องจากการเข้ามาของรถบรรทุกโตโยต้าไดนา (Toyota Dina) 4 ล้อ ในช่วง พ.ศ. 2518 – 2535 เป็นรถบรรทุกที่ใช้งานได้คล่องตัว มีปริมาณการใช้งานในเมืองแพร่นับหมื่น⁵ เป็นโอกาสทางธุรกิจของห้างหุ้นส่วนจำกัดแพร่หล่อตระกูล ที่เป็นผู้นำเข้าได้สะสมความมั่งคั่งอย่างรวดเร็ว ห้างหุ้นส่วนจำกัดแพร่หล่อตระกูลก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2468 เดิมทำการค้าจักรยาน อะไหล่ยานยนต์ น้ำมันและเครื่องสีข้าว⁶

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.1/7 การก่อสร้างอาคารสถานที่ของสถานีนีออบิยาเด่นชัย สถานีศรีสำโรง สถานีร่องกวางและภายในบริเวณสำนักงานโรยาสือบแพร่ พ.ศ. 2508 – 2509.

² เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ. (2556). เล่มเดิม. หน้า 104.

³ แหล่งเดิม. หน้า 123 – 124.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/35 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 33/2495 – ครั้งที่ 41/2495.

⁵ องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (2560). เล่มเดิม. หน้า 349.

⁶ กระทรวงเศรษฐกิจ. (2497). เล่มเดิม. หน้า 110.

ค) การค้าฟืน ยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียต้องผ่านกระบวนการบ่มด้วยความร้อน ในแต่ละปี สถานีบ่มจะหาฟืนจากป่าเตรียมไว้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับการบ่ม ปัญหาการขาดแคลนฟืนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพราะผลผลิตที่สูงขึ้น ประมาณ พ.ศ. 2502 โรงงานยาสูบและกรมป่าไม้ไม่มีการสำรวจปริมาณฟืนสำหรับโรงบ่มของแต่ละจังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน อุดรดิตถ์ สุโขทัย ตาก และเพชรบูรณ์ ผลปรากฏว่าจังหวัดแพร่ใช้ฟืนในปีนั้น 16,827 ลูกบาศก์เมตร และคาดการณ์ว่าในปีต่อไปจะเพิ่มเป็น 21,395 ลูกบาศก์เมตร¹ สูงเป็นอันดับ 3 รองจากเชียงใหม่และเชียงราย กรมป่าไม้เป็นผู้กำหนดพื้นที่ป่าที่ให้ตัดฟืน สถานีบ่มต้องเสียค่าภาคหลวงและบำรุงป่าให้กรมป่าไม้ เกิดอาชีพรับจ้างตัดฟืนส่งให้สถานีบ่มต่าง ๆ หัวหน้ากลุ่มแรงงานตัดฟืนน่าจะเป็นบรรดานายทุนป่าไม้ ส่วนแรงงานในการตัดฟืนไม่ใช่ชาวมุขจากประเทศลาว แต่เป็นคนพื้นเมืองซึ่งว่างเว้นจากการทำนา นิยมเข้าป่าตัดฟืนกันมากช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม²

มีความกังวลเกี่ยวกับปัญหาการขาดแคลนฟืนมาตั้งแต่ช่วงต้นของอุตสาหกรรมยาสูบ พ.ศ. 2493 พระชวงเกษตรศิลป์การ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรธิการ แสดงความกังวลว่าการขยายพื้นที่ไร่ยาสูบได้กระทบกระเทือนต่อสวัสดิภาพป่าไม้ ถ้าฟืนขาดแคลนมากไปยาสูบก็จะยิ่งราคาแพงขึ้น³ แม้ว่าจะมีการพยายามทดลองใช้ถ่านหินลิกไนต์หรือเครื่องบ่มแบบใช้น้ำมัน แต่ยังไม่เป็นที่นิยมเพราะฟืนหาได้ง่ายกว่า พ.ศ. 2496 มีการทดลองใช้เครื่องบ่มน้ำมันของบริษัทอินชอยที่เมืองแพร่ ณ สถานีบ่มแม่จิวะของนายเกียรติ ต้นจันทร์พงศ์ ได้โยธาแห่งเป็นที่น่าพอใจ แต่เปลืองเชื้อเพลิงมากกว่าฟืนเป็นอย่างมาก พ.ศ. 2498 มีการทดลองอีกครั้งที่เชียงรายปรากฏว่าใช้เชื้อเพลิงสูงกว่าฟืน 2 เท่า⁴ เมืองแพร่ยังคงใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงจนถึงทศวรรษ 2540 ชาวไร่บ่มเองอำเภอร่องกว้างจะส่งฟืนไม้แห้งนานาชนิดจากชาวบ้านที่เข้าไปหาในป่า หน่วยการซื้อขายฟืนในแถบอำเภอร่องกว้าง เรียกกันว่า “หลา” ปริมาตรหนึ่งหลา กว้าง 2 เมตร ยาว 2 เมตร สูง 2 เมตร⁵

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6/10 ขออนุมัติซื้อและทำฟืนบ่มใบยาสูบ ปีงบประมาณ 2502.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6/12 การขออนุมัติจัดซื้อหรือจัดทำฟืนบ่มใบยาตามงบประมาณปี 2503.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 1.1.2/18 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 26/2493 – ครั้งที่ 34/2493.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6.12/1 การทดลองบ่มใบยาด้วยน้ำมันก๊าส (26 มิ.ย. 2494 – 29 กย 2498).

⁵ (สมพร บุญศัพท์, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 30 ตุลาคม 2566)

ภาพประกอบ 20 การขนส่งไถยาสูบด้วยล้อเกวียนเทียมวัว

ที่มา : วลัยลักษณ์ ทรงศิริ มูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์

4.2.3 เหมือนแร่

ก) เหมือนถ่านหิน ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิงที่โรงงานยาสูบพยายามนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการบ่มทดแทนฟืน พ.ศ. 2496 ที่สำนักงานไร่ยาสูบลำปางมีการทดลองใช้ถ่านหินลิกไนต์บ่มใบยา ผลปรากฏว่าไม่ประสบความสำเร็จ การจัดเก็บยุ่งยากกว่าฟืน เพราะถ่านหินถูกความร้อนหรืออากาศแห้งจะแตกเป็นผงก้อน¹ มีการทดลองใช้กับโรงบ่มที่เชียงใหม่ก็ได้ผลเช่นเดียวกัน จนกระทั่ง พ.ศ. 2509 สถานีทดลองไร่แม่ใจ ได้ทดสอบถ่านหินลิกไนต์จากสองแหล่ง คือ เหมือนดี ลำพูน และเหมือนแม่เกาะ ลำปาง ผลปรากฏว่าถ่านหินจากเหมือนดี ลำพูน มีคุณภาพดีกว่า² สามารถใช้แทนฟืนได้ โรงงานยาสูบจึงมีการจัดบรรยายและแสดงการบ่มด้วยถ่านหินลิกไนต์ ทำให้เริ่มมีการใช้ถ่านหินลิกไนต์เพิ่มขึ้น พ.ศ. 2514 นายณรงค์ วงศ์วรรณ ได้ขอให้พนักงานโรงงานยาสูบไปอบรมการใช้ถ่านหินลิกไนต์บ่มใบยาที่สถานีออนหลวย สถานีศรีงาม และสถานีเจดีย์³

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.12/2 การทดลองบ่มใบยาสูบด้วยถ่านลิกไนท์ น้ำมัน และฟืน 23 มีนาคม – 28 พฤษภาคม 2499.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.12/4 การใช้ถ่านลิกไนต์แทนฟืนในการบ่มใบยาสูบ 17 เมษายน – 19 ธันวาคม 2511.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.12/7 การทดลองบ่มใบยาสูบด้วยถ่านลิกไนต์ 28 มกราคม – 8 ธันวาคม 2514.

ช่วงทศวรรษ 2510 คนงานของนายเมธาได้พบถ่านหินบริเวณ ตำบลแม่ตีบ อำเภอภาวจังหวัดลำปาง เป็นถ่านหินที่แม่ตีบเป็นถ่านหินประเภทซับบิทูมินัสซึ่งมีคุณภาพดีกว่าลิกไนต์ พ.ศ. 2519 บริษัทแพร์ลิกไนต์ จำกัด ได้รับอนุญาตให้ผลิตถ่านหิน เป็นแหล่งถ่านหินแหล่งเดียวที่อนุญาตให้เอกชนเป็นผู้ถือประทานบัตรทำเหมืองได้ โดยมีนายอุทัย กันทาธรรม พ่อตาของนายเมธาเป็นผู้ถือประทานบัตร บริษัทแพร์ลิกไนต์ ผลิตถ่านหินได้วันละประมาณ 30 – 40 ตัน¹ แล้วส่งไปใช้บ่มไบยาสถาณีกู่กวาวของนายเมธาซึ่งได้ผลดี เมื่อ พ.ศ. 2526 บริษัทแพร์ลิกไนต์ฯ ได้รับช่วงสัมปทานเหมืองถ่านหินบ้านปู อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน นายองอาจ เอื้ออภิญญกุล บุตรนายเมธาและนักธุรกิจตระกูลวงกุศลกิจ เจ้าของธุรกิจน้ำตาลรายใหญ่ของประเทศ จึงได้ร่วมกันจัดตั้งเป็นบริษัท เหมืองบ้านปู จำกัด ธุรกิจของบ้านปูเติบโตขึ้นเรื่อยๆ พ.ศ. 2536 ได้แปรสภาพเป็นบริษัทมหาชนและขยายเป็นบริษัทในเครือตระกูลเอื้ออภิญญกุล เช่น บริษัทศิลามณี จำกัด บริษัทเหมืองเชียงม่วน จำกัด เป็นต้น จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่การทำเหมืองถ่านหินของตระกูลเอื้ออภิญญกุลมาจนกระทั่งขยายเป็นบริษัทขนาดใหญ่โต ไม่มีความสัมพันธ์กับผู้คนหรือเศรษฐกิจเมืองแพร์ เพราะเป็นการประกอบธุรกิจนอกพื้นที่และบริษัทบ้านปู จำกัด (มหาชน) ได้เติบโตเป็นทุนข้ามชาติ แทบไม่มีธุรกิจในประเทศไทยแล้ว²

ข) **เหมืองแร่ลؤلแฟรม** ประมาณ พ.ศ. 2521 – 2522 มีการขุดพบแร่ลؤلแฟรมที่ดอยงั่ม อำเภอลอง จังหวัดแพร์ เป็นแร่ที่มีราคามากในสมัยนั้น ผู้คนต่างแย่งกันจับจอง เกิดการเข่นฆ่ากันเพื่อต้องการเป็นเจ้าของ จนทางหน่วยงานราชการควบคุมลำบาก และยังมีนายทุนจากนครศรีธรรมราชกับพรรคพวกเข้มายึดแหล่งแร่มีการตั้งเวรยามไม่ให้คนอำเภอลองเข้าไปขุดแร่ พ่อเลี้ยงวงส์ ชมภูมิ่ง นายทุนป่าไม้ ได้ขอความช่วยเหลือให้พ่อเลี้ยงศานิต ศุภศิริ นายทุนยาสูบตำบลวังหลวง เข้าไปเจรจาขอพื้นที่คืนจนสำเร็จ³ นายศานิตจึงได้ทำกิจการเหมืองแร่โดยก่อตั้งเป็นบริษัท นายผจญ ผาทอง เป็นนายทุนยาสูบอีกคนหนึ่งที่ได้ทำเหมืองแร่ลؤلแฟรม⁴ พ.ศ. 2526 เหมืองแพร์มีเหมืองแร่ลؤلแฟรม 4 เหมือง ผลิตได้ 405 ตัน มูลค่ากว่า 56.6 ล้านบาท⁵ นอกจากนี้ยังมี

¹ สันต์ รัชฎาวงศ์. (2517). *การใช้ถ่านลิกไนต์เป็นเชื้อเพลิงในอุตสาหกรรมและกิจการอื่น*. หน้า 8.

² ติราษฎร์ บำบัด. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 136.

³ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ พ่อศานิต ศุภศิริ. (2545). *เล่มเดิม*. หน้า 32.

⁴ ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ นายผจญ ผาทอง. (2554). หน้า 5.

⁵ งานสมุดสถิติจังหวัด กองรายงานสถิติ. (ม.ป.ป.). *สมุดรายงานสถิติภาค ภาคเหนือ*. หน้า 321.

บริษัทเหมืองแร่ในเครือบริษัทเทปวงษ์ฯ ด้วย ได้แก่ บริษัทเหมืองแร่สกุลทอง จำกัด บริษัทเชียงใหม่
การเหมืองแร่ จำกัด¹

4.2.4 ธนาคาร

การเติบโตของนายทุนท้องถิ่น เกิดขึ้นพร้อมๆ กับ การขยายขอบเขตการดำเนินงานของ
กลุ่มทุนธนาคารพาณิชย์ระดับประเทศมาสู่ส่วนภูมิภาคในช่วงหลังสงครามโลก² เช่นเดียวกันกับ
ธุรกิจธนาคารในเมืองแพร่ที่ขยายตัวท่ามกลางความเฟื่องฟูของอุตสาหกรรมยาสูบ ธนาคารแรก
ของเมืองแพร่คือกสิกรไทย เปิดสาขาแพร่ประมาณ พ.ศ. 2496 โดยมีนายเกรน ประชาศรัยสรเดช
มีศักดิ์เป็นหล่นเจ้าหลวงแพร่ เป็นผู้จัดการธนาคารคนแรก (นายเกรนเคยมีชื่อเป็นผู้บ่มที่จังหวัด
น่าน) และมีนายเมธา เอื้ออภิญญกุล ลูกเขยนายอุทัย กันทาธรรม เป็นเสมียนบัญชีดำเนินกิจการ
ร่วมกัน ต่อมานายเมธาขยายสาขาไปที่อำเภอเด่นชัย³

แม้ว่าผู้บ่มสามารถยืมกู้เงินบำรุงกิจการของตนจากโรงงานยาสูบได้ แต่ธนาคารก็เป็น
แหล่งสินเชื่อที่จำเป็น ธุรกิจบางประเภทต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วนจึงต้องกู้จากธนาคารใน
พื้นที่ เช่น จ่ายค่าแรง จ่ายค่าไยยาสด ซ่อมแซมสถานีและอุปกรณ์การเกษตร เป็นต้น ธนาคารยัง
เป็นผู้ค้าประกันอีกด้วย ดังกรณี พ.ศ. 2509 ธนาคารกสิกรไทย สาขาแพร่ ออกหนังสือรับรองให้แก่
บริษัทแพร่พัฒนาการ ซึ่งมีนายสม กันทาธรรม เป็นประธานกรรมการบริษัท ได้รับการว่าจ้างให้
สร้างโรงคัดอัดใบยาแห่งสถานีบ่มใบยาทุ่งน้าวของสำนักงานไร่ยาสูบ⁴ หากบริษัททำผิดเงื่อนไข
สัญญาการจ้างเหมา ธนาคารต้องจ่ายค่าปรับให้แก่กระทรวงการคลัง ชาวไร่เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้อง
พึ่งพาธนาคารในการขอสินเชื่อลงทุน จากการสำรวจพื้นที่ปลูกยาสูบเมืองแพร่ช่วงทศวรรษ 2520
พบว่า ธนาคารเป็นแหล่งเงินทุนของชาวไร่ เช่น ชาวไร่ตำบลเด่นชัย ใช้บริการธนาคารเพื่อ
การเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.)⁵ ชาวไร่ตำบลน้ำเลา ใช้บริการธนาคารกสิกรไทย⁶ เป็นต้น
ธนาคารกรุงไทยเป็นอีกแห่งที่ผูกพันกับระบบงานยาสูบบมาจนถึงประมาณ 2540 ชาวไร่บ่มเองเมือง

¹ ติราษฎร์ บำบัด. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 118.

² ณัฐพงษ์ สกุลเลี่ยว. (2552). *เล่มเดิม*. หน้า 39.

³ เมธา เอื้ออภิญญกุล. (ม.ป.ป.). *บันทึกเรื่องราว พ่อค่านักการทูต*. หน้า 39.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส. 6.4.1/7 การก่อสร้างอาคารสถานที่ของสถานีบ่มใบยาเด่นชัย
สถานีศรีสำโรง สถานีร่องกวางและภายในบริเวณสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ พ.ศ. 2508 – 2509*.

⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มท. 5.4.1.39/9 รายงานการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลเด่นชัย
อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2524*.

⁶ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *มท. 5.4.1.39/10 รายงานการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลน้ำเลา
อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2524*.

แพร่ต้องทำเรื่องกู้ยืมกับโรงงานยาสูบผ่านธนาคารกรุงไทย¹ นอกจากนี้สถานีบีบีซีของพ่อเลี้ยงต่าง ๆ ยังเป็นแหล่งสินเชื่อของชาวบ้านด้วย เช่น ตำบลร่องเข้² ตำบลน้ำเลา³ เป็นต้น

ภาพประกอบ 21 โฆษณาธนาคารกรุงไทยในวารสารยาสูบสัมพันธ์

ที่มา : วารสารยาสูบสัมพันธ์ ปีที่ 28 ฉบับที่ 1 มกราคม – กุมภาพันธ์ 2520 หน้า 53.

¹ (สมพร บุญค้ำพิชัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 ตุลาคม 2566)

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 5.4.1.39/25 รายงานการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลร่องเข้ อำเภอร่องควาง จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2524.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 5.4.1.39/10 รายงานการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลน้ำเลา อำเภอร่องควาง จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2524.

4.2.5 ตลาด อาคารพาณิชย์ โรงแรม

จากการศึกษาของหมื่นนพินธ์ สุวรรณภาค พบว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 – 2504 ในตัวเมืองแพร์บริเวณถนนเจริญเมืองและประตูชัย และในตัวอำเภอเด่นชัยบริเวณใกล้สถานีรถไฟ คลาคล่าไปได้ด้วยตลาดสดและร้านค้ามากมาย ส่วนใหญ่เป็นสินค้าเบ็ดเตล็ดทั่วไป เช่น เครื่องนุ่งห่มข้าวสาร ธัญพืช อุปกรณ์การก่อสร้าง น้ำมัน ยานยนต์ ทองรูปพรรณและเครื่องเงิน นอกจากนี้ยังมีร้านอาหารและโรงแรมก่อตั้งขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ร้านค้าต่างๆ เป็นผลมาจากการขยายตัวของเศรษฐกิจเมืองแพร์ สะท้อนให้เห็นว่าคนเมืองแพร์มีกำลังซื้อมากขึ้นจากอุตสาหกรรมป่าไม้และยาสูบที่กระจายรายได้ให้คนเมืองแพร์อย่างทั่วถึง¹ ในบรรดาร้านรวงเหล่านี้มีกิจการของนายทุนยาสูบอยู่ด้วย ได้แก่ ตลาดอรัญ (ดำเนินกิจการมาถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2566) ร้านไทยการค้า (สันนิษฐานว่าเลิกกิจการหลังจากนายอุทัยหันมาจ้างงานยาสูบ – ผู้เขียน) โรงแรมทุ่งศรีไพบูลย์ (เลิกกิจการประมาณ พ.ศ. 2564) โรงแรมภราดร (ดำเนินกิจการมาถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2566) โรงภาพยนตร์ศรีโกศัย ถนนเจริญเมือง ของนายกุศล ปัญญาบาลย์ (พ่อสำอาง) ซึ่งมีร้านผลิตท่อส่งความร้อนเตาต้มไบบยา อาคารพาณิชย์สำหรับขายและให้เช่าของนายทอง กันทาธรรม บริเวณสถานีขนส่งผู้โดยสารจังหวัดแพร่² ต่อมา พ.ศ. 2523 นายทองเป็นผู้บริจาคที่ดิน 6 ไร่ พร้อมทั้งสร้างอาคารสถานีขนส่งจังหวัดแพร่และบ้านพักเจ้าหน้าที่อีก 5 หลัง รวมมูลค่าประมาณ 15 ล้านบาท³ ได้มอบให้เป็นสมบัติของทางราชการ

4.3 การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมอันเนื่องมาจากการเติบโตของอุตสาหกรรมยาสูบ

ก่อนที่อุตสาหกรรมยาสูบเวอร์จิเนียจะเข้ามาเผยแพร่ในเมืองแพร์ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นคือบรรดาเจ้านายและนายทุนต่างๆ ที่เป็นผู้รับเหมาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ให้บริษัทต่างชาติ เมื่อยาสูบเวอร์จิเนียเริ่มเป็นที่แพร่หลายและสร้างกำไรให้แก่นายทุนผู้บ่ม ก่อให้เกิดชนชั้นนำกลุ่มใหม่ที่สร้างตัวมาจากอุตสาหกรรมยาสูบ เรียกกันว่า “พ่อเลี้ยงยาสูบ” หรือ “พ่อเลี้ยงโรงบ่ม” ซึ่งยังสืบทอดสถานะเหล่านี้มาถึงลูกหลานที่ยังดำเนินกิจการยาสูบถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) เช่น พ่อเลี้ยงมงคล (นายมงคล กันทาธรรม) แม่เลี้ยงตึก (นางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู) เป็นต้น นับว่ายาสูบได้กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของคนเมืองแพร์บางกลุ่ม ซึ่งได้ต่อยอดไปสู่เส้นทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งมีผลต่อการรับรู้ภาพลักษณ์ของเมืองแพร์

¹ หมื่นนพินธ์ สุวรรณภาค. (2556). *เดิมเดิม*. หน้า 124.

² (มงคล กันทาธรรม, การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่ 25 ตุลาคม 2566)

³ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายทอง กันทาธรรม. (2526). หน้า 4.

4.3.1 พ่อเลี้ยงนักรการเมือง

ประวัติ “ณรงค์ วงศ์วรรณ” พ่อเลี้ยงเมืองแพร์ บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์พิษณุภาคภูมิพี
(พาดหัวข่าวสำนักข่าว PPTV online วันที่ 11 กันยายน 2563)

เปิดประวัติ “ณรงค์ วงศ์วรรณ” เจ้าของตำนาน (ว่าที่) นายกษของไทย
(พาดหัวข่าวสำนักข่าว ฐานเศรษฐกิจ วันที่ 11 กันยายน 2563)

“ณรงค์ วงศ์วรรณ” ถึงแก่อนิจกรรม วัย 94 ปี
นักรการเมืองผู้มีบทบาทในประวัติศาสตร์การเมืองไทย
(พาดหัวข่าวสำนักข่าว THE STANDARD วันที่ 11 กันยายน 2563)

“ณรงค์ วงศ์วรรณ” ถึงแก่อนิจกรรมวัย 94 ปี เจ้าของตำนาน 'ว่าที่นายกรัฐมนตรี'
(พาดหัวข่าวสำนักข่าว กรุงเทพธุรกิจ วันที่ 11 กันยายน 2563)

สิ้นแล้ว! “พ่อเลี้ยงณรงค์” นักรการเมืองใหญ่แพร์ อดีต รมต.หลายสมัย ถึงแก่อนิจกรรมที่เชียงใหม่
(พาดหัวข่าวสำนักข่าว ผู้จัดการ online วันที่ 11 กันยายน 2563)

วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2563 สำนักข่าวต่างลงข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของนายณรงค์ วงศ์วรรณ หรือ “พ่อเลี้ยงณรงค์” อดีตรองนายกรัฐมนตรี นักรการเมืองจังหวัดแพร์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ผู้สนใจประวัติศาสตร์การเมืองไทยย่อมทราบดีว่า พ่อเลี้ยงณรงค์ เป็นนายทุนอุตสาหกรรมยาสูบที่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง โดยบริหารงานบริษัท เทพวงส์ จำกัด จนเจริญก้าวหน้าเป็นผู้ส่งออกใบยาสูบรายใหญ่ระดับประเทศ พ่อเลี้ยงณรงค์เป็นเพียงหนึ่งในนายทุนยาสูบที่ประสบความสำเร็จในสนามการเมือง เพราะนับตั้งแต่ พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2550 ในบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร์ 22 คน มีเป็นบุคคลที่ความเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมยาสูบถึง 15 คน

ในบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ นักการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งสูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ นายดุสิต รังคสิริ 7 สมัย นายณรงค์ วงศ์วรรณ 6 สมัย และนายทอง กันทาธรรม 5 สมัย ส.ส. ทั้งสามคนล้วนมีความเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมยาสูบทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมี ส.ส. จังหวัดแพร่ อีกกว่า 15 คน ที่เป็นนายทุนหรือทายาทของนายทุนอุตสาหกรรมยาสูบ แสดงให้เห็นว่า ยาสูบ เป็นพืชเศรษฐกิจที่ช่วยปูทางให้นักการเมืองประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งได้ เพื่อให้ทำความเข้าใจข้อมูลได้ง่ายขึ้นควรอ่านตาราง 9 บทที่ 3 ประกอบด้วย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2476 เมืองแพร่มีนักการเมืองที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมยาสูบ ดังนี้

1) **เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์** หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “เจ้าโวง้” เป็นบุตรของพระวิไชยราชา (เจ้าหนานขัตติย์) กับแม่เจ้าคำป้อ แสนศิริพันธ์ ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2476 การเลือกตั้งในครั้งนั้นเป็นการเลือกตั้งทางอ้อม โดยให้ราษฎรเลือกผู้แทนตำบลแล้วให้ผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนจังหวัด ด้วยสถานะบุตรของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่และมั่งคั่งจากอุตสาหกรรมป่าไม้ ทำให้เจ้าวงศ์เป็นที่รู้จักกว้างขวางของข้าราชการ ราษฎร และชาวต่างประเทศ เจ้าวงศ์ได้ทำกิจการเป็นลูกจ้างหรือผู้รับเหมาให้แก่บริษัทอีสเอเซียติกของชาวเดนมาร์กซึ่งเข้ามาตัดฟันไม้ในภาคเหนือ และต่อมาได้เป็นผู้รับเหมาสัมปทานทำไม้ของรัฐบาล เจ้าวงศ์ร่ำรวยและมีช่างสำหรับใช้งานในป่าเป็นจำนวนมาก จนมีช่างสอดแต่งเป็นคำร้องขำขันเชิงเยินยอผู้ฟังว่า “เป็นหลานเจ้าโวง้มีจ้างเป็นชาว (ท่านเป็นหลานของเจ้าวงศ์มีช่างตั้งยี่สิบเชือก)” คำร้องนี้เป็นที่นิยมทั่วไปในหมู่คณะชาวเมืองแพร่ ในความเป็นจริงเจ้าวงศ์มีช่างนับร้อยๆ เชือก ช่างของเจ้าวงศ์เคยใช้ในการถ่ายทำภาพยนตร์ พระเจ้าช้างเผือก ซึ่งอำนวยการสร้างโดยนายปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรี ขณะนี้ยังไม่พบหลักฐานว่า เจ้าวงศ์ทำอุตสาหกรรมยาสูบบยาวนานเพียงใด ทราบเพียงว่าได้ดำเนินกิจการในยุครุ่งเรืองของยาสูบเมืองแพร่ โดยพบรายชื่อเป็นผู้บ่ม ช่วงสั้นๆ ใน พ.ศ. 2496 – 2498 เท่านั้น เจ้าวงศ์เป็นเจ้าของสถานีบ่มเมืองนาน 3 สถานี คือ กลางเวียง ปงสนุก และถิมตอง หลังจากนั้นเจ้าวงศ์ได้เลิกกิจการยาสูบและหันมาประกอบอาชีพทำสวนผลไม้¹

2) **นายทอง กันทาธรรม** เกิดที่บ้านแม่คำมี อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ เป็นน้องชายของนายอุทัย กันทาธรรม ผู้บุกเบิกกิจการยาสูบยุคแรกๆ ของเมืองแพร่ นายทองเป็นผู้ได้รับการส่งเสริมจากขุนม่วงไข้ขจร (นน วงศ์ไข) ให้เรียนหนังสือจนจบปริญญาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเข้ารับราชการเป็นนายอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาได้ลาออกเพื่อเข้าสู่สนามการเมือง ได้รับการเลือกตั้งให้เป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2480, พ.ศ. 2481, พ.ศ. 2489 แบบไม่

¹ คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือเรื่องวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่. (2544). เล่มเดิม. หน้า 286.

สังกัดพรรค พ.ศ. 2500 (มีการเลือกตั้ง 2 ครั้ง) พรรคชาตินิยม นายทองเคยได้รับหน้าที่เป็นผู้นำกลุ่มเสรีไทยจังหวัดแพร่ ตลอดชีวิตทางการเมืองของนายทองได้ทำงานท่ามกลางการต่อสู้ของฝ่ายต่างๆ จนกระทั่งทศวรรษ 2490 เป็นช่วงที่นายทองได้รับผลกระทบมากที่สุด โดยถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ ต้องลี้ภัยไปอาศัยอยู่เชียงใหม่ เมื่อเหตุการณ์ต่างๆ สงบลง จึงเดินทางกลับมา นายทองปรากฏชื่อเป็นผู้บ่มของสำนักงานโรยาสูบแพร่ ประมาณ พ.ศ. 2503 โดยนายอุทัยได้แบ่งสถานีบ่มแม่คำมิให้บริหาร เพื่อแบ่งเบาภาระกิจการของพี่ชาย กิจการโรงบ่มของนายทองสืบทอดมาถึงรุ่นลูก คือ นายมงคล กันทาธรรม นายกสมาคมผู้บ่มผู้เพาะปลูกและผู้ค้าใบยาสูบจังหวัดแพร่ คนปัจจุบัน (พ.ศ. 2566)

3) **นายผจญ ผาทอง** เกิดที่บ้านสบสาย อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นอดีตทหารเสนาธิการ เคยร่วมรบในสงครามมหาเอเชียบูรพา เดินทางไปรบถึงเชียงตุง ประเทศพม่า นายผจญมีหน้าที่เป็นทหารหมอ เมื่อสงครามสิ้นสุดได้เดินทางกลับเมืองแพร่ประกอบอาชีพเป็นแพทย์ประจำตำบลสบสาย ต่อมาได้หันมาทำโรงเลื่อยจักรที่อำเภอเด่นชัย นายผจญเข้าสู่สนามการเมืองท้องถิ่นจากการได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาจังหวัดแพร่ (ส.จ.) ตั้งแต่ พ.ศ. 2498 – 2511 เมื่อพ.ศ. 2512 – 2514 นายผจญได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ แบบไม่สังกัดพรรค นายผจญทำงานการเมืองและกิจการยาสูบไปด้วยตั้งแต่ พ.ศ. 2496 โดยเป็นผู้บ่มสถานีแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ นายผจญมีศักดิ์เป็นหลานอาของนายแสน เป็นลูกพี่ลูกน้องของนายณรงค์

4) **นายสุธรรม สายศร** อดีตนายกเทศมนตรีเมืองแพร่¹ สันนิษฐานว่าดำรงตำแหน่งก่อน พ.ศ. 2496 และเคยสมัครเป็นสมาชิกสภาเทศบาลเมืองแพร่ เป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนสหราษฎร์พิทยา เมื่อ พ.ศ. 2505 ต่อมาได้บริจาคให้กับทางราชการ กระทรวงศึกษาธิการได้สถาปนาเป็น โรงเรียนร่องวางอนุสรณ์ นายสุธรรมได้รับเลือกตั้งให้เป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ แบบไม่สังกัดพรรค สมัยเดียวกันกับนายผจญ นายสุธรรมเป็นน้องชายนายเหรียญ สายศร ผู้บ่มรายใหญ่ของเมืองแพร่

5) **คุณหญิงบัวเขียว รั้งศิริ** เป็นธิดารองอำมาตย์ตรีเฝือกกับแม่เจ้าสุคันธา ไชยประวัติ เป็นหลานน้ำของเจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ และเป็นญาติของนายณรงค์ซึ่งลี้ภัยหนีเชื้อสายมาจากเจ้าแสนเสมอใจ คุณหญิงบัวเขียวดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนนารีรัตน์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2486 – 2516 หลังจากเกษียณอายุราชการ ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ 2 สมัย คือ พ.ศ. 2518 สังกัดพรรคสังคมนิยม พ.ศ. 2519 สังกัดพรรคชาติไทย สามียของคุณหญิงบัวเขียว คือ นายสถิต รั้งศิริ ผู้จัดการเดินรถไฟภาค (จ.ต.ภ.) และเจ้าของปั๊มน้ำมันสามทหารแพร่ – น่าน เคยทำกิจการโรงบ่มสถานีตาลชุม จังหวัดน่าน

¹ คนเมือง. (2496, 30 พฤษภาคม). คนเมือง. หน้า 7.

6) **นายเมธา เอื้ออภิญญกุล** เป็นพ่อค้าจีนจากอำเภอเด่นชัย สมรสกับนางธีรวัลย์ กันทาธรรม ธิดาของนายอุทัย เดิมนายเมธาประกอบอาชีพนายธนาคาร ต่อมาออกช่วยกิจการโรงบ่มของพ่อค้าดูแลสถานีทุ่งกวาว บ้านถิ่น ประมาณทศวรรษ 2510 ได้บุกเบิกกิจการเหมืองถ่านหินที่อำเภอองาว จังหวัดลำปาง ต่อมานายองอาจ เอื้ออภิญญกุล บุตรชายได้ขยายกิจการต่อเป็นบริษัทบ้านปู จำกัด (มหาชน) ก่อนลงสู่สนามการเมือง นายเมธาเคยได้รับหน้าที่จากพลอากาศเอกทวี จุลละทรัพย์ ให้เป็นล่ามภาษาจีนให้กับคณะทูตการค้าจากไทยที่จะเดินทางไปเจรจาการค้ากับจีน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วเป็นการเจรจาทางการเมืองเพื่อป้องกันทฤษฎีโดมิโนจากเวียดนาม ลาว และกัมพูชา เพราะจีนสามารถลดการสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้¹ นายเมธาใช้ความสามารถทางภาษาจีนจนทำให้การเจรจารับเงินไปได้ด้วยดีและทำให้ โจวเอินไหล นายกรัฐมนตรี กล่าวชื่นชมในความสามารถทางภาษาจีน นายเมธาได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518 พรรคธรรมสังคม พ.ศ. 2535 (มีการเลือกตั้ง 2 ครั้ง) พรรคสามัคคีธรรม พรรคชาติไทย และพ.ศ. 2538 พรรคชาติไทย นอกจากนี้นายเมธายังได้ดำรงตำแหน่งผู้นำต่างๆ ของกลุ่มพ่อค้าเมืองแพร่เชื้อสายจีน เช่น นายกสมาคมพาณิชย์จังหวัดแพร่ (หอการค้าแพร่ในปัจจุบัน) ประธานมูลนิธิรวมใจจังหวัดแพร่ ประธานศาลเจ้าปู่เจ้ากวางแพร่ ประธานสุสานจีน ประธานโรงเรียนเจริญศิลป์ (โรงเรียนหัวซิง)

6) **นายนคร ตันจันทร์พงศ์** เป็นบุตรนายเกียรติกับนางวิไล ตันจันทร์พงศ์ ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2519 พรรคชาติไทย นายเกียรติเป็นนายทุนยาสูบรายใหญ่ของเมืองแพร่ ทำกิจการโรงบ่มมาตั้งแต่ทศวรรษ 2590 และนายนครได้เข้ามารับช่วงการบริหารต่อจากบิดา คือ บริษัทเกียรติวิไลฯ ส่งออกไปยาสูบ ใน พ.ศ. 2508

8) **นายณรงค์ วงศ์วรรณ** เป็นบุตรนายแสน วงศ์วรรณ กับนางอุ้ม มีทรัพย์ นายแสนเป็นนายทุนที่มั่งคั่งจากกิจการป่าไม้ ได้ก่อตั้งบริษัทเทพวงศ์ จำกัด โดยมีบุตรธิดาและญาติช่วยกันบริหารงานนำโดยนายณรงค์ การส่งออกใบยาสูบไปต่างประเทศเป็นกิจการสำคัญของบริษัทเทพวงศ์ เป็นบริษัทส่งออกรายใหญ่ระดับประเทศ นายณรงค์ได้รับการเลือกตั้งทั้งหมด 6 สมัย ได้แก่ พ.ศ. 2522 พรรครวมไทย พ.ศ. 2526 พรรคกิจสังคม พ.ศ. 2529 พรรครวมไทย พ.ศ. 2531 พรรครวมไทย พ.ศ. 2535 พรรคสามัคคีธรรม และ พ.ศ. 2535 พรรคชาติไทย นายณรงค์เคยดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นนักการเมืองที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งของไทย เพราะเคยได้รับการเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2535

¹.เมธา เอื้ออภิญญกุล. (ม.ป.ป.). *เล่มเดิม*. หน้า 13 – 14.

9) **นายดุสิต รั้งศิริ** เป็นบุตรนายสถิตกับคุณหญิงบัวเชียว รั้งศิริ ประกอบอาชีพนักธุรกิจกิจการสัมปทานไม้สำหรับสร้างรางรถไฟและตัวแทนจำหน่ายน้ำมันสามทหาร ก่อนที่นายดุสิตจะลงสมัคร ส.ส. เคยได้รับเลือกให้เป็นประธานสภาจังหวัดแพร่ 4 ปี ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. 7 สมัย มากที่สุดในบรรดาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ ได้แก่ พ.ศ. 2522, พ.ศ. 2526, พ.ศ. 2529, พ.ศ. 2531, พ.ศ. 2535, พ.ศ. 2535 และ พ.ศ. 2538 โดยนายดุสิตลงสมัครในนามพรรคชาติไทยทั้ง 7 สมัย

10) **นายพล วัชรปริษา** เป็นพ่อค้าเชื้อสายจีนทำการค้าที่ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2491 เปิดร้านวัชรพานิช ค้าขายเครื่องเหล็ก เครื่องสำอาง เครื่องกระเบื้อง เสื้อผ้า และยา มีร้านเครื่องขายคือร้านวัชรปริษาพานิช ค้าขายของป่า ทองรูปพรรณ เครื่องสำอาง และเสื้อผ้า ต่อมาได้ทำกิจการโรงบ่มใบยาสูบด้วย พ.ศ. 2508 นายณรงค์ได้อินกิจการโรงบ่มเจดีย์ เชียงใหม่ ให้นายพลเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระ² นายพลได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2522 และ พ.ศ. 2529 พรรครวมไทย

11) **นางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู** หรือแม่เลี้ยงติ๊ก เป็นธิดาของนายศานิตกับนางวัลลีย์ ศุภศิริ นายศานิตมาจากครอบครัวเชื้อสายจีนไหหลำ พื้นเพเดิมอยู่ตำบลป่าแดง ทำการค้าหลายอย่าง เช่น ค้าใบเมี่ยง รับเหมาก่อสร้าง รถโดยสาร เป็นต้น ประมาณ พ.ศ. 2505 นายศานิตเข้ามาดำเนินกิจการโรงบ่มต่อจากนายลือ ไชยประวัติ ที่สถานีบ่มตำบลวังหลวง พี่ชายของนายศานิตคือนายธง ศุภศิริ มีสถานีบ่มที่ตำบลวังธง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ นางศิริวรรณได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2538 พ.ศ. 2539 พ.ศ. 2544 พ.ศ. 2554 (แบบบัญชีรายชื่อ) และ พ.ศ. 2562 (แบบบัญชีรายชื่อ) สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ทั้งห้าครั้ง และ พ.ศ. 2566 (แบบบัญชีรายชื่อ) พรรครวมไทยสร้างชาติ

12) **นายแพทย์ทศพร เสรีรักษ์** หรือหมอทศสมรสกับนางปานหทัย เอื้ออภิญญกุล ธิดาของนายเมธากับนางธีรวัลย์ เอื้ออภิญญกุล ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2539 พรรคชาติไทย พ.ศ. 2544 พ.ศ. 2548 พรรคไทยรักไทย และ พ.ศ. 2566 พรรคเพื่อไทย

13) **นางปานหทัย เสรีรักษ์** สมรสกับนายแพทย์ทศพร เสรีรักษ์ ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2550 พรรคเพื่อไทย

¹ กระทรวงเศรษฐกิจ. (2497). *เล่มเดิม*. หน้า 109.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *รยส 1.1.2/140 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 31/2508 - ครั้งที่ 34/2508*.

14) **นายวรวัจน์ เอื้ออภิญญกุล** เป็นบุตรนายเมธากับนางธีรวัลย์ เอื้ออภิญญกุล พ.ศ. 2533 ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรีเมืองแพร่ 2 สมัย ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2539 พรรคชาติไทย พ.ศ. 2544 และ พ.ศ. 2548 พรรคไทยรักไทย พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2554 และ พ.ศ. 2566 พรรคเพื่อไทย นายวรวัจน์เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมและกระทรวงศึกษาธิการ

15) **นายอนุวัธ วงศ์วรรณ** เป็นบุตรนายณรงค์กับนางอุไร วงศ์วรรณ ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2548 พรรคไทยรักไทย ต่อมาได้เปลี่ยนมาลงนามการเมืองท้องถิ่น ในนามของพรรคเพื่อไทย ได้รับเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ 2 สมัย คือ พ.ศ. 2550 – 2554 และ พ.ศ. 2554 – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2567)

16) **นายประเสริฐ ทุงสี** เป็นบุตรนายฮ่วนกับนางคำป้อ ทุงสี ซึ่งเป็นเจ้าของโรงแรมทุ่งศรีไพบูลย์ จังหวัดแพร่ ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดน่าน พ.ศ. 2518 พรรคประชาธิปัตย์ นายประเสริฐเป็นผู้จัดการโรงพยาบาลสุบสถานีสมนและเกาะสวรรค์ สืบทอดกิจการต่อจากบิดา

17) **นายสังวาลย์ วงศ์วรรณ** เป็นบุตรนายแสนกับนางพลอย วงศ์วรรณ ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดลำพูน พ.ศ. 2531 พรรครวมไทย

18) **นายอนุสรณ์ วงศ์วรรณ** เป็นบุตรนายณรงค์กับนางอุไร วงศ์วรรณ ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดลำพูน พ.ศ. 2531 พรรครวมไทย พ.ศ. 2535 พรรคสามัคคีธรรม พ.ศ. 2539 พรรคชาติพัฒนา พ.ศ. 2550 พรรคพลังประชาชน พ.ศ. 2556 (แบบบัญชีรายชื่อ) และ พ.ศ. 2562 (แบบบัญชีรายชื่อ) พรรคเพื่อไทย นายอนุสรณ์เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมและกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

จากข้อมูลเบื้องต้นของ ส.ส. ทั้ง 18 คน ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า ยาสูบ เป็นเป็นต้นทุนทางการเมืองที่สำคัญของนักการเมืองจังหวัดแพร่ การทำกิจการโรงบ่มเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดระบบอุปถัมภ์ระหว่างพ่อเลี้ยง (ผู้บ่ม) กับชาวไร่ พ่อเลี้ยงย่อมถูกคาดหวังให้เป็นที่พึ่งพาช่วยเหลืออยู่เสมอ การที่ครอบครัวชาวไร่ยาสูบกระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัดแพร่ ย่อมเป็นฐานคะแนนเสียงสำคัญของพ่อเลี้ยงยาสูบที่จะลงเลือกตั้ง จากการศึกษาของนายธีรยุทธ์ บำบัด พบว่า ตระกูลศุภศิริ ตระกูลวงศ์วรรณ ตระกูลเอื้ออภิญญกุล ล้วนอาศัยระบบอุปถัมภ์ระหว่างพ่อเลี้ยงกับคนงานเป็นตัวช่วยว่าชัยชนะในการเลือกตั้ง¹ จังหวัดน่านและจังหวัดพะเยาเป็นอีกพื้นที่ตัวอย่างที่นายทุนยาสูบได้รับการเลือกตั้งและส่งต่อวิธีการเมืองให้แก่รุ่นลูก คือ ตระกูลโลหะโชติ จังหวัดน่าน ตระกูลต้นบรรจง จังหวัดพะเยา

¹ ธีรยุทธ์ บำบัด. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 154.

สถานะชนชั้นนำทางสังคมและระบบอุปถัมภ์ของนายทุนยาสูบยังสะท้อนได้จาก การได้รับเกียรติเรียนเชิญให้ร่วมงานต่างๆ ทั้งระดับจังหวัดและชุมชนอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น งานเลี้ยง ส่งพันตำรวจตรียุทธ แยมเกษสุคนธ์ ผู้กำกับตำรวจแพร์ ย้ายไปเป็นผู้กำกับการกองบังคับ การลำปาง เมื่อ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2496 ณ สนามหลังสถานีตำรวจแพร์ เป็นงานเลี้ยงที่ครึกครื้น มโหฬารเป็นประวัติการณ์ มีการฉายภาพยนตร์และเวทีรำวงจนถึงเวลา 22 : 00 น. ในบรรดาแขก ผู้ร่วมงานทั้งไทยและต่างประเทศ ปราบฎรายชื่อแขกที่มีความเกี่ยวข้องกับงานยาสูบด้วย เช่น เจ้า วงศ์ แสนศิริพันธ์ (ผู้บ่มน่าน) นายทอง กันทาธรรม (ผู้บ่มแพร์) นายอาจันต์ พูลผล (สำนักงาน ยาสูบ) นายเกรน ประชาศรัยสรเดช นายกเทศมนตรีเมืองแพร์ (ผู้บ่มน่าน) และนายสุธรรม สายศร ทนายความ (น้องนายเหรียญ ผู้บ่มแพร์) แขกสุภาพสตรี เช่น ดาเร่ ไชยประวัติ บุญเส็ง สิ้นธุวงศ์ ศรีบ้าน กำเนิดวงศ์¹ หรือการบูรณะก่อสร้างสาธารณะประโยชน์ต่างๆ เช่น นายพัฒน์ ผาทอง บริจาคเงินสร้างโรงเรียนบ้านสบสาย โรงเรียนบ้านวังวน โรงเรียนบ้านกาศพระขานูเคราะห์ ก่อตั้ง กองทุนเรียนดีโรงเรียนสูงเม่นชนูปถัมภ์และโรงเรียนนารีรัตน์จังหวัดแพร์² นายอุทัย กันทาธรรม รับ เป็นผู้ออก (เจ้าภาพ) งานอุปสมบทพนักงานของสถานีบ่ม 9 คน พร้อมกัน เป็นเจ้าภาพบูรณะวัด พระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร วัดชัยมงคล วัดแม่คำมี และวัดพระธาตุช่อแฮบูรณะรวมกันกับ เจ้าตุน วัง ซ้าย นายแสน วงศ์วรรณ นายเดช อินทุคม นายนาค พรหมเมศร์ และนายสม ทองเย็น³ นายศานิต เป็นเจ้าภาพบูรณะวัดวังหลวง⁴ เป็นต้น

หลังทศวรรษ 2520 ที่การค้ายาสูบเริ่มถดถอย ชาวไร่หันไปปลูกพืชชนิดอื่น เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง ส่งผลให้ระบบอุปถัมภ์ระหว่างพ่อเลี้ยงยาสูบกับชาวไร่โดยตรงเริ่มเสื่อมคลาย แต่ยังคงมี ผลต่อการเลือกตั้ง ส.ส. จังหวัดแพร์ ดังจะเห็นว่าช่วงทศวรรษ 2530 ส.ส. จังหวัดแพร์ เป็น ส.ส. หน้าใหม่ รุ่นลูกของพ่อเลี้ยงยาสูบ เช่น นางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู ซึ่งเอาชื่อนายณรงค์ วงศ์ วรรณ ส.ส. จังหวัดแพร์หลายสมัยได้ นายแพทย์ทศพร เสรีรักษ์ นายวรวัจน์ เขื่อนภิญญกุล ทายาทของนายเมธา เป็นต้น

¹ ปัตตาเลียน. (2496, 24 กรกฎาคม). คนเมือง. หน้า 7

² เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค. (2556). เล่มเดิม. หน้า 151.

³ พูนสวัสดิ์ กันทาธรรม. (2533). เล่มเดิม. หน้า 11 และ 30.

⁴ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ พ่อศานิต ศุภศิริ. (2545). หน้า 62.

4.3.2 ภาพลักษณ์เมืองยาสูบ

“เมืองแพร์เป็นเมืองยาสูบ” คำกล่าวนี้มีที่มาที่ไปอย่างไร มีการให้เหตุผลหลากหลาย เช่น เมืองแพร์มีจำนวนชาวไร่มากที่สุด เมืองแพร์ผลิตยาสูบได้มากที่สุด เมืองแพร์ผลิตยาสูบคุณภาพดีที่สุด จากการสำรวจเอกสารหลักฐานสถิติการผลิตยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแต่ละเขต ในแต่ละฤดูของโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ทำให้ทราบว่าสำนักงานไร่เชียงใหม่เป็นพื้นที่ที่ทำไร่ยาสูบมากที่สุดอันดับหนึ่งในภาคเหนือ สำนักงานไร่ยาสูบเชียงรายอันดับสอง และสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ เป็นอันดับสาม (ดูตาราง 13 และ 19 ประกอบ) สำนักงานไร่ยาสูบแพร์ ประกอบด้วยพื้นที่ของอีกสามจังหวัด คือ น่าน อุตรดิตถ์ และสุโขทัย ดังนั้น เหตุผลเรื่องพื้นที่ไร่จึงไม่ถูกต้อง ข้อสันนิษฐานเรื่องจำนวนผลผลิตก็สามารถสรุปได้คร่าวๆ เช่นเดียวกับเรื่องพื้นที่ มีบางปีเท่านั้นที่สำนักงานไร่แพร์ผลิตได้มากกว่าสำนักงานไร่เชียงราย

ข้อสันนิษฐานที่มีหลักฐานสนับสนุนคือเรื่องคุณภาพใบยา หลักฐานเช่น ประมาณ พ.ศ. 2501 – 2502 ผู้บ่มจากแพร์ไปอบรมหลักวิชาการผลิตยาสูบที่สถานีไร่ทดลองแม่ใจ เชียงใหม่ ปรากฏว่าได้ผลดีผู้บ่มนำความรู้มาใช้ ฤดู 2501/2502 ใบยาสดสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ มีน้ำหนักดีขึ้น เป็นผลมาจากการปฏิบัติที่ถูกต้องเช่นการไถ ใส่ปุ๋ย คุณภาพยาสดอยู่ในเกณฑ์ดีมาก ใบยาสดประดิ่งเข้ามาขายทุกสถานีอยู่ในสภาพดีตั้งตัว โดยเฉพาะแพร์มีการถ่ายเทใบยาสดกันอย่างรวดเร็วที่สุด จนนายสิงห์ วิริยะพงศ์ ผู้บ่ม ต้องช่วยซื้อใบยาสดออกจากสถานีร่องกว้าง กว่า 47,709 กิโลกรัม เพราะโกดังเก็บใบยาสดสถานีร่องกว้างไม่เพียงพอ¹ หรือ หลักฐานจากตาราง 20 ประมาณ พ.ศ. 2516 ผู้บ่มเรียกร้องให้โรงงานยาสูบรับซื้อใบยาเกรดสูงถึง 50 เปอร์เซนต์ แสดงถึงความมั่นใจว่าจะสามารถผลิตใบยาสูบเกรดสูงได้ แต่ทั้งนี้ไม่สามารถสรุปได้อย่างชัดเจนว่าเมืองแพร์เป็นแหล่งปลูกยาสูบที่คุณภาพดีกว่าแหล่งอื่น เพราะต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ ด้วยในแต่ละปี เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ ความรู้ความเข้าใจใส่ของผู้ปลูก เทคโนโลยีการเกษตร เป็นต้น

ปัจจัยที่ส่งเสริมภาพลักษณ์ให้ เมืองแพร์เป็นเมืองยาสูบ อย่างแท้จริง ประการแรก คือ ภาพลักษณ์นักการเมือง ดังที่กล่าวไว้ในหัวข้อที่ผ่านมา นักการเมืองเมืองแพร์ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวนายทุนยาสูบ บ้านของนายทุนยาสูบเหล่านี้จึงใช้ต้อนรับข้าราชการ นักการเมือง นักธุรกิจต่างถิ่นอยู่เสมอ พ.ศ. 2523 หม่อมเจ้าทิพยฉัตร ฉัตรชัย หรือท่านทิพย์ ผู้กำกับภาพยนตร์ ทรงขอใช้สถานที่บ้านของพ่อเลี้ยงเมธา แม่เลี้ยงธีรวัลย์ เอื้ออภิญญกุล ถ่ายทำภาพยนตร์ เรื่อง ผู้หญิง

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รมส. 6.10/3 รายงานประจำเดือนของสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ตั้งแต่เดือน มค - ธค 2501 (31 มค 2501 - 20 มค 2502).

ภาพยนตร์นำแสดงโดยคุณพระนางชื่อดัง สรพงษ์ ชาตรี และเนาวรัตน์ ยุกตะนันท์ และท่านทิพย์ทรง ขอให้พ่อเลี้ยงเมธาและแม่เลี้ยงธีรวัลย์ร่วมแสดงด้วย โดยรับบทเป็นพ่อแม่ของพระเอก¹ ในเนื้อเรื่องครอบครัวพระเอกทำกิจการยาสูบจึงมีการถ่ายทำที่ไร่ยาสูบ สถานีบ่ม โรงเก็บโรงคัดใบยาและสำนักงานไร่ยาสูบแพร์ มีการบรรยายขั้นตอนการทำยาสูบประกอบเนื้อเรื่องด้วย ภาพยนตร์เรื่องนี้ช่วยเผยแพร่ภาพลักษณ์ให้เมืองแพร์เป็นเมืองยาสูบไปทั่วประเทศ

บทบาททางการเมืองของนักการเมืองแพร์ก็เป็นส่วนสำคัญที่เสริมสร้างภาพลักษณ์ให้เมืองแพร์เป็นเมืองยาสูบ ดังกรณีของนายณรงค์ วงศ์วรรณ ส.ส. จังหวัดแพร์ 6 สมัย ที่ได้รับการเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2535 แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถก้าวถึงตำแหน่งนั้นได้ เป็นเหตุการณ์ผันผวนทางการเมืองที่โด่งดังมากเหตุการณ์หนึ่ง ชื่อของนายณรงค์จึงเป็นที่จดจำของผู้ติดตามข่าวการเมืองเป็นอย่างดี การเลือกตั้ง พ.ศ. 2538 นายณรงค์พายแพ้วการเลือกตั้งให้แก่นางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู หรือแม่เลี้ยงติ๊ก ทำให้นางศิริวรรณเป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้น นักการเมืองทั้งสองคนล้วนสะสมทุนการเมืองมาจากกิจการยาสูบ บทบาทการทำงานในสภาของ ส.ส. จังหวัดแพร์หลายคน ก็มักจะนำเสนอข้อร้องเรียนของบรรดาชาวไร่ยาสูบ ทำให้ภาพลักษณ์เมืองแพร์เป็นเมืองยาสูบโดดเด่นขึ้น ตัวอย่างเช่น

แม่เลี้ยงติ๊ก สะท้อนความเดือดร้อนชาวไร่ยาสูบ

“7 ส.ค.2562 นางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู ส.ส. บัญชีรายชื่อ พรรคประชาธิปัตย์ หรือที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรถึงความเดือดร้อนของเกษตรกรชาวไร่ยาสูบ จังหวัดแพร์ น่าน เชียงใหม่ เชียงราย ที่ปลูกใบยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย จังหวัดสุโขทัย เพชรบูรณ์ ที่ปลูกพันธุ์เบอร์เลย์ จังหวัดอุดรธานี หนองคาย และจังหวัดในภาคอีสานหลายจังหวัดที่ปลูกพันธุ์เตอร์กิช ว่าขณะนี้ชาวไร่ยาสูบเดือดร้อน เพราะการยาสูบอ้างการขึ้นภาษีบุหรี่ และอ้างยอดขายลดลง ทำให้ลดโควตาที่ให้ไว้กับเกษตรกรถึง 43% ขณะที่การยาสูบชดเชยให้เพียง กก.ละ 17.50 บาท ซึ่งไม่คุ้มกับใบยาสูบที่เหลือและไม่สามารถนำไปขายต่อได้ ขอให้ที่ประชุมขอร้องการยาสูบอย่าตัดโควตา หรือหากจำเป็นต้องตัดโควตาก็ให้ตัดไม่เกิน 20% และขอให้รับซื้อใบยาสูบในประเทศ รวมถึงขอให้ตั้งคณะทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาให้ชาวไร่ยาสูบในประเทศอย่างจริงจัง”²

¹ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ธีรวัลย์ เขื่อนภิญโญกุล. (2543). หน้า 9 – 10.

² พรรคประชาธิปัตย์. (2562). แม่เลี้ยงติ๊ก สะท้อนความเดือดร้อนชาวไร่ยาสูบ. (ออนไลน์).

ชาวไร่ยาสูบขึ้นคัทเอทียักษ์กลางเมือง เร่งรัฐจ่ายชดเชย-เลื่อนภาษีบุหรี่ 40% ลดผลกระทบโควิด

“...นางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู หรือ แม่เลี้ยงดีก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรระบบบัญชีรายชื่อ พรรคประชาธิปัตย์ กล่าวถึงกรณีนี้ว่า ในฐานะ สส. ซึ่งเป็นคนพื้นที่ และดูแลให้ความช่วยเหลือชาวไร่ยาสูบมาตลอด ก่อนหน้าที่ชาวไร่จะขึ้นป้ายเพื่อเรียกร้องนี้ เราก็ได้รับทราบปัญหาและพร้อมหาทางช่วยเหลือ เพราะรู้สึกเห็นใจชาวไร่ที่ประสบความยากลำบากมาตลอดสองปีที่ผ่านมา ตั้งแต่มีการขึ้นภาษียาสูบเมื่อปี 2560 ในฐานะตัวแทนชาวไร่ ดิฉันได้ทำหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังด้วยตนเอง ขอให้พิจารณาแก้ไขกฎกระทรวงเพื่อเลื่อนการขึ้นภาษียาสูบ 40% ที่จะมาถึงในอีกไม่กี่เดือนข้างหน้าออกไปก่อน รวมทั้งจ่ายเงินชดเชยโควตาให้ชาวไร่ยาสูบด้วย...”¹

"ส.ส.เอกการ" วอนรัฐ เร่งรัดการจ่ายเงินชดเชยโควต้ายาสูบ

“นายเอกการ ชื่อทรงธรรม ส.ส. จังหวัดแพร่ พรรคภูมิใจไทย หรืออดีตนายกรัฐมนตรี กรรมการสมาธิการยาสูบแห่งประเทศไทยสังกัดกระทรวงการคลัง ก่อนอื่นผมขอเป็นตัวแทนของกลุ่มภาคีชาวไร่ยาสูบกว่า 30,000 ครอบครัว กว่า 20 จังหวัดทางภาคเหนือภาคอีสาน และภาคกลาง ... จากที่ได้รับหนังสือร้องเรียนจากประธานกลุ่มเครือข่ายชาวไร่ยาสูบจังหวัดแพร่ ในเรื่องของการขอเงินชดเชยโควตาของชาวไร่ยาสูบที่ถูกตัดไป ยังไม่มีความคืบหน้าและไม่มีความชัดเจนใดๆ ซึ่งทางกลุ่มภาคีเขาไร่ยาสูบได้ทำหนังสือเข้าไปสอบถามทั้งการยาสูบแห่งประเทศไทยและกรมสรรพสามิต แต่ทั้ง 2 หน่วยงานยังไม่สามารถตอบคำถามที่ชัดเจนให้แก่กลุ่มภาคีได้ ...”²

¹ โสทญุเคย. (2563). ชาวไร่ยาสูบขึ้นคัทเอทียักษ์กลางเมือง เร่งรัฐจ่ายชดเชย-เลื่อนภาษีบุหรี่ 40% ลดผลกระทบโควิด. (ออนไลน์).

² พรรคภูมิใจไทย. (2563). ส.ส.เอกการ วอนรัฐ เร่งรัดการจ่ายเงินชดเชยโควต้ายาสูบ. (ออนไลน์).

วรวัจน์ ชาติ ประยุทธ์ ทำยาสูบไทยเจ็งหลายหมื่นล้าน จวกปล่อยขบวนการขนบุหรี่เถื่อน

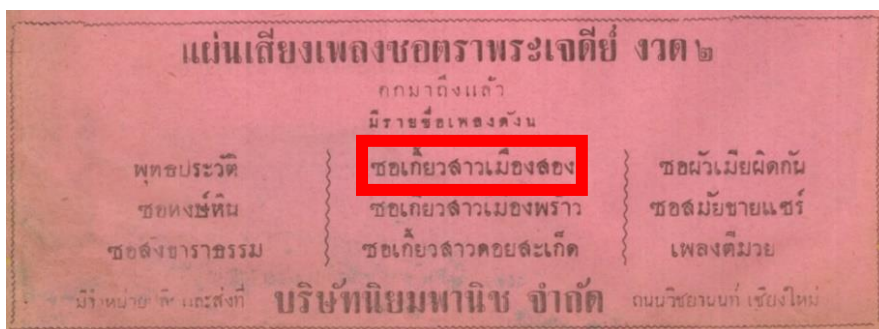
“...นายวรวัจน์ เอื้ออภิญญกุล กล่าวต่อว่า ปัญหาดังกล่าวเกิดจากการบริหารงานที่ผิดพลาดของพล.อ.ประยุทธ์ ที่ตั้งคนที่ไม่มีความรู้ความสามารถเข้าไปบริหารโรงงานยาสูบ หากไปไม่ไหวก็เปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามาบริหารแทน ทั้งนี้ รัฐวิสาหกิจที่มีกำไรมาตลอด เหตุใดทำให้รายได้ลดลงจนถึงจุดวิกฤต เป็นวิธีการที่ไม่ควรเกิดขึ้นจากรัฐบาลที่อ้างว่ามาจากประชาชน ที่ผ่านมากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกใบยาสูบในหลายพื้นที่ เดินทางมายื่นข้อร้องเรียน พร้อมกับชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ในปัจจุบันของยาสูบไทย โดยปัญหาทั้งหมดมาจากรัฐบาลปล่อยให้บุหรี่หนีภาษีทะลักเข้าไทย ส่งผลให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจไม่ต่ำกว่า 25,000-30,000 ล้านบาท...”¹

ส.ส. ประสานเสียงจี้รัฐทบทวนภาษีช่วยเหลือชาวไร่ยาสูบ-ยาเส้น สภาฯ

“... นพ.นิยม วิวรรณดิษฐกุล ส.ส.จังหวัดแพร่ เขต 2 พรรคเพื่อไทย ได้นำเสนอ 3 ข้อเรียกร้องจากชาวไร่ยาสูบ ประกอบด้วย การไม่ลดโควตาการปลูกเพิ่มเติม เรียกร้องให้การยาสูบฯ รับผิดชอบต่อเกษตรกรและสนับสนุนค่าปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย ขณะที่นพ.ทศพร เสรีรักษ์ ส.ส.จังหวัดแพร่ เขต 1 พรรคเพื่อไทย มองว่ารัฐควรให้การชดเชยชาวไร่ยาสูบอย่างเพียงพอ และหาแนวทางการปลูกพืชทดแทน...”²

¹ ข่าวสดออนไลน์. (2566). วรวัจน์ ชาติ ประยุทธ์ ทำยาสูบไทยเจ็งหลายหมื่นล้าน จวกปล่อยขบวนการขนบุหรี่เถื่อน. (ออนไลน์).

² ผู้จัดการออนไลน์. (2566). ส.ส.ประสานเสียงจี้รัฐทบทวนภาษีช่วยเหลือชาวไร่ยาสูบ-ยาเส้น สภาฯ. (ออนไลน์).

ภาพประกอบ 22 โฆษณาแผ่นเสียงตรงพระเจดีย์ เรื่อง ขอเกี้ยวสาวเมืองสอง

ที่มา : ปกหลัง นิตยสารคนเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2497

ประการที่สอง ชื่อเสียงของยาสูบเมืองสอง ที่ปรากฏหลักฐานต่างๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เกี่ยวกับยาสูบพื้นเมืองพันธุ์นี้มานับร้อยปี ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 ความเลื่องชื่อของยาสูบเมืองสองทำให้หลวงอิงคศรีกสิการ (อินทรี) อธิบดีกรมกสิกรรม สนใจเข้าไปเยี่ยมชมแม้ว่าการเดินทางจากตัวอำเภอสองไปไร่ยาสูบจะต้องลำบากมากก็ตาม¹ ยาสูบเมืองสองขึ้นชื่อมากจนมีแผ่นเสียงขอพื้นเมืองเรื่องเกี้ยวสาวเมืองสอง ผลิตโดยบริษัทนิยมพานิช จำกัด มีเนื้อหาพรรณนาว่ายาสูบเมืองสองเป็นยาดีมีชื่อเสียง มีความเป็นไปได้ว่ายาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียที่ผลิตจากเมืองแพร่จะได้รับอานิสงส์จากชื่อเสียงของยาสูบเมืองสองอยู่ไม่น้อย

ประการสุดท้าย เมืองแพร่เป็นที่ตั้งของโรงอบใบยาเด่นชัย ซึ่งเปิดใช้งานมาตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เป็นโรงอบขนาดใหญ่ของโรงงานยาสูบและมีความสำคัญต่อกระบวนการผลิตบุหรี่ เพราะใบยาแห้งที่บ่มมาแล้วต้องนำมาปรับระดับความชื้นในโรงอบ โรงอบแห่งนี้รองรับการอบใบยาทั่วภาคเหนือ เดิมโรงงานยาสูบต้องการสร้างที่เชียงใหม่แต่เนื่องจากบริษัทส่งเสริมยาสูบไทย จำกัด ได้สร้างไว้ก่อนแล้ว จึงย้ายมาสร้างที่อำเภอเด่นชัยเพราะเส้นทางขนส่งและติดต่อกับโรงงานยาสูบกรุงเทพฯ สะดวก การที่เมืองแพร่เป็นที่ตั้งของโรงอบสำคัญของส่วนภูมิภาค จึงพบเอกสารโรงงานยาสูบที่กล่าวถึงเมืองแพร่อยู่บ่อยครั้ง ซึ่งส่งเสริมให้เมืองแพร่มีภาพลักษณ์เป็นเมืองยาสูบ

¹ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2533). ท่านอาจารย์หลวงอิงคฯ ผู้เป็นบูรพาจารย์การเกษตร. ใน *ชีวิตและงาน ศาสตราจารย์ (พิเศษ) อินทรี จันทรสถิตย์ (หลวงอิงคศรีกสิการ)*. หน้า 202.

4.3.2 กีฬากบยาสูบ

มวย เป็นกีฬาที่คนเมืองแพร์นิยมชมชอบมาก ปรากฏหลักฐานอยู่เสมอว่าเป็นความบันเทิงในงานมหรสพ เช่น พ.ศ. 2438 เจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์จัดงานฉลองกำไลข้อมือรูปผีเสื้อที่แม่เจ้าบัวไหล ซายา ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าหลวงจัดให้มีการทำบุญตักบาตรพระและจัดให้มีการชกมวย 3 วัน วันละ 4 คู่¹ หรือหลังจากการปราบเหตุจลาจลเมืองแพร์ ใน พ.ศ. 2445 ทางราชการก็จัดให้มีการชกมวยกลางสนามหลวงเมืองแพร์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติแล้ว ครั้นทศวรรษ 2470 คนเมืองแพร์ได้ชมกีฬาประเภทอื่นมากขึ้นในงานฉลองรัฐธรรมนูญ เช่น ฟุตบอล กายกรรม เป็นต้น²

ฟุตบอล เป็นกีฬาอีกประเภทที่คนเมืองแพร์นิยมชมชอบการแข่งขัน ทศวรรษ 2490 มีการจัดตั้งทีมฟุตบอลในระดับชุมชน เช่น ทีมบ้านทุ่ง ทีมเซตวัน³ และทีมของหน่วยงานต่างๆ ในช่วงต้น พ.ศ. 2500 เช่น ทีมสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนพิริยาลัย (ส.ศ.พ.) ทีมโรงเรียนป่าไม้ ทีมลูกวิศกร ทีมสโมสรไร่ยาสูบ⁴ ซึ่งทีมฟุตบอลสโมสรไร่ยาสูบแพร์เป็นทีมที่มีชื่อเสียงด้านฝีมือเป็นอย่างดี นักฟุตบอลในทีมนี้คือพนักงานไร่ยาสูบแพร์ นายปรีดา จิตตนันท์ เป็นผู้จัดการทีม นักฟุตบอลในทีมนี้ เช่น เสวต ทับทิมโต ถวิล วาภิไธว สมพงษ์ ตันติเสวี บุญส่ง หอมนวนล ประสาท จิระพงษ์สุวรรณ จรูญ แสนอุ้ม สิงห์คาร อินตะนอน บรรจบ เอกภูมิ จำริญ ศิริพันธ์ จำรงค์ มาวงศ์ สุเทพ ชาวเหล็อง บุญภาพ ทุ่งกาวิ และยังมีตัวสำรองอีกประมาณ 10 คน ซึ่งแต่ละคนอยู่ในชั้น “เสื้อสนาม” ทั้งสิ้น⁵ ช่วง พ.ศ. 2504 – 2505 หนังสือพิมพ์คนเมือง คอลัมน์สนามกีฬา หน้า 7 มีการลงข่าวการทีมฟุตบอลจากเมืองแพร์อยู่เสมอ โดยเฉพาะทีมสโมสรไร่ยาสูบแพร์ ดังนี้

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร. 5 รล/12 พระราชทานกำไลข้อมือประดับเพชรแก่บัวไหล ภรรยาพระยาพิริยาวิไชย (10 มิ.ย. 114 – 12 มิ.ย. 114).

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.2.2.13/2 จัดงานฉลองรัฐธรรมนูญจังหวัดแพร์ พ.ศ. 2479.

³ บุญนำ พัฒนรัฐ. (2561). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายอัครัง พัฒนรัฐ. หน้า 112.

⁴ คนเมือง. (2504, 29 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. คนเมือง. 9(186): หน้า 7.

⁵ คนเมือง. (2504, 4 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. คนเมือง. 9(161): หน้า 7.

ป่าไม้แพรวพ่ายยับเยินถูกเชียงใหม่รวมยิงประตูปรุ

“ทีมฟุตบอลป่าไม้แพรวลงสนามวาดลวดลายครั้งสุดท้ายก่อนจะอำลากลั้บมาตุภูมิ เมื่อเย็นวันที่ 14 เดือนนี้ ณ สนามโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ปรากฏว่าถูกทีมเชียงใหม่รวมยิงประตูปรุพ่ายไปอย่างยับเยิน 6 ประตูต่อ 1 ท่ามกลางสายฝนและแฟนฟุตบอลที่แน่นขนัด...”¹

ผลฟุตบอลแพรว

“การแข่งขันฟุตบอลประชาชนและนักเรียนประจำปี 2504 ของจังหวัดแพรว ณ สนามแข่งขันกีฬาประจำจังหวัด ตั้งแต่วันที่ 1 ถึง 18 เดือนนี้ ปรากฏผลดังต่อไปนี้

วันที่ 1 นักเรียนรุ่นใหญ่ พริยาลัย ชนะ เจริญราษฎร์ 3 ประตูต่อ 1

วันที่ 4 ประชาชนรอบคัดเลือก ส.ศ.พ. (สมาคมศิษย์เก่าพริยาลัย)

ชนะ ลูกวิศนุ 7 ประตูต่อ 1

วันที่ 5 นักเรียนรุ่นกลาง เจริญราษฎร์ ชนะ อุดมประสาทวิทย์ 3 ประตูต่อ 1

วันที่ 7 นักเรียนรุ่นเล็ก พริยาลัย ชนะ สูงเม่น 4 ประตูต่อ 1

วันที่ 10 นักเรียนรุ่นใหญ่ อุดมประสาทวิทย์ ชนะ เจริญราษฎร์ 4 ประตูต่อ 1

วันที่ 12 ประชาชนรอบคัดเลือก โรงอบ 11 (โรงอบเด่นชัย – ผู้เขียน)

ชนะ ลูกวิศนุ 5 ประตูต่อ 1

วันที่ 14 นักเรียนรุ่นกลาง พริยาลัย ชนะ เจริญราษฎร์ 4 ประตูต่อ 2

วันที่ 16 นักเรียนรุ่นเล็ก พริยาลัย ชนะ วัฒนาวิทยา 7 ประตูต่อ 1

วันที่ 18 นักเรียนรุ่นใหญ่ พริยาลัย เสมอ อุดมประสาทวิทย์ 1 ประตูต่อ 1”²

¹ คนเมือง. (2504, 16 สิงหาคม). สนามกีฬา. คนเมือง. 9(82): หน้า 7.

² คนเมือง. (2504, 28 สิงหาคม). สนามกีฬา. คนเมือง. 9(94): หน้า 7.

ป่าไม้แพร์ลอยลำชิงชนะเลิศ ฟุตบอลประชาชนจังหวัดแพร่

“การแข่งขันฟุตบอลประชาชน ประจำปี 2504 ของจังหวัดแพร่ ซึ่งได้เริ่มแข่งขันที่สนามกีฬาประจำจังหวัด ตั้งแต่วันที่ 4 สิงหาคม ศกนี้ เป็นต้นมานั้น บัดนี้การแข่งขันได้กำหนดเสร็จสิ้นรอบคัดเลือกแล้ว ในวันที่ 29 เดือนนี้ ปรากฏว่า โรงเรียนป่าไม้แพร์ได้ผ่านเข้ารอบชิงชนะเลิศได้อย่างลอยลำ ... สำหรับทีมที่จะได้เป็นคู่ชิงชนะเลิศกับป่าไม้แพร์นั้น คาดกันว่าจะเป็นทีมยาสูบ 11 ... หากคู่นี้ได้เข้าชิงชนะเลิศกันแล้ว คาดว่าจะเป็นการชิงชนะเลิศที่เต็มไปด้วยความตื่นเต้นและน่าดูมากที่สุดทีเดียว เพราะต่างก็มีชั้นเชิงการเล่นพอๆ กัน”¹

ฟุตบอลสโมสรไธยาสูบแพร่บุกเชียงใหม่วันลอยกระทง

“รายงานข่าวจากจังหวัดแพร่แจ้งว่า ทีมฟุตบอลสโมสรไธยาสูบแพร่ ซึ่งเป็นทีมฟุตบอลที่แข็งแกร่งมากทีมหนึ่งของภาคเหนือ เตรียมยกขบวนบุกเชียงใหม่ ในวันลอยกระทงที่ 23 ของเดือนนี้ เพื่อปะทะกับทีมฟุตบอลของธนาคารออมสินภาค 4 ของเชียงใหม่ ในรายการกุศลของโรงเรียนดาราวิทยาลัย...”²

ฟุตบอลประชาชนแพร่รอบชิงชนะเลิศเกิดอลเวง

“ฟุตบอลประชาชน รอบชิงชนะเลิศของจังหวัดแพร่ คู่ชิงชนะเลิศ ระหว่างทีมป่าไม้แพร์ กับทีมสโมสรไธยาสูบแพร่ จะลาออกจากการแข่งขันทั้งคู่ โดยที่ต่างฝ่ายต่างไม่สามารถตกลงเงื่อนไขบางประการกันได้ ขณะนี้การเจรจายังไม่เป็นผลสำเร็จ คาดว่าจะยืดเยื้อไปอีกนาน...”³

¹ คนเมือง. (2504, 17 กันยายน). สนามกีฬา. คนเมือง. 9(114): หน้า 7.

² คนเมือง. (2504, 4 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. คนเมือง. 9(162): หน้า 7.

³ คนเมือง. (2504, 29 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. คนเมือง. 9(186): หน้า 7.

บอลยาสูบแพร์ เตรียมตะลุยกรุงเทพฯ

“หลังจากที่ชุดฟุตบอลของสโมสรไร้อยาสูบแพร์ประกาศความเกรียงไกรด้วยการเอาชนะทีมฟุตบอลชั้นนำของภาคเหนือมาแล้วหลายทีม ทางผู้จัดการทีมก็วางแผนนำชุดฟุตบอลบุกตะลุยกรุงเทพฯ เป็นขั้นตอนต่อไป เพื่อแสดงฝีมืออวดแฟน...ขณะนี้ฟุตบอลของสโมสรไร้อยาสูบแพร์กำลังอยู่ในระยะฟิตจัด หลังจากที่เอาชนะทีมฟุตบอลฝีมือดีของภาคเหนือมาแล้วหลายทีม จนกระทั่งได้ฉายาจากประชาชนชาวแพร์ “เสือสนามเมืองแพร์”... ทางสโมสรแพร์สามารถเอาชนะทีมฟุตบอลเทศบาลนครเชียงใหม่ได้อย่างงดงาม ทางผู้จัดการทีมก็วางแผนการนำทีมตะลุยกรุงเทพฯ ทันที”¹

เทศบาลเชียงใหม่ส่งนักฟุตบอลไปแข่งที่แพร์

“ทีมฟุตบอล “เทศบาลนครเชียงใหม่” ชุดชนะเลิศฟุตบอลประชาชนเชียงใหม่เมื่อปี 2504 ซึ่งได้รับเชิญจาก นายเครือ สุวรรณสิงห์ ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร์ ให้นำทีมเดินทางไปแข่งขันกับสโมสรพนักงานไร้อยาสูบแพร์ เนื่องในวันลอยกระทง ... ฟุตบอลรายการนี้กำลังเป็นที่สนใจแก่แฟนฟุตบอลชาวแพร์และจังหวัดใกล้เคียง ... โดยเฉพาะชาวแพร์กำลังตื่นตื่นต่อข่าวการแข่งขันฟุตบอลคู่นี้อยู่ทุกมุมเมือง”²

เทศบาลอุยาสูบแพร์ตอนพายยับเย็น

“ชุดฟุตบอลเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งได้ตำแหน่งชนะเลิศฟุตบอลประชาชนเชียงใหม่เมื่อปี 2504 ได้เดินทางไปพิสูจน์ฝีมือกับชุดฟุตบอลของสโมสรพนักงานไร้อยาสูบแพร์ ณ สนามฟุตบอลประจำจังหวัดแพร์ เมื่อเย็นวันอาทิตย์ที่ 11 เดือนนี้ ได้ถูกทีมจ้าวถิ่นเขี่ยนพายยับเย็นถึง ... (หมายเลขเลื่อนไม่ปรากฏ – ผู้เขียน) ประตูดอ 1 ในการแข่งขันรายการกุศลของสมาคมวัฒนธรรมหมิงแพร์ท่ามกลางผู้ดูที่แน่นขนัดเป็นประวัติการณ์ ... จากนั้นยาสูบแพร์ก็ได้ถูกกลับเริ่มเป็นฝ่ายรุกบ้างและด้วยวิธีการเล่นแบบถึงลูกถึงคนของยาสูบแพร์ จึงสามารถยิงประตูคืนได้ในนาทีที่ 15 ด้วยการยิงของ สิงห์คาร อินตะนอน...”³

¹ คนเมือง. (2505, 31 ตุลาคม). สนามกีฬา. *คนเมือง*. 10(295): หน้า 7.

² คนเมือง. (2505, 8 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*. 10(303): หน้า 7.

³ คนเมือง. (2505, 16 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*. 10(311): หน้า 7.

บอลธรรมศาสตร์บุกแพร่ต้นเดือนหน้าพบกับทีมสโมสรยาสูบแพร่ในรายการเชื่อมสามัคคี

“ชุดฟุตบอลมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แชมป์ฟุตบอลประเภทมหาวิทยาลัย 5 ปีซ้อนของพระนคร ซึ่งจะนำทีมออกตระเวนแข่งขันกับทีมฟุตบอลต่างๆ ในจังหวัดภาคเหนือ นั้น กำหนดเดินทางไปจังหวัดแพร่ในราวต้นเดือนเมษายน ศกนี้ และจะได้ลงสนามโชว์ฝีมือให้กับทีมฟุตบอลสโมสรพนักงานไร่ยาสูบแพร่ด้วย ... สำหรับทีมสโมสรพนักงานไร่ยาสูบแพร่ ขณะนี้กำลังถูกควบคุมตัวลงสนามทำการฝึกซ้อมอย่างเข้มแข็งยิ่งเพื่อรักษาศักดิ์ศรีของทีมฟุตบอลชั้นนำของภาคเหนือไว้ให้ได้”¹

ฟุตบอลสวรรคโลกนำทีมบุกแพร่พบสโมสรยาสูบแพร่ปลายเดือนนี้

“ทีมฟุตบอลสวรรคโลก ติดต่อขอให้นำทีมเดินทางมาทำการแข่งขันเชื่อมความสามัคคีกับทีมฟุตบอลชั้นนำของจังหวัดแพร่ในปลายเดือนนี้ และปรากฏว่าทางจังหวัดแพร่เตรียมการต้อนรับอย่างเต็มที่ด้วยการจัดให้ทีมสโมสรยาสูบออกกรีบ...”²

จากข่าวกีฬาข้างต้นทำให้ทราบว่า ความเก่งกาจของทีมฟุตบอลสโมสรไร่ยาสูบแพร่มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้คนเมืองแพร่สนใจติดตามและเสพความบันเทิงจากการแข่งขันฟุตบอลในเวลาว่างมากขึ้น การเดินสายของนักกีฬาสโมสรไร่ยาสูบแพร่ยังสะท้อนถึงผลประโยชน์ที่ดีของอุตสาหกรรมยาสูบ เพราะต้องอาศัยทุนทรัพย์ในการฝึกซ้อมและลงแข่งขัน และจากการสำรวจข่าวจากหนังสือพิมพ์คนเมือง พ.ศ. 2504 – 2506 ไม่พบทีมฟุตบอลสโมสรไร่ยาสูบอื่นของภาคเหนือที่โดดเด่นเหมือนทีมสโมสรไร่ยาสูบแพร่ จึงยิ่งทำให้เมืองแพร่มีภาพลักษณ์เป็นเมืองยาสูบอย่างเด่นชัด ยังไม่พบหลักฐานว่าทีมสโมสรไร่ยาสูบแพร่ถอยห่างจากวงการฟุตบอลช่วงเวลาใด กีฬาฟุตบอลมีความเกี่ยวข้องกับนายทุนยาสูบอีกครั้งใน พ.ศ. 2552 ตระกูลศุภศิริก่อตั้งสโมสรแพร่ยูไนเต็ด โดยมี นายพงษ์สวัสดิ์ ศุภศิริ เป็นประธานสโมสร นอกจากฟุตบอลแล้ว ตระกูลศุภศิริยังเคยอยู่ในวงการสนามมวยด้วย โดยนายไพรัช ศุภศิริ (น้องชายนายธงและนายศานิต ศุภศิริ) คณะกรรมการสนามมวยแพร่ เป็นผู้ติดต่อนำ โผน กิ่งเพชร นักมวยแชมป์โลก มาปรากฏตัวที่เมืองแพร่ในวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2506 ดังปรากฏในข่าวหนังสือพิมพ์คนเมือง ดังนี้

¹ คนเมือง. (2506, 23 มีนาคม). สนามกีฬา. คนเมือง. 11(437): หน้า 7.

² คนเมือง. (2506, 18 เมษายน). สนามกีฬา. คนเมือง. 11(462): หน้า 7.

ไผ่นปรากฏตัวที่แพร์ในงานสงกรานต์ที่ 14 นี้

“...หลังจากที่ชาวแพร์ได้ผิดหวังในการมาปรากฏตัวของ ไผ่น กิ่งเพชร แชมป์โลกขวัญใจของชาวไทย ในงานนมัสการพระธาตุซ่อแฮมาแล้วครั้งหนึ่ง ทางคณะกรรมการของสนามมวยจังหวัด ซึ่งมี ไพรัช ศุภศิริ พ่อเลี้ยงหนุ่มใจกว้าง ก็ได้ทำการติดต่อเอาไผ่นมาปรากฏตัวให้ชาวแพร์ได้ชมอีกครั้ง...”¹

แฟนมวยแพร์พึ่งสนามคูแชมป์โลก

“เวทีมวยสนามหลวงจังหวัดแพร์ ต้องพบกับความโกลาหลอลหม่านขนาดหนัก เมื่อแฟนมวยชาวแพร์นับหมื่นพากันพึ่งสนาม เข้าดูโฉมหน้าของแชมป์เปียนโลก ไผ่น กิ่งเพชร ที่เดินทางไปโชว์ตัวที่นั่น โดยการเชิญของพ่อเลี้ยงไพรัช ศุภศิริ และปรากฏว่าทางเทศบาลได้ร่วมให้การต้อนรับไผ่นเป็นอย่างดี ... คณะกรรมการจัดการแข่งขันชกมวย ไปต้อนรับที่สนามบินอย่างพร้อมเพรียงพร้อมก็นำเอาบรรดาสาวงามจำนวนหลายสิบไปทำการพ้อนพื้นเมืองต้อนรับขวัญใจชาวไทยที่สนามบิน ... เมื่อไผ่นพร้อมคณะเดินทางเข้าถึงในเมืองแพร์ปรากฏว่ามีสาวงามชาวแพร์จำนวนมาก ทำการปิดถนน กั้นรถที่ไผ่นั่งมิให้เคลื่อนต่อไป แล้วทำการสาดน้ำสงกรานต์ตามประเพณีของชาวเหนืออย่างสนุกสนานยิ่ง รถต้องหยุดอยู่กับที่ประมาณ 10 นาที จึงเคลื่อนต่อไปได้...”²

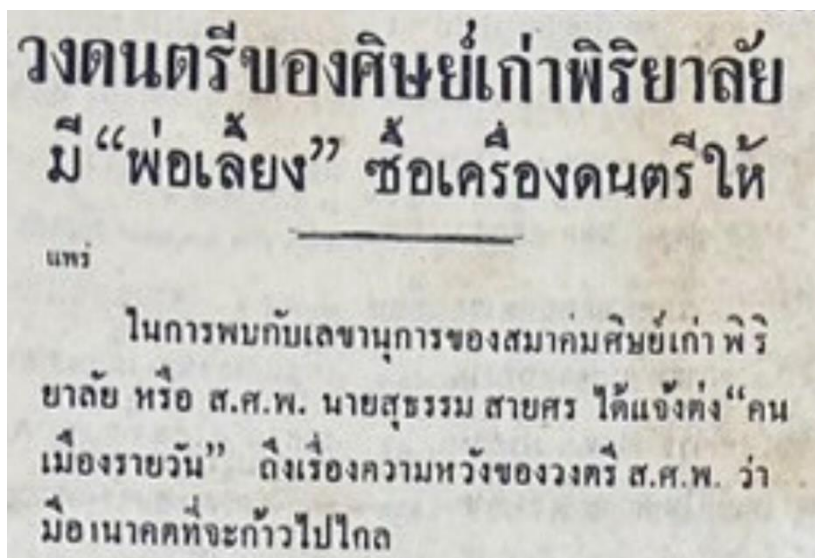
ภาพประกอบ 23 ข่าวการแข่งขันฟุตบอลทีมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และทีมสโมสรวายาสูบแพร์

ที่มา : หนังสือพิมพ์ คนเมือง ฉบับ วันที่ 23 มีนาคม 2506 หน้า 7.

¹ คนเมือง. (2506, 12 เมษายน). สยามกีฬา. คนเมือง. 11(456): หน้า 7.

² คนเมือง. (2506, 18 เมษายน). สยามกีฬา. คนเมือง. 11(462): หน้า 7.

นอกจากความบันเทิงด้านกีฬาแล้ว นายทุนยาสูบยังเป็นผู้สนับสนุนวงดนตรีของสมาคมศิษย์เก่าพิริยาลัย (ส.ศ.พ.) ซึ่งมีนายเหรียญเป็นนายกสมาคมและนายสุธรรมเป็นเลขานุการ วงดนตรีนี้เคยมีชื่อเสียงมากแต่ต่อมาได้สลายตัวไป และกลับมารื้อฟื้นอีกครั้งใน พ.ศ. 2504 โดยการนำของนายเหรียญ ได้เชิญชวนให้พ่อเลี้ยงยาสูบบริจาคเครื่องดนตรีและก่อตั้งวง ส.ศ.พ. ขึ้นมาใหม่ รายนามผู้บริจาค ได้แก่ นายเหรียญ ซื้อแซกคาโตร 1 ตัว 3,500 บาท นายอุทัย ซื้อสไลทท์ทรมโบน 1 ตัว 2,000 บาท นายแสน นันทวรรณ (สันนิษฐานว่าเป็นคนเดียวกับนายแสนพนักงานตรวจไร่นานี้บ่มของนายอุทัย - ผู้เขียน) ซื้อทรมเปต 1 ตัว 2,500 บาท นายพัฒน์ ซื้อเครื่องดนตรีลาตินอเมริกัน 1 ชุด 500 บาท¹ จะเห็นได้ว่าเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นมีราคาแพงมากในสมัยนั้นสะท้อนถึงความร่ำรวยของบรรดาพ่อเลี้ยงยาสูบได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 24 พาดหัวข่าวการอุปถัมภ์วงดนตรีของพ่อเลี้ยงยาสูบเมืองแพร่

ที่มา : หนังสือพิมพ์คนเมือง ฉบับ วันที่ 14 ธันวาคม 2504 หน้า 5.

¹ คนเมือง. (2504, 14 ธันวาคม). สังคมมหรสพสตรีศิลป์. คนเมือง. 9(199): หน้า 9.

ภาพประกอบ 25 พ่อเลี้ยงเมธา – แม่เลี้ยงธีรวัลย์ เคื้ออภิญญกุล

รับบท พ่อ – แม่ ของพระเอก ในภาพยนตร์ เรื่อง ผู้หญิง ใน พ.ศ. 2523

ที่มา : YOUTUBE ช่อง ชุมทางหนังสือไทย

ภาพประกอบ 26 สรพงษ์ ชาตรีและเนาวรัตน์ ยุกตะนันท์

ถ่ายทำภาพยนตร์ที่ไร่ยาสูบจังหวัดแพร่ ในภาพยนตร์ เรื่อง ผู้หญิง ใน พ.ศ. 2523

ที่มา YOUTUBE : ช่อง ชุมทางพี่น้องไทย

ภาพประกอบ 27 เนาวรัตน์ ยุกตะนันท์ (นางเอก)

รับบท พนักงานสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ ในภาพยนตร์ เรื่อง ผู้หญิง ใน พ.ศ. 2523

ที่มา : YOUTUBE ช่อง ชุมทางพี่น้องไทย

ภาพประกอบ 28 รถขนใบยาสดจากไร่เข้าสถานีบ่มของพ่อเลี้ยงเมธา

ในภาพยนตร์ เรื่อง ผู้หญิง ใน พ.ศ. 2523

ที่มา : YOUTUBE ช่อง ชุมทางหนังไทย

ภาพประกอบ 29 โรงเก็บใบยาแห้ง สถานีบ่มของพ่อเลี้ยงเมธา

ในภาพยนตร์ เรื่อง ผู้หญิง ใน พ.ศ. 2523

ที่มา : YOUTUBE ช่อง ชุมทางหนังไทย

สรุป

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมยาสูบไทย สามารถวิเคราะห์ได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาฯ สามารถบ่งบอกถึงสถานการณ์ความเป็นไปของอุตสาหกรรมยาสูบได้ในภาพกว้าง รวมทั้งสะท้อนถึงความสำคัญของอุตสาหกรรมยาสูบในแต่ละช่วงเวลาได้ เมื่อนำมาวิเคราะห์หรือรวมกับการเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรมยาสูบระดับท้องถิ่นเมืองแพร่ทำให้เห็นว่า ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร่ผลิตเพื่อป้อนตลาดในประเทศ (โรงงานยาสูบ) และตลาดต่างประเทศ (บริษัทส่งออกของเอกชน) การขยายตัวของอุตสาหกรรมยาสูบและการที่นายทุนเมืองแพร่เป็นเจ้าของบริษัทส่งออกยาสูบรายใหญ่ระดับประเทศ คือ บริษัท เทพวงศ์ จำกัด ยิ่งกระตุ้นให้กำลังการผลิตยาสูบเวอร์จิเนียของเมืองแพร่สูงขึ้น จนกระทั่งทศวรรษ 2520 – 2530 ที่การค้ายาสูบกับต่างประเทศมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากโรงงานยาสูบมีใบยาแห้งตกค้างที่เกิดจากการผลิตมากเกินไปเกินความต้องการใช้ ตลาดต่างประเทศก็มีแนวโน้มลดลงเช่นกัน เนื่องจากหลายประเทศมีกำลังการผลิตมากขึ้นและมีคุณภาพดีกว่าใบยาไทย ประกอบกับเริ่มมีการรณรงค์ต่อต้านการสูบบุหรี่เรื่อยมา จนมีการออกเป็นกฎหมายพระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติคุ้มครองสุขภาพของผู้ไม่สูบบุหรี่ พ.ศ. 2535 จำนวนผู้สูบบุหรี่ก็เริ่มลดลง ส่งผลให้ยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจของเมืองแพร่ที่ลดความสำคัญลง

แม้ว่าอุตสาหกรรมยาสูบเวอร์จิเนียจะขยายตัวมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา แต่จำนวนผู้บ่มอิสระเมืองไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก มีการแบ่งกิจการสถานียบ่มให้เครือญาติหรือขายบ้าง ผู้บ่มอิสระส่วนใหญ่ยังคงเป็นเจ้าของที่ทำกิจการยาสูบมาในช่วงทศวรรษ 2490 ส่วนชาวไร่บ่มเองก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเพราะนโยบายของโรงงานยาสูบที่ต้องการให้ชาวไร่และผู้บ่มเป็นคนๆ เดียวกันเพื่อคุณภาพของใบยา เมื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของนายทุนยาสูบและชาวไร่ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ซึ่งเป็นช่วงที่การค้ายาสูบที่เฟื่องฟูจากการส่งออก พบว่า ผู้บ่มและชาวไร่ยาสูบยังคงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเกษตรพันธะสัญญา ซึ่งตามพระราชบัญญัติยาสูบชาวไร่ในสังกัดผู้บ่มอิสระไม่ได้รับอนุญาตให้จำหน่ายใบยาสูบให้ผู้อื่นได้โดยเสรี ต้องจำหน่ายให้แก่ผู้บ่มที่ตนสังกัด แม้ว่าชาวไร่เข้าสู่ระบบชาวไร่บ่มเองมากขึ้น แต่ระบบได้จำกัดขนาดของกิจการไว้ด้วยพื้นที่ไร่และโคกตาที่ได้รับอย่างจำกัด จึงไม่เอื้อให้ชาวไร่บ่มเองกลายเป็นนายทุนใหญ่ดังเช่นผู้บ่มอิสระซึ่งมีโอกาสสะสมทุนมากกว่า

อุตสาหกรรมยาสูบเข้ามาเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของเมืองแพร่ที่เห็นชัดเจนคือการขยายกิจการของนายทุนยาสูบทั้งกิจการรับเหมาก่อสร้าง ไม่แปรรูป เหมืองแร่ ตลาด โรงแรม ซึ่งมีทั้งกิจการที่ควบคู่กับอุตสาหกรรมยาสูบมาแต่แรกเริ่มและกิจการเข้ามาทดแทนอุตสาหกรรม

ยาสูบที่ลดความสำคัญลง กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้กระตุ้นให้เกิดแรงงานรับจ้างอื่นๆ นอกจากแรงงานในไร่หรือโรงบ่มใบยา ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมที่เห็นได้ชัดเจนคือ นายทุนยาสูบได้แปรเปลี่ยนทุนยาสูบมาเป็นทุนทางการเมือง โดยอาศัยความสัมพันธ์ของพ่อเลี้ยงโรงบ่มกับชาวกว๋องทำให้ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง นักการเมืองเมืองแพร์หลายรายที่มีพื้นฐานครอบครัวมาจากอุตสาหกรรมยาสูบ บางรายมีชื่อเสียงในระดับประเทศและสืบทอดทายาททางการเมืองมาจนถึงปัจจุบัน นักการเมืองยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เสริมสร้างให้เมืองแพร์มีภาพลักษณ์เป็นเมืองยาสูบมากกว่าปัจจัยด้านปริมาณการผลิตหรือคุณภาพของยาสูบ

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

ปฏิญานินพนธ์ เรื่อง อุตสาหกรรมยาสูบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เมืองแพร์ พ.ศ. 2481 – 2534 เป็นประเด็นงานวิจัยที่เข้ามาเติมเต็มเรื่องราวของเมืองแพร์ที่ยังขาดการศึกษา การทำงานวิจัยในครั้งนี้ทำให้สามารถสรุปสาระสำคัญได้ 3 ประการ ประการแรก ความรุ่งเรืองเฟื่องฟูของอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ เป็นผลจากการที่อุตสาหกรรมยาสูบผูกพันกับระบบเศรษฐกิจระดับมหภาค จึงมีหน่วยงานที่ดูแลจัดการพืชเศรษฐกิจชนิดนี้เป็นการเฉพาะ กล่าวได้ว่ายาสูบเมืองแพร์มีปัจจัยภายนอกท้องถิ่นเป็นตัวขับเคลื่อนพัฒนาการในแต่ละช่วง ประการที่สอง ยาสูบสร้างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่คนเมืองแพร์ทั้งระดับนายทุนและเกษตรกร และเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับที่แตกต่างกันด้วยข้อจำกัดของระบบอุตสาหกรรม ประการสุดท้าย การทำงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจากพืชเศรษฐกิจ ทำให้สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่นั้นๆ ได้ เป็นแนวทางการศึกษาที่น่าสนใจอีกแนวทางหนึ่งในการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จากที่กล่าวมาอธิบายรายละเอียดข้อสรุปได้ ดังนี้

ประการแรก อุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจระดับมหภาค หากเปรียบเทียบระหว่างข้าวและยาสูบเวอร์จิเนีย (โดยตัดประเด็นความจำเป็นในการบริโภคออกไป) จะเห็นได้ว่า ยาสูบเวอร์จิเนียเป็นพืชที่ต้องดูแลเอาใจใส่ไม่น้อยไปกว่าข้าวหรืออาจจะมากกว่า ดังนั้น การจะสรุปว่าเกษตรกรเมืองแพร์หันมาปลูกยาสูบทดแทนข้าว เพราะเป็นยาสูบปลูกง่ายไม่ต้องดูแลเอาใจใส่มาก เหมาะกับเมืองแพร์ที่น้ำท่าไม่อุดมสมบูรณ์ ข้อสรุปเช่นนี้ไม่ถูกต้องนัก การทำงานวิจัยนี้ทำให้ทราบว่า การที่เกษตรกรเมืองแพร์ทำไร่ยาสูบกันอย่างแพร่หลายเพราะระบบการผลิตอุตสาหกรรมยาสูบ กล่าวคือ ยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีการจัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบเป็นการเฉพาะ ทั้งในระดับประเทศคือโรงงานยาสูบ และระดับภูมิภาคคือสำนักงานไร่ยาสูบเขตต่างๆ หน่วยงานเหล่านี้คอยควบคุมกำกับและให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น เมล็ดพันธุ์ รถไถ เครื่องสูบน้ำ ยาฆ่าแมลง มีการตลาดรองรับ มีการอบรมให้ความรู้ ด้านวิชาการเพาะปลูก การบ่ม การจัดเก็บ มีพนักงานของไร่คอยตรวจตราและแนะนำขั้นตอนการผลิตจนเสร็จสิ้น กระบวนการผลิต รวมทั้งได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ บ่งบอกถึงการให้ความสำคัญต่อยาสูบอย่างมาก เหตุผลเหล่านี้ที่เป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรเมืองแพร์ยินดีเข้า

สู่ระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญาหันมาทำไร่ยาสูบกันอย่างล้นหลาม แม้ว่าระบบชลประทานที่ดินทำกิน เครื่องมือ ความรู้ในการทำไร่ยาสูบ ยังไม่สมบูรณ์พร้อมก็ตามที่ หากยาสูบเวอร์จิเนียปราศจากระบบต่างๆ เหล่านี้แล้ว เกษตรกรเมืองแพร์คงมองข้ามพืชไรชนิดนี้ไปอย่างแน่นอน

ระบบอุตสาหกรรมยาสูบของไทยทำให้เห็นการเติบโตที่เหลื่อมล้ำกันอย่างชัดเจนระหว่างผู้มั่งมีและชาวไร่ โดยผู้มั่งมีต้องเป็นผู้มีต้นทุนมาก่อนพอสมควรเพราะต้องลงทุนสร้างสถานีต้องดูแลไร่ยาสูบอย่างใกล้ชิด บริหารจัดการชาวไร่ อีกทั้งยังต้องพบกับความเสี่ยงต่างๆ ในแต่ละฤดูกาล ดังจะเห็นว่าผู้มั่งมีมีรากฐานมาจาก อุตสาหกรรมป่าไม้ พ่อค้านายทุนท้องถิ่นและข้าราชการ ขณะทำการค้นคว้าข้อมูลเพื่อทำวิจัยนี้ทำให้ทราบว่ามียาสูบจำนวนมากในสมัยที่ล้มเหลวขาดทุนกับการเป็นผู้มั่งมี ด้วยสาเหตุต่างๆ เช่น ขาดเงินทุนสำรอง ขาดความรู้ ภัยธรรมชาติ เป็นต้น แต่หากกิจการดำเนินไปได้อย่างก้าวหน้า ผลตอบแทนก็คุ้มค่า และสืบทอดความมั่งคั่งรุ่งเรืองนี้ไปถึงรุ่นลูกหลานจนกลายเป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดได้ ในส่วนของชาวไร่ผู้มั่งมี ระบบอุตสาหกรรมยาสูบไทยได้ขีดกรอบไว้ให้ไม่โตไปกว่าผู้มั่งมีหรือแม้แต่ชาวไร่ผู้มั่งมีเองก็ตาม สิ่งที่มากำหนดกรอบไว้ก็คือการจำกัดโควตาใบยาแห้งที่ได้ไม่มากและลดลงเรื่อยๆ เป็นปัญหามาถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2567) ซึ่งมีข่าวการชาวไร่ยาสูบร้องเรียนจากการถูกตัดโควตาอยู่เรื่อยๆ หรือข่าวการหาพืชเศรษฐกิจทดแทนยาสูบ ข้อจำกัดต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ชาวไร่ยาสูบเติบโตเพียงระดับนายทุนในชุมชน ในขณะที่ผู้มั่งมีได้สะสมทุนจากยาสูบมาตั้งแต่ยุคยาสูบเฟื่องฟู แล้วนำทุนไปขยายเป็นกิจการอื่นๆ ที่ก้าวหน้ากว่า

ประการที่สอง อุตสาหกรรมยาสูบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์ การเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจอันเกิดจากอุตสาหกรรมยาสูบ ในกลุ่มชาวไร่ยาสูบเมืองแพร์อาจจะมีข้อจำกัดเรื่องหลักฐานที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตฐานะความเป็นอยู่เนื่องด้วยกาลเวลาที่ผ่านไปนานและยังไม่พบงานวิจัยที่เก็บข้อมูลชาวไร่ในเมืองแพร์เป็นการเฉพาะ จึงอาศัยข้อมูลจากการศึกษาในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันประกอบกับสถิติจำนวนข้อมูลชาวไร่ก็สามารถสรุปในภาพรวมได้ว่า อุตสาหกรรมยาสูบยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรเมืองแพร์ได้จริง เห็นได้จากยาสูบเวอร์จิเนียอยู่คู่เกษตรกรเมืองแพร์มากกว่า 6 ทศวรรษ ก่อนการผลิตจะลดลงในทศวรรษ 2530 แม้ว่าในปัจจุบัน (พ.ศ. 2567) จำนวนชาวไร่ยาสูบจะลดน้อยลงมากเมื่อเทียบกับยุคที่ยาสูบรุ่งเรือง แต่ยังคงมีเกษตรกรทำไร่ยาสูบอยู่ เนื่องจากเป็นพืชที่ราคาค่อนข้างดีกว่าพืชผลอย่างอื่น เป็นการเกษตรกรรมที่สามารถวางแผนการเงินและการปลูกไว้ล่วงหน้าได้ เหตุที่ประสบปัญหาจนทยอยเลิกกิจการกันไปก็เนื่องจากถูกจำกัดโควตาเพราะตลาดยาสูบแคบลง ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของนายทุนหรือผู้มั่งมี เป็นประเด็นที่เห็น

ได้ชัดเจนกว่าชาวไร่ เพราะมีหลักฐานเชิงประจักษ์เพียงพอที่จะวิเคราะห์ได้ไม่ว่าจะเป็น เอกสารรายงาน สถิติ ตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม ทำให้ได้ข้อสรุปว่า ยาสูบเป็นเสมือนชุมทรัพย์ของ นายทุนเมืองแพ้อย่างแท้จริง ผู้บ่มจึงทำกิจการโรงบ่มสืบเนื่องมาโดยตลอด ครั้นสถานการณ์ การตลาดของยาสูบถดถอยลง ผู้บ่มก็สั่งสมต้นทุนมากพอในการขยายไปสู่กิจการอื่นๆ ได้ กล่าวได้ว่า นายทุนเหล่านี้อาศัยยาสูบเป็นฐานสำคัญในการได้เข้าไปสู่การเป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและ สังคมเมืองแพร์

การก่อตัวของนายทุนเมืองแพร์มีอีกหนึ่งประเด็นที่น่าสนใจ คือ อุตสาหกรรมยาสูบเอื้อให้ คนไทยมีช่องทางในการทำธุรกิจ กล่าวคือ ตลอดระยะเวลาที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นผู้นำ รัฐบาลในช่วงทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2490 ได้ส่งเสริมให้คนไทยทำมาค้าขายสร้างกิจการของ ตัวเอง และกีดกันการค้าของชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน อุตสาหกรรมยาสูบเหมาะสำหรับ พ่อค่านายทุนชาวไทยที่อยู่ในสังคมกษัตริย์ เพราะต้องมีพื้นที่ทำไร่และมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้าน ชนบทอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น นายอุทัย นายเหรียญ นายแสน นายพัฒน์ นายณรงค์ ล้วนแต่มีพื้นเพ มาจากสังคมชนบท สำหรับตระกูลพ่อค้าจีนที่เข้ามาสู่ธุรกิจยาสูบในเมืองแพร์ ก็ให้เห็นได้ว่าไม่ใช่ กลุ่มพ่อค้าจีนจากย่านเศรษฐกิจในตัวเมือง ตระกูลพ่อค้าจีนเหล่านี้ ได้แก่ ต้นจันทร์พงศ์ วัชรปรีชา ศุภศิริ เอื้ออภิญญกุล ล้วนเป็นพ่อค้าเชื้อสายจีนที่เริ่มต้นทำการค้าอยู่นอกตัวเมืองแพร์ใกล้ชิดกับ ชนบท ธุรกิจยาสูบยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เกื้อหนุนให้พ่อค้าจีนกลุ่มนี้เติบโตเป็นชนชั้นนำที่มีบทบาท ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัด ตัวอย่างเช่น นายเมธา เอื้ออภิญญกุล เคยดำรงตำแหน่ง สำคัญต่างๆ ขององค์กรคนเมืองแพร์เชื้อสายจีน ดังเช่นที่หลวงศรีนครานุกุลเคยดำรงตำแหน่งมา ในอดีต

การเปลี่ยนแปลงในทางสังคมอันเกิดจากอุตสาหกรรมยาสูบ กลุ่มนายทุนผู้บ่มใบยาสูบ เมืองแพร์เป็นภาพสะท้อนได้อย่างเด่นชัดที่สุด ส่วนกลุ่มชาวไร่ยาสูบมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในระดับชุมชน โดยขยับฐานะทางเศรษฐกิจขึ้นเป็นนายทุนขนาดย่อมมีสถานะทางสังคมในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู เป็นต้น ต่างจากนายทุนยาสูบที่เข้าสู่สนามการเมืองทั้งระดับจังหวัด และระดับประเทศ จากการค้นคว้าข้อมูลพบว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) ซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นนำของเมืองแพร์ ส่วนใหญ่สร้างต้นทุนทางการเมืองมาจากอุตสาหกรรมยาสูบ โดยอาศัยการเป็น ชนชั้นนำทางเศรษฐกิจในสังคมทั้งระดับจังหวัดและระดับประเทศ ทั้งยังใช้ความสัมพันธ์ของผู้บ่ม กับชาวไร่ยาสูบ ช่วยส่งเสริมให้ได้ชัยชนะในการเลือกตั้ง แม้วาระบบความสัมพันธ์แบบพ่อเลี้ยงแม่ เลี้ยงกับชาวไร่จะคลี่คลายลงไปแล้ว แต่ทายาททางการเมืองของพ่อเลี้ยงยาสูบยังคงได้อานิสงส์ สืบทอดต่อมา บรรดานักการเมืองเมืองแพร์ยังเป็นกลุ่มคนที่สร้างภาพจำให้สังคมไทยรับรู้ว่ามีเมือง

แพร์เป็นเมืองยาสูบ จำนวน ส.ส. ของจังหวัดแพร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2476 – 2550 นักการเมืองส่วนใหญ่มาจากครอบครัวนายทุนยาสูบ โดยเฉพาะนายณรงค์ วงศ์วรรณ ส.ส. จังหวัดแพร์ ที่มีบทบาทและชื่อเสียงมากคนหนึ่ง ในแวดวงการเมืองไทย ยิ่งเน้นย้ำภาพลักษณ์ให้เมืองแพร์เป็นเมืองยาสูบโดดเด่นขึ้น กิจการยาสูบบริษัทเทพวงส์ จำกัด ของนายณรงค์ ดำเนินงานอยู่ที่เชียงใหม่เป็นส่วนมาก สถานีทดลองยาสูบแม่ใจหรืองานวิทยาศาสตร์การเกษตรต่างๆ ก็ดำเนินการอยู่ที่เชียงใหม่เป็นสำคัญ อีกทั้งผลผลิตยาสูบจากเชียงใหม่ก็สูงกว่าเมืองแพร์เสมอ ทว่าภาพลักษณ์ของการเป็นเมืองยาสูบยังไม่เข้มข้นเท่าเมืองเมืองแพร์บ้านเกิดของนายณรงค์ สิ่งนี้สะท้อนถึงพลังของภาพลักษณ์นักการเมืองที่มีต่อพื้นที่นั้นๆ ส.ส. จังหวัดแพร์ รุ่นต่อมาก็ยังคงมาจากครอบครัวนายทุนยาสูบเป็นส่วนใหญ่ และสร้างการรับรู้ให้เมืองแพร์เป็นเมืองยาสูบผ่านการพูดถึงปัญหาชาวไร่ยาสูบในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรอยู่เสมอ ดังนั้น นักการเมือง ส.ส. จังหวัดแพร์ จึงเป็นตัวการที่สร้างภาพลักษณ์ให้เมืองแพร์เป็นเมืองยาสูบอย่างแท้จริง

ประการสุดท้าย การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากพีชเศรษฐกิจ เนื่องจากเมืองแพร์เป็นจังหวัดเล็กๆ ที่ค่อนข้างขาดแคลนหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะยุคจารีต การศึกษาเมืองแพร์ในด้านประวัติศาสตร์จึงปรากฏไม่มากนัก ทำให้เป็นปัญหาในการอธิบายถึงที่มาที่ไปของบ้านเมืองนี้อยู่เสมอ การทำงานวิจัยเรื่องนี้ทำให้ตระหนักว่า การกลับมาสนใจประเด็นในท้องถิ่นที่ย้อนเวลาไปไม่ไกลนัก ก็ช่วยให้เห็นและเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นได้อย่างเป็นเรื่องราว ดังเช่น งานวิจัยชิ้นนี้ที่ศึกษาผ่านอุตสาหกรรมยาสูบ ซึ่งผลของการศึกษาทำให้สามารถอธิบายถึงพลวัตทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์ได้ในอีกแง่มุมหนึ่ง เป็นการเติมเต็มเรื่องราวของท้องถิ่นให้สมบูรณ์ขึ้น นอกจากนี้ระหว่างทางการค้นคว้าศึกษายังพบข้อมูลปลีกย่อยอื่นๆ เกี่ยวกับเมืองแพร์ ที่อาจจะถูกละเลยหรือหลงลืมไปแล้ว ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประเด็นอื่นๆ ได้อีกต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะ การทำงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อเริ่มทำการเก็บข้อมูลหลักฐานต่างๆ พบว่ามีอยู่อย่างจำกัด แม้แต่สำนักงานไร่ยาสูบแพร์ก็ไม่หลงเหลือหลักฐานเอกสารใดๆ ในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยศึกษา เพราะมีมาตรการทำลายเอกสารเก่าที่ไม่ได้ใช้งานแล้วตามวาระ การจัดการเอกสารของสถานีใบยาสูบ กงวา และสถานีใบยาสูบ และสำนักงานเกษตรจังหวัดแพร์ก็เช่นเดียวกัน ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้ต้องค้นคว้าจากเอกสารโรงงานยาสูบที่จัดเก็บไว้ที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพฯ เป็นหลัก ซึ่งปรากฏข้อมูลอุตสาหกรรมยาสูบเมืองแพร์อยู่พอสมควรตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2480 ถึงประมาณทศวรรษ 2510 นอกจากการวิเคราะห์บันทึก

การประชุม คำสั่ง โครงการ รายงานต่างๆ ที่เป็นความเรียงแล้ว ผู้วิจัยยังให้ความสำคัญกับคำสถิติต่างๆ ของอุตสาหกรรมยาสูบ โดยเฉพาะสถิติการผลิตยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบภาคเหนือ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลสถานีบ่มผู้บ่มอิสระและสถานีบ่มของโรงงานยาสูบ (สถานีร่องกว้างและสถานีทุ่งนาว) มาคำนวณรวมกัน ซึ่งบางฤดูกาลผลิต พบเฉพาะข้อมูลสถานีบ่มของผู้บ่มอิสระหรือพบเฉพาะข้อมูลของสถานีบ่มโรงงานยาสูบอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง หากข้อมูลสถิติได้ไม่สมบูรณ์นี้ผู้วิจัยได้หมายเหตุไว้ให้พิจารณาร่วมด้วย ดังนั้น ผู้ที่ต้องการคนควาเอกสารต้นฉบับจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติเพื่อสอบถามข้อมูลของผู้วิจัยต้องคำนึงถึงวิธีการของผู้วิจัยประกอบด้วย

การศึกษาที่เน้นหลักฐานเอกสารจากสำนักหอจดหมายเหตุ ทำให้ข้อมูลและการวิเคราะห์ในบางประเด็นไม่รอบด้านมากพอ โดยเฉพาะข้อมูลช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นไป ผู้วิจัยจึงได้วางแผนการสัมภาษณ์บรรดาทายาทของนายทุนยาสูบด้วย มีการติดต่อทำหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ทายาทตระกูลนายทุนยาสูบ ด้วยหวังว่าทศวรรษ 2520 ยังเป็นช่วงเวลาที่ยังไม่ไกลมากนักและน่าจะอยู่ในความทรงจำของทายาทของนายทุนยาสูบ แต่ด้วยข้อจำกัดด้านเวลาและปัจจัยอื่นๆ ในท้ายที่สุดผู้วิจัยไม่อาจดำเนินการสัมภาษณ์ได้ครบทั้งหมด ผู้ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นการให้ข้อมูลประกอบในประเด็นย่อยต่างๆ ส่วนข้อมูลอุตสาหกรรมยาสูบโดยตรงที่ได้จากการสัมภาษณ์ คือได้จากการสัมภาษณ์นายมงคล กันทาธรรม บุตรของนายทอง กันทาธรรม และนายสมพร บุญศัพท์ อดีตชาวไร่ยาสูบประเภทชาวไร่บ่มเองเพียงสองรายนี้เท่านั้น ผู้ที่ต้องการศึกษาเพิ่มเติมจากงานวิจัยชิ้นนี้จึงควรรหาข้อมูลเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ทายาทของนายทุนยาสูบท่านอื่นๆ ของเมืองแพร่ด้วย

บรรณานุกรม

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/13 มณฑลมหาสารบุรี ส่งรายงานตรวจการแผนกเกษตร
จังหวัดแพร่แลท้องที่อำเภอเมืองลอง จังหวัดลำปาง ของหลวงประสิทธิภูมิการ.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.1.2/229 มณฑลมหาสารบุรีส่งสำเนารายงานตรวจการเพาะปลูก
การขุดเหมืองทำฝายของหลวงสวรรคโกสิยพัตร กระทรวงถาไปในเรื่องการปลูกส้มแล
กาแฟ พ.ศ. 2468.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/1303 มณฑลมหาสารบุรีขอพันธุ์ข้าวจ้าว เพื่อแจกราษฎร
ทดลองเพาะปลูก.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/1304 จังหวัดแพร่ขอพันธุ์ถั่วเหลืองเพื่อทดลองเพาะปลูก.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/347 กระทรวงเกษตรส่งพันธุ์เมล็ดยาควิวาและเวอร์จีเนียไป
ให้มณฑลเพชรบูรณ์และมณฑลราชบุรีให้ราษฎรทดลองเพาะปลูก.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/417 หม่อมราชวงศ์โตะหารือว่าจะหัดคนไทยให้เรียนม้วนบุหรื
อย่างฝรั่ง.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.13/984 เมืองแพร่ส่งรายงานการเพาะปลูก ประจำเดือน พ.ศ.
2455.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.5/505 มณฑลมหาสารบุรีส่งรายงานนายเชื่อมประสานเกษม
ตรวจการแผนกเกษตรในจังหวัดแพร่.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กส.5/622 มณฑลมหาสารบุรีส่งสำเนารายงานแผนกเกษตรมณฑล
นครราชสีมา ขุนวิเศษกสิกิจ.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 0201.2.1.43/109 จังหวัดแพร่จัดงานปีใหม่และฤดูหนาว
(2496).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 0201.1.1/267 นายผัด วันสนุก ร้องว่าเดือดร้อนเพราะถูก
คณะกรรมการอำเภอเมืองแพร่ สั่งปิดลำเหมือง.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 2.2.13/2 จัดงานฉลองรัฐธรรมนูญจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2479.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 5.16.5/39 รายงานการประชุมสภาจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2479.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 5.16.5/94 รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร่ พ.ศ.
2480.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 5.4.1.39/9 รายงานการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลเด่นชัย

- อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2524.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 5.4.1.39/10 รายงานการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลน้ำเลา อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2524.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท. 5.4.1.39/25 รายงานการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลร่องเข้มี อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2524.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.16.5/9 รายงานการประชุมสภาจังหวัด จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2478.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.16/120 มติสภาจังหวัดแพร่ เรื่องการขนส่งจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2483.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.3.7/10. นายหมาย ดวงมณี กับพวกร้องขอขุดเหมืองชักน้ำ จากลำห้วยแม่สอง จ.แพร่.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร. 5 รล/12 พระราชทานกำไลมือประดับเพชรแก้วไหล ภรรยา พระยาพิริยาวิไชย (10 มิ.ย. 114 – 12 มิ.ย. 114).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร 6 คค.5.3/1 ตรวจทางรถไฟสายเหนือเพื่อจะสร้างต่อไปในมณฑลพายัพ (26 ธ.ค. 2453 – 22 ม.ค. 2454).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร 6 คค.5.3/3 เปิดการเดินรถไฟตั้งแต่ตอนปางต้นผึ้งไปถึงศาลาแม่พวก ตั้งแต่แม่พวกถึงตำบลปากป่านๆ ถึงตำบลแม่ต้า แต่แม่ต้าถึงแขวงเมืองลอง 13 ก.พ. 2454 – 11 ต.ค. 2465.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร 6 คค.5.3/8 กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายเหนือและสายตะวันออกเฉียงเหนือ (โคราช – อุบล) (4 ส.ค. 2460 – 17 ส.ค. 2468).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร7 ม.26.5 ก/49 เรื่องจังหวัดแพร่ (27 ส.ค. 2471 – 22 พ.ย. 2472).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส 1/4 กระทู้อาณของนายบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ สมาชิกผู้แทน เรื่องแก้ไขความเดือดร้อนผู้บ่มยาและชาวสวนยาสูบเวอร์จิเนีย พ.ศ. 2492.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1/26 ข้อเสนอของนายยุกต์ อัครวัชร์ เกี่ยวกับกิจการและการดำเนินงานของโรงงานยาสูบ 27 กุมภาพันธ์ 2502.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1/48 พระราชบัญญัติและระเบียบต่างๆ ของโรงงานยาสูบ 3 เมษายน – 14 พฤษภาคม 2512.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1/3 บันทึกย่อการประชุมระหว่างผู้จัดการไร่ยาสูบกับผู้อำนวยความสะดวกโรงงานยาสูบ พ.ศ. 2488.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส 1.1/6 บันทึกการประชุมผู้จัดการเขตและผู้จัดการไร่ 7 – 23

มิถุนายน 2492.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1/15 รายงานการประชุมผู้จัดการไรยาสูบ ประจำปี 2518 (25 สิงหาคม – 5 กันยายน 2515).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/14 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 90/2492 – ครั้งที่ 97/2492.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/18 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 26/2493 – ครั้งที่ 34/2493.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/21 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 68/2493 – ครั้งที่ 79/2493.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/23 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 1/2494 – ครั้งที่ 13/2494.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/25 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 28/2494 – ครั้งที่ 41/2494.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/26 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 42/2494 – ครั้งที่ 52/2494.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/30 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 87/2494 – ครั้งที่ 96/2494.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/33 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 18/2495 – ครั้งที่ 25/2495.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/35 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 33/2495 – ครั้งที่ 41/2495.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/45. การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 41/2496 – ครั้งที่ 47/2496.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/56 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 75/2497 – ครั้งที่ 86/2497.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/63 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 67/2499 – ครั้งที่ 80/2499.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/65 ประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 87/2499 – ครั้งที่ 93/2499.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/70 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 50/2500 –

ครั้งที่ 61/2500.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/72 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 71/2500 –
ครั้งที่ 81/2500.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/73 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 82/2500 –
ครั้งที่ 86/2500.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/90 การประชุมคณะกรรมการ ครั้งที่ 24/2503 – ครั้งที่
28/2503.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/95 การประชุมคณะกรรมการ ครั้งที่ 8/2504 – ครั้งที่
10/2504.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/100 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 28/2504 –
ครั้งที่ 32/2504.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/105 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 11/2505 –
ครั้งที่ 12/2505.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/117 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 42/2505 –
ครั้งที่ 43/2505.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/126 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 27/2506 –
ครั้งที่ 31/2506.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/128 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 6/2507 –
ครั้งที่ 11/2507.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/132 การประชุมคณะกรรมการจัดการครั้งที่ 21/2507 –
ครั้งที่ 24/2507.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/140 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 31/2508 –
ครั้งที่ 34/2508.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/141 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 31/2508 –
ครั้งที่ 34/2508.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/144 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 6/2509 –
ครั้งที่ 11/2509.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/157 การประชุมคณะกรรมการจัดการครั้งที่ 30/2510 –
ครั้งที่ 33/2510.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/158 การประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 34/2510 –

ครั้งที่ 37/2510.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/169 การประชุมคณะกรรมการ ครั้งที่ 36/2511 – ครั้งที่ 37/2511.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/172 รายงานการประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 21/2512 – ครั้งที่ 31/2512.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.2/176 รายงานการประชุมคณะกรรมการจัดการ ครั้งที่ 19/2513 – ครั้งที่ 30/2513.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.1.3/6. การประชุมคณะกรรมการส่งเสริมการจำหน่ายบุหรื ครั้งที่ 1/2504 – ครั้งที่ 3/2504.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.2/2 บันทึกการประชุม เรื่อง การแก้ไขพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2509 ตามบัญญัติของสมาชิกพรรคสหประชาไทย พ.ศ. 2502.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.2/10 นายอุทัย ตุงคะผลิน ผู้อำนวยการ เสนอรายงานการประชุมต่อผู้อำนวยการยาสูบ เรื่อง นายณรงค์ วงศ์วรรณ ยื่นคำขอรับการส่งเสริมกิจการอุตสาหกรรมอบใบยาสูบ พ.ศ. 2508.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.2/66 บันทึกการประชุม เรื่อง ส.ส. จังหวัดแพร่ เสนอให้ โรงงานยาสูบปรับปรุงราคาใบยา.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 1.2/79 คำตอบกระทู้ถามของนายสมบุญรณ์ บัณฑิต เรื่องการช่วยเหลือชาวไร่ยาสูบ.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 5.1/19 รายงานการจำหน่ายยาสูบประจำเดือน กันยายน – ธันวาคม พ.ศ. 2522 (22 ตุลาคม 2522 – 4 กุมภาพันธ์ 2523).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/3 รายงานการประชุมผู้บ่มอิสระแพร่ พ.ศ. 2489.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/10 ขออนุมัติซื้อและทำฟืนบ่มใบยาสูบ ปีงบประมาณ 2502.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/12 การขออนุมัติจัดซื้อหรือจัดทำฟืนบ่มใบยาตามงบประมาณปี 2503.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/21 รายงานของนายชั้น มีสุข ผู้จัดการใหญ่ไร่ยาสูบ (20 มกราคม 2507 – 8 ตุลาคม 2516).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6/35 หลักเกณฑ์การตัดและเพิ่มโควตาการผลิตใบยาสูบของผู้บ่มอิสระ 24 มีนาคม 2514.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.10/3 รายงานประจำเดือนของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ตั้งแต่เดือน มกราคม – ธันวาคม 2501 (31 มกราคม 2501

– 20 มกราคม 2502).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.10/11 รายงานประจำเดือนของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่
โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง (31 ม.ค. 2502 – 14 ม.ค. 2503).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.12/1 การทดลองบ่มใบยาด้วยน้ำมันก๊าส (26 มิ.ย. 2494 –
29 กย 2498).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.12/2 การทดลองบ่มใบยาสูบด้วยถ่านลิกไนท์ น้ำมัน และพื้น
23 มีนาคม – 28 พฤษภาคม 2499.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.12/4 การใช้ถ่านลิกไนท์แทนพื้นในการบ่มใบยาสูบ 17
เมษายน – 19 ธันวาคม 2511.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.12/7 การทดลองบ่มใบยาสูบด้วยถ่านลิกไนต์ 28 มกราคม –
8 ธันวาคม 2514.

สำนักงานหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.15/1 สถิติการผลิตยาสูบของสำนักงานไร่ หนองคาย
เชียงราย ลำปาง บ้านไผ่ นครพนม พ.ศ. 2495 – 2496.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.15/2 สถิติการผลิตใบยาสูบของเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง
แพร่ สุโขทัย เพชรบูรณ์ บ้านไผ่ หนองคาย และนครพนม พ.ศ. 2496 – 2497.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.15/6 สถิติการผลิตใบยา เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ เพชรบูรณ์
บ้านไผ่ หนองคาย และนครพนม พ.ศ. 2499 – 2500.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.15/11 สถิติการผลิตใบยา เชียงใหม่ เชียงราย แพร่
เพชรบูรณ์ บ้านไผ่ หนองคาย และนครพนม พ.ศ. 2403 – 2504.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.15/29 สถิติการผลิตใบยาของสำนักงานไร่ยาสูบลำปาง แพร่
เพชรบูรณ์ หนองคาย นครพนมและบ้านไผ่ ปี 2514 – 2515.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.17/6 โครงการผลิตใบยาสูบ โปรแกรมการหว่านเมล็ดพันธุ์
และการปลูกยาสูบ ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ เชียงใหม่ เชียงราย นครพนม เพชรบูรณ์
พ.ศ. 2511 – 2512.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.17/10 โครงการผลิตใบยาแห่ง ใบยาสด โปรแกรมการหว่าน
เมล็ดพันธุ์และการปลูกยาสูบของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ เพชรบูรณ์ บ้านไผ่ นครพนม
เชียงราย และเชียงใหม่ พ.ศ. 2512 – 2513 (17 เมษายน – 15 ธันวาคม 2512).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.1/7 การก่อสร้างอาคารสถานที่ของสถานีอบใบยาเด่นชัย
สถานีศรีสำโรง สถานีร่องกวางและภายในบริเวณสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ พ.ศ. 2508 –
2509.

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.1/9 การก่อสร้างทางเดินเท้าคอนกรีตและการต่อเติมโรงรับซื้อใบยาสดของสถานีอบใบยาเดินชัยสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ พ.ศ. 2510 – 2511.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.1/10 การก่อสร้างอาคารสถานที่สำนักงานไร่ยาสูบแพร่และโรงบ่มของสถานีบ่มใบยาทุ่งนาว พ.ศ. 2514.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.2/3 รายละเอียดงบประมาณการใช้จ่าย ค่าครุภัณฑ์ ค่าแรงงานพนักงาน ค่าซื้อใบยาสด ค่าพัสดุและค่าเครื่องมือสำหรับชลประทานราษฎร์ และประมาณการจ่ายเงินประเภทต่างๆ ของสำนักงานไร่ยาสูบแพร่ ประจำปีงบประมาณ 2512 (6 มิ.ย. 2510 – 31 ก.ย. 2512).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.2/9 รายละเอียดงบประมาณค่าใช้จ่าย และงบประมาณลงทุนของ สำนักงานไร่ยาสูบแพร่ ประจำปีงบประมาณ 2517 (16 พฤศจิกายน 2516 – 13 กันยายน 2517).
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รยส. 6.4.2/10 คำชี้แจงประกอบการพิจารณางบประมาณค่าใช้จ่าย ใช้จ่ายลงทุน และคำชี้แจงรายละเอียดโครงการและแผนงานผลิตใบยาเวอร์จิเนีย ประจำปีงบประมาณ 2518.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.43/14 เรื่องพระยาไพศาลฯ ไปตรวจราชการมณฑลพายัพ.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร. 0201.22.2.2/6 พันธุ์ยาเวอร์จิเนียขาดแคลน (19 มิถุนายน – 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2486).

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515 – 2519: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520 – 2524*: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
 สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530 – 2534*: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
 สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535 – 2539*. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

หนังสือ

กระทรวงมหาดไทย. (2456). *เทศาภิบาล เล่ม 16 แผ่น 92*. ม.ป.ท.
 กระทรวงเศรษฐกิจ. (2497). *พาณิชย์สงเคราะห์ กรมการสารสนเทศ กระทรวงเศรษฐกิจ*. ม.ป.ท.
 คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือเรื่องวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และ
 ภูมิปัญญา จังหวัดแพร่. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และ
 ภูมิปัญญา จังหวัดแพร่* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
 คณะศูนย์ศึกษาเอกสารโบราณ โรงเรียนสืบสานล้านนา จังหวัดเชียงใหม่. (2566). *วิริยมหาเถร
 นุสรณ์*
 คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์มติชน.
 คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน. (2525). *การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทสยาม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
 โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
 คีฤทธิ ปราโมช. (2510). *เก็บเล็กผสมน้อย ม.ร.ว. คีฤทธิ ปราโมช พิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องใน
 งานสถาปนาโรงพิมพ์ นายประสิทธิ์ ทวีสิน*. ม.ป.ท.
 โฆษิต บันเปี่ยมราษฎร์. (2534). *นโยบายการเกษตรกับความเป็นประเทศอุตสาหกรรม*. สถาบัน
 นโยบายศึกษา สหประชาชาติแห่งประเทศไทย.
 งานสมุดสถิติจังหวัด กองรายงานสถิติ. (ม.ป.ป.). *สมุดรายงานสถิติภาค ภาคเหนือ*. ม.ป.ท.
 สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
 จี วิลเลียม สกินเนอร์. (2564). *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์* (ช. อ. พรรณี
 ฉัตรพลรักษ์, ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข, ภรณ์ กาญจนันธุ์จิตร, ปรีชา บุญญะศิริ, ศรัทธา ทวีธา
 ประสิทธิ์) (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
 ชัยพงษ์ สำเนียง. (2464). *"กบฏเงี้ยว" การเมืองของความทรงจำ : ประวัติศาสตร์ขบวนการ*

- เคลื่อนไหวของ "คนล้านนา". กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2564). *ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ : รัฐจารีตสู่การสร้างอาณานิคมภายในภายใต้ว่าทกรรม "รัฐชาติ"*. กรุงเทพฯ: บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด.
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2565). *เจ้า พ่อคำ ชาวนา นายทุน และเครือข่ายธุรกิจ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์.
- ชื่น สิริโรต. (2529). *ชีวประวัติ นายชื่น สิริโรต ที่เจ้าของเขียนเล่าไว้เอง*.
www.finearts.go.th/chiangmailibrary/view/7083-ชีวประวัติ-นายชื่น-สิโรต
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2545). *พ่อคำว้าวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2503)*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2549). *พ่อคำเรือหางแมลงป่อง นายฮ้อยหลวงลุ่มน้ำปิง พ.ศ. 1839 - 2504 (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์.
- ที่ระลึกงานสถาปนากิจศพ นายผจญ ผาทอง. (2554). ม.ป.ท.
- ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ พ่อศานิต ศุภศิริ. (2545). ม.ป.ท.: บี.เจ.เพลท โปรเซสเซอร์.
- ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ธีรวัลย์ เอื้ออภิญญกุล. (2543). ม.ป.ท.
- บุญนำ พัฒนรัฐ. (2561). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายอ่ำรง พัฒนรัฐ*. ม.ป.ท.
- พอพันธ์ อูยานนท์. (2558). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 5 ภูมิภาคของไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พูนสวัสดิ์ กันทาธรรม. (2533). *อนุสรณ์แด่ผู้เป็นสวามีที่เคารพรัก คุณพ่อ-คุณปู่-คุณตา อุทัย กันทาธรรม*. สืบค้นจาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Search
- ภูเดช แสนสา. (2563). *ศรีเมืองเหมืองหม้อ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนทิศตะวันออกเมืองแพร่*. เชียงใหม่: ศิริวัฒนากราฟิค.
- โกชากร (ดี มิลินทสูต). (2474). *ยาสูบและฝ้าย: รวมปาฐกถาซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม พ.ศ. 2470 ถึง พ.ศ. 2474*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกฎกิจ.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2533). *ชีวิตและงาน ศาสตราจารย์ (พิเศษ) อินทรี จันทรสถิตย์ (หลวง อิงคศรีกสิการ)*. ม.ป.ท.
- มหาวิทยาลัยแม่โจ้. (2527). *หนังสือพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ครั้งที่ 6 วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2527*. <https://archives.mju.ac.th/halloffame/rian-saison/>
- เมธา เอื้ออภิญญกุล. (ม.ป.ป.). *บันทึกเรื่องราว พ่อคำนักการทูต*. ม.ป.ท.

- ยุคต์ อัศวรักษ์. (2512). อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี. ม.ป.ท.
 เย ซี บาร์เน็ตต์. (2453). รายงานการแสดงกสิกรรมและพานิชการ ครั้งที่ 1 ณ กรุงเทพฯ วันที่ 18
 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 129 (ขุนธรรมาศพาทย์). กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ เดลิเมล.
https://kukr.lib.ku.ac.th/kukr_es/index.php?/kukr/search_detail/result/27871
- รัตนพร เศรษฐกุล. (2546). หนึ่งศตวรรษ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ พ.ศ. 2442 - 2542.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2501). มุลบทบรรพกิจ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
 พลตรี หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กั๊กดีประดิษฐ์.
- โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2532). สัจฉิบัตร งานวันสถาปนา โรงงานยาสูบครบรอบ 50 ปี.
 กรุงเทพฯ: โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง.
- วรารักษ์ เรืองศรี. (2464). กาดกอกเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- วัดดอยจำค่า จังหวัดแพร่. (2553). โคลงร้อยกลอน ฉบับวัดโต (พระครูอดุลสีลิตดี). เชียงใหม่:
 สำนักพิมพ์มรดกล้านนา.
- วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร. (2536). ประชุมพงศาวดาร ตอน เจ็ยวปล้นเมืองแพร่ พ.ศ. 2445. ม.
 ป.ท.
- วีรพล ชัชวาลย์วงศ์, สนั่น รัตนานุกูล, สมบูรณ์ ประภาพรรณวงศ์, สติ๊ด อินทราวุธ, และสมพงษ์ พงษ์
 พุฒิ กลุ่มงานวิจัยดินและพืชไร่ กองปฐพีวิทยา กรมวิชาการเกษตร. (2528). ผลผลิตและ
 คุณภาพยาเส้นพื้นเมืองที่ปลูกในดิน. Paper presented at the รายงานการประชุมวิชาการ
 ครั้งที่ 23 สาขาพืช ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. (2551). นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมินิเวศ
 วัฒนธรรม ระบบความเชื่อและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
 การวิจัย (สกว.).
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). โครงการศึกษาเพื่อปรับปรุงระบบตลาดสินค้า
 เกษตรภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยดี อองสกุล. (2555). ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
 ส่วนการเกษตร ฝ่ายวิชาการและวางแผน ธนาคารกรุงไทย จำกัด. (2524). รายงานการศึกษาพืช
 เศรษฐกิจของไทย.
- สหกรณ์ผู้ผลิตใบยาสูบไทย จำกัด. (2514). รายงานของคณะกรรมการ เรื่อง ผลการดำเนินงานใน
 รอบปี. เชียงใหม่: สหกรณ์ผู้ผลิตใบยาสูบไทย จำกัด.

- สหกรณ์ผู้ผลิตไยยาสูบไทย จำกัด. (2515a). แผนงานปี 2514/2515 สหกรณ์ผู้ผลิตไยยาสูบไทย จำกัด. เชียงใหม่: สหกรณ์ผู้ผลิตไยยาสูบ จำกัด.
- สหกรณ์ผู้ผลิตไยยาสูบไทย จำกัด. (2515b). รายงานผลการดำเนินงานและสัมมนาทางวิชาการในการประชุมใหญ่ ครั้งที่ 4 ประจำปี 2515. เชียงใหม่: สหกรณ์ผู้ผลิตไยยาสูบไทย จำกัด.
- สหกรณ์ผู้ผลิตไยยาสูบไทย จำกัด. (2517). ไยยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งที่ควรส่งเสริม. เชียงใหม่: สหกรณ์ผู้ผลิตไยยาสูบไทย จำกัด.
- สันต์ รัชฎาวงศ์. (2517). การใช้ถ่านลิกไนท์เป็นเชื้อเพลิงในอุตสาหกรรมและกิจการอื่น. ม.ป.ท.
- สุชาติ วราภรณ์ และเฉลิมพร รั้งควิภา. (2528). รายงานภาวะเศรษฐกิจอุตสาหกรรมไยยาสูบ. ม.ป.ท.
- สุนทรী อาสะไย และนิติ กสิโกศล. (2525). วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1. ปทุมธานี: สถาบันคดีไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุวรรณวาทกสิกิจ. (2493). คำสอนชั้นปริญญาโททางรัฐศาสตร์ ความรู้ทั่วไปในทางเกษตรกรรม https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:88738
- เสรี ชมภูมิ่ง. (2456). ทำเนียบตระกูลชมภูมิ่ง สายที่ 8 นายบัน ชมภูมิ่ง. แพร่: นพดล สุวรรณภาค.
- หมื่น บุญยเวทย์. (2546). คร่าวหล่อพระท่าตาล: วรรณกรรมเมืองแพร่. แพร่: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (2550). ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ. 2550). แพร่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เมืองแพร่การพิมพ์.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (2560). ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ ฉบับ พ.ศ. 2559. แพร่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เมืองแพร่การพิมพ์.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายทอง กันทาธรรม. (2526). ม.ป.ท.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หลวงศรีนครานุกุล. (2516). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแสน วงศ์วรรณ. (2526). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด มิตรการพิมพ์.
- อิงศรีกสิการ (2514). ม.จ.สิทธิพร กฤดากร บทความของและเกี่ยวข้องกับ ม.จ.สิทธิพร กฤดากร กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

วิทยานิพนธ์

- จินตนา ยอดยิ่ง. (2519). ประวัติชื่อตำบลและหมู่บ้านในเขตอำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]. iThesis Srinakharinwirot

University. http://thesis.swu.ac.th/swuthesis/Lib_Sci/Jintana_Y.pdf SWUDiscovery database.

ณัฐพงษ์ สกกุลเดี่ยว. (2552). *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการเมืองไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการรัฐประหาร พ.ศ. 2500*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. CMU Intellectual Repository database.

<http://cmuir.cmu.ac.th/handle/6653943832/29063>

ดิเรก กาญจนภา. (2535). *นโยบายยาสูบ : ศึกษาเฉพาะนโยบายการนำเข้าหรือชื้อกาแรตต่างประเทศ เปรียบเทียบช่วงก่อนและหลังการนำเข้า*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. Thammasat University Digital Collections database.

https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:111407

ถิรายุส บำบัด. (2555). *บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มทุนท้องถิ่นในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518 - 2553*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. CMU

Intellectual Repository database. <http://cmuir.cmu.ac.th/handle/6653943832/32024>

นพรัตน์ สิทธิโชคนารักษ์. (2548). *ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมใบยาสูบขนาดเล็กในประเทศไทย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. CMU

Intellectual Repository database. <http://cmuir.cmu.ac.th/handle/6653943832/21941>

เบญจวรรณ ไชยกาญจน์. (2531). *ระบบเศรษฐกิจยาสูบ ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไร่บ่มเอง*.

[วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. CMU Intellectual Repository database. <http://cmuir.cmu.ac.th/handle/6653943832/21462>

ปลาย้อ ชนะนนท์. (2529). *บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464 - 2523* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository database.

<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/34492>

ผาณิต รวมศิลป์. (2521). *นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 ถึง พ.ศ. 2487*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].

CMU Intellectual Repository database.

<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/24508>

พูนพร พูลทาจกร. (2530). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพ หลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464 - 2484*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].

Silpakorn University Repository database.

<https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/8892>

วศิน ปัญญาวุฒตระกูล. (2542). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนา กับการก่อตัวของสำนึกท้องถิ่น พ.ศ. 2459 - 2480*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

Chulalongkorn University Intellectual Repository database.

<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/67912>

สุรศักดิ์ บุญประกอบ. (2525). *การวิเคราะห์โครงสร้างอุตสาหกรรมใบยาสูบไทย ศึกษาเฉพาะพันธุ์เวอร์จีเนีย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository.

<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/26276>

สุวรรณ นวัตกรรม. (2525). *การศึกษาการดำเนินงานของโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง*.

[วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/41063>

สุวรรณี สูงสว่าง. (2516). *ต้นทุนการผลิตใบยาแห้งในภาคเหนือของประเทศไทย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/41067>

เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ. (2556). *อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ (พ.ศ. 2479 - 2504)*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository database.

<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/42827>

วารสาร

ชูชัย ศุภวงศ์. (2541). *วิวัฒนาการของการควบคุมการบริโภคยาสูบในประเทศไทย*. *วารสาร Health Systems Research Institute (HSRI)*, 5(3), 208 - 222.

<https://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/1075?locale-attribute=th>

โชติ แพร่พันธุ์ และคณะ. (2491). *ลูกแพร่ในวงงานอุตสาหกรรมป่าไม้และอุตสาหกรรมบ่มใบยาเวอร์จีเนีย*. *นครแพร่*, 1, 26 - 27.

บุญ โรจนะบุรานนท์. (2500). *ยาสูบและการใช้*. *วารสารตำรวจ*, 26(2), 9 - 12.

ปัตตาเลียน. (24 กรกฎาคม 2496). *ลานนากระซิบ*. *คนเมือง* ปีที่ 1 สัปดาห์ที่ 32, 7.

มิ่งสรรพ ขาวสอาด. (2525). *ยาสูบ : การตลาดและรายได้ของเกษตรกร*. *พัฒนบริหารศาสตร์*, 25(2),

172 - 198

พนักงานผู้หนึ่ง. (2520, มกราคม - กุมภาพันธ์). อุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย. *ยาสูบสัมพันธ์*, 28(2), 26 - 40.

พนักงานผู้หนึ่ง. (2520, มีนาคม - เมษายน). อุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย. *ยาสูบสัมพันธ์*, 28(2), 18 - 29.

พนักงานผู้หนึ่ง. (2521, มกราคม - กุมภาพันธ์). อุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย. *ยาสูบสัมพันธ์*, 29(1), 10 - 19.

พนักงานผู้หนึ่ง. (2521, มีนาคม - เมษายน). อุตสาหกรรมยาสูบในประเทศไทย. *ยาสูบสัมพันธ์*, 29(2), 6 - 15

สุชาติ ตังทางธรรม. (2540). อุตสาหกรรมยาสูบและข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสูบบุหรี่ในประเทศไทย. *วารสารการวิจัยระบบสาธารณสุข*, 5(3), 176 - 189.

ราชกิจจานุเบกษา

นโยบายช่วยเหลือราษฎรที่ขาดแคลนน้ำในการทำนา. (2499). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 73 ตอนที่ 86).

พระราชบัญญัติยาสูบ พุทธศักราช 2486. (2486). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 60 ตอนที่ 8 หน้า 298). เรื่องมีผู้ออกแรงสร้างฝายแม่พวก. (2475). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่มที่ 49 หน้า 1529).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร

เรื่องการบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรจังหวัดน่านเนื่องจากข้าวแพง. (2489, 14 ธันวาคม).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 23/2489 (วิสามัญ).

เรื่องเกี่ยวกับเหมืองและฝายแม่หม้าย จังหวัดแพร่. (2478, 12 มีนาคม). *รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 17 (สมัยวิสามัญ สมัยที่สอง).*

เรื่องอุทกภัยในจังหวัดแพร่. (2482, 29 กันยายน). *รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 18 (สมัยสามัญ สมัยที่สอง).*

หนังสือพิมพ์

คนเมือง. (2496, 30 พฤษภาคม). *คนเมือง*, 7.

- คนเมือง. (2504, 16 สิงหาคม). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2504, 28 สิงหาคม). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2504, 17 กันยายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2505, 31 ตุลาคม). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2504, 4 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2505, 8 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2504, 29 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2504, 14 ธันวาคม). สังคมมหรสพสตรีศิลป์. *คนเมือง*, 9.
- คนเมือง. (2505, 16 พฤศจิกายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2506, 23 มีนาคม). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2506, 12 เมษายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- คนเมือง. (2506, 18 เมษายน). สนามกีฬา. *คนเมือง*, 7.
- ชำนาญกสิกิจ และจรรยา สืบแสง. (2475, เมษายน). รายงานการทำสวนทดลองเพาะปลูกยาสูบที่
จังหวัดเชียงใหม่. *กสิกร*, 327 - 337.
- สุรเวทย์ วันทนี. (2497, พฤศจิกายน). ลานนากระซิบ. *คนเมือง (ฉบับสารระบันเทิง)*, 4.
- อิงศรีกสิการ. (2479, ธันวาคม). การปลูกยาสูบเวอร์จิเนียเป็นสินค้า. *กสิกร*.
https://kukr.lib.ku.ac.th/kukr_es/kukr/search_detail/result/156774
- เอ็มเอ็กซ์ 142. (2497, พฤศจิกายน). มอกม่วน. *คนเมือง (ฉบับสารระบันเทิง)*, 7.

เว็บไซต์

- ข่าวสดออนไลน์. (2566). *วรวัจน์ ชัด ประยุทธ์ ทำยาสูบไทยเจ็หลายหมื่นล้าน จวกปล่อย
ขบวนการขนบุหรี่เถื่อน*. สืบค้นจาก
https://www.khaosod.co.th/politics/news_7629466#google_vignette
- ชุมทางหนังไทย. (2567). *ภาพเก่าจังหวัดแพร่ในอดีต เหมือนแม่ยม*. สืบค้นจาก
www.youtube.com/watch?v=IOWDsO-TAdE
- เชียงใหม่นิวส์. (2560, 22 มกราคม). *แพร่สูญเสียดีตส.ส.พ่อเลี้ยงเมธา พ่ออดีตส.ส.วรวัจน์ - ปาน
หทัย ด้วยโรคชรา 89 ปี*. เชียงใหม่นิวส์. สืบค้นจาก
<https://www.chiangmainews.co.th/page/archives/559671>

ผู้จัดการออนไลน์. (2566). ส.ส.ประสานเสียงจี้รัฐทบทวนภาษีช่วยเหลือชาวไร่ยาสูบ-ยาเส้น สภาฯ.

สืบค้นจาก <https://mgronline.com/onlinesection/detail/9660000094365>

พยุ่ง ย.รัตนารมย์. (2565). “โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง” ผลงานสำคัญชิ้นหนึ่งของ ศ.ดร.ปรีดี

พนมยงค์. สืบค้นจาก <https://pridi.or.th/th/content/2022/04/1067>

พรรคประชาธิปัตย์. (2562). แม่เลี้ยงตึก สะท้อนความเดือดร้อนชาวไร่ยาสูบ. สืบค้นจาก

https://web.facebook.com/DemocratPartyTH/posts/10156184425481791/?_rdc=1&_rdr

พรรคภูมิใจไทย. (2563). ส.ส.เอกการ วอนรัฐเร่งรัดการจ่ายเงินชดเชยโควต้ายาสูบ. สืบค้นจาก

<https://bhumjaithai.com/news/40906>

โพสทูเดย์. (2563). ชาวไร่ยาสูบขึ้นคัทเอทียักษ์กลางเมือง เร่งรัฐจ่ายชดเชย-เลื่อนภาษีบุหรี่ 40%

ลดผลกระทบโควิด. สืบค้นจาก <https://www.posttoday.com/social/local/623811>

วรวัจน์ เอื้ออภิญญกุล. (2561). การตัดสินใจได้รับซื้อใบยาสูบของโรงงานยาสูบ. สืบค้นจาก

<https://www.facebook.com/Support.Woravat.Auapinyakul/posts/2015631521804437/>

อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ. (2564). ประชุมสภาจังหวัด รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่คณะราษฎร

เริ่มริ. สืบค้นจาก <https://pridi.or.th/th/content/2021/10/875>

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

1. นางบุญนำ พัฒนรัฐ สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2566
2. นางฟอง สืบแสน สัมภาษณ์ วันที่ 20 ตุลาคม 2566
3. นายมงคล กันทาธรรม สัมภาษณ์ วันที่ 25 ตุลาคม 2566
4. นายสิโรตม์ สกุลหาญ สัมภาษณ์ วันที่ 16 ตุลาคม 2566
5. นายสมพร บุญศัพท์ สัมภาษณ์วันที่ 30 ตุลาคม 2566
6. นายหนุ่ม สืบแสน สัมภาษณ์ 1 กันยายน 2566
7. นายเอกริน สุทธภักติ สัมภาษณ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2566

8. พระมหาอนุสรณ์ อภิวฑฒโน สัมภาษณ์ วันที่ 15 ตุลาคม 2566

ประวัติผู้เขียน

